

T.C.
Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

SERBEST BÖLGELERİN
YATIRIMLAR VE İSTİHDAM ÜZERİNE ETKİLERİNİN
TÜRKİYE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

(Doktora Tezi)

Kâmil Uslu

İstanbul - 1985

İ Ç İ N D E K İ L E R

Sayfa

GİRİŞ

BİRİNCİ BÖLÜM SERBEST BÖLGELERİN TEORİK ANALİZİ

1. TANIM VE ÇEŞİTLERİ	2
2. TARİHSEL GELİŞİMİ	10
3. İKTİSADİ ANALİZİ	13
3.1. Serbest Bölge ve Uluslararası Ticaret	17
3.2. Koruyucu Ekonomi Politikasının İzlendiği (Yabancı Yatırımların Olmadığı) Bir Ülkede, Serbest Bölge Uygulamasının Ekonomik Etkinliği	20
3.3. Liberal Ekonomi Politikasının İzlendiği Bir Ülkede, Serbest Bölge Uygulamasının Ekonomik Etkinliği	21
3.4. Serbest Bölgede Üretim ve Tüketim Yerlerinin Belirlenmesi	29
3.5. Serbest Bölgede Yabancı Yatırımlar	37
3.5.1. Sermaye Hareketleri Şeklinde Gelen Yabancı Yatırımlar	38
3.5.2. Teknoloji Transferi Şeklinde Gelen Yabancı Yatırımlar	46
3.6. Serbest Bölge Yatırımlarında Ara Malların Üretilmesi Durumu	49

İKİNCİ BÖLÜM SERBEST BÖLGELERİN YAPISAL ANALİZİ

1. SERBEST BÖLGELERİN KURULUŞ YERİ FAKTÖRLERİ	61
2. SERBEST BÖLGELERİN GENEL OLARAK İŞLEYİŞ BİÇİMLERİ	65
2.1. Kuruluşu	65
2.2. İşleyişi	69
3. SERBEST BÖLGE TİPLERİ İÇİNDE ÖNEMLİ BİR YERİ OLAN SERBEST ÜRETİM BÖLGELERİ	73
4. SERBEST BÖLGE-ÜRETİM İLİŞKİSİ	80
5. SERBEST BÖLGE-YATIRIM İLİŞKİSİ	84
5.1. Serbest Bölge Kuran Ülke Yönünden	85
5.2. Yabancı Yatırımcılar Yönünden	87
5.3. Yatırımların(Üretim Yönünden)Dağılımı	90

	<u>Sayfa</u>
6. SERBEST BÖLGE-İSTİHDAM İLİŞKİSİ	97
6.1. İşgücünün Dağılımı	98
6.2. Serbest Bölgelerde İstihdam Edilen Personel Politikası ve Analizi	108
6.3. Serbest Bölgelerde Sendikal Faaliyetler	115
6.4. Serbest Bölgelerde İşgücüne Ödenen Ücretler	116
7. SERBEST BÖLGE-İHRACAT İLİŞKİSİ	129

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SERBEST BÖLGELERİN DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ YERİ
VE
UYGULAMA ŞEKİLLERİ

1. SERBEST BÖLGELERİN DÜNYA TİCARETİ İÇİNDEKİ PAYI	138
2. SERBEST BÖLGELERİN DÜNYA ÜZERİNDEKİ DAĞILIMI	139
3. SERBEST BÖLGELERİN ÇEŞİTLİ ÜLKELERDEKİ UYGULAMA ŞEKİLLERİ	139
3.1. Batıda Serbest Bölge Uygulayan Ülkeler	139
3.1.1. Federal Almanya	139
3.1.2. İtalya	146
3.1.3. Avusturya	151
3.1.4. Romanya	152
3.1.5. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)	154
3.1.6. Brezilya	162
3.1.7. Meksika	164
3.2. Yakın Bölgemizde, Ortadoğu'da ve Afrika'da Serbest Bölge Uygulayan Ülkeler	166
3.2.1. İsrail	166
3.2.2. Mısır	169
3.2.3. Ürdün	174
3.2.4. Suriye	178
3.2.5. Bahreyn	180
3.2.6. Mauritius	182
3.2.7. Yunanistan	185
3.3. Uzak Doğu'da Serbest Bölge Uygulayan Ülkeler	188
3.3.1. Çin Halk Cumhuriyeti	188
3.3.2. Güney Kore	190
3.3.3. Filipinler	200
3.3.4. Singapur	204

	<u>Sayfa</u>
3.3.5. Taiwan	211
3.3.6. Hong Kong	214
3.3.7. Endonezya	217
4. SERBEST BÖLGE UYGULAMASINDAKİ ORTAK ÖZELLİKLER VE EKONOMİK YORUMU	220
5. SERBEST BÖLGE-ÜLKE EKONOMİSİ İLİŞKİSİ	232
5.1. Döviz Kazancı ve Ödemeler Dengesi Etkisi	232
5.2. İstihdam Etkisi	238
5.3. Teknoloji Transferi ve İşçi Eğitimi Etkisi	242
5.4. Oluşacak Yeni Endüstri Alanlarının Ülke Ekonomisine Örnek Olması	244
6. SERBEST BÖLGE UYGULAMASINDA DİKKAT EDİLMESİ GEREKLİ NOKTALAR	246

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM TÜRKİYE EKONOMİSİ YÖNÜNDEN SERBEST BÖLGE KONUSUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGE ÇALIŞMALARININ TARİHSEL GELİŞİMİ	253
1.1. Cumhuriyet Dönemi Öncesi	253
1.2. Cumhuriyet Döneminde	254
1.2.1. 1923-1983 Dönemi	254
1.2.1.1. Serbest Mıntıka Hakkındaki Kanun	254
1.2.1.2. Tophane'de Serbest Bölge Kurulması	255
1.2.1.3. Şark Halı ve Kilimleriyle Benzeri Hayvan Postları İçin Kurulacak Serbest Yer Hakkında Kanun (İstanbul Eminönü'nde Depo Açılması)	255
1.2.1.4. 21.12.1953 Tarih ve 6209 Sayılı Serbest Bölge Kanunu ve Bununla İlgili (Nizamname) Tüzük	256
1.2.1.5. İskenderun Limanında Serbest Bölge Açılması İle İlgili Bakanlar Kurulu Kararı	256
1.2.2. 1983-1985 Dönemi	257
1.2.2.1. Mersin Serbest Bölge Çalışmaları	261

	<u>Sayfa</u>
1.2.2.2.1. Mersin Limanının Fiziki Durumu	263
1.2.2.1.2. Mersin Limanının Kullanımı	263
1.2.2.1.3. Mersin Serbest Bölge Alanları ve Kapasitesi	264
1.2.2.2. Antalya Serbest Bölge Çalışmaları	265
1.2.2.2.1. Antalya Limanının Fiziki Durumu ve Kapasitesi	266
1.2.2.2.2. Antalya Limanının Kullanımı	267
1.2.2.2.3. Antalya Serbest Bölge Alanları ve Sınırları	268
1.2.2.3. Adana/Yumurtalık ve İzmir/Nemrut Serbest Bölgeleri	268
1.2.2.3.1. Adana/Yumurtalık Serbest Bölge Alanı ve Sınırları	270
1.2.2.3.2. İzmir/Nemrut Serbest Bölge Alanı ve Sınırları	271
2. ÜLKEMİZ SERBEST BÖLGE UYGULAMASININ TEKNİK VE EKONOMİK SORUNLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	272
2.1. Serbest Bölge Yönetim Şekilleri	272
2.1.1. Serbest Bölgeleri Devletin Kendisinin İşletmesi	272
2.1.2. Serbest Bölgelerin Karma Şekilde İşletilmesi (Kamu - Özel)	272
2.1.3. Serbest Bölgelerin Özel Şirketler Tarafından İşletilmesi	272
2.1.4. Ülkemizde Bu Konuda Görülen Son Gelişmeler	273
2.2. Serbest Bölge Yasal Düzenleme Çalışmalarının Bugünkü Durumu ve Serbest Bölge Organizasyon Şeması	273
3. TÜRKİYE'DE SON SERBEST BÖLGE ÇALIŞMALARININ EKONOMİK NEDENLERİ	276
3.1. Serbest Bölgelerin Dünya Ticaretindeki Yeri ve Uygulamaların Sağladığı Yararlar	276
3.2. Yeni Ekonomik Model ile İlişkisi	277
3.3. Özellik Gösteren Ortadoğu Pazarlarının Önem Kazanması	278
3.4. Türkiye'nin Döviz İhtiyacının Giderek Artması	279

	Sayfa
3.5. Dış Ticaretin Rekabete Açılması	280
3.6. Yabancı Sermaye Girişinin Özendirilmesi	281
4. SERBEST BÖLGE KURULMASININ EKONOMİMİZE YAPACAĞI KATKILARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	283
4.1. Beklenen Yararları	283
4.1.1. Dış Ticaret	283
4.1.1.1. İthalat	283
4.1.1.2. İhracat	285
4.1.2. Reeksport Faaliyetleri	288
4.1.3. İstihdam	289
4.1.4. Döviz ve Kredi Kullanma	292
4.1.5. Yabancı Sermaye ve Teknoloji	292
4.1.6. Transit Taşıma ve Liman Faaliyetleri	293
4.1.7. Yerli Üretimin Daha İyiye Yönlenmesi ve Rekabet Gücü Kazanması	294
4.1.8. Pazarlama Faaliyetleri	296
4.1.9. Turizm	297
4.1.10. Bankacılık	298
4.1.11. Denenecek Yeni Politikalar	300
4.1.12. Ödemeler Bilançosu	300
4.2. Serbest Bölgede Sağlanan Yararların Ülkemize Ne Ölçüde Gelebilirliği	301
4.3. Beklenen Sakıncaları	301
4.3.1. Kaçakçılık	302
4.3.2. İthalat Baskısı Oluşturmak	303
4.3.3. Yerli Firmalara, Serbest Bölge Firmalarının Dış Pazar Rekabeti	303
4.3.4. Yurtiçi Sanayi ile Rekabet	304
4.3.5. Yabancı Yatırımların Katkısının Azalması	304
4.3.6. Çevre Kirliliğine Neden Olması	305
4.4. Serbest Bölge Uygulamasının Teknik ve Ekonomik Sorunlarının Değerlendirilmesi	305
SONUÇ	307
KAYNAKLAR	319

TABLO LİSTESİ

<u>Tablo</u>		<u>Sayfa</u>
1	Serbest Bölgelerde Üretim ve Tüketim Yerlerinin Belir- lenmesi	36
2	Dünya Ticareti Yıllık Ortalama Artış Hızı	54
3	Az gelişmiş Ülkelerin Dünya Ticaret Hacmi İçindeki Payları	55
4	İthalat ve İhracatın Ülke Gruplarına Göre Yönü	56
5	Sanayileşmiş ve Az gelişmiş Ülkeler Arasında Gerçekleşen Ticaretin Yapısı ve Değeri	57
6	Az gelişmiş Ülkelerde Sınai İhracat Artış Hızı	59
7	Kıtalar Göre Serbest Üretim Bölgeleri	79
8	Bazı Ülkelerdeki Serbest Bölgelerin Başlıca Üretim Alanları	82
9	Serbest Bölgesi Bulunan Bazı Gelişmekte Olan Ülkelere Net Doğrudan Sermaye Girişi	91
10	Güney Kore'de MASAN ve IRI Serbest Bölgelerinde Üretimin Dağılımı ve Yatırımların Tutarı	92
11	Serbest Bölgelere Yatırım Yapan Ülkeler	93
12	1975 Yılında 103 Ülkede Yapılan Araştırma Sonuçları ve İstihdam	99
13	İhracat İşlem Merkezlerinde İstihdam	103
14	Serbest Ticaret Bölgelerinin İstihdama Yaptığı Katkıları	104
15	Bazı İhracat İşlem Merkezlerindeki İstihdamla Ülkenin İmalat Sanayilerindeki İstihdam	105
16	Ülke Geneli İşçi Sayısı ve Serbest Bölgelerde Çalışan İşçi Sayısı	107
17	Çeşitli Asya Ülkelerindeki Serbest Bölgelerde Çalışan Kadın İşgücü Sayısı	109
18	Çeşitli Serbest Üretim Bölgelerinde Ödenen Günlük Orta- lama Ücretler	118

<u>Tablo</u>		<u>Sayfa</u>
19	A.B.D. ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Benzer İşlerde Çalışan İşçilerin Ortalama Saat Ücretleri (1979-US \$)	120
20	Asya, Afrika ve Latin Amerika'da Sanayide Saat Ücretleri	121
21	Sanayi Sektöründe Saat Başına Ücretler (% Değişim Dolar Olarak)	124
22	Serbest Bölgelerde Ortalama Ücretler	125
23	Bazı Ülkelerdeki Serbest Üretim Bölgelerinde Çalışanların Günlük Ortalama Ücretleri (Gün-Dolar)	126
24	Dünya Sanayi Ürün İhracatının Dağılımı (Dünya Ticaretinin %)	131
25	Mallar İtibariyle İhracat (Milyon Singapur Doları)	133
26	Mallar İtibariyle İhracatın Bileşimi - 1982 (Milyon Singapur Doları)	133
27	İhracatın Bileşimi (Milyon Singapur Doları)	134
28	Serbest Bölgelerin Dünya Üzerindeki Dağılımı	140
29	G.Kore'nin Beş Yıllık Programları ve Performansları	192
30	G.Kore'de Vergi Muafiyet ve İndirimlere Konu Olan Vergiler	194
31 A,B,	G.Kore'de Endüstriyel Emlakin Güncel Statüsü (Aralık 1982)	195,196
32	(G.Kore) Masan ve Iri Serbest İhracat Bölgelerinde 1979 Yılında Yabancı Yatırımların Durumu	199
33	(G.Kore) Masan ve Iri Serbest Bölgelerinde Yatırımların Tutarı	199
34	Filipinler'de Yerli ve Yabancılar Arasında Yatırımların Dağılışı	202
35	Singapur Dış Ticareti	206
36	Singapur Ticaretinin Yönlenmesi	207
37	Taiwan'ın Ekonomik Trendleri	213
38	Hong Kong'un Toplam İhracatı	216
39	Hong Kong'un İç İhracatı	216

<u>Tablo</u>		<u>Sayfa</u>
40	Piyasa Fiyatları ile GSMH Kişi Başına Ortalama GSMH (1980), Gelir Grupları İtibariyle Nüfus (1980 Ortası)	223
41	Piyasa Fiyatlarıyla Kişi Başına GSMH (1980) ve Ortalama Yıllık Büyüme Hızı (1970-1980) Nüfusları 1 Milyon veya Daha Fazla Olan Ülkeler	224
42	Nüfus (1980 Ortası) ve Yıllık Ortalama Büyüme Hızı (1979-1980), Nüfusları 1 Milyon veya Daha Fazla Olan Ülkeler	226
43	Çeşitli Serbest Bölge Ülkelerinde Ekonomik Göstergeler	227
44	Çeşitli Serbest Bölge Ülkelerinde Uluslararası Ticaret	230
45	Singapur'un Önemli Ortaklarıyla Ticareti	234
46	Serbest Bölgelerin Toplam İhracatı ve Yerel Katma Değeri	235
47	(G.Kore) Endüstriyel Emlâkin Kira Bedelleri ve Satış Fiyatları	236
48	Dünya Ticaret Akışı (Milyar ABD Doları)	237
49	Çeşitli Serbest Bölge Ülkelerinde Uluslararası Ticaret	239
50	Taiwan'ın 1980-1981 Yılları Arasındaki Endüstriyel Üretimi	246
51	Mersin Limanının Fiziki Kapasitesi	263
52	Mersin Limanının Gemi ve Yük Trafiği	263
53	Mersin Limanının Yük Trafiğinin Gruplandırılması	264
54	Antalya Limanının Fiziki Durumu	266
55	Antalya Limanının Gemi ve Yük Trafiği	267
56	Antalya Limanının Yük Trafiğinin Gruplandırılması	267
57	Yabancı Sermaye Yatırımlarının Milli Gelire Oranı	281
58	Yabancı Sermaye Kuruluşlarının Türkiye'de Karşılaştıkları Sorunlar	282
59	Türkiye'de Emek Piyasasında Gelişmeler (1979-1983) (1984-1989)	290
60	Serbest Bölgelerde Yaratılan Faydalar Türkiye'ye Ne Ölçüde Gelebilir	301

ÇALIŞMADA YAPILAN KISALTMALAR

CFZ	(Consumption Free Zone) Serbest Tüketim Bölgeleri
EPZ	(Export Processing Zone) İhracat Üretim Bölgesi
ET1	(Export tax on good1) Mal 1 Üzerine İhracat Vergisi
ETIS1	(Export Tax/Import Subsidy on good1) Mal 1 Üzerine İhracat Vergisi ile İthalatın Subvansiyonu
F.T.Z.	(Free Trade Zone) Serbest Ticaret Bölgesi
F.T.	(Free Trade) Serbest Ticaret
D.F.Z.	(Duty-Free Zone) Serbest Bölge
D.Z.	(Domestic Zone) Yerel Bölge
D.P.T.	Devlet Planlama Teşkilatı
IT1	(Import Tax on good1) Mal 1 Üzerine İthalat Vergisi
IT2	(Import Tariff on good2) Mal 2 Üzerine İthalat Tarifesi
ITES2	(The Import Tariff/Export Subsidy on good2) Mal 2 Üzerine İthalat Tarifesi ile İhracat Subvansiyonu
ILO	(International Labour Office) Uluslararası Çalışma Ofisi
OECD	(Organisation For Economic Cooperation and Development) Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
R.G.	Resmi Gazete
S.B.	Serbest Bölge
U.F.M.G.	Uluslararası Fiyatlarla Milli Gelir
P.F.Z.	(Production Free Zone) Üretim Serbest Bölgesi
UNIDO	United Nations Organisation For Industrial Development) Birleşmiş Milletler Sanayi Kalkınma Kuruluşu

UNCTAD (United Nations Confederance on Trade end
Development) Birleşmiş Milletler Ticaret ve
Kalkınma Konferansı

Y.B. Yerel Bölge

Y.F.M.G. Yerel Fiyatlarla Milli Gelir

G İ R İ Ş

Bazı ülkeler, uluslararası ticaretin ve özellikle kendi dış ticaretlerinin gelişmesini teşvik etmek amacıyla bir takım çalışmalara girmişlerdir. Özellikle günümüzde az gelişmiş ülkelerin temel sorunlarından birisi de hızlı ekonomik büyümeyi gerçekleştirebilmektir. Bilindiği gibi ekonomik büyüme ise çeşitli girdilerin artan ölçüde üretime sokulmasını gerektirir. Bu gibi ülkelerin üretim yapıları, büyümeyi beraberinde sürükleyecek temel girdi olan bu yatırım mallarını ulusal ve yeterli düzeyde üretim gücüne sahip değildirler. Bundan dolayı yatırım malları büyük ölçüde ithal edilecek ve bu ithalat ise büyüme hızına paralel olarak artacaktır. İthalat da bilindiği gibi döviz harcamalarını gerekli kılmaktadır. Hızlı büyümenin gerektirdiği ithalatı yapacak düzeyde döviz birikimi ya da ihracat geliri sağlanamıyorsa bunun sonucunda büyüme yavaşlamakta ve kalkınmanın gecikmesiyle karşı karşıya kalınmaktadır.

Hızlı büyümenin hedef alındığı gelişmekte olan ülkeler, ithalatı karşılayacak düzeyde ihracat artışı için kaynaklarını seferber edebilmelidir. Bir kısım kaynak da döviz tasarruf eden ya da döviz kazanan üretim alanlarına yönetilebilir. Döviz tasarrufu ise ithalatın sınırlandırılması ile birlikte ithal ikamesini uyarabilir. İthal ikamesi en genel ifadesi ile daha önce yurt dışından ithal edilen malların, uygulanan koruyucu ve özendirici önlemlerle yurt içinde üre-

tilmesini öngören bir sanayileşme stratejisidir. Bu yaklaşım; gelişmekte olan ülkeler arasında geniş bir uygulama alanı bulmuş olmakla beraber çok katı bir şekilde uygulandığında, ithal ikamesi politikalarının, beklenen düzeyde döviz tasarrufu sağlayamadığı gibi aksine döviz harcamalarına neden olduğu söylenebilir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler (1930-1945 yılları arasında) sanayileşme çabalarını ithal ikameci politikalarla başlatarak içinde bulundukları sürekli ödemeler dengesi güçlüklerini gidermek amacıyla, öncelikle gümrük vergileri ve kotalar yoluyla ithalatı sınırlamaya çalışarak, kendi sanayilerini koruyup geliştirme yoluna gitmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişmiş ülkelerde uzun süre korunan ekonomik istikrar ve büyüme, dünya ticaretinde giderek artan bir hızla gelişmeye neden olmuştur. Özellikle bunun yanında ticarete liberalleşme eğilimleri gelişmiş ülkeler için önem kazanmış olup, aynen yapılan bölgesel entegrasyon hareketleri de uluslararası ticaretin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.

Bilindiği gibi dünya ticaretindeki bu canlanma; II. Dünya Savaşı sonrası başlamıştır. Öncelikle savaşın etkilerini azaltmaya yönelik bu çalışmalar, sanayileşmiş ülkelerin çabasıyla gerçekleştirilmiştir. Ancak daha sonraları sanayileşmiş ülkelerin yoğun bir korumacılık içine girmeleri, gelişmekte olan ülkelerin ihracatını olumsuz yönde etkilemeye başlamıştır. Nihayet Petrol krizi ile yaygınlaşan dünya ekonomik durgunluğu, sanayileşmiş ülkelerin koruyucu önlemlerini daha da hızlandırmıştır. Bu önlemlerden bazılarını şöylece sıralamak mümkündür: Tarife dışı kısıtlayıcı önlemler, ithalat kotaları, uyumlu pazarlama düzenlemeleri (dış ticarete bulunan iki ülkenin satacağı mallar ve tutarı konusunda karşılıklı anlaşma yapmalarıdır), belirli sektörlerle ve bölgelere sübvansiyonlar gibi. Özellikle 1970'li yılların sonlarına doğru Batı Avrupa ülkelerinde yaşanan durgunluk sonucu gelişmekte ya da az gelişmiş ülkelere karşı korumacı önlemlerin yo-

ğunlaştığı ve ABD ödemeler dengesinde de büyük çapta açıkların oluştuğu görülmüştür. Ancak bu arada giderek korumacılığı azaltıcı bazı düzeltici önlemlerin alındığı (örneğin gelişmekte olan ülkelerin ihrac ettiği mallara karşı gelişmiş ülkelerde ek gümrük indirim "Genel Preferanslar Sistemi" oranlarının azaltılması gibi) ve böylece az da olsa korumanın etkisinin kaybettiği gözlenmiştir.

Yukarıda kısaca açıklanmasına çalışılan gelişmiş ülkelerin koruyucu politikaları yanında buna ek olarak gelişmekte olan ülkelerin ithal ikamesine yönelik sanayileşme stratejileri de, uluslararası ticaretin liberalleşme eğilimini etkilemektedir. Ancak, bazı gelişmiş ülkelerin koruyucu engelleri azaltmaya yöneldikleri izlenirken, bunun yanı sıra bazı azgelişmiş ülkelerin ise uyguladıkları ithal ikamesi sonucu karşılaştıkları döviz kayıplarını giderici "ihracata dönük sanayileşme stratejisi" ile döviz kazanma yolunu ön plana çıkardıkları görülmektedir. Böyle bir uygulamaya giden ülkeler ya geleneksel ihracat ürünü satarak döviz geliri sağlarlar, ya da farklı ve yeni ürünlerini uluslararası pazarlarda satarak şekilde üretime yönelirler. Şüphesiz birinci durum daha ağır basarken, ikinci durum gelişmekte olan ülkelerin ihracata yönelik sanayilerinin, yabancı yatırımlarla desteklenmiş bir şekilde üretime geçmesiyle ancak, dünya ticaretine ürün sunması mümkün olacaktır. Bu amaçla gelişmekte olan ülkelere bu tür yatırımların, 1960'ların ikinci yarısından itibaren oldukça hızlandığı görülmektedir.

Günümüzde gelişmekte olan ülkelerin; sanayilerini dış rekabetten korumak hatta rekabetten etkilenmeyecek, fayda görecekt biçimde, gümrük dış ticaret ve kambiyo kısıtlamalarını tek taraflı giderici veya hafifletici önlemleri geliştirme çabası içinde olduklarını görmekteyiz. Bunlar özellikle transit nakliyat, geçici kabul, sınır ticareti, serbest liman ve serbest bölge rejimleri gibi özel gümrük rejimleridir. Bunla-

rın içinde en gelişmiş olanı da serbest bölgelerdir. Bu bölgeler, ayrıca ihracata yönelik sanayileşme stratejisi olarak gelişmekte olan ülkelerde yoğunluk kazanmış olup, bu ülkeler, ürettikleri malları, uluslararası pazarlara sunarak, kendi dış ticaretlerini geliştirme çabası içine girmişlerdir. Bu anlamda serbest bölgeler en genel bir şekilde şöyle tanımlanabilir: Bir ülkenin siyasal sınırları içerisinde fakat gümrük sınırlarının dışında kalan, genellikle uluslararası bir liman veya havaalanına yakın yerlerde kurulan, gümrük ve diğer kısıtlamaların en aza indirildiği, malların depolandığı, şeklinin değiştirildiği, üretildiği, üretilen malların ihraç edildiği sanayi ve üretim bölgeleridir.

Bununla birlikte serbest bölge kurmak ile bir ülkenin konumu bakımından elverişli bir bölümünü belli sanayilerde yabancı yatırımlara açarak, karşılığında çeşitli üstünlükler sağlayabileceği öne sürülmektedir. Bu üstünlükler arasında öncelikle işgücünün istihdamında bir artış, ödemeler dengesi ni iyileştirmeye yol açacak şekilde ihracat artışı ve gelişen teknoloji den yararlanılması sayılabilir.

Sunduğumuz bu çalışmada konu, yukarıda yapılan açıklamaların temel çizgisine paralel olarak dört bölüm içinde incelenmeye çalışılmıştır.

I. bölümde "Serbest Bölgelerin Teorik Analizi" incelenmeye yönelmiş olup, bu analiz; "İki Faktör-İki Mal" Heckscher - Ohlin Teorisine dayandırılarak Hamada tarafından Serbest Bölgeler için uyarlanmıştır. Teoride, serbest bölge ile uluslararası ticaretteki ilişkilerle, serbest bölgede üretim yerlerinin nasıl belirlendiği ve ayrıca serbest bölgede yabancı yatırımların etkisi ile ara mallarının üretilmesi durumları incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın II. bölümünde ise, Serbest Bölgelerin ya-

pisal analizini incelerken, Serbest Bölgelerin kuruluş yeri faktörleriyle birlikte kurulan Serbest Bölgelerin işleyiş biçimleri de açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca Serbest Bölgeler de üretim, yatırım, istihdam gibi unsurlar özelliği bakımından açıklanırken, bunun yanında serbest bölge ihracat ilişkisi üzerinde de durulmuştur.

Çalışmamızın III. bölümünde ise, daha çok dünya üzerindeki serbest bölgelerin genel dağılımı ve bu dağılımla birlikte çeşitli ülkelerdeki uygulama biçimleri ayrıntılı olarak verilmeye çalışılmıştır.

Günümüzde gelişmekte olan ülkeler yabancı direkt yatırımları ülkelere çekmek için, serbest bölge kurma eğilimi içerisine girmişlerdir. Bunlara örnek olarak serbest bölge uygulamasına gitmiş Taiwan, Güney Kore, Singapur, Malezya, Endonezya gibi ülkeler gösterilebilir. Bunun yanında Amerika, Afrika, Avrupa Kıtalarında bulunan pekçok ülkede Serbest Bölge kurmayı planlamaktadır. Son yıllarda ise direkt yabancı yatırımlarla desteklenmiş çok sayıda Serbest Bölge açılmış bulunmaktadır. Bu bölgelerde faaliyette bulunan firmalar; ithal edilen donatım, malzeme ve ara malları üzerindeki gümrüğün ve üretim üzerindeki mallardan alınan vergilerin kaldırıldığı, idari prosedürlerin ve yabancı para kontrollerinin en aza indirildiği çeşitli kolaylıklarla desteklenmişlerdir. Böylece ülkeler; kendi dış ticaretlerinin gelişmesini teşvik etmek amacıyla milli sınırları içerisine girmiş malları, gümrük sınırları dışında kabul ederek, gümrük ve diğer vergilerden muaf tutarak bu kanaldan giren mallara büyük kolaylıklar sağlamışlardır.

Temel yapısını kısaca özetlediğimiz çalışmamızın son bölümünü oluşturan IV. bölümde ise, Serbest Bölgelerin Türkiye ekonomisi yönünden değerlendirilmesi ve bu değerlendirilmenin tarihsel gelişimi ile ülkemiz açısından iyi kullanıldığı zaman iyi bir araç olacağı vurgulanmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SERBEST BÖLGELERİN TEORİK ANALİZİ

Bilindiği gibi serbest bölgeler (Free Zones) en genel anlamıyla, bir ülkedeki dış ticarete uygulanan mevzuat ve kısıtlamaların belirli bir bölgede kısmen ve tamamen geçersiz kılındığı bölgeler olarak adlandırılabilir(1). Günümüzde de bazı ülkeler, uluslararası ticaretin ve özellikle kendi dış ticaretlerini desteklemek amacıyla, kendi sınırları içerisinde fakat gümrük sınırları dışında malların giriş ve çıkışlarına izin verirler. Bu bölgeleri yabancı yatırımlar için cazip hale getirmek amacıyla bir ülkede "Serbest Bölge" kurulmasının iktisadi analizini Heckscher -Ohlin'in Faktör Oranları veya Faktör Donatım Teorisine dayanılarak (Sabit ticaret hadlerinde $2 \times 2 \times 2$) açıklandığını görmekteyiz.

Teorik analize geçmeden önce, serbest bölgelerin tanımları üzerinde durarak, çalışmamızın daha açık bir biçimde sunulmasına çalışılacaktır. Tanımların oldukça zengin bir çeşitlilik göstermesi bizi bu konuda belli bir amaçla ayırma tabi tutmaya yöneltmiştir. Aşağıda görüleceği gibi serbest bölgelerin kuruluş amacına göre değişiklik göstermektedirler. Ancak burada belirtilmesi gereken bir nokta ise, ilgili bölgenin, serbest bölge olarak kabul edilebilmesi için kanun çı-

(1) T.Engin AKYÜREK, Serbest Bölge-Tanımı-Dünyada-Türkiye'de, (İ.T.O.) İstanbul, 1983, s.9.

kartılması gerekmektedir. Bir başka deyişle, milli sınırlar içinde oldukları halde, gümrük sınırları dışında kalan bölgeler otomatik olarak serbest bölge sayılmamaktadırlar.

1. TANIMI VE ÇEŞİTLERİ

Bilindiği gibi literatürde birçok Serbest Bölge tanımı yapılmıştır. Fakat, bir ülkeye kurulması gereken Serbest Bölge tipinden hangi amaçlara ulaşılma isteniliyorsa, Serbest Bölgelerin tanımı da bu amaca paralel olarak değişebilecektir. Bu duruma göre Serbest Bölgeler fonksiyonlarına göre ayrılıp, tanımları da ona uygun olarak yapılması daha isabetli olacaktır.

Bir ülkede, belirli bir bölgenin ve özellikle dış ticaret bakımından önemli bir limanında veya limanın ayrı bir kısmında Serbest Bölgenin tesisi, birçok dünya ülkelerinde uygulanmış olup, hatta uygulanmasına bugün de devam edildiği bir gerçektir. Bu yönden Serbest Bölgelerin tipini ilk önce ikiye ayırmak mümkün olacaktır. Bunlar:

i- Kuzey Tipi Serbest Bölge (HAMBURG TİPİ): Bazı gelişmiş ülkelerde görülen Serbest Bölgelerdir. Bu bölgelerin tanımında ise, bir ülkede yalnızca gümrük yasalarının askıda olduğu, öteki bütün yasaların geçerli olduğu bölgedir.

ii- Güney Tipi Serbest Bölge (SİNGAPUR TİPİ): Az gelişmiş ülkelerde uygulanan Serbest Bölgelerdir(2). Bazı durumlarda bu bölgelere Serbest Liman (Free Ports) da denildiği Serbest Bölge (Free Zones) ile aynı anlamda kullanıldığı görülmüştür. Böyle bir tanımda ise Limanın tümü veya bir bölge-

(2) Salih ŞANVER, Serbest Bölge Kurmak, Cumhuriyet, 5 Ocak 1983.

si; gümrük yönünden ayrıcalıklı işlemler gören, ülke dışı bir toprak parçasıdır. Bir başka deyimle, mevcut bir alan içinde her türlü gümrük müdahalesi, formalitesi dışında, harç, vergi ve resim ödemeksizin eşyaların boşaltıldığı, elleçlendiği, işlem gördüğü, daha sonra tekrar sevk edildiği iyice sınırlı ve kapalı bir arazi parçasıdır(3). Ancak eşya Serbest Liman veya Serbest Bölge sınırları dışına çıkarak, Serbest Bölge kurulan ülkeye sokulduğu anda, gümrük ve diğer yükümlülüklerin yerine getirilmesi zorunludur.

Bir başka tanımı da Japon Ekonomisti TENEKO'nun tanımıdır. Teneko'ya göre Serbest Bölgeler; ülkenin diğer kısımlarından fiziki olarak tecrit edilmiş, birçok özel bölge polisince korunan, gümrükler ve ülke yasaları açısından tam bir torba bölge niteliğinde olan ve adeta ülke içinde ülke izlenimi veren bölgelerdir(4).

1976 Eylül ayında Brüksel'de imzalanmış olan "Gümrük İşlemlerinin Basitleştirilmesi ve Uyumlu Hale Getirilmesi için Uluslararası Anlaşma'ya göre Serbest Bölgenin tanımı şöyle yapılmıştır: Bir devletin topraklarının bir parçası olan, ancak bu bölgeye giren malların ithal, resim ve vergileri söz konusu olduğu zaman, genellikle o devletin gümrük alanı dışında sayıldığı ve bu malların normal gümrük kontrollerine tabi tutulmadıkları bölgelerdir(5).

Yukarıdaki bu tanımlardan anlaşılacağı gibi, Serbest Bölge (Free Zone) tanımlarında tam bir birlik veya homojenlik yoktur. Bunun için Serbest Bölgelerin kuruluş ve işleyiş amaçlarına çeşitlilik göstermesi, tanımlarımızı fonksiyonel bir ayırıma tabi tutmak daha geçerli bir yaklaşım olacaktır.

(3) Melih KÖKNEL, Limanlar ve Terminaller-Limancılık Tesisleri ve Ekonomisi, İstanbul, 1978, s.79.

(4) A.Bülent GÖKSEL, Serbest Bölgeler, Dünya, 16 Mayıs 1983.

(5) T.Engin AKYÜREK, a.g.e., s.9.

Bu açıdan fonksiyonlarına göre Serbest Bölgeleri şöylece sıralamak mümkündür.

a) Serbest Ticaret Bölgeleri (Free Trade Zones): Bunlar, genellikle bir limanın civarında ve sınırları belirlenmiş bir alanda ticari faaliyetleri kolaylaştırmak amacıyla oluşmaktadırlar(6). Burada malların depolanması, korunması, paketlenmesi veya pazara hazırlanması için bazı işlemlere tabi tutulması, nakliyesi, reeksport ve transit ticaret gibi faaliyetlere müsaade edilmekte, fakat endüstriyel faaliyetlere izin verilmemektedir(7). Bu bölgelerden dünyanın çeşitli ülkeleri ile serbest bir şekilde ticaret yapılabilmektedir. Bu işlemler sırasında malların dış dünyadan buraya giriş ve çıkışında gümrük vergisi ödenmez. Mallar burada belli bir süre için depolarda muhafaza edilebilir. Bu mallar bu bölgelerde örnekleme, sergileme, mal üzerinde işlem yapma, ambalajlama, yeniden ambalajlama, markalama, büyük hacimli malların küçük ticari miktarlar haline getirilmesi, kırma, ayıklama, etiketleme şişeleme şekil değiştirme gibi çeşitli işlemlerde yapılabilir(8). Eğer sözü edilen bölge; tüm bir limanı ve çevresini kaplayan ve yeniden ihraç edilecek, ya da yerel tüketim için kullanılacak olan yabancı kaynaklı eşyaların, gümrük vergisi olmadan veya sadece düşük gelir vergisi ödenerek getirildiği bir bölge ise buna Serbest Liman (Free Port) denilir(9). Serbest Limanlar genellikle Serbest ticaret bölgesi olarak çalışan bölgelerin sınırları içerisinde bulunur.

Serbest ticaret bölgelerine, bir kaç çeşit dışında her

(6) T.C.Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Serbest Bölgeler Başkanlığı Rapor 1; Ankara, 1984, s.2.

(7) T.Engin Akyürek, a.g.e., s.12.

(8) DPT, Serbest Bölgeler Başkanlığı, Rapor 1, s.2.

(9) Sonnur BAKIR, Serbest Bölgeler-Genel Bir Değerlendirme, T.B.M.M. Kütüphane-Dökümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü Yay., Ankara, 1984, s.11.

çeşit mal girebilir. Yasak mallar, örneğin genellikle uyuşturucular, ateşli silahlar, kolayca yanabilen mallar, mücevherat v.b.dir(10).

Uygulamada serbest ticaret bölgeleri iki şekilde faaliyet göstermektedirler.

i- Açık Serbest Bölgeler (Open Free Zones): Ülkeye ait bütün mevzuatın uygulanmadığı, siyasi sınırlar dışında sayılan bölge anlamına gelir bu tür bölgelerde her türlü ticari ve sanayi faaliyetlerin yapılmasına izin verilir.

ii- Kapalı Serbest Bölgeler (Closed Free Zones): Bazı mevzuatların uygulanmadığı, belirli koşullarda, belirli faaliyetlerin yapılmasına izin verildiği yerlerdir.

Serbest ticaret bölgelerinden bir çoğu, alışılmış işletme tesisleri ve hizmet faaliyetlerinin dışında uluslararası mal, hizmet veya malzeme taşımacılığının gereklerinin daha iyi bir şekilde organize edilmesinde katkıları olmaktadır. Bunların sonucu olarak entegre "bütünleştirilmiş" serbest ticaret bölgeleri ortaya çıkmıştır. Bugün dünya üzerinde ikiyüzden fazla serbest ticaret bölgesi bulunurken, bu bölgelerden, dünya ticaretinin % 15'i gerçekleştirilmektedir(11).

b) Serbest Üretim Bölgesi (Free Production Zone) veya Endüstriyel Serbest Bölge (Industrial Free Zone); İhracat Üretim Bölgeleri (Export Processing Zones):

Bu tip serbest bölgeler, çeşitli endüstriyel faaliyetlerin ihracat ve ülke tüketimi için yapıldığı bölgelerdir. Bu tür bölgelerde ağırlıklı olan ticari değil endüstriyel faaliyetlerdir. Bu bölgeler genellikle uluslararası sermayenin; ucuz

(10) a.g.e., s.11.

(11) Vater, Diamond, Tax Free Trade Zones of the World, New York, 1982.

emek ve hammaddeden yararlanmak, çeşitli vergilerden muaf olmak gibi avantajları kullanabilmek için yatırım yaptıkları Serbest Bölgelerdir(12). Bu tür Serbest üretim alanları ihracatı teşvik etmek amacıyla kurulmaktadır. Bu tür bölgeler; esas itibariyle gümrük formalitelerinden ve vergilerden muaf olan yabancı yatırımcılara serbestçe yatırım yapma imkânı da tanınmış olduğu sanayi siteleri görünümündedirler. Bu bölgede yatırım yapmak isteyenlere malların gümrüksüz hareketinin yanısıra mali ve idari özendirmelerde sağlanmaktadır. İhracatı geliştirmeye yönelik olan serbest üretim alanlarına 30 ayrı ülkede rastlamak mümkündür. Bunlar arasında Kore, Tayvan, Malezya, Brezilya, Endonezya, Dominik, Seylan ve Çin Halk Cumhuriyetini sayabilir. Bu bölgelerde yaygın olan yatırım alanları ise daha çok tüketim malları ve elektronik ürünlerinin montajı, teknik aletler, ev eşyaları, mobilya, metal işleme, tekstil vb. gibi(13) yatırımlardır.

Serbest üretim bölgeleri ayrıca, ihracatı Geliştirme Merkezleri (Export Processing Zones), Yatırım Geliştirme Bölgeleri (Investment Promotion Zones) ve hatta Serbest Ticaret Bölgeleri (Free Trade Zones) olarak da anılmaktadır(14). Serbest Üretim Bölgeleri ticari malların, bölgede geliştirildikten sonra ihraç edilmesi için izin verilen bölgelerdir. Bu bölgelerde, bir firmanın malları ile kurma, değiştirme, yeniden kurma ve geliştirme amacıyla ithal edilen araç gereci, genellikle % 100 oranında gümrük vergisi dışındadır. İhraç edilen malların satışından kazanılan kârlar, vergi dışı tutulur.

Bu açıklamalara göre Serbest Üretim Bölgeleri literatürde genellikle Serbest Ticaret Bölgeleri (Free Trade Zones)

(12) T.Engin AKYÜREK, a.g.e., s.12-13.

(13) DPT, Serbest Bölgeler Başkanlığı, Rapor 1, s.3.

(14) Sonnur BAKIR, a.g.e., s.11.

olarak iki kategoriye ayrılırlar. Dünyadaki en yaygın uygulananı birinci kategoriye teşkil edenidir ve genellikle Serbest Bölge (Free Zone) olarak anılır. Serbest Ticaret Bölgelerinin kuruluşu genellikle ekonomik ve ticari amaçlı olup serbest ekonomik koşulların yarattığı bir kurum Serbest Sanayi Bölgeleri veya Dış Ticareti Geliştirme Bölgesi gibi bölgelerin kurulması daha çok son yıllarda görülmektedir(15).

Serbest Sanayi Bölgelerini, Serbest Ticaret Bölgelerinden ayıran başlıca fark; bu bölgelere giren mallar işlenerek sanayi mamul haline getirildikten sonra, bunların mutlaka bölgeden dış pazarlara sevkedilmek zorunluluğunda bulunmasıdır. Serbest Sanayi Bölgelerinin bir özelliği de yabancı sermayeye birtakım mali kolaylıklar sağlamak suretiyle, yabancı firmaların buralarda sanayi mamul üretecek fabrika ve imalathaneler gibi tesisler kurulmasına imkân sağlamasıdır(16).

Bu tür Serbest Bölgeler için UNCTAD'ın genel tanımı ise şöyledir; Serbest Bölgeler, genellikle uluslararası bir liman ve/veya havaalanına yakın, ulusal gümrük sınırları içerisinde sanayiye ayrılmış özel alanlara denir(17) ve bu tür bölgelerin bütün üretimleri olağan olarak ihracata yöneliktir. İhracat için üretime gerekli olan hammaddelerin, ara malların, makine ve teçhizatın ithalatları gümrük vergisine tabi değildir.

c) Serbest Çevre (Free Primeter): Ticari malların tüketim amacıyla ithal veya ihracatının vergisiz olarak yapıldığı özel bir bölgedir. Bölgedeki faaliyetler, boşaltma, paketleme, işleme, imalat, montaj, örnekleme, harmanlama ola-

(15) Sulhi R.AREL, Serbest Ticaret Bölgeleri ve Serbest Limanlar, Ticaret Odası Dergisi, İzmir, 1983, s.2.

(16) a.g.m., s.2.

(17) Serbest Bölge, Development Forum, 16 Mart 1983.

rak özetlenebilir(18). Bu bölgeler uygulamada bir çeşit serbest üretim merkezi şeklinde görünür. Meksika'da olduğu gibi bunlara Maquiladoras denilir. Meksika ile ABD sınırında oluşmuştur. Buradaki Meksika firmaları imal ettikleri ürünler için gerekli olan ara malları ABD'den gümrüksüz olarak almaktadırlar. Montajı yapılan bu mallar tekrar ABD'ye ihraç olunduktadırlar (Buna karşılık ABD yapılan üretimin nihai fiyatı üzerinden değilde Meksika'da yaratılan katma değer üzerinden vergi almaktadır)(19).

Serbest Ticaret bölgesi ya da Serbest Üretim Bölgesi karakteri taşımadan, bu bölgelerde yerine getirilen etkinliklerden sadece bir ya da birkaç tanesine izin verilen çeşitli Serbest Bölgelere de raslanmaktadır. Bunlar;

Serbest Depo (Free Deposit): Bir ana liman içinde ayrılan sınırlı bir bölgedir. Bu bölge gümrük otoritelerinin denetiminde çalışan yetkili bir şirket tarafından işletilmektedir olup, ticari mallar vergi ve diğer ödemelere tabi olmadan depolanmaktadır. Depolama, yeniden paketleme ve malların doğal yapısını bozmadan çeşitli karıştırma işleri bu bölgedeki faaliyetler olarak özetlenebilir(20).

Antrepo (Entrepot) veya Transit Bölgeler (Free Transit Zones): Denize sahili olmayan ülkelerin ticari mal ve eşyalarının depolanması, dağıtılması amacıyla komşu sahil devletinde kurulan limandır. Transit bölgelerde malların yalnızca depolanmasına ya da paketlenmesine izin verilir. Diğer geliştirme işlemlerine izin verilmez(21).

(18) İskender ŞENGİZER, Serbest Bölgeler, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 1983, s.6.

(19) DPT, Serbest Bölgeler Başkanlığı, Rapor 1, s.3.

(20) İskender ŞENGİZER, a.g.e., s.6.

(21) Sonnur BAKIR, a.g.e., s.12.

Yatırım Bölgeleri (Enterprise Zones): Bu bölgeler, ülkenin nisbeten geri kalmış yörelerine canlılık getirmesi ve uygun yatırım ortamı sağlanması amacı ile oluşturulmuştur. Yabancı yatırımcıdan çok yerli yatırımcılara yöneliktir. Çeşitli teşvikler ve vergi indirimlerinin uygulanması bu bölgeler için de söz konusudur(22).

Serbest Bankacılık Bölgeleri (Free Banking Zones) veya Kıyı Bankacılığı (Off-Shore Banking): Serbest bölgelerde kurulan bankalar, müşterilerine, düşük vergi, kısa vadeli kredilerde dalgalanan faiz hadleri ve indirilmiş karşılıklar gibi kolaylıklar sağlarlar(23).

Bu tür bankacılık faaliyetlerinin bir ülkede oluşabilmesi için, o ülkenin bilinçli bir şekilde çaba sarfederek, başlıca döviz cinsinden mevduat toplayabilen yabancı bankaları yöreye çekmesi gerekmektedir.

Gümrüksüz Satış Mağazaları (Duty Free Shops): Genellikle hava limanlarında kurulan içki, sigara ve yüksek değerdeki malları, perakende olarak satıldığı mağazalardır. Bu tür mağazalar hızla gelişmektedir(24).

Bu açıklamaların yanında ayrıca Oteller, ikametgah merkezleri, dinlenme ve eğlence merkezleri gibi fonksiyonları kendi bünyesinde toplayarak serbest şehir görünümü kazanan bölgelerde mevcuttur. Örnek olarak Hong-Kong, Singapur, Bahama Adaları gösterilebilir.

Yukarıda görüldüğü üzere, kuruluş amacına, fonksiyonlarına göre çok değişiklik gösteren serbest bölgelerden çıkar-

(22) DPT Serbest Bölgeler Başkanlığı, Rapor 1, s.4.

(23) İskender ŞENGİZER, a.g.e., s.7.

(24) a.g.e., s.7.

dığımız ve günümüzde de geçerli olabilecek genel bir tanımı şöylece tanımlayabiliriz: Serbest Bölgeler, bir ülkenin siyasi sınırları içerisinde fakat gümrük sınırları dışarısında kalan belli bir kanunla sınırlanmış, genellikle uluslararası bir liman veya bölgeye giren malların depolanmasına, pazarlanmasına, ambalajlanmasına, havalandırılmasına, yeniden ihraç edilmesine ve malların üretilmesine, şeklinin değiştirilip mamul mal halinde dünya piyasalarına sunulmasına, özel bölge polisince korunup, dışarıdan tecrit edilen bir türlü ticaret ve sanayi bölgeleridir.

2. TARİHİ GELİŞİMİ

Serbest Liman ve Serbest Bölgeler tarihi gelişimleri bakımından çok eski çağlara kadar dayanmaktadır. Öyle ki Eski Çağlarda (Delos) ve Orta Çağlarda (Bizanstaki Venedik imtiyazı) kendini göstermektedir(25).

Orta Çağda Fransa'nın ve İtalya'nın özellikle kıyı şehirlerinde Serbest Bölgeler kurulmuştur. Bu devirde kurulan Serbest Bölgelere bugün rastlanmadığı gibi sadece belli bir sahaya değil, tüm limanı veya şehri kapsamına almaktaydı. Daha sonraları bu bölgelerin çeşitli suistimallere yol açması nedeni ile kaldırıldığı görülmektedir(26). Yeni Çağda da birçok Akdeniz Limanlarında Orta Çağdakine benzer imtiyazlar görülmüştür: Bunlara örnek olarak Livorno (1595), Napoli (1663), Venedik (1661), Marsilya (1669), Cebelitarık (1706) gösterilebilir(27).

(25) Melih KÖKNEL, a.g.e., s.81.

(26) Sevgin EĞİLMEZ, Türkiye'de ve Dünya'da Serbest Bölge Uygulamaları, Maliye Dergisi, Sayı 64, Temmuz-Ağustos 1983, s.49.

(27) Melih KÖKNEL, a.g.e., s.81.

Serbest Bölge ve Liman uygulaması 18.nci yüzyılda yeniden ortaya çıkmıştır. Fransa, 1789 yılında Marsilya, Dunkerk gibi limanlarını Serbest Liman haline getirmiş, ancak bu uygulama uzun sürmemiştir(28). 1881 yılında Almanya Hamburg şehrinde ilk Serbest Liman ve Serbest Bölgeyi kurmuştur. Mevcut Serbest Limanlar arasında Hamburg, bu alanda klasik bir örnek oluşturur. Almanya 1939 yılında, serbest bölgelerle ilgili bir kanun çıkarmış ve Bremen, Emden, Lübek, Kiel Almanya'nın başlıca Serbest Liman ve Serbest Bölgeleri haline gelmiştir. 19.uncu yüzyıldan itibaren Serbest Liman ve Serbest Bölgeler gümrük sınırları içine alınmaya başlanmıştır. Özellikle iki dünya savaşı arasında Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde yeni Serbest Liman ve Serbest Bölgeler kurulmuş olup, bunların başlıcaları ise, Kopenhag, Helsinki, Stockholm, Göteborg, Malmeo, Oslo, Atina, Budapeşte, Barselona, Lizbon, Bari, Napoli, Selanik, Pire gibi şehirlerdir. İkinci Dünya Savaşından sonra da Danzig, Trieste Serbest Bölge ilan edilmiş, Amerika'da da mevcut olan bu bölgelerin başlıcaları ise; Neworleen, San Fransisco, Seaatle, New York, Teledo, Porto-Riko'daki bölgelerdir(29).

İkinci Dünya Savaşından sonra ülkeler, iç bünyelerinde meydana gelen değişik ekonomik şartlara cevap verebilmek amacıyla, o tarihe kadar yerli sanayilerini koruyan, devlete gelir sağlamayı hedef tutan gümrük sınırlamalarını, daha liberal bir sisteme bağlamak yolunu tercih etmişlerdir. Bu sistemin coğrafi dağılışı zamanla yaygınlaşmış ve hukuki açıdan da birtakım değişikliklere uğramıştır. Liberalleşme cereyanı değişikliklere uğramıştır. Liberalleşme cereyanı diyebileceğimiz bu hareketin giderek kalkınmakta olan ülkelere yayıldığı görülmektedir(30).

(28) Sevgin EĞİLMEZ, a.g.e., s.49-50.

(29) a.g.e., s.50.

(30) Sulhi R.AREL, a.g.m., s.2.

Serbest bölgelerin "Serbest Üretim Merkezi" veya "Serbest İhracat İşlem Merkezi" adı da verilen türünün uygulanmasına son yıllarda rastlanmaktadır. Dünya'da ilk Serbest Üretim Bölgesi uygulaması 1958'de İrlanda'da Shannon Havaalanı çevresinde başlatılmış olup, bölge ihracata yönelik olarak halen faaliyet göstermektedir(31). Daha sonra 1966 yılında Taiwan diğer bir örnek olarak belirmiş ve bunu Güney Kore, Hindistan'daki uygulamalar izlemiştir. Zamanla Singapur ve Hong-Kong Serbest Bölgelerin statüleri Serbest Üretim Bölgelerine dönüştürülmüştür. Bu uygulamaların 1968'de Brezilya, Bahreyn, 1969'da Dominik Cumhuriyetinde de başladıldığı, daha sonra ise 1970'li yıllarda da bu örneklerin Afrika Kıtasında uygulanmaya başlandığı görülmektedir(32).

Serbest Bölge uygulamaları, eskiden beri devam etmekle birlikte özellikle son zamanlarda dikkat çekici bir gelişme kazanmıştır. 1970'li yılların başında dünyada mevcut toplam 131 Serbest Bölge bulunurken, 1980'e kadar 10 yıllık süre içinde bu sayı 3 kat artarak 362'ye yükselmiştir(33).

Dünya üzerindeki serbest bölgelerin 1970-1980 yılları arasında gelişimi şu şekildedir.

	1970	1980
ABD	10	60
Latin Amerika ve Karayip Ülkeleri	40	80
Avrupa	50	90
Afrika	10	50
Ortadoğu	2	15
Uzakdoğu	15	35
Diğerleri	4	32
TOPLAM	131	362

(31) Cafer UNAY, Türkiye'de Serbest Bölgeler, Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt V, Sayı 1, Mart 1984.

(32) Sevgin EĞİLMEZ, a.g.e., s.50.

(33) Business Week, 17 Kasım 1980, s.32.

Son zamanlarda Serbest Bölge uygulamalarının artması sonucunda bugün bütün dünyadaki Serbest Bölgeler 362'den 406'ya ulaşmıştır(34) (Ülkemiz yönünden Serbest Bölge uygulamalarının tarihsel gelişimi ise IV. Bölümde geniş olarak verilecektir).

3- İKTİSADİ ANALİZİ

Serbest Bölgelerin teorik olarak iktisadi analizi ilk defa Hamada tarafından gerçekleştirilmiştir. Hamada'nın gerçekleştirdiği bu teorinin esası ise Heckscher-Ohlin Teorisine (2x2x2 Sabit Ticaret Hadleri) dayanmaktadır. Bu nedenle önce Heckscher-Ohlin Teorisinin genel çerçevesini belirterek esas çalışma konumuzu oluşturan Serbest Bölgeler üzerindeki Hamada'nın geliştirdiği teorik analizle sürdürmeye çalışacağız.

Bilindiği gibi, Heckscher-Ohlin dış ticaretin doğuş nedenini, malların üretim fonksiyonlarının ülkeler arasında farklı olmasından değil, ülkelerin farklı faktör yoğunluklarına sahip olmaları ile açıklamıştır. Heckscher-Ohlin Teorisinde, emek ve sermaye olarak iki önemli faktör vardır. Teorinin sonuçlarının ikiden fazla üretim faktörlü modeller için genel olarak geçerli olduğu söylenebilir. Teori, ülkeler arasında aynı mallar için üretim fonksiyonlarının aynı olduğunu kabul etmesi yanında dış ticaretin temel nedeninin ülkelerin sahip oldukları nisbi faktör zenginlikleri olduğunu ileri sürmektedir(35). Bu durumda dış ticaret, ülkelerin farklı faktör yoğunluklarına sahip oldukları için doğabilmektedir.

İki ülke, iki mal ve iki faktörlü (2x2x2) sabit tica-

(34) Sulhi R.AREL, a.g.m., s.2.

(35) R.Rıdvan KARLUK, Uluslararası Ekonomi-Teori-Politika-Sistem Kurumları, İstanbul, 1984, s.48-49.

ret hadlerindeki bir modelde, Hecksher-Ohlin Teorisine göre üstünlükleri ortaya koyabilmek ve faktör fiyat eşitliğini açıklayabilmek için aşağıdaki varsayımlarda bulunmamız gerekecektir.

i- Ulaşım maliyetleri sıfır olup, serbest dış ticaret geçerlidir.

ii- Mal ve faktör piyasalarında tam rekabet vardır.

iii- İki ülke, iki mal ve iki üretim faktörü söz konusudur.

iv- Ülkelerdeki üretim faktörleri arzı sabit ve aynı nitelikte olup, bunların tam istihdamı sağlanmaktadır.

v- Ülkelerde ölçeğe göre sabit getiri söz konusudur.

vi- Tam istisyaslaşma yoktur.

vii- Faktör yoğunlukları tersine dönmektedir.

viii- Üretim fonksiyonları dünyanın her yerinde özdeş, homojen ve birinci derecedendir. Dolayısı ile mal fiyatları ile faktör fiyatları arasında bire-bir (One-to-One) ilişki vardır. Yani malların faktör yoğunluğunun özellikleri hiç değişmemekte ve iki malın eş ürün eğrileri birden çok noktada kesişmemektedir.

ix- İki farklı malın üretim fonksiyonu farklı faktör yoğunluğuna sahiptir.

x- Üretim fonksiyonları mallar arasında aynıdır. Bu durumda A ve B malları her iki ülkede aynı teknik ile üretilmektedir(36).

Bu teori iki ülkedeki iki malın üretimindeki verimlilik farkları aynı olmadığı için iki ülke arasında mal değişiminin doğduğunu gösterir. Fakat burada karşımıza cevaplanacak

(36) S.Rıdvan KARLUK, a.g.e., s.50.

iki soru çıkmaktadır.

i- Verimlilik iki ülke arasında niçin farklıdır?

ii- Niçin verimlilik farkları iki ülkede aynı değildir? Öyle ki nisbi fiyatlar farklı olabilmektedir?

Heckscher -Ohlin Teorisine göre birinci neden, ülkelerin kaynak oranlarının farklı olmasıdır. İkinci neden ise, değişik malların salt teknolojik açıdan belirli bir üretim kaynakları bileşimiyle diğer herhangi bir bileşime göre daha etkin bir şekilde üretilmesidir. Teknik değişme, malların gerektirdiği kaynak oranlarını da değiştirebilir(37). Böylece dış ticaretin olabilmesi için de nisbi faktör dağılımlarındaki farklar, nisbî mal strüktüründe farklılara neden olur ve böylece dış ticareti mümkün kılarken, dış ticaret yoluyla sadece mal fiyatları değil, aynı zamanda faktör fiyatları da eşitliğe yönelmiş olur(38). Böylece faktör dağılımlarının uluslararası farklılığı, karşılaştırmalı üstünlüğü belirlemektedir.

Yukarıda Heckscher-Ohlin Teorisinin bu genel açıklaması ve varsayımlarına dayanılarak bir ülkede Serbest Bölge kurulmasının iktisadi analizini daha ayrıntılı olarak incelememize yardımcı olacaktır.

Yukarıda sunmaya çalıştığımız Heckscher-Ohlin Teorisinin bu açıklama ve varsayımlarından sonra Koichi Hamada'nın Serbest Bölgeler için geliştirdiği teorik çerçeveyi şöylece sunabiliriz. Hamada standart İki Faktör-İki Mal ticaret modelini kullanarak şöyle açıklamıştır(39).

(37) Gülten KAZGAN, Uluslararası Ekonomi, C.P.Kindleberger'-den Uyarlama, İstanbul, 1972, s.45-46.

(38) Necati MUMCU, Pür Dış Ticaret Teorisi ve İktisadi Gelişme, İstanbul, 1969, s.22-23.

(39) Koichi Hamada, An Economic Analysis of the Duty-Free Zone, Journal of International Economics 4, 1974, s.225-241.

Günümüzde gelişmekte olan ülkelerde yabancı direkt yatırımları ülkeye çekmek için ülke içinde bir Serbest Bölge (Free Zone) kurmaya eğilim görülmektedir. Serbest Bölge kurmakla, bir ülkenin konumu bakımından iyi bir bölümünü belli sanayilerde yabancı yatırımlara açarak, karşılığında çeşitli avantajlar sağlayabileceği öne sürülmektedir. Bu avantajlar arasında; işgücünün istihdamında bir artış, ödemeler dengesini iyileştirmeye yol açacak bir şekilde ihracat artışı ve gelişen teknolojiye faydalanılması sayılabilir. Aynı zamanda da ithalatla rekabet eden yerli sanayinin yabancı yatırımların varlığına rağmen yine de korunmasını muhafaza edebilmektedir. Bu durumda ülke korunan sanayilerinin avantajlarından fedakârlık etmeden, yabancı yatırımların meyvelerini toplayabilir(40).

Genellikle Serbest Bölge açan bir ülke, yabancı yatırımlara çeşitli kolaylıklar ve imkanlar sağlar. Bu nedenle Serbest Bölgeye ithal edilen aletler, malzemeler ve ara malları, vergi, resim ve harçlardan muaftır. Ayrıca Serbest Bölgede üretilen mallar da vergiden muaftır. Serbest bölge dışından fakat, aynı ülkedeki diğer bölgelerden gelen mallar (Bu bölgelere bundan sonra Yerel Bölge "Domestic Zone" diyeceğiz) da ihracat olarak addedilir. Öyle ki, bunlar yerel vergiden muaf olarak satın alınabilir, bölge içindeki firmaların kayıtları ithal ve ihracat işlemleri basitleşir, yabancı para alışverişindeki işlemler üzerinde yerel bölgeye kıyasla daha az sınırlama vardır.

Öte yandan, yabancı yatırımlar için, izin verilen sanayi türleri ihracatı artırıcı ve Yerel Bölge ihracat faaliyetleri ile çakışmayan sanayi türleri ile sınırlandırılmıştır. Çoğu durumda işçiler yerel bölgelerden sağlanır ve tüke-

(40) a.g.e., s.225.

tim* yerel bölgelerde oluşur. Bu yüzden Serbest Bölgenin bir amacı da yerli sanayiye koruma altında tutmaktır.

Analitik olarak, Serbest Bölge olgusu, Serbest Ticaret Alanı (Free Trade Area) ile ilginç bir çelişki gösterir. Serbest Ticaret alanında ülkeler, Serbest Bölge alanı için bir araya gelirken, Serbest Bölgelerde ise serbest ticaret alanı, ülke içinde oluşturulur. Diğer bir deyişle ülkenin bir bölümü yabancı pazarlarla birleşirken, ülkenin diğer bölümleri milli tarife ve kontrol duvarları içerisinde kalır(41).

Bu kısımda gelişmekte olan bir ülkede, Serbest Bölge olayını analiz amacıyla teorik bir çerçeve sunmaya çalışırken, özellikle olayı anlayabilmek için, bazı temel özellikler üzerinde yoğunlaşacağız. Ancak, bu arada Serbest Bölgenin, tüm özelliklerine değinmekten de kaçınmak zorunda kalıyoruz. Bu nedenle sınırlamalarımızdan biri, Serbest Bölgenin yerel özelliklerinden konuyu tümüyle soyutlamaktır. Ayrıca Serbest Bölgenin içindeki faaliyet hacimleri üzerindeki etkilerde muhtemel bir sınırlamaya gidilmektedir.

3.1. Serbest Bölge ve Uluslararası Ticaret

Bir ülkenin rekabet halindeki dünya pazarı içinde yer aldığını varsayalım (öyle ki, bu küçük ülkede sabit dünya fiyatları geçerlidir). Biz bu ülkede şimdi bir Serbest Bölge açılmasının iktisadi etkilerini inceleyelim:

Serbest Bölge açılmasının iktisadi sonuçlarını değerlendirebilmek için İki Mal ve İki Faktörlü standart bir tica-

* Tüketimden amaç: işçilerin serbest bölgede çalışıp tekrar evine dönmesi yani almış olduğu ücreti evinde, veya kendi yöresinde harcamasıdır.

(41) a.g.e., s.226.

ret Modeli kuralım. Bunun için aşağıdaki varsayımları yapıyoruz(42):

a) X_1 ve X_2 olarak iki mal vardır. Bunlar aşağıdaki yerel üretim fonksiyonları ve ölçeğe göre sabit verimler (constant returns to scale) ile üretilmektedir.

$$(\text{Sanayi 1}), X_1 = F_1(K_1, N_1) \quad (1)$$

$$(\text{Sanayi 2}), X_2 = F_2(K_2, N_2) \quad (2)$$

Burada;

K ; Sermaye girdilerini

N ; İşgücü girdilerini (söz konusu sanayiler için) göstermektedir.

$a_{Ki}(r, w)$ ve $a_{Ni}(r, w)$ sırasıyla; Bir birim X_i üretmek için gerekli sermaye ve işgücü girdi katsayıları olsun. Öyle ki:

$$K_i = a_{Ki}(r, w) X_i$$

$$N_i = a_{Ni}(r, w) X_i$$

$i = 1, 2$. durumda

Genel olarak bunlar r (kapitalin getirisi) ve w (emegin getirisi) nin fonksiyonlarıdır. Veya daha açık olarak, Getiri, Ücret rasyosu olan (r/w) nin fonksiyonlarıdır.

b) Sanayi 2, Sanayi 1'e oranla her bir $g(r/w)$ oranı için daha sermaye yoğunudur. Bu ülkede sermaye kıt olup Mal 1'i ihraç etmekte, Mal 2'yi ithal etmektedir.

(42) a.g.e., s.227.

c) Uluslararası fiyat oranı: $p = p_2/p_1$ şeklinde olup, malların uluslararası fiyatları ülke için veridir.

d) Yerli (yerel) fiyat oranı: $q = q_2/q_1$ 'dir. Sanayi 2 korunmakta olduğu için q , p 'den daha yüksektir.

e) Sanayinin korunması ithalat tarifeleri şeklinde yapılmaktadır. İthal edilen malın bir kısmı devletin yetkili organlarına tahsis edilmektedir. Sonuçta Mal 1 için ($q_1=p_1$) ve Mal 2 için ($q_2>p_2$) olacaktır.

f) Bu ekonomi serbest ticaret alanında eksik uzmanlaşmanın söz konusu olduğu tek bir denge durumuna ulaşacaktır. Burada p fiyat oranı geçerli olacaktır. Ayrıca q yerli (yerel) fiyat oranı altında yine eksik uzmanlaşmanın sözkonusu olduğu bir diğer denge durumu daha oluşacaktır.

g) Toplam sermaye ve işgücü arzı yabancı yatırımın olmadığı durumda K ve N seviyelerinde sabit olarak varsayılmıştır. Bu yüzden Serbest Bölge Olmadığı durumda:

$$a_{K1}X_1 + a_{K2}X_2 = K \quad (3)$$

$$a_{N1}X_1 + a_{N2}X_2 = N \quad (4)$$

olacaktır.

h) Tüketim faaliyetleri yalnızca yerel bölgede (işçilerin tüketimi) gerçekleşmektedir. Eğer ücretler ve getiriler fiyatları bölgeden bölgeye değişen mallar şeklinde ödeniyorsa, bu ücret ve getirileri elde edenlere tarife uygulanır; bundan da amaç bu kazanç sahiplerinin fiyat farklılıklarından çıkar sağlayamamalarıdır.

i- İşçilerin Serbest Bölgeye geliş ve gidişleriyle ulaşım masrafları ihmal edilebilir düzeydedir. Yerel bölge pazarındaki rekabet, her iki sektördeki ücretlerin ve kâr haddinin eşitlenmesine yol açacaktır.

$$a_{K1}r + a_{N1}w = 1 \quad (5)$$

$$a_{K2}r + a_{N2}w = q \quad (6)$$

Burada, a_{Ki} ve a_{Ni} değerleri (w/r) 'nin fonksiyonlarıdır. Mal 1 ise rakam şeklinde gösterilmiştir.

Serbest Bölge kuruluşunun refah açısından etkisini görebilmek için bir refah kriterine ihtiyaç vardır. Biz kriter olarak, uluslararası fiyatlarla değerlendirilmiş Milli Geliri kullanacağız. Milli Gelirin uluslararası fiyatlar cinsinden olumlu bir düzeye gelebilmesi, en azından potansiyel tüketim imkanlarının gelişimini gerektirir. Korunan malın, tüketici yönünden riski önemi olmadığı sürece, bu durum fiili tüketime düşük geleceği anlamında yorumlanabilir(43).

3.2. Koruyucu Ekonomi Politikasının İzlendiği (Yabancı Yatırımların Olmadığı) Bir Ülkede, Serbest Bölge Uygulamasının Ekonomik Etkinliği

Serbest Bölge açmakla ülke, uluslararası fiyatların geçerli olduğu bir bölge oluşturur. Bu kapsam içinde, yabancı yatırım olmadan yalnızca işgücünün değil, sermayenin de Serbest Bölge ve yerel bölge arasında hareketli olduğunu varsayıyoruz. (h) varsayımı dolayısıyla ücret ve kapital getirisinin her iki bölgede de aynı fiyatlara sahip olan mallar şeklinde ödendiğini varsayabiliriz. Ancak Mal 1 için bir ithal tarifesi söz konusudur. Ücretler ve kapital getirisi her ne

(43) a.g.e., s.228.

kadar fiyatları bölgeden bölgeye değişen mallar şeklinde ödeniyorsa da korunan mal, Serbest Bölgeden tüketim faaliyetlerinin gerçekleştiği yerel bölgeye götürebilmek için yine tarife ödemek zorundadırlar. Serbest Bölgeden elde edilen gelirler yine yerel fiyat oranı q 'ya tabi olarak harcanmaktadır(44).

3.3. Liberal Ekonomi Politikasının İzlendiği Bir Ülkede, Serbest Bölge Uygulamasının Ekonomik Etkinliği

Başlangıçta korunan ve daha sonrada Serbest Bölge kuran bir ekonomiyi gözönüne aldığımızda, Serbest Bölge açmakla ülkenin üretim faaliyetinde ne gibi bir değişiklik olacaktır. Bu konuda ilk olarak göreceğimiz şey korunan Mal 2'nin Serbest Bölge sahasında hangi koşul altında olursa olsun hiçbir şekilde bu malın üretiminde teşvik uygulanmayacağıdır. Bu oldukça kesindir. Çünkü Mal 2, Mal 1'e oranla yerel bölgede nisbet olarak daha yüksektir. Bunun nedeni de Mal 1 Serbest Bölge içinde daha fazladır. Ancak, bu malın tüketimi yerel bölgede olduğu için, bundan bir avantaj sağlamak mümkün değildir. Mal 2'nin yerel bölgede oransal olarak yüksek olduğu Şekil 1'de gösterilmektedir. Şekil 1'de C_1 ve C_2 şeklinde iki sanayi vardır. Bu sanayilerin yerel fiyatları q_1 ve q_2 için dolar cinsinden eş-ürün eğrileri görülmektedir (Reel değişim ekonomisinde bu eş-ürün eğrileri tarife sonrası tüketime elverişli bir birim Mal 1'e eşdeğer miktarda malları üretmekle kullanılan faktör girdilerinin kesişme noktalarından oluşur)*.

(44) a.g.e., s.228.

*Varsayımımıza göre, bireysel tercihler pek tiptir. Karşıt olarak optimum bir vergi subvansiyonu, politikasının etkin olduğunu ve fiyat değişimleri karşısında gelir sürekli yeniden dağıtarak Berkson-Samuelson sosyal refah fonksiyonunu maksimum yapacağını açıkça varsayarak uluslararası fi-

yatlar cinsinden Milli Gelirin iyileştirilmesini de bir refah kriteri olarak ele alabiliriz. Bu durumda aşağıdaki sosyal refah fonksiyonunu kullanırız:

$U(C_1, C_2)$; (C_1, C_2) : İki tip tüketim için tanımlanmış ve sosyal kayıtsızlık eğrisine tanjant durumunda bulunan sosyal fayda eğrisi olsun (Bkz. Şekil 1, Syf. 23).

$$\frac{\delta U}{\delta C_1} = \frac{\delta U}{\delta C_2} / q = \lambda \quad (a)$$

λ = Gelirin marjinal faydası

Diğer yandan tüketim imkanları,

$Y_I = C_1 + pC_2$ sınırlaması boyunca söz konusudur. Burada:

Y_I = Uluslararası fiyatlar Cinsinden Milli Gelirdir.

Böylece:

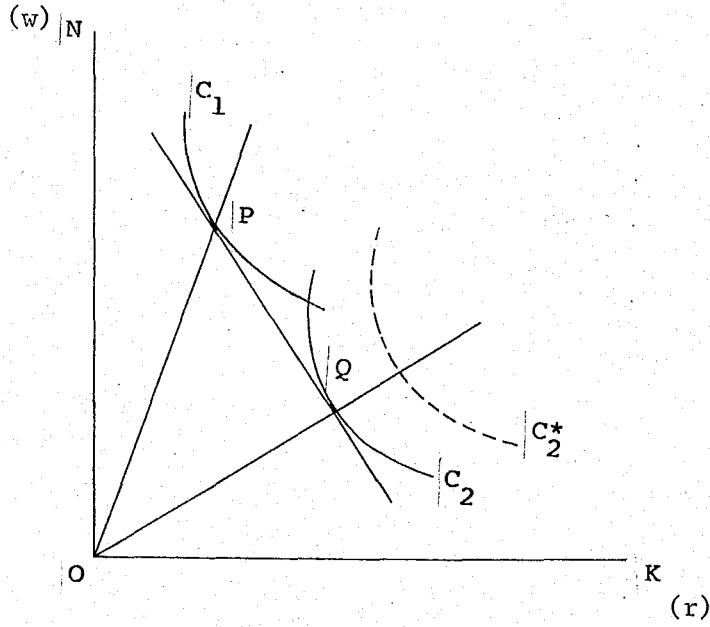
$$\frac{dC_1}{dY_I} + p \frac{dC_2}{dY_I} = 1 \quad (b)$$

(a) ve (b)'yi kullanarak

$$\frac{dU}{dY_I} = \lambda (1 + (q+p) \frac{dC_2}{dY_I})$$

elde edilir. Bu eşitlik; $\frac{\delta C_2}{\delta Y_I}$ negatif olmadığı sürece pozitif değer alacaktır.

Denge fiyat oranı r/w , PQ teğet doğrusunun eğimine eşittir. Eğer ülke Serbest Bölge açarsa sanayi 1'in dolar cinsinden eşürün eğrisi her iki bölgede de değişmeden kalır. Ancak Serbest Bölgedeki Sanayi 2'nin eşürün eğrisi C_2^* noktalı eğrisinde görüldüğü şekilde değişme ortaya çıkar. Bununla beraber herhangi bir r ve w faktör fiyat bileşimi için C_2 , C_2^* eğrisine daima üstün gelir. Diğer bir deyişle, yerel bölgedeki Sanayi 2'yi başabaş noktasına getiren herhangi bir rekabetçi ücret - kapital getirisi bileşimi karşısında Serbest Bölgedeki Sanayi 2'nin üretimi negatif kârla (zararla) sonuçlanacaktır. Bu yüzden Mal 2'nin üretimi kesinlikle yerel bölgede yapılır. Mal 1 için ise üretim bölgesi farketmez. Bu yüzden bu duruma ilişkin eşürün eğrilerinin C_2^* değil de, C_1

Şekil 1

ve C_2 olduğunu biliyoruz. Böylece sonuç olarak serbest rekabet durumundaki ücret-kapital getirimi oranı PQ'dur ve denge üretim düzeyleri Serbest Bölgenin kuruluşuyla değişmemektedir.

Bu açıklamalardan sonra aşağıdaki durumu öne sürebiliriz:

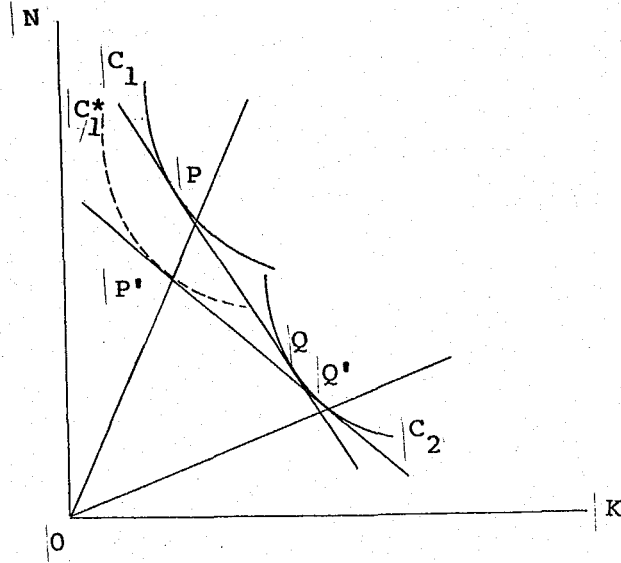
Önerme 1: Yabancı yatırımların olmadığı durumda bir Serbest Bölgenin kurulması, korumanın ithalat tarifeleri şeklinde yapılması kaydıyla üretimi etkilemez.

Bu kez de Sanayi 2'nin, Mal 1 üzerinde bir ihracat vergisi konularak korunduğı durumu gözönüne alalım. Mal 1'in bir bölümü ihraç edildiğinde elkonulmaktadır. Yani (e) varsayımı yerine; $q_1 < p_1$ ve $q_2 = p_2$ olmaktadır.

Aşağıda Şekil 2'de, Serbest Bölge kurarak Mal 1'in bu bölge içerisinde üretimi halinde yeni bir durum gözönüne alınmaktadır. Bununla beraber, bu durumda C_1^* Serbest Bölgesinde Mal 1 üretimi, C_1 yerel bölgesindeki Mal 1 üretiminden üstündür. Buna uygun olarak, Mal 1'in üretimi arttıkça Serbest Bölge içerisinde yapılmakta, Mal 2 için ise, üretim bölgesi farketmemektedir. Bu yüzden $P'Q'$ ile gösterilen yeni bir faktör fiyat oranı geçerli olacaktır. Şüphesiz bu faktör fiyat oranı, Uluslararası fiyat oranı olan p' ye karşılık gelmektedir*.

Bir Serbest Bölgenin kurulması durumunda, üretim yerinin seçimi, korumanın ithalat tarifesiyle mi yoksa ihracatta subvansiyon ile mi yapılacağına bağılı olarak, farklılık göstermektedir. Bu sonuçlar, tüketimin yalnızca yerel bölgede oluşacağını öne süren (h) varsayımına son derece bağılıdır. Bu varsayım, Serbest Bölgelerin çoğunda, işçilerin yerel bölgeden gelmeleri ve tüketicilere vergiden muaf ürünlerin sunulmaması nedeniyle savunulabilir. Bununla beraber, analitik

*Bu durumda bir güçlük vardır. Eğer Mal 1 tüketim bileşimi içinde ise, bu mal yerel bölgeye ithal edilmelidir. Ancak yerel fiyat oranını q olarak tutabilmek için Mal 1 ihraç vergisi yerine ithalat subvansiyonuna maruz kalacaktır.

Şekil 2

olarak herkes alternatif varsayımlar yapabilirler. Örnek olarak, tüketimin tüketicilerin seçtiği yerde oluştuğunu varsayalım. Burada korumanın ithalat tarifesiyle yapıldığı birinci durumu gözönüne alalım. Bu durumda korunan malın tüketimi ve tüm malın üretimi de Serbest Bölgede oluşacaktır. Burada görülebileceği gibi, tüketim faaliyetlerinin oluşturduğu yer hakkındaki bu varsayım altında ihracat subvansiyonunun etkisi ithalat vergisiyle aynı olmaktadır (Eğer Mal 2 üzerindeki "İthalat Vergisi"ni, "ihracat subvansiyonuna dönüştürürsek bu durumda Önerme 1'in sonucu korunmuş olacaktır)(45).

Serbest Bölgelerin kurulmasından sonra yerel bölge (Domestic Zone = DZ) ve Serbest Bölge (Duty Free Zone = DFZ) arasındaki faktör hareketleri bir denge meydana getirecektir. Bu denge halinde, yerel bölge (DZ) hem dış, hem de Serbest Bölge (DFZ) ile ticaretini tamamiyle durdurmuş olacaktır.

(45) a.g.e., s.230.

Bunun sebebi ise, serbest ticaretin olması durumunda ekonominin bir bütün olarak yapmış olacağı ticareti bizzat Serbest Bölgeler aynen yapacaktır. Böylece kazanılan gelirlerin kendi bölgelerinde tüketilmelerine izin verilmesi durumunda, bir Serbest Bölgenin kurulmasının ülkenin tamamı için serbest ticareti ikame edeceği kanıtlanmış oluyor. Faktör yoğunluğunda bir değişikliğin olmadığı, yetersiz uzmanlaşma ve her yerde aynı teknoloji standardı varsayımları altında malların nisbi fiyatları ile, faktörlerin nisbi gelirleri arasında birebirlik bir ilişki vardır (Yerel bölge - Serbest Bölge arası fiyat eşitliğine ulaşılması hali)(46). Eğer, yeni denge durumunda yerel bölge (DZ), Serbest Bölge (DFZ) ile DZ'de tarife söz konusu oluncaya dek değişiyorsa, bu durumda dahili (Internal) nisbi fiyatların aynı kalması imkansız olacaktır.

Böylece nisbi faktör gelirleri farklı olmalıdır ki, bu iki bölge arasındaki faktörlerin tam hareketliliği sağlanabilmelidir. Bu durumda dengenin sürmesi için her iki bölgede yerel nisbi fiyatların aynı olması gerektiği sonucuna varırız ki, bu DZ tarifelerini etkisiz kılacak şekilde DFZ ve DZ'nin kendi aralarında değişme göstermeyeceğini ima eder. Bununla birlikte, DFZ tüm dünya ile ticarete açıktır ki bu, buradaki yerel nisbi fiyatın p^* ile gösterilen serbest ticaret cinsinden fiyata eşit olduğunu gösterir. Böylece yeni denge durumunda tek tutarlı çözüm, DZ'nin hiçbir değişme göstermediği ve her yerde serbest ticaret cinsinden değişiminin söz konusu olduğu durumda ortaya çıkar(47). Sonuçta gerçek faktör girdileri serbest ticaret durumundakinin aynı olacak ve böylece tüm ekonomi için gerçek gelir ve talep eğrisinin durumu aynen serbest ticaret durumundakine eşit olduğundan, aynı nisbi fiyatlar geçerli olacak ve faktör-fiyat eşitliği de hüküm

(46) Carlos Alfredo RODRÍGUEZ, A Note On The Economics Of The Duty Free Zone, Journal Of International Economics, Sayı 6, 1976, s.385.

(47) a.g.e., s.386.

sürmek durumunda olacaktır. Burada üretim yapısının serbest ticaret durumunun aynısı olmasından dolayı ekonomide sanki her yerde serbest ticaret geçerli imiş gibi eşit miktarda ticaret yapılacak ve aynı refah düzeyine erişilecektir.

Aşağıda Şekil 3, bir DFZ kurulmasının her iki bölgedeki üretim, tüketim ve ticaret yapısı üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmakta kullanılır. Basitlik sağlansın diye, burada tüm üretim faktörü sahiplerinin zevklerinin aynı ve homotetik olduğunu varsayalım. OC doğrusu her iki malın dünya ticaret hadleri (p^*) üzerinde ne kadar talep edildiği oranları gösterir. LL ve KK sırasıyla ekonomideki emek ve kapital sınırlamalarını gösterir. Bu sınırlamalar p^* 'la gösterilen ücret-kapital getiri oranının belirlediği girdi-çıktı katsayılarına ilişkindir. Dikey eksen, ihraç edilebilir mal çıktısını, yatay eksen ise ithal edilebilir mal çıktısını göstermektedir. Eğer DFZ kurulmadan önce serbest ticaret hüküm sürseydi, o zaman; üretim LL ve KK doğrularının kesim noktası olan Q_0 'da, tüketim p^*p^* fiyat doğrusu ile gelir artış doğrusu OC'nin kesim noktası olan C_0 'da oluşacaktır. L_1L_1 ve K_1K_1 , DFZ içerisine LL_1 ve KK_1 birim işgücü ve sermaye (her ikisi de ürün cinsinden) getirildikten sonra, DZ için geçerli olan faktör sınırlamalarını verir. Bu durumda DZ'deki üretim Q_1 kadardır ve bu miktar dünya ticaret hadleri açısından sabit kaldığını varsaydığımız üretim faktörleri cinsinden her iki ürünün istenen tüketim düzeyine eşittir. Böylece eğer, DZ'den tam bu miktarda işgücü ve sermaye, Serbest Bölgeye giderse, bu durumda Uluslararası ticarete hiç gerek kalmayacaktır ve uluslararası ticaret hadleri, tarifelerin varlığına rağmen hüküm sürebilecektir(48).

(48) a.g.e., s.287.

simum faktör transferleri aslında DZ'de var olan tüm faktörlerin toplamı kadardır. Eğer bu yapılırsa tüm üretim ve tüketim DFZ içinde olacaktır. Denge ile uyumlu olarak, minimum faktör transferinin DFZ içine gelişi DZ'deki üretimin Q_2 'de olmasını gerektirir. Olayın bu şekilde olabilmesi için KK_3 ve LL_3 birim kapital ve işgücünün DFZ içine transfer edilmesi gerekir. Bu durumda Q_2 'yi orijin olarak aldığımızda halen tam istihdam edilmiş her iki faktör ile birlikte ihraç edilebilir, malları gösteren eksen üzerinde uzmanlaşmanın gerçekleşebileceği son noktaya kadar DFZ üretimini arttıracaktır (Şöyle ki, p^* ve ilgili ücret-kapital getirisi oranı halâ geçerlidir). Bu durumda DFZ içindeki ihraç edilebilir mallar çıktısı Q_2Q_0 uzaklığına eşittir ve tüketim yeni orijin Q_2 'ye göre ölçüldüğünde C_0 'dadır. Ticareti söz konusu olan tutarlar halâ Q_0C_0 parçasıyla gösterilmektedir. Yani tüketim C_0 'dadır*

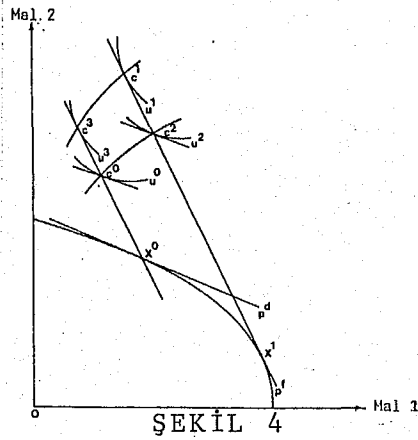
Gerek DFZ tüm ekonomi haline gelsin veya gerekse, onun içine minimum tutarda faktörler transfer edilsin, bu durum kaçınılmaz bir şekilde DFZ'nin başlangıçtaki faktör yoğunluğuna ve faktörler için ulaştırma maliyetlerine dayanacaktır. Eğer DFZ'nin başlangıçtaki faktör yoğunluğu yok denecek kadar az ise (DFZ'nin kurulması için nedenlerden biri bu olsa gerek) ve faktörlerin ulaştırma maliyetleri varsa tahmin odur ki, bu pazar DFZ içine faktör transferlerini minimize eder eğiliminde olacaktır ve son durum Q_2 'ye daha yakın olacaktır.

3.4. Serbest Bölgede Üretim ve Tüketim Yerlerinin Belirlenmesi**

*Okuyucu, Serbest Bölge içinde Yerel Bölgeden KK_3 ve LL_3 'den daha az tutarda herhangi bir faktör transferinin yapılması halinde, bu durumun Yerel Bölgede bağımsız ekonomi politikası izlenmesine izin vereceğine, fakat Serbest Bölgede eksik uzmanlaşma ile bunun uyumsuz olacağını ve yine Serbest Bölge ile Yerel Bölge arasında faktör fiyatı eşitliğinin sağlanamayacağını araştırabilir.

**Çalışmamızın bu kısmında kullandığımız bazı kavramların (örneğin FZ (Free Zone) (Serbest Bölge)) İngilizce karşılıkları Türkçe verilmekle beraber pratik yarar sağlamak amacıyla kavramların orijinal şekillerinin baş harfleri kullanılmıştır.

Burada varsayım olarak, iki mal üreten küçük bir ülke ve üretilen mallarda Mal 1 ve Mal 2 olsun. Belli bir miktar mal üretmek için iki üretim faktörü olan emek ve sermaye girdi olarak kullanılarak Heckscher-Ohlin teknolojisine göre ölçeğe göre sabit verim üretimi söz konusudur. Burada üretilen mallarda, Mal 2 nisbeten sermaye yoğundur. Ülkede üretilen her iki mal için nominal dünya fiyatı ise $p^f(p_1^f, p_2^f)$ dir. İthalat gümrük tarifelerine ve/veya ihracat subvansiyonuna göre Yerel (iç) nominal fiyatlar ise $p^d(p_1^d, p_2^d)$ dir ve dünya fiyatlarından farklılaştırılmıştır. Sermaye yoğun Mal 2 ithal edilmektedir. Başlangıçta Mal 2 üzerine bir ithalat gümrük vergisi ve/veya Mal 1 üzerinde ihracat vergisi, Mal 2'nin Yerel (iç) fiyatının dünya fiyatına göre daha yüksek yapmaktadır. Yani $p_2^d/p_1^d > p_2^f/p_1^f$ dir. Üretimde eksik uzmanlaşma vardır. Her iki Malda pozitif miktarlarda tüketilmişlerdir(49). Aşağıda Şekil 4'de ülkenin dengesi gösterilmiştir. Üretim, X^0 ve tüketim C^0 noktalarındadır. Refah düzeyi ise U^0 'da dır. Aynı zamanda serbest ticaret dengesindeki üretim X^1 , tüketim C^1 dir ve refah düzeyi $U^1 > U^0$ 'de gösterilmiştir.

Şimdi, yabancı yatırımların yokluğunda bir ülkenin p^d iç (Yerel) fiyatlarının geçerli olduğu bir yerel bölge (Domestic Zone = DZ) ile p^f dünya fiyatlarının geçerli olduğu bir Serbest Bölge (Duty-Free Zone = DFZ)'ye bölündüğünü varsayalım. Analitik bütünlük için (Hamada gibi) yalnızca üretimin değil, tüketimin de DFZ (Serbest Bölge) içinde yer aldığı

(49) Carl HAMILTON and Lars E.O.SVENSSON, On The Welfare Effects of a "Duty-Free Zone", Journal of International Economics, Volum 13, Nu.1/2, August 1982, s.46-52.

durumu inceleyeceğiz*. Aslında Serbest Üretim Bölgesi (Production Free-Zone = PFZ) ve Serbest Tüketim Bölgesini (Consumption Free-Zone=CFZ) birbirinden ayıracağız (Bundan böyle, Serbest Bölge = DFZ, Serbest Üretim Bölgesi = PFZ, Serbest Tüketim Bölgesi = CFZ, Yerel Bölge = Domestic Zone = DZ olarak, semboller halinde kullanılarak aslına sadık kalınmaya çalışılacaktır). PFZ'de üretim hem DZ içinde yerel fiyatlarla hem de PFZ'de dünya fiyatlarıyla veya teknoloji ile yer alabilir. DZ ve PFZ arasında faktörlerin hareketliliği tamdır. Aynı zamanda PFZ içinde tüketim yoktur. CFZ de ise tüketim ya DZ'de yerel fiyatlarla ya da CFZ'deki dünya fiyatlarıyla söz konusudur. CFZ içerisinde üretim yoktur.

PFZ'de $X^d = (X_1^d, X_2^d)$ ve $X^f = (X_1^f, X_2^f)$ 'nin sırasıyla DZ ve PFZ içindeki üretimi gösterdiğini kabul edelim. Ülke içerisinde toplam üretim, $X = (X_1, X_2)$, X^d ve X^f 'nin toplamıdır. Tam faktör hareketliliği varken, nominal kapital getirisi (r) ve ücret (w) her iki bölgede de aynıdır. Burada marjinal kâr şartları vardır.

$$a_{Ki}^j r + a_{Li}^j w \geq p_i^j [\bar{X}_i^j \geq 0], \quad i=1,2; \quad j=d,f \quad (7)$$

Burada, a_{Ki}^d ve a_{Ki}^f (a_{Li}^d ve a_{Li}^f) maliyeti küçük yapan sermaye (işgücü) girdi katsayıları olup i malının sırasıyla DZ ve PFZ içinde üretimine ilişkin olup ve (7) ifadesinin sol tarafı birim maliyet fonksiyonudur. Böylece (7) ifadesi şunu açıklar: Eğer, bir bölgedeki bir malın birim maliyeti fiyatı aşıyorsa, üretim sıfırdır. Öte yandan eğer üretim pozitif ise, fiyat birim maliyete eşittir. (7) ifadesinden doğrudan $i=1,2$ için

$$p_i^d > p_i^f \text{ gösterir } X_i^f = 0 \text{ ve } p_i^d < p_i^f \text{ gösterir } X_i^d = 0 \quad (8)$$

*Her ne kadar Serbest Ticaret Bölgeleri uygulamada sınırlı pratik öneme sahipse de bunun örnekleri vardır: Havaalanları ve Limanlardaki vergisiz satış mağazaları gibi (tax-free shops).

Böylece üreticiler bir bölgede herhangi bir malın fiyatı, diğer bölgeye kıyasla daha düşükse o malı o bölgede üretemeyeceklerdir.

CFZ'siz bir durumda tüketim DZ içinde p^d fiyatıyla vardır. CFZ var ise, $C^d=(C_1^d, C_2^d)$ ve $C^f=(C_1^f, C_2^f)$ sırasıyla DZ ve CFZ içindeki tüketimi gösterebilir. Toplam tüketim $C=(C_1, C_2)$ ise C^d ve C^f 'nin toplamına eşittir. Faydayı maksimum yapan tüketiciler, tüketicileri her malın hangi bölgede en düşük fiyatı varsa ona göre tüketim tercihlerini yaparlar. Böylece $i=1,2$ için

$$p_i^d > p_i^f \text{ gösterir } C_i^d=0 \text{ ve } p_i^d < p_i^f \text{ gösterir } C_i^f=0 \quad (9)$$

Minimum fiyat $p=(p_1, p_2)$ ise $p_i=\min(p_i^d, p_i^f)$, $i=1,2$ olarak tanımlansın. Bu durumda toplam tüketim standart talep fonksiyonu $C(p, y(p))$ 'nuna ilişkin minimum p fiyatı ve gelir $y(p)$, olarak gösterilir. Burada $y(p)$, geliri minimum yapan fiyatlarla ölçülür ve $y(p) = px + (p-p^f)(C-X)$ şeklinde tanımlanır. Burada ilk terim, minimum fiyatlarla toplam üretim değerini, ikinci terim ise, ithalat tarife girdileri veya ihracat subvansiyon maliyetleridir. Burada her iki malın tüketimi pozitif olduğunu ve malların normal olduğunu varsayıyoruz.

Üretimin yerleşim sorununu analiz etmek için burada DZ'ye ilişkin olarak ithalat-ihracat ve vergiler-subvansiyonlar şeklinde aşağıda ele alınan özel durumları gözönüne alacağız. Ancak Serbest Ticaret (Free Trade) (FT)

$$p^d = p^f \quad (FT)$$

kurallarının geçerli olduğu bir düzende bu durumları inceleyeceğiz.

a) Mal 2 üzerine ithalat tarifesi (Import tariff on

good 2) (IT2) nin olduğu durum. Bu durum şu anlama gelir:
 $t_2 > 0$ şeklinde bir nominal tarife için fiyat karşılaştırmaları:

$$p_1^d = p_1^f, p_2^d = p_2^f + t_2, \text{ ise } C_2^d > X_2^d;$$

$$p_2^f \leq p_2^d \leq p_2^f + t_2, \text{ ise } C_2^d = X_2^d; \quad (IT2)$$

ve

$$p_2^d = p_2^f, \text{ ise } C_2^d < X_2^d$$

şeklindedir. Böylece şüphesiz ki, yalnızca DZ'ye bir miktar Mal 2 ithali durumunda IT2 geçerlidir.

b) Eğer, tarifeler ve subvansiyonlar arasında bir simetriklik varsa, Mal 2 üzerindeki bir ithalat tarifesinin, Mal 2 üzerinde bir ihracat subvansiyonuna (Export Subsidy) dönüşmesi durumu (Eğer Mal 2 ihraç ediliyorsa). Burada $t_2 > 0$ dir. Bu durumda;

$$p_1^d = p_1^f \text{ ve } p_2^d = p_2^f + t_2 \quad (ITES2)$$

ilişkisi, Mal 2'nin DZ'ye ithal edilmesi veya DZ'den ihraç edilmesine bağlı olmaksızın geçerlidir (Mal 2 üzerinde ithalat tarifesi-ihracat subvansiyonu (Import tariff/export subsidy) olması durumu ITES 2).

c) Benzer olarak Mal 1'deki ihraç vergisinin olduğu durum (Export Tax on Good 1) (ET1) $t > 0$,

$$p_1^d = p_1^f - t_1, \text{ ise } C_1^d < X_1^d; p_1^f - t_1 \leq p_1^d \leq p_1^f, \text{ ise } C_1^d = X_1^d; p_1^d = p_1^f;$$

$$\text{ise } C_1^d > X_1^d; \text{ ve } p_2^d = p_2^f \quad (ET1)$$

anlamına gelir.

d) Son olarak, Mal 1'deki ihracat vergisi/ithalat subvansiyonu (Export Tax/Import Subdiy on Good 1) (ETIS1) durumunda ise şöyledir:

$$p_1^d = p_1^f - t_1 \quad \text{ve} \quad p_2^d = p_2^f \quad (\text{ETIS1})$$

Serbest bölge açıldığı zaman, ithalat tarifelerinin mevcut olduğu bir ülkede, bölgesel üretimin belli bir yerde yoğunlaşması nasıl etkilenecektir? Bu durum, bir ülkenin IT2 ile ilişkili olduğu zaman geçerlidir ve Şekil 4'de gösterilmiştir. İlk durumda herhangi bir Serbest Bölge yoktur ve üretim X^0 dadır. Tüketim C^0 ve refah düzeyi de U^0 'dır. Daha sonra PFZ açıldığında $p_1^d = p_1^f$ 'den beri Mal 1'i, DZ ve PFZ'de üretimler birbirinden farksızdır. Mal 2 için $p_2^d > p_2^f$, bu yüzden $X_2^f = 0$ olacak ve bütün Mal 2'nin üretimi ve DZ'de kalacaktır. Toplam üretim X^0 seviyesinde, tüketim C^0 ve refah seviyesi U^0 da oluşacaktır. Toplamı ise şudur:

$$p^d \neq p^f; \quad X_1^d + X_1^f = X_1^0; \quad X_2^d = X_2^0; \quad C = C^0 \quad \text{ve} \quad U = U^0 \quad (\text{IT2, PFZ})$$

Kolayca görüleceği gibi ITES2 ve PFZ aynen yukarıda olduğu gibi aynı yerleşim durumlarını verecektir.

- Bu kez de ülkenin Mal 1 için bir ihracat vergisine tabi olduğunu düşünelim (ET1). Başlangıç durumu da aynı yukarıdaki gibidir: X^0 , C^0 ve U^0 sonra bir PFZ kurulduğunu düşünelim. Önce Mal 1'in halâ DZ'den ihraç edildiğini varsayalım. Burada $p_1^d < p_1^f$ dir (ET1'den dolayı) bu durumda (7) ifadesinden $X_1^d = 0$ dir ve Mal 1'in tüm üretimi PFZ'ye gidecektir.

Şimdi ise Mal 1'in DZ'den hiç bir ihracatının bulunmadığı ithalatının olduğunu varsayalım. Bu durumda (ET1)'den dolayı $p_1^d = p_1^f$ dir. Burada p^d yerel fiyatları, p^f yabancı ve PFZ fiyatlarına eşittir. Tüm X_1 üretimi DZ'de tüketildiğinden her iki malın üreticileri bölgeler arasında kayıtsızdırlar.

Bu durum her ne kadar Mal 1'in DZ'deki üretimi Mal 1 tüketimini aşmamak ise de geçerlidir (Mal 1'in DZ'den ihracından, dolayısıyla ihracat vergisinden kaçınmak amacıyla) Ülke dünya fiyatları ile karşı karşıya olduğundan toplam üretim ve tüketim X^1 ve C^1 ile gösterilen serbest ticaret düzeylerinde olacaktır. Refah düzeyi ise U^1 dir. Toplam olarak,

$$p^d = p^f; X^d + X^f = X^1; C = C^1; X_1^d \leq C_1 \text{ ve } U = U_1 \quad (\text{ET1, PFZ})$$

- Şimdi, ETIS1'in uygulandığını varsayalım. Burada Mal 1'in DZ'den ihraç edilmesine bağlı olmaksızın $p_1^d < p_1^f$ dir ve tüm Mal 1 üretimi DZ'den dışarı gidecektir. Toplam üretim serbest ticaret düzeyinde olacak, ancak üretim C^2 'de olacaktır (Bkz. Şekil 1). Burada refah düzeyi U^2 dir ve $U^0 < U^2 < U^1$ dir. Böylece

$$p^d \neq p^f; X_1^f = X_1^1; X_2^d + X_2^f = X_2^1; C = C^2 \text{ ve } U = U^2 \text{ dir} \\ (\text{ETIS1, PFZ})$$

- Şimdi bir PFZ'nin ve Mal 2 üzerinde ithalat tarifesini olduğu duruma dönelim. Ancak bu kez PFZ'nin yerine PFZ ile CFZ'nin bir arada olduğu durumu gözönüne alalım. Başlangıçta $p_2^d > p_2^f$ olduğundan (9) no.lu eşitlikten dolayı $C_2^d = 0$ dir ve DZ içine Mal 2 ithalatı yoktur, ancak ithalatı vardır. Böylece $p_2^d = p_2^f$ olmaktadır. Buradan yerel tüketimin ve üretimin serbest ticaret seviyesinde olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca DZ içinde Mal 2 üretimi DZ'deki Mal 2 tüketiminden düşük değilse, ithalat tarifesinden başlamak üzere bölgeler arasında üretim ve tüketimin yerleşimi belirsiz olacaktır. Bu yüzden;

$$p^d = p^f; X^d + X^f = X^1; C^d + C^f = C^1;$$

$$X_2^d \leq C_2^d \text{ ve } U = U^1 \quad (\text{IT2, PFZ, CFZ})$$

- Son olarak ITES2 ve PFZ durumunda bir CFZ'nin oluşt-

bu durumu gözönüne alalım. IT2 durumunun tersine olarak DZ içinde hiçbir Mal 2 tüketimi yoktur ve $p_2^d > p_2^f$ şartına uygun olarak DZ'ye Mal 2 ithali olmayıp, ihracı vardır. Bu yüzden $x_2^f = 0$ dır. Tüketim fiyatları p^f iken üreticilerin karşılaştığı fiyat p^d 'dir. Toplam üretim x^0 , toplam tüketim c^3 ve refah düzeyi u^3 'dür. Şekil 1, burada $u^0 < u^3 < u^1$ olduğunu ancak u^3 'ün u^2 'den büyük veya küçük olabileceğini belirtelim. Böylece.

$$p^d \neq p^f; x_1^d + x_1^f = x_1^0; x_2^d = x_2^0; c_1^d + c_1^f = c_1^3; c_2^f = c_2^3 \text{ ve } u = u^3$$

(ITES2, PFZ, CFZ)

Benzer düşüncelerle Tablo 1'de gösterilen diğer mümkün durumlar elde edilir.

TABLO 1- Serbest Bölgelerde Üretim ve Tüketim Yerlerinin Belirlenmesi

	PFZ'nin Olduğu Durum	CFZ'nin Olduğu Durum	PFZ ve CFZ'nin Birlikte Olduğu Durum	PFZ ve CFZ Her ikisinde Bulunmadığı Durum
FT:	$p^d = p^f$ $x^d + x^f = x^1$ $c = c^1$ $u = u^1$	$p^d = p^f$ $x = x^1$ $c^d + c^f = c^1$ $u = u^1$	$p^d = p^f$ $x^d + x^f = x^1$ $c^d + c^f = c^1$ $u = u^1$	$p^d = p^f$ $x = x^1$ $c = c^1$ $u = u^1$
IT2:	$p^d \neq p^f$ $x_1^d + x_1^f = x_1^0$ $x_2^d = x_2^0$ $c = c^0$ $u = u^0$	$p^d = p^f$ $x = x^1$ $c^d + c^f = c^1$ $x_2^d \geq c_2^d$ $u = u^1$	$p^d = p^f$ $x^d + x^f = x^1$ $c^d + c^f = c^1$ $x_2^d \geq c_2^d$ $u = u^1$	$p^d \neq p^f$ $x = x^0$ $c = c^0$ $u = u^0$
ITES2:	$p^d \neq p^f$ $x_1^d + x_1^f = x_1^0$ $x_2^d = x_2^0$ $c = c^0$ $u = u^0$	$p^d \neq p^f$ $x_1^d + x_1^f = x_1^0$ $x_2^d = x_2^0$ $c_1^d + c_1^f = c_1^3$ $c_2^d = c_2^3$ $u = u^3$	$p^d \neq p^f$ $x_1^d + x_1^f = x_1^0$ $x_2^d = x_2^0$ $c_1^d + c_1^f = c_1^3$ $c_2^d = c_2^3$ $u = u^3$	$p^d \neq p^f$ $x = x^0$ $c = c^0$ $u = u^0$
ET1:	$p^d = p^f$ $x^d + x^f = x^1$ $c = c^1$ $x_1^d \leq c_1$ $u = u^1$	$p^d \neq p^f$ $x = x^0$ $c^d = c_1^0$ $c_2^d + c_2^f = c_2^0$ $u = u^0$	$p^d = p^f$ $x^d + x^f = x^1$ $c^d + c^f = c^1$ $x_1^d \leq c_1^d$ $u = u^1$	$p^d \neq p^f$ $x = x^0$ $c = c^0$ $u = u^0$
ETIS1:	$p^d \neq p^f$ $x_1^f = x_1^1$ $x_2^d + x_2^f = x_2^1$ $c = c^1$ $u = u^2$	$p^d \neq p^f$ $x = x^0$ $c^d = c_1^0$ $c_2^d + c_2^f = c_2^0$ $u = u^0$	$p^d = p^f$ $x_1^f = x_1^1$ $x_2^d + x_2^f = x_2^1$ $c_1^d = c_1^1$ $c_2^d + c_2^f = c_2^1$ $u = u^2$	$p^d \neq p^f$ $x = x^0$ $c = c^0$ $u = u^0$

Hamada'nın da belirttiği gibi Lerner'in(50) öne sürdüğü standart model için simetrik teoreminin aksine, burada ithalat tarifesiyle ihracat verileri arasında tam bir simetriklik yoktur. Aslında Tablo 1'den yola çıkarak IT2 ile ET1 arasında daima bir asimetriklik (zıtlık) olduğu söylenebilir (İstisnai durumlar: Aynı zamanda bir CPZ = (Üretim Tüketim Bölgesi) ile PFZ'nin bir arada bulunduğu durum ve ya CPZ veya PFZ'nin bulunduğu durum). Aynı zamanda ITES2 ve ETIS1 arasında da daima asimetriklik vardır(51).

3.5. Serbest Bölgede Yabancı Yatırımlar

Gelişmekte olan ülkelerdeki koruma önlemleri genellikle ihracat tarifelerinden ziyade ithalat tarifeleri yoluyla yapılmaktadır.

Bilindiği gibi yabancı yatırım teorisi ilk olarak bir faktör hareketleri teorisi olarak gelişmiştir. Ancak günümüzde yabancı yatırım teorisi, teknoloji transferi şeklinde ele alınmaktadır(52). Böylece biz her iki durumu da ele alaca-

(50) Lerner, A.P., "The Symmetry between import and export taxes", *Economica* 3, 1936, s.308-313.

(51) HAMILTON, a.g.e., s.52.

(52) Bu kısımda geniş ölçüde şu kaynaklardan yararlanılmıştır.

MacDougall, G.D.A., "The Benefits and cost of private investment from abroad: A theoretical approach", *Economic Record* 26, 1960, s.13-35.

Kemp, M.C., "Foreign Investment and the national advantage", *Economic Record* 28, 1961, s.56-62.

Jones, R.W., "International capital movements and the theory of tariffs and trade", *Quarterly Journal of Economics* 81, 1967, s.1-38.

Johnson, H.G., "The efficiency and Welfare implications of the international corporation, İç; C.P. Kindleberger, M.I.T. Press, Cambridge, 1970, s.35-56.

Grubel, H., The Theory of free economic activity zones, 1980, Simon Fraser University, Mimeo.

Wall, D., Export Processing Zones, *Journal of World Trade Law*, 10, 1976.

gız(53).

- Sermaye hareketleri şeklinde gelen yabancı yatırım ile
- Teknoloji transferi şeklindeki yabancı yatırım.

Her iki durumda da öncelikle Serbest Bölge bulunmayan bir milli ekonomide korunan sanayiye (yani sanayi 2'ye) yabancı yatırımların sunulmasının etkisini göz önüne alacağız. Daha sonra da bu durumu ülkenin;

a) Bir Serbest Bölge açtığı durumda yabancı yatırımların etkisi ile,

b) Bu yabancı yatırımlara yalnızca Serbest Bölgede izin verilmesinin etkilerini göreceğiz.

3.5.1. Sermaye Hareketleri Şeklindeki Yabancı Yatırımlar

Serbest Bölgesi olmayan bir ekonomiyi göz önüne aldığımızda; (Herşeyden önce) eğer, iki mallı, iki faktörlü bir ekonomi serbest ticaret durumunda ise; yabancı sermayenin gelişi, yabancı sermaye kendi marjinal ürününü elde ettiği sürece, milli ekonominin refahdüzeyini değiştirmeyecektir. Diğer yandan, eğer ekonomi sanayi 2'yi yani nisbeten daha sermaye-yoğun olan endüstriyi tarifeler yoluyla koruyorsa, bu durumda yabancı sermayenin gelişi, kendi marjinal ürününü elde ettiği sürece, uluslararası fiyat oranı cinsinden ifade edilen milli geliri gösterecektir(54). Bu durum ayrıca Uzawa* tarafından da gösterilmiş olmakla beraber Uzawa'nın bulduğu sonuçları şöylece açıklayabiliriz.

(54) K.HAMADA, a.g.e., s.231.

* Bkz. Uzawa,H.;Liberalization of foreign Investment and the National Economy, Ekonomisuto, 1969 December 23rd, 106-122) (in Japanese).

Yabancı sermayenin sanayi 2'ye yani korunan endüstriye geldiğini varsayalım ve üretim seviyesi X_2^* olsun. Yabancı faaliyetlerle ilişkin girdi katsayı, (*) (yıldızlı) olarak göstererek aşağıdaki özel koşulları yazabiliriz.

$$a_{K1}X_1 + a_{K2}X_2 = K \quad (9)$$

$$a_{N1}X_1 + a_{N2}X_2 = N - a_{N2}^*X_2^* \quad (10)$$

Teknoloji transferi olmayan sermaye hareketlerini varsayarsak, yabancı yatırımcılar aynı teknolojiyi kullanacaklardır. Buna uygun olarak, aynı ücret düzeyi ile olanlar aynı girdi katsayısını yani $a_{K2}^*=a_{K2}$ ve $a_{N2}^*=a_{N2}$ seçeceklerdir.

Ekonomi eksik uzmanlaşma düzeyinde olduğu sürece aşağıdaki fiyat denklemleri yabancı sermayenin yokluğu durumunda olduğu gibi geçerli olacaktır.

$$a_{K1}r + a_{N1}w = 1 \quad (11)$$

$$a_{K2}r + a_{N2}w = q \quad (12)$$

Yabancı yatırımcılar için aşağıdaki ifade $a_{K2}^*=a_{K2}$ ve $a_{N2}^*=a_{N2}$ olarak geçerlidir.

$$a_{K2}^*r + a_{N2}^*w = q \quad (13)$$

Uygun olarak, Rybczynski Teoremi(*), ekonomi yetersiz uzmanlaşmada olduğu sürece uygulanabilir. Böylece girdi katsayılarını sabitler şeklinde ele alıp, (9) ve (10) numaralı eşitlikleri X_1 ve X_2 için çözersek,

(*) Rybczynski, T.M., "Factor Endowment and Relative Commodity Prices", *Economica* 22, 1955, s.336-341.

$$X_1 = \frac{a_{K2}(N - a_{N2}^* X_2^*) - a_{N2} K}{a_{K2} a_{N1} - a_{K1} a_{N2}} \quad (14)$$

$$X_2 = \frac{-a_{K1}(N - a_{N2}^* X_2^*) + a_{N1} K}{a_{K2} a_{N1} - a_{K1} a_{N2}} \quad (15)$$

elde ederiz. Böylece $a_{K2}^* = a_{K2}$ ve $a_{N2}^* = a_{N2}$ olarak

$$\frac{dX_1}{dX_2^*} = - \frac{a_{K2} a_{N2}^*}{a_{K2} a_{N1} - a_{K1} a_{N2}} = - \frac{a_{N2} k_2}{a_{N1} (k_2 - k_1)} < 0 \quad (16)$$

$$\frac{dX_2}{dX_2^*} = \frac{a_{K1} a_{N2}^*}{a_{K2} a_{N1} - a_{K1} a_{N2}} = \frac{k_1}{(k_2 - k_1)} > 0 \quad (17)$$

elde ederiz. Burada k_i 'ler sermaye-işgücü oranıdır ($k_i = \frac{a_{Ki}}{a_{Ni}}$) ve önceki bölümdeki (b) varsayımından dolayı $k_2 > k_1$ 'dir. Yabancı sermaye daha fazla işgücü cezbedeceğinden, işgücü nisbeten daha kıt olacaktır. Böylece daha fazla sermaye-yoğun olan endüstrinin (sanayinin) çıktısı (ürünü) artacaktır.

Eğer yabancı sermaye kendi marjinal ürününü elde ederse, yerel fiyatlarla değerlendirilmiş milli gelir düzeyi:

$$Y_D = X_1 + qX_2 + q(X_2^* - \frac{r}{q} a_{K2}^* X_2^*) \quad (18)$$

(D = Domestic = Yerel)

Bu yüzden (16), (17) ve (13)'ü kısaltarak:

$$\frac{dY_D}{dX_2^*} = \frac{-a_{K2} a_{N2}^* + q a_{K1} a_{N2}^*}{a_{K2} a_{N1} - a_{K1} a_{N2}} + (q - r a_{K2}^*)$$

$$= - \frac{a_{K2}^{-q} a_{K1}}{a_{K2} a_{N1}^{-a_{K1}} a_{N2}} a_{N2}^* + w a_{N2}^*$$

$$= 0, \quad (19)$$

elde edilir. (11) ve (12) den dolayı da

$$w = \frac{a_{K2}^{-q} a_{K1}}{a_{K2} a_{N1}^{-a_{K1}} a_{N2}} \text{ olacaktır.}$$

Yerel fiyatlarla elde edilen milli gelir aynı kalacaktır. Bu durum aşağıdaki ilişki ile de belirlenebilir.

$$Y_D = rN + wN$$

Bu ilişki (9), (10), (11), (12), (13) den elde edilmiştir. Her ne kadar (17) ifadesi, yabancı yatırım kârının Mal 2 içerisinde ödediğini varsayarak yazılmış ise de, yerel fiyatlarla milli gelir söz konusu olduğu sürece kârın Mal 1 içerisinde ödenmesi de farketmeyecektir.

Bununla beraber, uluslararası fiyatlarla milli gelir düzeyi, kârı Mal 2 içerisinde ödendiğini varsayarak yazılabilir (I=International=Uluslararası)

$$Y_I = X_1 + pX_2 + p(X_2^* - \frac{r}{q} a_{K2}^* X_2^*)$$

Bu yüzden,

$$\begin{aligned} \frac{dY_I}{dX_2^*} &= \frac{dX_1}{dX_2^*} + p \frac{dX_2}{dX_2^*} + p(1 - \frac{r}{q} a_{K2}^*) \\ &= \frac{dX_1}{dX_2^*} + q \frac{dX_2}{dX_2^*} + q(1 - \frac{r}{q} a_{K2}^*) + (p-q) \frac{dX_2}{dX_2^*} + (p-q) \frac{w a_{N2}^*}{q} \\ &= \frac{dY_D}{dX_2^*} + (p-q) \frac{dX_2}{dX_2^*} + (p-q) \frac{w a_{N2}^*}{q} \end{aligned}$$

Uygun olarak,

$$\frac{dY_I}{dX_2^*} = (p-q) \frac{dX_2}{dX_2^*} + (p-q) \frac{w_{N2}}{q} < 0 \quad (20)$$

Böylece yerel fiyatlarla milli gelir (Y.F.M.G.) aynı kalsa da, yabancı sermaye arttıkça, uluslararası fiyatlarla milli gelir (U.F.M.G.) düşecek ve bu da tüketim imkanlarının gerilemesine yol açacaktır. Yabancı sermaye daha fazla işgücü çekecek, işgücü daha kıt olacak ve buna paralel olarak, daha fazla sermaye yoğun sanayi üretimini arttıracaktır. Böylece, uluslararası fiyatlarla milli gelir düzeyi gerileyecektir. Bu etki (20) no.lu eşitliğin sağ tarafındaki ilk terimle gösterilmektedir. Bu etki "Faktör Oran Etkisi" (Faktor Proportion Effect) olarak adlandırılabilir. Aynı eşitlikteki ikinci terim, korumanın yabancı yatırımcılar üzerindeki etkisini gösterir. Yabancı sermayenin milli gelire katkısı Mal 2 şeklinde ortaya çıkmaktadır ki, bu Mal uluslararası fiyatlar açısından daha ucuzdur. Bu etki "Sübvansiyon" (açığı kapatma) (Subsidization effect) Etkisi" olarak adlandırılabilir.

Yabancı yatırımların Mal 1 içerisinde yani yerel pazarlarda nisbeten daha ucuz olan ürün şeklinde ödendiğini göz önüne alırsak, "Subvansiyon Etkisinin" anlamı daha açık olarak belirecektir. Bu durumda, uluslararası fiyatlarla milli gelir düzeyi aşağıdaki gibi yazılabilir.

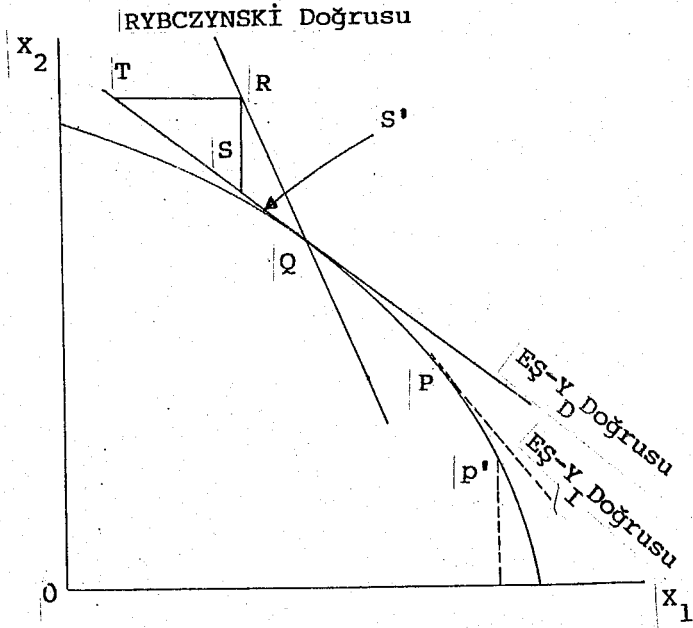
$$Y_I = X_1 - r a_{K2}^* X_2^* + p(X_2 + X_2^*) = Y_D + (p-q)(X_2 + X_2^*),$$

ve uygun olarak,

$$\frac{dY_I}{dX_2^*} = (p-q) \frac{dX_2}{dX_2^*} + (p-q) < 0 \quad (21)$$

(21) no.lu ifadenin ikinci terimi, (ki bu 20 ifadesindeki

ikinci terimden mutlak değerce büyüktür) yabancıların kârı ülke içinde nisbeten daha ucuz olan mallar şeklinde dışarıya götürülmekle koruyucu tarife duvarının oluşturduğu fiyat farkından azami istifade edebildiğini gösterir. Eğer, parasal bir ekonomiye uygulanırsa bu sübvansiyon etkisi, ürünlerini tarife duvarı içinde daha yüksek fiyata satabilen yabancı yatırımcılara sağlanmış olan avantaja tekabül eder.

Şekil 5

Şekil 5, başlangıçta yabancı yatırımın olmadığı durumdan başlayarak bu durumu açıklamaktadır. P ve Q üretim bölgesindeki serbest ticaret ve tarife dengesini gösterir. Yabancı sermayenin gelmesiyle üretim Rybczynski doğrusu üzerinde hareket eder ki, bu doğru Q dan R'ye kadar azalan eğilimlidir. Sermayenin marjinal verimliliğine eşit miktarda kârı ödeyerek, ekonomi $Eş-Y_D$ (Y_D =Yerel fiyatlarla milli gelir veya Y.F.M.G.) döner ki, bu da QST boyunca devam etmektedir. Eğer kâr Mal 2 şeklinde ödenirse ekonomi S noktasında kalır. Eğer kâr Mal 1 şeklinde ödenirse ekonomi T noktasına hareket eder. Diğer bir deyişle QS (20) ifadesine, QT ise (21) ifadesine tekabül eder

ki ikinci durumda sübvansiyon etkisi tümüyle gerçekleşmektedir. $E_s - Y_I$, (Y_I =Uluslararası fiyatlarla Milli Gelir veya U.F.M.G.) doğruları P noktasındaki kesikli teğet doğrusuna paralel olduklarından $E_s - Y_D$ doğrusu üzerinde Q noktasından kuzeybatı yönündeki bir hareket U.F.M.G.'in gerilemesini gösterir. Ayrıca, U.F.M.G.'in düşüşünün ithal ikamesinin yolaçtığı tarife gelirindeki kayıp cinsinden de ölçülebileceği gösterilebilecektir.

Yukarıdaki bu açıklamalarımızdan sonra, kendi problemimize döndüğümüzde yani, bir ülkenin Serbest Bölge kurduğunu varsayalım. Ayrıca yabancı yatırımlara yalnızca Serbest Bölge içinde izin verildiğini, ancak işgücünün Yerel ve Serbest Bölge arasında serbestçe hareket edebileceğini varsayalım. Bu durumda yukarıdaki (9) ve (10) ifadeleri halâ geçerlidir. (11), (12) ifadeleri ise yerel bölgenin tümüyle uzmanlaştığı sürece geçerli olacaktır. Serbest bölge içerisinde (13) ifadesinin yerine aşağıdaki ilişki geçerli olacaktır.

$$a_{K2}^* r^* + a_{N2}^* w = p \quad (22)$$

Yabancı sermayenin aynı üretim fonksiyonu ile çalıştığını varsaydığımız için $q > p$ durumu

$$r^* < r \quad \text{ve} \quad \frac{a_{K2}^*}{a_{N2}^*} > \frac{a_{K2}}{a_{N2}} \quad \text{olacaktır.}$$

Her iki mal da yerel bölgede üretildiği sürece Rybczynski Teoremi geçerli olacaktır. (11) ve (12) ifadelerindeki a_{Ki} ve a_{Ni} 'ler sabit kalacak, bunun sonucunda w 'nin sabit olması a_{K2}^* ve a_{N2}^* 'nin değişmemesini sağlamıştır. Bu yüzden (9) ve (10) ifadeleri bir simültane lineer denklem sistemi olarak çözülebilir. Sonuçta (16) ve (17) ifadesine benzeyen ancak a_{K2}^* ve a_{N2}^* 'nin sırasıyla a_{K2} ve a_{N2} 'ye kıyasla kısmen farklı olduğu aşağıdaki ifadeleri elde etmiş oluruz.

$$\frac{dX_1}{dX_2^*} = - \frac{a_{N2}^* k_2}{a_{N1} (k_2 - k_1)} < 0 \quad (23)$$

$$\frac{dX_2}{dX_3^*} = \frac{a_{N2}^* k_1}{a_{N2} (k_2 - k_1)} > 0 \quad (24)$$

Yerel fiyatlarla milli gelir (Y.F.M.G.) yine sabit kalacaktır. Çünkü:

$$Y_D = X_1 + qX_2 + wa_{N2}^* X_2^* = rK + wN$$

olacaktır.

Burada, Serbest Bölgelerdeki işçiler Mal 1 şeklindeki w ücretini veya bunun Mal 2 cinsinden eşdeğerini uluslararası fiyatlarla almaktadırlar. (h) varsayımından dolayı, işçiler ücretlerini Mal 2 üzerinden alıyorsa, tarife ödeyeceklerdir. Diğer yandan, uluslararası fiyatlarla milli gelir (U.F.M.G.) ise,

$$Y_I = X_1 + pX_2 + wa_{N2}^* X_2^*$$

olacaktır. Buna uygun olarak,

$$\frac{dY_1}{dX_2^*} = \frac{dY_D}{dX_2^*} + (p-q) \frac{dX_2}{dX_2^*} = (p-q) \frac{dX_2}{dX_2^*} < 0 \quad (25)$$

olacaktır.

Böylece, Y.F.M.G. aynı kalırken, U.F.M.G. Serbest Bölgede yabancı yatırımlar arttığı sürece düşecektir. Bu düşme Faktör-oran etkisinden kaynaklanmakta ve burada yabancı yatırımlara yalnızca koruyucu tarife duvarı dışında izin verildiği için subvansiyon etkisine rastlanmaz. Bu durum, (20) veya (21)'i (25) ifadesiyle karşılaştırdığımızda da görülebilir.

Belirli miktarda yabancı yatırımlar için faktör-oran etkisi, Serbest Bölge olmadığı durumdaki faktör oran etkisinden daha küçüktür. Çünkü, Serbest Bölgedeki yabancı yatırımcılar, Mal 2'yi üretmek için yerel bölgeye kıyasla daha fazla sermaye yoğun teknolojiler kullanırlar. Şekil 5'de ekonomi E_s-Y_D doğrusu üzerinde Q'den S'ne hareket edecek (ki bu QS'-den kısadır ve Serbest Bölge söz konusudur), çünkü QS bu durumda söz konusu olmayan bir miktar sübvansiyon etkisini de halâ hazırda kapsamaktadır. Yine. U.F.M.G.'deki azalma, ithal ikamesinden kaynaklanan tarife gelir kaybıyla ölçülmektedir.

Bu durumu şöylece özetlemek mümkün olacaktır (Önerme 2); Serbest bölgedeki yabancı yatırımların sermaye hareketleri şeklinde olduğunu ve yabancı yatırımların artışından sonra da yerel bölgedeki endüstrilerin eksik uzmanlaşma düzeyinde olduğunu varsayalım. O zaman, Y.F.M.G. aynı kalacak, U.F.M.G. ise, fiyat farklılığı ile yerel bölgedeki korunan mal miktarının çarpımına eşit düzeyde azalacaktır(55). Ayrıca FZ'ye sermaye ithalinin olduğu kadar DZ'ye yapılan sermaye ithalinin de refahı düşürdükleri sonucunu tesbit edebiliriz(56).

3.5.2. Teknoloji Transferi Şeklinde Gelen Yabancı Yatırımlar

Yukarıda açıklandığı gibi sermaye hareketleri şeklinde gelen yabancı yatırımların etkileri ile bütünleşen teknoloji transferi (Önerme 2'de olduğu gibi) aynı doğrultuda in-

(55) Yabancı yatırım artışından sonra ekonominin tümüyle uzmanlaşması durumunda ne olacağı merak edilebilir. Bu konuda Bkz. MacDougall, G.D.A., a.g.e., s.13-15. Ayrıca Kemp, M.C., a.g.e., s.56-62. Yukarıdaki eserlerde de incelendiği gibi ekonominin Mal 2 üretiminde uzmanlaşmasından sonra, hem yerel hem de U.F.M.G. artacaktır. Ancak, her iki üründe bu ülkede tüketildiğinden ekonomi kendi kendine yeterlilik noktasını geçip Mal 2'yi ihraca başladıktan sonra tam uzmanlaşabilecektir. Bu durumda da $p < q$ ifadesi, ithalat vergisi yerine ihracat sübvansiyonunun varlığını gösterecektir.

(56) C.HAMILTON ve L.E.O.SWENSSON, a.g.e., s.55.

celenebilir. Burada, a_{K2}^* ve a_{N2}^* Serbest Bölge (DFZ)'deki yeni teknolojinin girdi katsayıları olarak yorumlanabilir. Bu durumda yabancı yatırımların başka bir faktör hareketiyle değil de teknoloji transferi şeklinde olduğunu varsayalım(57). Serbest bölgesi olmayan bir milli ekonomide bu tür yabancı yatırımların etkisi söz konusudur. Yeni teknolojinin gelişi daha etkin bir yeni bir eşdeğer eğrisi oluşturacaktır. Şekil 2'de, C_2^* 'ın C_1 'den orijine daha yakın olarak belirlenmesi gibi bu durumda orijine C_2 'den daha yakın olan C_2^* oluşur.

Böylece ekonomi ya C_2^* 'a ekstra kâr (Quasirent) verip, faktör fiyat oranı değişmeyecek, ya C_2 'yi, C_2^* 'la ikame edecek, ya da bu iki uç durumu birleştirecektir. Böylece halâ hazırdaki subvansiyon etkisine ilave olarak "Teknik Üstünlük Etkisi" (technical domination effect) olarak adlandırılabilen yeni bir etki ortaya çıkacaktır. İthal edilen üstün teknoloji yerel tekniğe üstün gelebilir.

Şimdi DFZ kurmuş bir ekonomiye yeni teknolojinin etkisini inceleyelim: Burada ne subvansiyon etkisine ne de teknik üstünlük etkisine yer yoktur. Çünkü yabancı teknoloji korunan yerel bölgenin dışındadır. Bu yüzden yalnızca faktör-oran etkisini göz önüne almalıyız. Yerel ekonomi eksik uzmanlaşmış olduğu sürece aşağıdaki istihdam denklemleri geçerlidir:

$$a_{K1}X_1 + a_{K2}X_2 = K - a_{K2}^*X_2^* \quad (9')$$

$$a_{N1}X_1 + a_{N2}X_2 = N - a_{N2}^*X_2^* \quad (10')$$

(11) ve (12) no.lu fiyat denklemleri önceki bölümdeki gibidir. (13) yerine ise

$$a_{K2}^*r^* + a_{N+}^*w = p \left(r^* \frac{>}{<} r \right)$$

(57) K.HAMADA, a.g.e., s.237.

olacaktır. Çünkü yabancı yatırımcılar teknik üstünlüğün doğurduğu ekstra-kârı alabilirler. Uygun olarak Rybczynski Teoremi geçerlidir. a_{K1} ve a_{N1} sabit olarak alınabilir ve

$$\frac{dX_1}{dX_2^*} = \frac{a_{N2}^*}{a_{N1}} \frac{k_2^* - k_2}{k_2 - k_1} \quad (23')$$

$$\frac{dX_2}{dX_2^*} = \frac{a_{N2}^*}{a_{N1}} \frac{k_1 - k_2^*}{k_2 - k_1} \quad (24')$$

Yerel bölge (DZ) çıktıları üzerindeki etki, DFZ'deki üretimin nisbi faktör şiddetine bağlıdır. Eğer yabancı firmalar yerel endüstrilerin her ikisinden de daha fazla sermaye yoğun teknikler kullanırlarsa Mal 1 çıktısı azalacaktır. Eğer bu firmalar iki yerel endüstrinin arasında bir faktör yoğunluğuna sahip bir teknik kullanırsa her iki yerel endüstrinin çıktısı da düşer. Eğer (pek mümkün olmasa da) bu firmalar her iki yere endüstriden daha az sermaye yoğun teknikleri benimserse endüstri (sanayi) 2 çıktısı artacak. Endüstri (sanayi) 1 çıktısı düşecektir. Tam bu sonuçlar, yabancı yatırımların artmasından sonra nisbi faktör arzının ne şekil alacağına bağlıdır. Bu yüzden, sonuçların Rybczynski Teoremin'den değişik bir şekil olarak yorumlanabilir.

Y.F.M.G.

$$\begin{aligned} Y_D &= X_1 + qX_2 + (a_{K2}^*r + a_{N2}^*w)X_2^* \\ &= rK + wN, \end{aligned}$$

olarak belirir ve sait kalır. Öte yandan U.F.M.G. ise;

$$Y_I = X_1 + pX_2 + (a_{K2}^*r + a_{N2}^*w) X_2^*$$

olacaktır. Çünkü: DFZ'deki ücret ve kira geliri elde ederken,

Mal 2'deki fiyat farklılığından faydalanmamaktadır. Bu yüzden,

$$\frac{dY_I}{dX_2^*} = \frac{dY_D}{dX_2^*} + (p-q) \frac{dX_2}{dX_2^*} = (p-q) \frac{dX_2}{dX_2^*} \quad (25')$$

U.F.M.G. Yerel bölgedeki (DZ) Mal 2 üretimini artırıp azalmasına göre azalacak veya artacaktır. Değişme miktarı, ithal ikamesinin doğurduğu tarife geliri değişikliğine eşittir.

Önerme 3: DFZ'deki yabancı yatırımların yeni teknoloji transferi şeklinde olduğunu ve yabancı yatırım artışından DZ endüstrilerinin eksik uzmanlaşmış olarak varsayalım. Bu durumda Y.F.M.G. aynı kalırken, eğer DFZ'deki yeni teknoloji DZ'deki her bir endüstriden daha fazla sermaye yoğun ise, U.F.M.G. artacaktır. Eğer yeni teknoloji her iki yerel endüstriden de az sermaye yoğun ise, U.F.M.G. azalacaktır. U.F.M.G.'nin artışı (azalışı), fiyat farkı ile Yerel Bölgedeki (DZ) korunan ürünün üretiminin azalması (artması)'nın çarpımına eşit olacaktır.

3.6. Serbest Bölge Yatırımlarında Ara Malların Üretilmesi Durumu

Şimdiye kadar, ara girdileri olmayan bir modeli göz önüne aldık. Ancak, DFZ'nin önde gelen özelliklerinden biri bölge içerisindeki endüstrilerin çoğunlukla imalat süreci (işlemden geçirme) özelliği taşımalarıdır. Bu yüzden açıklamalarımıza ara mallarını da koyarak incelemeye çalışacağız.

İlk olarak, nihai ürünlerin aynı zamanda girdi olarak da kullanıldığı durumu inceleyeceğiz. Daha sonra da yalnızca üretim girdisi olarak kullanılabilir pür ara mallarını göz önüne alacağız(58).

(58) a.g.e., s.228.

Birinci Durum (Nihai ürünler aynı zamanda girdi olduğunda): Yukarıdaki analizin doğrudan genelleştirilmesi olarak görülebilir. J. Vanek'in(*) ileri sürdüğü işgücü ve sermaye şeklinde 2 temel faktörden oluşan modeli ele alırsak (ki bu R.D. Warne(**) tarafından genelleştirilmiştir) aşağıdaki model, değişkin girdi katsayıları ile ara mallarını içerecek şekilde kurulabilir.

X_{ij} , i, ürünün net çıktısı olsun.

X_{ij} , ise, i, ürününün j endüstrisine girdisi olsun.

Bu durumda üretim fonksiyonları sabit ölçekli olarak yazılabilir ve denge denklemleri aşağıdaki gibidir:

$$X_1 = F_1(X_{21}, K_1, N_1) - X_{12} \quad (26)$$

$$X_2 = F_2(X_{12}, K_2, N_2) - X_{21} \quad (27)$$

Serbest Bölgesi ve yabancı yatırımları bulunmayan bir yerel ekonominin dengesinde (26) ve (27) ifadeleri faktör katkı denklemleri ve rekabet şartlarıyla bütünleşerek geçerlidir. Bir DFZ kurulduğunu ve bölgede yabancı yatırımlara endüstri 2 için izin verildiğini varsayalım (Burada DFZ'de yabancı yatırımlara Endüstri 1'de teşvik sağlandığını varsaymak daha doğal olacaktır. Çünkü DFZ içerisinde Mal 2 ithalatı gümrük resminden muaftır. Ancak, yatırımlar tek bir sektöre yapıldığı sürece sektörün seçimi sonuçları etkilemeyeceğinden biz yatırımların Endüstri 2'de yapıldığı varsayımını sürdüreceğiz).

(*) VANEK, J., Variable Factor Proportions and Interindustry Flows in The Theory of International Trade, Quarterly Journal of Economics, 76, 1963, s.129-142.

(**) WARNE, R.D., Intermediate Goods in International Trade With Variable Proportions and Two Primary Inputs, Quarterly Journal of Economics 85, 1971, s.225-236.

Cebirsel çözümün karmaşıklığına rağmen, sistemin temel karakteri bir önceki bölümdekinin aynı kalmaktadır. Faktör oran etkisi, Rybczynski Teoremine göre işlemektedir. Y.F.M.G. aynı kalmakta U.F.M.G. ise:

$$\frac{dY_I}{dX_2^*} = (p-q) \left(\frac{dX_2}{dX_2^*} - a_{21} \frac{dX_1}{dX_2^*} \right) \quad (28)$$

olarak değişmekte olup, burada a_{21} ; X_1 'i üretmek için gerekli X_2 'nin girdi katsayısıdır. U.F.M.G.'deki değişim (ki bu tarife gelirindeki değişiklikle ölçülmektedir), üretimdeki değişme ile ara girdilerdeki değişmelerden kaynaklanmaktadır.

İkinci Durum: Göz önüne aldığımızda, malzeme veya madde şeklinde bir pür ara malı olup, bunların ithal edilip iki nihai ürünün üretiminde kullanılmaktadır. Her iki sektörde kullanılan bu ara malların miktarlarını M_1 ve M_2 ile gösterebiliriz, burada yine ölçeğe göre sabit verim (Constant returns to scale) üretim fonksiyonunun:

$$X_1 = F_1(M_1, K_1, N_2)$$

$$X_2 = F_2(M_2, K_2, N_2)$$

olduğunu ve DFZ'deki yabancı yatırımların Endüstri 2'ye geldiğini varsaymaktayız. Tarifelerin Mal 2'nin yanı sıra ara malı üretimine de yüklendiğini varsayalım. Mal 1'i sayısal olarak ele alıp, ara malın uluslararası fiyatlarını π ile, ara malının yerel fiyatını ise ϕ ile gösterelim.

Burada yine benzer bir yaklaşım geçerlidir. Yerel fiyatlarla milli gelir aynı kalacak, uluslararası fiyatlarla milli gelir ise:

$$\frac{dY_I}{dX_2^*} = (p-q) \frac{dX_2}{dX_2^*} + (\phi - \pi) \left(a_{M1} \frac{dX_1}{dX_2^*} + a_{M2} \frac{dX_2}{dX_2^*} \right) \quad (29)$$

olarak değişecektir. Burada a_{M1} ve a_{M2} , M'nin girdi katsayılarıdır. Uluslararası fiyatlarla Milli Gelir değişimi, Yerel Bölgedeki üretimin değişiminin yanısıra ana mal ithalatındaki üretimindeki değişiklikten kaynaklanmaktadır.

Yukarıdaki bu açıklamalarımızdan sonra şu sonuçlara varılabilir. Serbest bölgede (DFZ') yabancı yatırımların sermaye hareketleriyle birleşmesinden yada, ara mallarının varlığından bağımsız olarak, temel özellikler açısından aynı olduğu görülür. Bir DFZ kurarak, subvansiyon etkisi ve teknolojik üstünlük etkisinin işleyişi engellenebilir. Burada yalnızca Faktör-Oran etkisi kalır. Çıktılar (veya nihai ürünler) yerel bölge faaliyetlerine ilişkin mutlak ve nisbi faktör katkısına göre hareket ederler ve U.F.M.G. nihai ve ara malı ticaretinden sağlanan tarife gelirleri değişikliğine eşit miktarda bir değişim gösterir. Tarife duvarının subvansiyon etkisi olmadığında bile, ülkenin potansiyel tüketim imkanı gelişme göstermeyebilir. Bu durum DFZ'ye daha fazla yatırım gelişinden kaynaklanır.

Şüphesiz, burada yabancı yatırımın olumlu etkilerini artıracak bir çok faktörü ihmal edilmiştir. Faktör Oran etkisinin sağladığı Mal 2 üretimindeki artış (her ne kadar bu U.F.M.G. azalsa da) endüstrileşme amacını engellemektedir. Burada dış faktörler veya ekonominin yerel bölgedeki şirketlerin öğrenme etkileri söz konusu olabilir. Böylece yabancı yatırımın gelişinden sonra yerel üretim daha etkin olabilir. Ayrıca işsizlikte olabilir. Bu durumda, yabancı yatırımdaki artış, halihazırdaki istihdam edilen işgücünü yeniden tahsis etmek yerine, istahdem edilmeyen işgücünü kullanabilir(*).

(*) Hamada tarafından geliştirilen bu teori, daha sonraları, Rodriguez,C.A., Hamilton,C., Svenson Lars,E.O. ve Grubel, H.de teori üzerinde çalışmışlardır. Hepsi de teoriye katkılarının yanısıra, Hamada'nın bulduğu teorik sonuca ulaşmışlardır.

İKİNCİ BÖLÜM

SERBEST BÖLGELERİN YAPISAL ANALİZİ

İncelemeye başlayacağımız bu bölümde, Serbest Bölgelerin yapısal analizi, özellikle II.Dünya Savaşından sonra dünya ekonomisi üzerinde genel bir açıklamada bulunulacaktır. Bu açıklamalara paralel olarak, dünya ticaretinde gelişmiş ülkelerle azgelişmiş ülkelerin sahip oldukları ticaret payları üzerinde açıklamalarımızı sürdürüp özellikle 1960'lardan sonra Serbest Bölge uygulamasının yeraldığı ülkelerin, Serbest Bölge uygulamalarına ve buna paralel olarak Serbest Bölgelerin yapısal analizini açıklamaya çalışacağız.

Bu nedenle, dünya ticaretindeki gelişmeleri özellikle II.Dünya Savaşı sonrasını göz önüne aldığımızda; bilindiği gibi, dünya ekonomisinde yeniden kurulma ve ticaret kanallarının onarılması dönemi yaşanmıştır. Savaşın dünya ticaret alanında meydana getirdiği boşluklar 1940'ların sonlarına doğru onarılmaya çalışılmıştır. Savaş sonrasında ekonomik canlanma ve onarım oldukça canlı bir talep yaratarak, uluslararası ticaret hızlı bir toparlanma eğilimine girmiştir. 1950'lerin başındaki bu olumlu yaklaşım, özellikle gelişmiş ülkeler arasındaki liberalleşme girişimleri 1950'lerin ilk yarısında dünya ticaretinin hızla artmasına neden olmuştur(59).

(59) Taner BERKSOY, Azgelişmiş Ülkelerde İhracata Yönelik Sanayileşme, Belge Yay., İstanbul, 1982, s.22.

TABLO 2- Dünya Ticareti Yıllık Ortalama Artış Hızı(%)

<u>Dönemler</u>	<u>İhracat(Fob)</u>	<u>İthalat(Cif)</u>
1950-1955	9.1	9.0
1955-1960	6.4	6.4
1960-1965	7.8	7.8
1965-1970	10.9	10.7
1970-1973	22.4	21.7
1973-1978	17.4	17.7

KAYNAK: Taner Berksoy, Azgelişmiş Ülkelerde İhracata Yönelik Sanayileşme, s.22.

Yukarıdaki tabloda da görüleceği gibi, 1950'lerin birinci yarısında cari fiyatlarla dünya ihracatı yılda ortalama % 9,1, dünya ithalatı ise % 9,0 hızla artmıştır. Bu artış hızları 1950'lerin ikinci yarısından itibaren düşmeye başlamıştır. Bu düşmenin nedeni ise, gelişmiş ülkelerin liberalleşme eğilimlerinin başlangıçtaki artış hızının yitirilmesi yanında, azgelişmiş ülkelerde belirmeye başlayan korumacılık eğilimlerinden etkilenmiştir. Tabloda görüleceği üzere adı geçen bu dönemin (1955-1960 dönemi) ithalat ve ihracatta yılda ortalama % 6,4'lük bir hızla artmıştır.

1960'lı yıllar ise, genel olarak, dünya ekonomisinin hızlı gelişme ve büyüme yıllarıdır. Gelişmiş ülkeler grubunda sağlanan hızlı ekonomik büyüme, dünya ticaretini olumlu etkilemiş ve 1960-1965 döneminde dünya, ithalat ve ihracat yıllık artışı ortalama % 7,8 düzeyinde olmuştur. Yine tablodan da görüleceği gibi 1960'ların ikinci yarısında dünya ticaretinde bu artış, ihracatta % 10,9, ithalatta ise % 10,7 olmuştur.

1970'lerin başında gelişmiş ülkeler, üretimlerini hızla artırma eğilimleri, özellikle hammaddeler açısından olumlu bir gelişme göstermesi sonucu 1970-1973 döneminde cari fiyatlarla dünya ihracatı % 22,4 olurken, ithalattaki artış % 21,7'ye ulaşmıştır.

1973-1978 dönemleri arasında petrol şokunun kendisini hissettirmesi neticesi açık bir enflasyona dönüşmesi, fiziki üretimin düşmesi yanında fiyatlarında artmasına neden olmuştur. Adı geçen bu dönemde genel olarak bakacak olursak, dünya ihracatının % 17,4, dünya ithalatının 17,7'lik bir hızla arttığını görmekteyiz(60).

Dünya ticaretinde bu yönlü gelişmelerin yanında dünya ticaret hacmi (ithalat + ihracat) içindeki paylarını aşağıdaki Tablo 3'de görmemiz mümkündür(61).

TABLO 3- Azgelişmiş Ülkelerin Dünya Ticaret Hacmi İçindeki Payları (%)

	<u>1950</u>	<u>1960</u>	<u>1970</u>	<u>1979</u>
Sanayileşmiş Ülkeler	.589	.663	.718	.681
Azgelişmiş Ülkeler	.286	.218	.175	.224
Sosyalist Ülkeler	.125	.119	.107	.095

KAYNAK: Cem Alpar, s.18.

1979 yılında toplam dünya nüfusunun % 53'ünü oluşturan azgelişmiş ülkeler, toplam ticaret hacminin % 22'sini oluştururken, bu pay 1950-1979 arasında % 28'den % 22'ye düşmüştür. Aynı dönemler arasında tablodan da görüleceği gibi sanayileşmiş ülkelerin payları ise % 58'den, % 68'e ulaşmıştır.

Bilindiği gibi günümüzde dünya ticaretinin büyük bir bölümü sanayileşmiş ülkeler arasında oluşmaktadır. Aşağıdaki Tablo 4'den de görüleceği gibi 1974-1977 yılları arasında sanayileşmiş gelişmiş ülkeler toplam ithalatlarının % 69'unu,

(60) Taner BERKSOY, a.g.e., s.22-24.

(61) Cem ALPAR, Az Gelişmiş Ülkelerin Dış Ticaret Sorunları ve Sanayileşme, Turhan Kitapevi, Ankara, 1982, s.17-18.

ihracatlarının ise % 71'ini kendi aralarındaki ticaretten sağlamışlardır. Ele alınan bu dönemde az gelişmiş ülkelerin kendi aralarında gerçekleştirdikleri ithalat toplam ithalatının % 14'ü, ihracatının ise yaklaşık % 19'udur(62).

TABLO 4- İthalat ve İhracatın Ülke Gruplarına Göre Yönü 1974-1977(%)

	<u>Gelişmiş Ülkeler</u>	<u>Az gelişmiş Ülkeler</u>	<u>OPEC Ülkeleri</u>	<u>Sosyalist Ülkeler</u>
Sanayileşmiş Ülkeler				
İthalat	69.0	11.7	15.3	3.9
İhracat	71.3	15.0	7.9	3.3
Az gelişmiş Ülkeler				
İthalat	67.2	14.0	17.3	7.4
İhracat	67.7	18.8	5.6	6.7
OPEC Ülkeleri				
İthalat	83.1	10.5	1.3	5.0
İhracat	75.3	20.2	0.6	1.7
Sosyalist Ülkeler				
İthalat	35.6	8.4	2.4	53.5
İhracat	28.5	12.7	3.4	54.2

KAYNAK: UNCTAD, Handbook of International Trade and Development Development 1979 (Cem Alpar, a.g.e., s.23).

Dünya ticaret hacmindeki bu gelişmeler yanında, sanayileşmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşen ticaretin yapısı ve değerine baktığımızda, sanayileşmiş ülkelerin lehine devamlı bir gelişme göstermektedir. Bu ilişkiyi aşağıdaki Tablo 5'de görebiliriz.

(62) Cem ALPAR, a.g.e., s.20.

TABLO 5- Sanayileşmiş ve Azgelişmiş Ülkeler Arasında Gerçekleşen Ticaretin Yapısı ve Değeri, 1970-1978 (Milyar Dolar)*

	(1) Gıda	(2) Hammadde	(1+2) Petrol Dışı Maddeler	(3) Endüstri Malları	(1+2+3) TOPLAM
Sanayileşmiş Ülkelerden,	3,86	1.88	5.74	31.83	35.57
Azgelişmiş Ülkelere	(% 10)	(% 5)	(% 15)	(% 85)	
Azgelişmiş Ülkelerden,	0.98	0.15	1.13	11.48	12.61
Sanayileşmiş Ülkelere**	(% 8)	(% 1)	(% 9)	(% 91)	

KAYNAK: The World Bank, World Development 1981 (Cem Alpar, a.g.e., s.24).

* 1970 fiyatlarıyla

** Azgelişmiş ülkeler sermaye fazlası veren petrol ihracatçı-
larını da kapsamaktadır.

Tablodan da anlaşılacağı üzere, 1970-1978 yıllarında sanayileşmiş ülkelerden, azgelişmiş ülkelere yönelen ihracatın endüstri malları için % 85'ini yani 31.8 milyar dolar iken, aynı yıllar arasında azgelişmiş ülkelerden sanayileşmiş ülkelere yapılan endüstri malları ihracatı ise 11.5 milyar dolar yani % 91'ini oluşturmaktadır. Önemli olan bir nokta da azgelişmiş ülkelerin her iki mal grubunda ithalatçı durumda olmalarıdır.

1960'lardan sonra uluslararası ticaretteki gelişmelerden biri de, azgelişmiş ülkelerin sınai mal ihracatının belirgin bir hale gelmesidir. Gelişmiş ülkelerde birikmiş sermaye, eskiye göre daha büyük oranda uluslararası alanda yayılmaya başlamıştır. Bunun neticesinde ise üretim artık uluslararası bir nitelik kazanmıştır(63).

Üretimin uluslararası seviyeye ulaşmasında önemli rolleri olan çok uluslu şirketler ve bu şirketlerin yabancı ül-

(63) İskender ŞEMGEZER, a.g.e., s.2.

Az gelişmiş ülkelere kayan bu endüstriler, başarılı sanayi ürünleri ihracatçısı olarak tanımlanan Hong Kong, Singapur, G.Kore, Tayvan, Brezilya ve Meksika gibi ülkelerin sanayi ürün ihracatları içindeki payları önemli olarak hızla artmıştır(66).

Aşağıdaki Tablo 6'da başlıca sanayi ihracatçısı az gelişmiş ülke olarak kabul edilen, sekiz az gelişmiş ülkede ve diğer az gelişmiş ülkede sınai ihracatın yıllık ortalama artış hızlarını dönemler itibarıyla vermektedir. Görüleceği gibi, Hindistan dışında diğer ülkeler, Uzak Doğu ve Latin Amerika ülkesidir.

TABLO 6- Az gelişmiş Ülkelerde Sınai İhracat Artış Hızı (%)

ÜLKELER	1966 - 1969	1970 - 1973	1973 - 1977
Arjantin	38.8	43.6	16.4
Brezilya	19.1	49.5	25.4
Hong-Kong	22.4	33.8	17.4
Hindistan	9.0	13.8	21.7
G.Kore	48.2	63.1	33.1
Meksika	17.9	40.5	5.4
Singapur	5.6	54.0	21.7
Taiwan	39.4	47.7	23.3
Toplam 8 ülke	21.4	40.6	21.6
Diğer A.GÜ'ler	12.4	11.5	15.6

KAYNAK: T.Berksoy, a.g.e., s.57.

Yukarıdaki tabloda da görüleceği gibi, ele alınan dönemlerde hemen hepsinde sınai ihracat artış hızları çok yüksek düzeylere ulaşmıştır. Burada Singapur ve Hindistan'ın dışında oldukça fazla sınai ihracat artış hızları, ilk dönemler-

(66) Taner BERKSOY, a.g.e., s.149-151.

de gerçekleşmiştir. Bunların içinde özellikle G.Kore, Taiwan ve Arjantin'in 1966-1969 dönemlerinde sağlanan sınai ihracat artış hızları çok yüksektir.

Üretim sürecinin bu denli uluslararası hale gelmesi, az gelişmiş ülkelerin uluslararası pazarlara yönelik sınai üretiminde başarılı olması, yabancı sermayeye ek olarak, güvencenin de sağlanmasında Serbest Bölgelerin oluşmasının büyük katkısı olduğu görülmektedir. Bu nedenle yukarıda ele alınan sekiz az gelişmiş ülkelerde çok geçen Serbest Bölgelerin önemli katkısı olduğu ve bu bölgelerin genellikle ihracata yönelik olarak faaliyet göstermesi de sınai üretimi arttırmıştır.

Yukarıdaki genel açıklamalara katkıda bulunacak diğer bir yaklaşım ise, ülkelerin dış ticaret kısıtlamalarının önemli rol oynamasıdır. Dış ticaret kısıtlamaları genel olarak yurt içindeki üretimin, dış dünya malları ile rekabet edemeyeceği endişesinden kaynaklanmaktadır. Bunun için yurt içi üretimin yabancı mallarla rekabet edebilmesi yüksek gümrük vergileriyle yabancı malların yurt içindeki fiyatlarının pahalılaştırmakla ve hatta öteki diğer kısıtlama yollarına gidilmesine neden olmuştur. Zamanla uluslararası mal hareketleri artmış ve bunun ekonomiye büyük katkısı olduğu görülmüştür. Bu koşullarda, esas olarak yurt içi üretimi korumayı ve ödemeler dengesi açığının kapatılmasını amaçlayan ve temelde dış ticaret kısıtlamaları, uluslararası ticaretin büyük yararlar sağlayabileceği gerçeği ile gelişmeye başlamış ve sonuçta (I. bölümün başlarında da açıklandığı gibi) "Serbest Bölge" kavramı gelişmiştir. Koruma sisteminde bazı değişiklikler yapılmaksızın, ülke sınırları içerisinde, ithal edilen malların kısa veya uzun süre için depolanacağı, hatta bu malların gümrükten geçmeden işlenebileceği bazı bölgelere sahip olmanın çok yararlı olacağı ve uluslararası ticareti artıracığı ve kolaylaş-

tıracağı anlaşılmıştır(67).

Görüleceği gibi, buraya kadar yapılan bu açıklamalarda, Serbest Bölgelerin dünya ticareti içindeki yerinin genel olarak belirtilmesine çalışırken, kurulan serbest bölgelerin daha çok Serbest Üretim bölgeleri şeklinde dünya pazarlarına yönelik mal ve hizmet üreterek, dünya ticareti içinde önemli bir pay aldıkları görülmektedir. Bundan sonra Serbest Bölgelerin yapısal analizi ve dünya üzerindeki uygulamalarını da daha ayrıntılı bir şekilde ele alıp incelemeye çalışacağız.

1. SERBEST BÖLGELERİN KURULUŞ YERİ FAKTÖRLERİ

Serbest Bölgelerin kuruluş yeri faktörlerinin neler olduğuna geçmeden önce genel olarak kuruluş yeri faktörlerinden bahsederek, Serbest Bölgelerin kuruluş yerlerinin genellikle nerelerde oluştuğunu daha iyi açıklamış olabileceğiz.

Bilindiği gibi genel olarak işletme bilimine göre kuruluş yeri faktörleri üçe ayrılır. Bunları sırası ile açık-larsak;

i- Arza Dönük Üretim Faaliyetleri Yönünden Kuruluş Ye-ri: Arza göre yerleşen üretim dallarında, üretim belli başlı hammadde kaynaklarına veya yakıta yakınlığa göre yerleşir. Bu hammaddeler, genellikle imalat süreci içinde, ağırlıklarından kaybeden veya ağırlıktan tasarruf ettiren niteliktedir. Bu gibi sanayilerin kuruluşu, üretim maliyetini düşürmek için, hammadde veya yakıtın bulunduğu yerde kurulur. Böylece ulaştırma maliyeti düşer. Örnek olarak maden işletme sanayii, yakıtta bulunduğu takdirde, maden ocaklarının bulunduğu yerde yerleşir. Şeker sanayii, şeker pancarı veya şeker kamışı üre-

(67) T.Engin AKYÜREK, a.g.e., s.14.

tilen yerde, demir-çelik sanayii, hammaddenin ve yakıtın bulunduğu yerde kurulur. Zaman içinde üretim tekniğinin gelişmesi, yeni hammaddelerin bulunması, eskilerin tüketilmesi, sanayiın yerleştiği alanların değişmesine yol açar(68).

ii- Piyasaya Dönük Üretim Faaliyetleri: Bazı (ekmek gibi) çabuk bozulabilir mallar (tamir atelyeleri, turistik tesisler gibi) bütün hizmetler, malın ağırlığını veya hacmini artıracak işlemlere tabi tutularak, arzedilmesi gerektiği hallerde, bununla ilgili işlemler (Montaj Sanayii, şişeleme, ambalajlama sanayii gibi) piyasaya yönelmiş faaliyetlerdir. Bu sonuncular, dış ticaret açısından özellikle önemlidir. Çünkü ulaştırma giderlerini azaltmak için, bu tür faaliyetlerin piyasaya göre yerleşeceğini gösterir. Örnek olarak, otomobil parçalarını bir yerden bir yere nakletmek, monte edilmiş otomobilden daha düşük maliyetlidir. Çünkü, hacim büyüdükçe ulaştırma maliyeti de yükselir. Bu nedenle otomobil parçaları tek bir yerde üretilse de, otomobil montajı nihai tüketicinin yapılacağı piyasaya yakın yerde kurulur. Aynı temel ilke, radyo, TV, elektronik cihazlar ve oto lastiği v.s. içinde geçerlidir(69).

Genellikle üretimin ilk aşamaları arza göre yerleşme, nihai tüketiciye arzedilmesinden hemen önceki aşamaları da piyasaya göre yerleşme eğilimindedir. Böylece, birinci halde, hammadde için ulaşım maliyetlerinden tasarruf, malın üretim maliyetini düşürür. İkinci halde de , pazarlama maliyetinden tasarruf, nihai tüketiciye satış fiyatını düşürür. Her iki maliyetin toplamının minimumlaştığı yer genellikle sanayi için en iyi kuruluş yerini teşkil eder(70).

(68) Gülten KAZGAN, a.g.e., s.75.

(69) A.g.e., s.76-77.

(70) A.g.e., s.77.

Sanayinin kuruluş yeri, hammadde arzının bulunduğu yerden, tüketim piyasasının bulunduğu yere doğru kaydırıldıkça, ne ulaştırma maliyeti, ne de pazarlama maliyeti, sürekli bir değişim göstermez. Bir ulaştırma aracının diğerine nakil sebebiyle maliyetlerde süreksizlikler görülür. Eğer hem işletmeye giden hammadde, hem de tüketim piyasalarına ulaştırılan mamul madde, bir taşıttan diğerine nakil oluyorsa, her iki maliyet eğrisinde de keskin süreksizlikler olması muhtemeldir. Bu halde sanayinin kuruluşu, her iki maliyet eğrisinin düğüm yerinde oluşur. Bu olgu, denizde taşımanın karada taşımaya dönüştüğü limanlar için geçerlidir. Bu düğüm yerleri olarak limanlar, ithal malı hammaddelere dayanan arza yönelik sanayileri ve ihracata yönelmiş piyasalara göre yerleşen sanayileri kendilerine çekerler. Bunlar genellikle petrol tasfiyesi, maden tasfiyesi, otomobil montaj atelyeleri, radyo, TV, v.s. gibilerdir ve limanlarda yerleşir. Eğer, ulaştırma tek bir taşıttan yapılıyorsa, uzun mesafe taşımalarının sağladığı tasarruflar, dolayısıyla üretim faaliyeti, ya arza, ya da piyasaya yönelmiş olarak yerleşir. Bu iki ucun arasına yerleşmez(71).

iii- Kuruluş Yeri Serbestçe Seçilen Üretim Faaliyetleri:

Birçok üretim faaliyetleri, ulaştırma, pazarlama masraflarının düşüklüğü veya imalat süreci içinde, ağırlık ve hacminde önemli bir değişme olmaması dolayısıyla ne arzı etkileyen faktörlere, ne de piyasaya göre yerleşir. Bu halde üretim, ya piyasa, ya hammadde kaynaklarına yakın bir yerde yerleşebilir. En iyi örnek dokuma sanayiidir(72).

Yukarıda genel olarak açıklaması yapılan kuruluş yeri faktörlerine göre Serbest Bölgelerin kuruluş yeri faktörleri belirtildiği gibi piyasaya ve genellikle uluslararası piyasalara göre kurulurlar (ihracata yönelik üretim).

(71) A.g.e., s.77.

(72) A.g.e., s.77.

Bu nedenle bir ülkede Serbest Bölge kurması için kanun çıkartılması gerekir. Yani milli sınırlar içerisinde oldukları halde gümrük sınırlarının dışında bulunan bölgeler otomatik olarak Serbest Bölge sayılmazlar(73). Serbest Bölgelerin, genellikle deniz ve nehir limanlarında, havalimanlarında ve benzer coğrafi avantajların bulunduğu yerlerde kurulur. Bu nedenle yukarıda belirtildiği gibi denizde taşımanın karada taşımaya dönüştüğü limanlarda, daha çok yoğunlaşmıştır. Bir üretim yeri olan bu serbest bölgeler (limanlar) ithal malı hammaddelere dayanan arza yönelmiş sanayileri kendi bünyelerinde bulundururken, ihracata yönelmiş ve piyasaya göre yerleşen sanayileri de belli bir takım kolaylıklarla kendilerine çekerler.

Bir Serbest bölge kurulurken bu bölgenin yeri, ülkenin ve çevrenin coğrafi ve ekonomik koşullarının yanı sıra, kurulacak olan Serbest Bölgenin yerinin seçimi ile kurulacak serbest bölgenin ne amaçlarla hangi yararları sağlamak için kurulduğuna bağlıdır(74). Bunun yanında kurulacak Serbest Bölgelerin özendirici faaliyetleri bakımından da kuruluş yeri faktörleri önem taşır. Bunlar, kurulacak olan Serbest Bölgeler için, sosyo-politik özendiricilerle, Mali özendiricilerdir. Sosyo-politik özendirme bakımından, bir ülkenin politik durumunun dengeli olması yani politik iktidarın yönetime tam anlamıyla hakim olması, iç politika kararlarındaki değişikliğin en az olması, yabancı firmaların o ülkedeki Serbest Bölgeye yatırım yapmalarının en temel koşullarından birisidir.

(73) F.1 Annex, (Avrupa Ekonomik Komisyonunun) Daimi Teknik Komitesi'nin Aralık 1975'deki 89-90'ıncı oturumunda kabul edilmiştir. konsey'in Brüksel'de 15 Haziran 1976'daki 47-48'inci oturumunda aldığı karar üzerine Kyoto Anlaşması'na dahil edilmiştir. Yürürlüğe giriş tarihi 19/3/1979.

Not: Bundan sonra bu anlaşmaya yapılacak atıflarda F.1 Kyoto Anlaşması olarak verilecektir.

(74) T.Engin AKYÜREK, a.g.e., s.16.

Ekonomik özendirmelerin, mali özendirmelerle, desteklenmesi genellikle vergi bağışıklıkları, muafiyet ve istisnalarını kapsarken, altyapı düzenlemeleri de fiziksel altyapıyı oluşturur. Bunlar genellikle enerji, su, kanalizasyon hizmetlerinde sorunların olmaması gibi özendiriciler yanında, hammadde ve işgücü gibi faktörlerde önemli bir özendirici faktörler(75) olarak Serbest Bölgelerin kuruluşundaki kuruluş yeri faktörleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bölgelerde kurulacak olan işletmeler için, vergi avantajları sağlanmalıdır (Gelir, kazanç, Kurumlar Vergisi, indirimli olabilir). Bazı ülkelerin tam bağışıklık sağladığı görülmektedir. Mısır, Hongkonk (içki ve tütünden vergi almaktadır, Tayland (kısıntılı bir uygulama yapmaktadır). Tesis edilecek bölge tabiatıyla gümrük ve kambiyo mevzuatının dışında tutulmalıdır. Yönetimi ise, çok iyi işleyecek şekilde düzenlenmelidir. Yatırım teşviklerinden (düşük faizli kredi, vergilerde indirim, ucuz enerji ve ulaşım hizmetleri) istifade etmeleri(76) ayrıca söz konusu bölgelere yatırımların cazibesini de artırabilir.

2. SERBEST BÖLGELERİN KURULUŞU VE GENEL OLARAK İŞLEYİŞ BİÇİMLERİ

2.1. Kuruluşu

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Serbest Bölgelerin kuruluş faktörlerinin, neler olduğunu belirttikten sonra, serbest bölgelerin kurulması ve işleyişi bakımından bazı özelliklerinden bahsedebiliriz. Serbest Bölgelerin kurulmasıyla,

(75) Sonnur BAKIR, a.g.e., s.15-17.

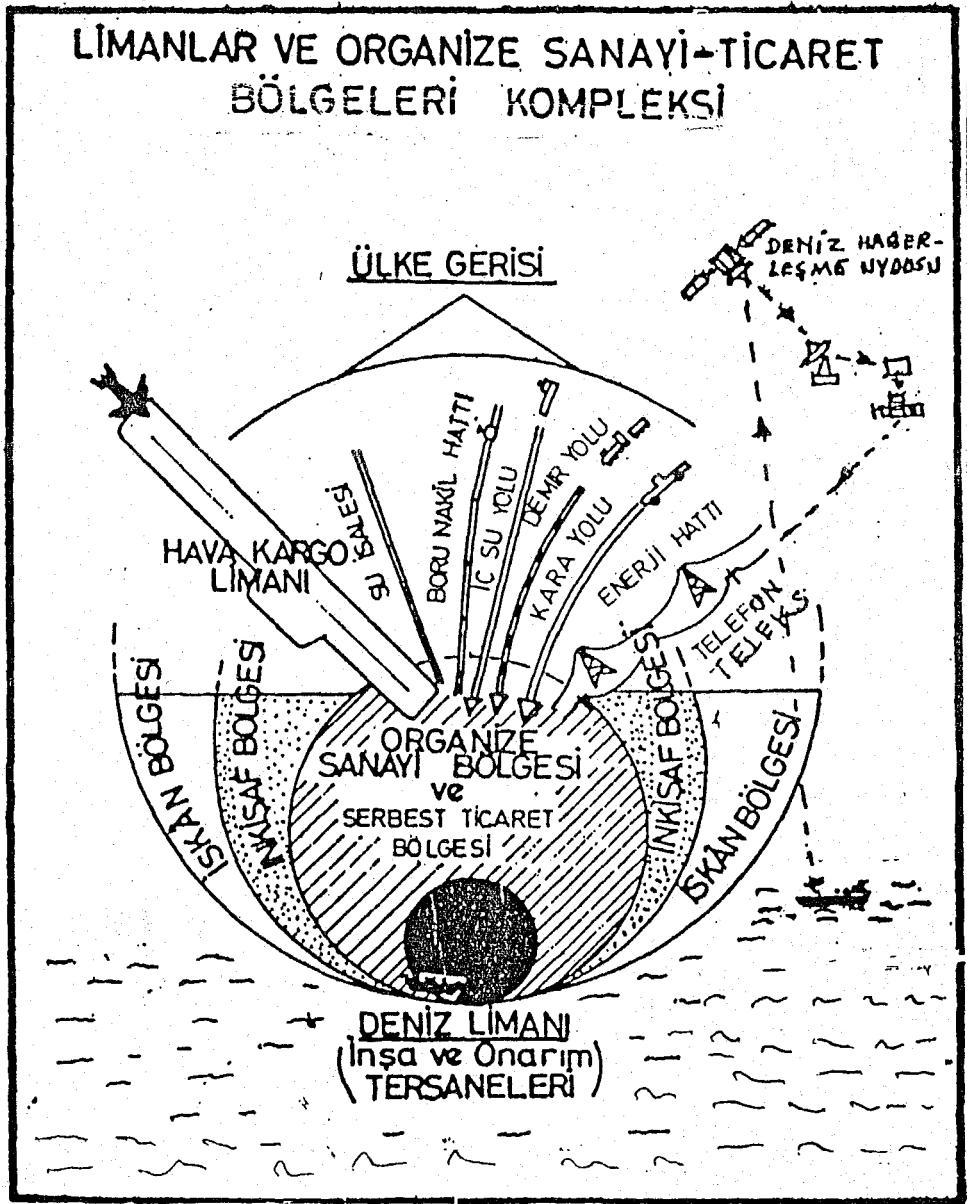
(76) Sulhi R.AREL, a.g.e., s.2.

bu bölgelere kabul edilecek malların türleriyle ve bu bölgelerde konu olacak malların hangileri olacağının belirlenmesiyle ilgili işlemlerin yapılması gerekli olan şeyleri milli mevzuatlar belirlemelidir (Bunun için kanun çıkarılması gereklidir). Milli mevzuatlardaki maddelere uygun olarak, serbest bölgeler, gümrük otoriteleri, diğer otoriteler, gerçek ve tüzel kişiler tarafından yöneltilebilirler(77). Coğrafi avantajların bulunduğu yerde kurulan bir serbest bölgede; ulusal ve uluslararası ticaretin yoğunlaştığı limanlarda kurulması ve uluslararası ana ulaşım ve transit yolları üzerinde olmalıdır. Kurulacak olan Serbest Bölge limanının geniş bir hinterlandı olmalı, iç bölgelerdeki ticaret ve sanayi merkezlerini besleme ve bu bölgelerden beslenme olanaklarına sahip olmalıdır. Serbest bölge önemli ihrac pazarına yakın olmalı, bölgenin önemli ithalat ve ihracat merkezleri ile kolayca ilişki kurabilecek coğrafi bir konumu olmalıdır. Bunların yanında kurulacak olan Serbest Bölge tipinin belirlenmesinden sonra, Serbest Bölgenin kurulacağı limanın alt yapı tesisleri bulunmalıdır. Bunların başlıcaları şöyle sıralanabilir. Gelişmiş bir kara, demir, hava ve deniz yolu bağlantısı ve ulaşım şebekesinin bulunması; gelişmiş elektrik, su teşkilatının bulunması, yeterli mendirek, rıhtım, yükleme ve boşaltma tesislerine sahip olan modern bir limanın olması, dünyanın önemli ticaret merkezleri ile bağlantısı olan gelişmiş bir telekomünikasyon şebekesinin (teleks, telefon v.b) bulunması, yeterli depo, anbar ve soğuk hava tesislerinin bulunması; otel ve konaklama yerlerine yakın olması gibi, bunlara ilaveten ülkenin önemli endüstri merkezlerine yakın olmalı ve bölgede bankacılık, sigortacılık, reklamcılık gibi faaliyetlerin yeter derecede gelişmiş olması gerekmektedir(78).

(77) F.1.Kyoto Anlaşması

(78) T.Engin AKYÜREK, a.g.e., s.17.

Yukarıda belirtilen ve kurulacak olan serbest bölgelerin en iyi biçimde aşağıda görmek mümkündür. Bu şekilde, kurulacak olan organize sanayi-ticaret bölgeleri kompleksinin uygulanması, kurulacak olan serbest bölgenin başarısını artıracaktır.

KAYNAK: Melih Köknel, a.g.e., s.80.

Kurulacak olan bir serbest bölgenin başarılı bir yapıda olabilmesinin diğer bir yönü ise bölgenin iskan durumudur. Serbest Bölgenin bilinçli bir sosyal politikası ile liman otoritelerini, gerek kendi personeli, gerekse dok işçilerinin ve Serbest Bölgede çalışacak olan işçiler için barınma sorununu çözmeye yönelterek, yeni bir istihdam oluşmasına neden olur.

Ancak, günümüzün modern şehirciliği bu tür homojen yerleşmelerin karşısındadır. Limanın endüstriyel ve ticari Serbest Bölgelerle bir kompleks oluşturması, esasen yerleşme bölgelerini heterojen hale getirmiştir. Hatta bu tür liman komplekslerinin dolaylarında ve ilk kuruluş dönemlerinde "karavan" yerleşimleri göze çarpmaktadır(79). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde endüstriyel ve Serbest Ticaret Bölgeleri ile bütünleşen yeni liman komplekslerinin çevresinde iskan bölgelerinin daha rasyonel bir şekilde planlanması da sağlanmış olur. Aynı zamanda, kırsal nüfusun kentlere yönelik düzensiz akımın önlenmesine ve ülkede bölgeler arasındaki ekonomik dengenin kurulmasına da büyük ölçüde yardımcı olur(80).

Yukarıda belirtilen iskan bölgelerinin yanında kurulacak olan Serbest Bölgelerin (genellikle üretime ve ihracata yönelik) liman gerisi ulaşımı ise çok önemlidir. Bir endüstriyel ve ticari Serbest Bölge komplekslerinin sağlıklı olabilmesi için, ard bölge ile iyi bir bağlantısı olması gerekir. Bu nedenle, deniz yolları, demiryolları, iç su yolları, boru iletim hatları, elektrik enerjisi telekomünikasyon iletim hatları arasında tam bir uyum sağlanmalıdır. Bunlara ek olarak da, gelişen hava kargo ulaşımı, bugün hava limanları ile deniz liman kompleksleri arasında iyi bir işbirliği vardır.

(79) Melih KÖKNEL, a.g.e., s.77.

(80) A.g.e., s.77.

Bugün, Serbest Üretim Bölgelerinde üretilen dayanıklı değerli tüketim mallarının (TV, radyo, teyp, elektronik cihazlar ve elektronik hesap makineleri v.s. gibi) kargo uçakları ile taşınması ve zamanında rekabet piyasalarına sürülmesi daha ekonomik olmaktadır. Bu nedenle endüstriyel serbest bölgelerin kuruluşu, liman alanlarına kaymaları sonucu da, hava alanlarının bu yörelerin etrafında yer almasını gerekli hale getirmiştir. Adı geçen bu bölgeler, ülke içinde, idari, yasal, mali, teknik, sosyoekonomik ve hatta politik, yepyeni boyutlar kazanmaya başlamıştır(81).

2.2. İşleyişi

Serbest bölgelerin işleyişi, genel olarak uygulanmakta ve tavsiye edilen uygulama biçimlerini Kyoto Anlaşmasında şu şekilde belirtmiştir(82):

Bir Serbest Bölgeye mal kabulü, sadece yurt dışından doğrudan doğruya ithal edilen mallara değil, aynı zamanda, ilgili devletin gümrüklü bölgesinden getirilen mallar için de geçerlidir. Bölgeden ihracat yapıldığında ithal vergilerinden ve resimlerinden istisna edilmiş bulunan veya vergi idaresine tabi olan malların bölgeye kabulü, malların bölgeye sokulduktan hemen sonra bu istisna veya vergi idaresine konu olmalıdır.

Bir Serbest Bölgeye mal kabulü yalnızca malların menşei olan ülke ile ilgili bir nedenle reddedilmemelidir. Bu nedenle dışardan mal kabulünde, aşağıdaki nedenlerle konulmuş olanlar dışında sınırlamalar ve yasaklamalarla malların Serbest Bölgeye kabulü reddedilemez. Bu yasaklama ve sınırlamalar şunlardır: Genel kamu ahlakı ve adabına aykırı olan mallar,

(81) Melih KÖKNEL, a.g.e., s.80.

(82) F.1.Kyoto Anlaşması.

mallar, kamu emniyeti (müstehtcen yayınlar, ülke aleyhine yayın ve propaganda, devletin bütünlüğünü bozacak faaliyetler v.s) genel kamu sağlığı kurallarına aykırı faaliyette bulunmak. Bunların dışında olanların bölgeye kabulü reddedilemez(83).

Uygulamada, bir tehlike arzeden mallar, yani muhtemelen diğer malları etkileyebilecek veya özel olarak tecrit edilmesi (özel ambalajlanması gibi) gereken mallar, Serbest Bölgelere sadece onlar için belirlenmiş ambalaj şekilleriyle kabul edilebilir(84).

Serbest Bölgelere dışarıdan doğrudan doğruya giren mallar için gümrük idaresine verilmesi gereken vesikalar bulunduğu zaman, gümrük otoriteleri ticari ve resmi belgeler dışında herhangi bir belge istememelidirler (Bu belgeler, ticari fatura, irsaliye, not v.s). Ancak ilgili devletin gümrüklü bölgesinden geçme durumu hariç(85) resmi belgeler, Serbest Bölgeye giren malları tanıtan özel bir form olabilir.

Uygulamada tavsiye olarak, ilgili devletin gümrüklü bölgesinden Serbest Bölgeye giren malların kabulünde veya gümrüklü bölgeyi transit geçen mallar için gümrüklü bölgede normal olarak istenen, ihracat, reeksport ve transit ticarette istenen beyannameler dışında, Serbest Bölgeye mal kabulünde bir belge istenmemelidir(86). Bu durumda, gümrük otorite-

(83) F.1.Kyoto Anlaşması.

Bunlara bir yorum olarak "Prensipte, iktisadi yasaklamalara ve sınırlamalara konu olan mallar Serbest Bölgelere kabul edilebilir. Ancak taraflarla yapılan sözleşmeler, gümrük otoriteleri tarafından konulan sınırlamaların (yükarıdaki genel yasaklamalar) dışında kalan mallara, bir sınırlama ve yasaklama koyamazlar. İhracat sınırlamaları ve yasaklamaları tamamiyle gümrüklü bölgeden getirilen mallara uygulanabilir. Buradaki gümrüklü bölge, Serbest Bölgenin dışındaki bölgelerdir".

(84) F.1.Kyoto Anlaşması.

(85) F.1.Kyoto Anlaşması.

(86) F.1.Kyoto Anlaşması.

leri serbest bölgeye mal girişinde teminat istememelidirler. Yalnız, Serbest Bölgeye transit olarak giren mallarda istenen teminat, bu durumun dışındadır. Ancak, Serbest Bölgeye mal getirecek olan firmaların özel anlaşmalarında, firmalardan (kişilerden) teminat isteniyorsa bu anlaşmalarına bir rezerv konulmalıdır. Serbest Bölgeye girişi amaçlanan malları gümrük otoriteleri denetlemek istediklerinde sadece gümrüklerin sorumlu oldukları kanunlara ve mevzuata uygunluğu temin için gerekli olan bir denetim yapılmalıdır (Gümrük otoritelerinin nasıl çalışacağı ve Serbest Bölgelerin idaresi nasıl olacağını, Serbest Bölge açan tarafından önceden belirlenir).

Serbest Bölgelerde yapılmasına izin verilen işlemler ise, genel olarak ticari serbest bölgeye kabul edilen malların, yüklenmesi, boşaltılması, nakliyesi ve depolanmasına ek olarak, korunması, ambalajlanması, pazarlanması ve malların kalitesi konusunda düzenlemeler yapılmasına, veya malların yüklemeye hazırlanmasına izin verilmelidir(87). (Ancak Serbest Ticaret bölgelerinde, malların asli karakterlerinin değiştirilmesine ve herhangi bir işleme izin verilmez. Örneğin, harmanlama işlemi izin verilmeyen bir işlemdir).

Endüstriyel Serbest Bölgelere kabul edilecek mallarla ilgili işlemler, genellikle yetkili otoriteler tarafından belirlenmeli, ayrıntıları ise bütün Serbest Bölgede uygulanabilen bir mevzuatla veya bu işlemleri yürüten müteşebbislere verilecek yetki ile düzenlenmelidir(88).

Serbest Bölge İçinde Tüketilen Mallar: Milli Mevzuat, Serbest Bölge içinde, vergiden ve gümrükten muaf olarak kabul edilen malların, Serbest Bölgede tüketilecek olan malların neler olabileceğini tek tek belirterek, alınacak olan önlemleri

(87) F.1.Kyoto Anlaşması.

(88) F.1.Kyoto Anlaşması.

de ortaya koyabilmelidir(*) .

Sahipliğin devrinde (Mülkiyetin devri): Serbest Bölgeye kabul edilen malların mülkiyetinin devrine izin verilebilmelidir(89). Serbest bölgelerde malların yok edilmesi, bölgeye kabul edilen mallar, gümrük kontrolü altında yok edilmesine izin verilebilir. Bundan ayrı olarak serbest bölgelerdeki malların kalma süreleriyle ilgili herhangi bir sınırlama konulmamalıdır.

Serbest Bölgelerden mallar çıkarılması veya nakledilmesi: İlgili devletin gümrüklü bölgesinden geçmeksizin doğrudan doğruya, Serbest Bölge dışarısına çıkarılacak olan mallarla ilgili gümrüklere verilmesi gereken belgeler olduğunda, gümrük otoriteleri ticari ve resmi belgeler (ticari fatura, irsaliye, v.s.) dışında bir şey istememelidirler(90). Malların ilgili devletin gümrüklü bölgesine girdiklerinde istenecek beyannameler neler olduğu gümrük idaresince bildirilerek, normal gümrük işlemlerine tabidir (Bu ise Serbest Bölgeden ilgili devletin gümrüklü bölgesine nakledilmesine izin verilen mallar için doğrudan doğruya ithal edilen mallara uygulanan kurallar geçerlidir).

Serbest Bölgelerin Kaldırılması durumunda ilgili kimselere mallarını nakletmeleri için gerekli zaman verilmelidir. Normal olarak Serbest Bölgeyi kuran otoriteler Serbest Bölgeyi kaldırma haklarına da sahiptir.

(*) Örneğin Endüstriyel işlemlerde kullanılan, kimyasal reaksiyon hazırlayıcıları veya hızlandırıcıları ve katalizör gibi malları kapsamakla kalmayıp, Serbest Bölge içinde çalışan insanların tükettiği malları da kapsar. Tabi ki Serbest kabul için farklı kurallar malların kullanım biçimlerine dayanılarak kanunkoyucular tarafından farklı kurallar konulabilir.

(89) F.1.Kyoto Anlaşması.

(90) F.1.Kyoto Anlaşması.

Genel olarak Serbest Bölgelerin işleyişlerini Kyoto Anlaşması hükümlerine dayanılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Burada belirtilmesi gereken önemli konu, kurulacak olan Serbest Bölgelerin nitelik ve türlerine göre de işleyiş biçimleri de farklı olacaktır.

3. SERBEST BÖLGE TİPLERİ İÇİNDE ÖNEMLİ BİR YERİ OLAN SERBEST ÜRETİM BÖLGELERİ

Günümüzde gelişmekte olan bazı ülkelerin uyguladıkları özendirici önlemlerle, gelişmiş ülke endüstrilerini kendi bünyelerine doğru çekme eğilimi içinde oldukları görülmektedir. Endüstrilerin yer değiştirmesi, emek-yoğun üretimlerin bu ülkelere doğru yönelmesinde, gelişmiş ülkelerin çokuluslu şirketleri aracılığıyla olmaktadır. Çokuluslu şirketlerin, evrensel kaynak kullanma stratejisiyle birlikte firma içi ticaretlerini artırırken, bir yandan da parça ara girdi ve montaj gibi malların, uluslararası ticarette daha fazla yer almalarını sağlamaktadırlar.

Bu nedenle, uluslararası pazarlara yönelik büyük ölçekli üretimin gerektirdiği özel koşulların kolaylıkla sağlanması amacıyla, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde bu tür üretim işlemlerinin bir araya getirildiği özel bölgeler oluşturulmuştur. Bunlara İhracat İçin Üretim Bölgeleri (Export Processing Zones) ya da Serbest Üretim Bölgeleri (Free Production Zones)(*) olarak da bilinen bu bölgelerde yapılan üretimin birçok az gelişmiş ülkede sınai ihracatın temelini oluşturmuştur(91).

(*) Taner BERKSOY, a.g.e., s.162-163.

(91) Bkz.Birinci bölümde bu tanımları geniş bir şekilde verilmiştir. Ayrıca literatürde bu tür bölgelere çeşitli isimlerde verilmektedir.

Serbest Üretim Bölgelerinde genellikle üretimdeki amaç, dış piyasalara yönelik olduğundan, kurulduğu ülkenin dış rekabete açılmasında veya ihracata yönelik sanayileşme stratejisinde vasıtalarından en önemlisidir.

Bilindiği gibi ihracata yönelik sanayileşme modelinde dış ticaret politikasının temel fonksiyonu, kurulan ve kurulacak olan endüstrilerin dış piyasanın rekabetine hazırlamaktır. O nedenle "genç endüstriler"in bir süre dış rekabetten korunmaları gerekse de, esas olan, uzun dönemde liberal bir dış ticaret rejiminin uygulanmasıdır. Böylece milli ekonominin dünya ekonomisi ile bütünleşmesi sağlanmış olacaktır(92).

Gelişmekte olan ülkelerde kurulan ve daha çok ihracata yönelik olarak çalışan Serbest Üretim bölgeleri ya da Serbest İhracat Bölgeleri ilk aşamada uluslararası fason üretim gerçekleşirken daha sonraları da sınai ürün ihracatına yöneldikleri görülmektedir.

Uluslararası fason üretimi, genellikle gelişmiş ülke firmalarının, tekrar kendi pazarlarında satışa arz etmek üzere, az gelişmiş ülkelerde yaptıkları üretime denir ve kural olarak birbirinden bağımsız birimler arasında da gerçekleştirilebilecek olan uluslararası fason üretimi, çokuluslu şirketlerin kendi firma ağıları çerçevesinde ana firmayla gelişmekte olan ülkedeki yavru firma arasında oluşmaktadır(93).

Gelişmekte olan ülkelerin sınai üretim ve ihracat istatistiklerinde uluslararası fason üretime ilişkin bilgi yoktur. Bundan dolayı, sınai ürün ihracatında başarılı az gelişmiş ülkelerin hemen tümünde ihracat gelirlerine paralel bir

(92) Halil SEYİDOĞLU, Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası, Turhan Kitabevi, Ankara, 1982, s.38.

(93) Taner BERKSOY, a.g.e., s.163.

hızla ithalatın artması, sınai ihracatın önemli ithalat gereksinmesi yarattığı ve bu arada işleme ve montaj işlemlerinin yoğun olabileceği izlenimini vermektedir. Bu konuda başarılı olduğu görülen bazı Uzak Doğu ülkelerinde sınai ihracatının başında tekstil, giyim ve özellikle elektrikli makina ve elektronik dallarının geldiği görülmektedir(94).

Aşağıda sınai ihracatta önde gelen gelişmekte olan ülkelerde, uluslararası fason üretiminin oldukça önemli olduğu görülmektedir. Örneğin Meksika'da montaj fabrikalarının yaptığı sınai ihracat 1970'de 218.8 milyon dolardan, 1973'de 651.2 milyon dolara, 1975'de de 1.020.6 milyon dolara yükselmiştir. Söz konusu montaj ürünü ihracatı, toplam sınai ürün ihracatının kabaca yarısından fazlası fason üretimden sağlandığı söylenebilir. Hong Kong'da ise, ülkede işlendikten sonra tekrar ihraç edilen ürünlerin ihraç değeri 1970'de 379.7 milyon dolardan, 1973'de 1045.6 milyon dolara ve 1977'de ise 1558.0 milyon dolara yükselmiştir. Singapur'da ise 1975'de 947 milyon dolar olup toplam sınai ihracatın % 42.4'ünü oluştururken Güney Kore'de elektrikli makina ve alet sanayinin yaklaşık tümünün uluslararası fason üretim kanalıyla üretildiği ve bu ülkede 1966'da 5 milyon dolardan 1970'de 43.9 milyon dolara, 1978'de de 1252 milyon dolara yükselmiş ve toplam sınai ürün ihracatlarının sırasıyla % 3.5, % 7.8 ve % 11.7'sini oluşturmuştur(95).

Serbest Üretim Bölgeleri (Serbest İhracat Bölgeleri) ihracat amacıyla üretime ayrılmış, ithal edilen hammadde ve ana girdilerin nihai ürüne dönüştürüldüğü fiziki ve/veya idari olarak gümrük işlemlerinin dışında kalan bir sanayi bölgesidir(96). Serbest Üretim Bölgeleri (Serbest İhracat Bölgeleri) bir ticaret bölgesi olmaktan çok, bir üretim bölgesidir.

(94) A.g.e., s.164-165.

(95) A.g.e., s.165-166.

(96) A.g.e., s.172.

Sadece dünya pazarlarına yönelik üretim yapan firmalara açıktır. Bu firmaların temel amacı, gelişmekte olan ülkelerdeki ucuz işgücünü uluslararası üretimde kullanarak, üretim maliyetlerinin düşürüp, rekabette üstünlük sağlamaktır.

Bu bölgelerin, ihracatlarına ve ihracatçılarına en fazla yardımı sağlamak üzere, değişikliklere kolayca uyabilecek ekonomik politikaları izleyen bir çok küçük ülkede dikkati çekecek kadar başarılı olmuştur. Genellikle bu bölgelerdeki mevcut koşulların bulundukları ülkedeki koşullardan pek fazla farkı yoktur. İhracat için gerekli hammaddelelerin ithalatı serbestçe yapılır. Yatırım malları lisansa tabi değildir. Sermaye ile kârların yurtdışına transferi daha kolaydır. En önemli fark; bürokrasi ile ilgili işlemlerin en az olması ve bu bölgeler üzerindeki yatırım kararlarının hükümet tarafından daha çabuk alınmasıdır(97).

1971 yılında Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı (UNIDO) tarafından "Industrial Free Zones as Incentives to promote export-oriented Industries" adını taşıyan Serbest Üretim Bölgelerinin nasıl uygulandığını, ticari ve mali politika alanındaki ayrıcalıklar ve teknik tesisler açısından aşağıdaki olanakların Serbest Üretim Bölgelerinde standart bir donatım olarak varolduğunu tavsiye etmiştir. Bu tavsiyeler ise şunlardır(98).

1- Gerek makina ve üretim donanımları gerekse ham malzeme ve yapım malzemesi açısından belirli bir zaman süresi

(97) "Export Processing Zones: Gains at the Margin", Economic and Political Weekly, A Sameeksha Trust Publication, Bombay, November 20, 1970, Vol.VI, No.47, pp.2345-2347, Çev: Ömer AKAT, Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt IV, Sayı 2, Kasım 1983, s.205.

(98) Folker Fröbel/Jürgen Heinrichs/Otto Kreye; Uluslararası Yeni İşbölümü ve Serbest Bölgeler, Çev.: Yılmaz Öner, Belge Yayınları, No: 15, İstanbul, 1982, s.84-86.

için gümrük ve harçlardan tam bağışıklık,

2- Beş ile on yıl arasında gelir vergisinden bağışıklık,

3- Girişimcinin bölgenin dışında ödediği dolaylı ve dolaysız vergi ve harçların bir süre için kaldırılması ya da indirilmesi,

4- Uluslararası ödeme trafiğini denetleyecek önlemlerin kaldırılması ve gelecek için de böyle bir statünün garantisi edilmesi, elde edilen kârların belli bir yüzde oranına kadar metropol ülkeye transferine olanak tanınması,

5- Mali ayrıcalıklar, örneğin sınai yatırımlar ve standart dışı fabrika binalarının yapımı için gereken kısa, orta veya uzun vadeli kredilerin çok uygun koşullarla hazır tutulması,

6- Bölge ile deniz veya hava limanları arasındaki ulaşım hizmetleri için özel tarife uygulanması, örneğin, arsa, bina v.b. tesislerin kirayla ve elverişli fiyatlarla devri.

7- Standart fabrika ve büro binalarının sanayinin ihtiyaçlarına göre ya kiralamaya ya da satış yoluyla sağlanması,

8- Bakım ve onarım tesislerinin, kantin, sağlık evleri, duruma göre, klinikler PTT tesisleri, bankalar, benzin istasyonları, ulaştırma ve yollama hizmetleri, sigorta acentalıkları, dinlenme tesislerinin bulunması.

Serbest üretim bölgeleri görünürde, ihracata yönelik yeni istihdam olanakları açacağı ve ileri teknolojiler getireceği varsayılan, yabancı yatırımlara her türlü alt yapı kolaylıkları sağlayan bir kalkınma yönteminin ürünleridir. Bu nedenle, Serbest Üretim Bölgeleri kuran ülkelerin tümü bir

dizi kolaylıkları sunmuşlar ve bölgelerdeki işgücünün en düşük ücret düzeyinde istihdam edilmesi için çaba göstererek, dünya pazarı için üretim yapan firmalar bir yandan yükselen emek maliyetleri, diğer yandan ise iç ve dış rekabet ile karşı karşıyadırlar. Üretim ve dağıtım maliyetlerini azaltıcı yol ve arayışlar içerisindeyler. Bu sorunlara çözüm olarak Serbest Üretim Bölgesi kurulması önerilmektedir(99).

İhracata yönelik ilk Serbest Bölge uygulamasının 1958 yılında İrlanda'nın Shannon havaalanı çevresinde oluşturulan Serbest Bölgedir. Daha sonraları ve 1960'ların ikinci yarısından itibaren ihracata yönelik veya Serbest Üretim Bölgesi uygulaması artma göstermiş ve gelişmekte olan ülkelerde yabancı direkt yatırımları çekmek için, ülkede bir Serbest Bölge kurma eğilimi içinde görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin bu tür Serbest Bölge kurma eğilimlerinin başında ise, işgücünün istihdamında bir artış, ödemeler dengesini iyileştirmeye yol açacak şekilde bir ihracat artışı ve gelişen teknolojiden faydalanılarak, dış rekabette avantaj sağlama yoluna gitmişlerdir(100). Bu nedenle Taiwan'da 1966 yılında başlayıp bölgeye yayılmış 1970 yılı sonrasında ise genel olarak gelişmekte olan ülkeler arasında yaygınlık göstermiştir(101).

1975 yılında 103 az gelişmiş (gelişmekte olan) ülkede yapılan bir anketin sonuçlarını aşağıdaki Tabloda görmek mümkündür.

(99) Reha BİLGE, Serbest Üretim Bölgeleri, İktisat Dergisi, Sayı: 207, İstanbul, 1982, s.42.

(100) K.HAMADA; a.g.e., s.225.

(101) Taner BERKSOY, a.g.e., s.177.

TABLO 7- Kıtalarla Göre Serbest Üretim Bölgeleri (1975)

KITA	Çalışmakta Olan Serbest Üretim Bölgeleri		İnşa Halindeki Serbest Üretim Bölgeleri			
	Ülke Sayısı	Bölge Sayısı	Ülke Sayısı	İlk Kez Serbest Bölge Açan Ülke Sayısı	Bölge Sayısı	İlk Kez Serbest Bölge Açan Ülke Sayısı
Asya	11	48	11	4	20	5
Afrika	5	7	3	1	8	1
Latin Amerika	9	24	7	6	11	9
TOPLAM	25	79	21	11	39	14

KAYNAK: F.Fröbel-J.Heinrich-O.Kreye; Uluslararası Yeni İşbölümü ve Serbest Bölgeler, s.82 ve s.208, Tablo III.1.

Tabloda görüleceği gibi 25 geliştirmekte olan (az gelişmiş) ülkede (yani 11 tanesi Asya'da, 5 tanesi Afrika'da ve 9 tanesi ise Latin Amerika'da) Serbest Üretim bölgesi kurulmuş ve çalışmaktadır. Bu ülkelerde kurulu olan Serbest Bölge Sayısı ise 48'i Asya'da, 7'si Afrika'da ve 24'ü ise Latin Amerika'da olup toplam 79 adettir. İnşa halindeki Serbest Üretim Bölgeleri ise, yine aynı tarihte: 11'i Asya'da, 3'ü Afrika'da ve 7'si de Latin Amerika'da olmak üzere toplam 21 adettir. İlk kez Serbest Bölge açılan ülke sayısı ise 4'ü Asya'da, 1'i Afrika'da ve 6'sı da Latin Amerika'da olup toplam 11 adettir. İnşa halindeki bölge sayısı ise 20'si Asya'da, 8'i Afrika'da ve 11'i de Latin Amerika'da olmak üzere toplam 39 adettir(*)).

Yine tablodan da görüleceği gibi 1966-1975 yılları arasında Serbest Bölge uygulamasının hızla yayıldığı, ayrıca Serbest Bölgelerin kurulduğu ülkelerle, bu bölgelerde kurulan bölge sayısı açısından Asya ülkelerinde yoğunlaşırken, Serbest İhracat Bölgesi dışında, ihracata yönelik üretim yapan işlet-

(*) İleride dünya uygulamalarından verilecek olan örneklerde bu bölgelerin çalışması ile ayrıca genel tablo verilecektir.

meler (firmalar) ise Latin Amerika'da daha fazladır. Buna göre, başta Uzak Doğu Asya ülkeleri olmak üzere, gelişmekte olan ülkelerde ihracat amaçlı üretimle Serbest İhracat Bölgesi veya Serbest Üretim Bölgesi uygulamasının önemli ölçüde içiçe girmiş olduğu söylenebilir(102).

4. SERBEST BÖLGE - ÜRETİM İLİŞKİSİ

Serbest bölgelerin üretim yapısında (içki ve tütün gibi) iki ana grup dışında her türüne rastlanabilir. Ana üretim gruplarının çoğunda sanayide tek tip (mono) bir yapı hakimdir. Bu nedenle herhangi bir üretim bölgesinde sadece üzerinde yalnız bağımsız üretim yapılan bir kaç üretim grubu düştüğü görülmektedir.

Serbest Üretim Bölgelerinde üretimin büyük bölümü, gerek tek tek fabrikalar ve gerekse bölgenin tüm fabrikaları açısından karmaşık değildir(103). Bu nedenle serbest bölgelerdeki üretimin yapısında bütün bölgeler, genel bir karakter taşımaktadır.

Bazı üretim dallarında, üretimin karmaşıklığına veya üretim süreçlerinin bütünleşmişliğindeki karmaşıklığa ilişkin belirtiler, tekstil ve giyim endüstrisinde ve tek tük başka dallarda, o da ancak bazı bölgelerde görülmektedir. Örneğin, Singapur'da saat üretimi, Malezya'da röntgen cihazları üretimi gibi(104). Bunların dışında yukarıda belirtildiği gibi tek tip bir üretim söz konusudur.

(102) A.g.e., s.177.

(103) Folker Fröbel, v.d., a.g.e., s.116.

(104) A.g.e., s.116.

Bu konuda yapılan araştırmalar, genellikle şunu gös-
termektedir. Serbest bölgelerdeki üretim karmaşıklığının en
az düzeyde olduğu, basit makinalarla yapılan üretim, endüst-
riyel tek-tip yapılık görölmektedir(105).

Serbest Bölgelerde kısmi imalatı yapan veya imalatı
geliştiren ya da monte edilen en önemli ürün grupları ve
ürünler arasında tekstil ve giyim eşyaları, metal eşyalar,
elektronik eşyalar, duyarlı mekanik ve optik aletler, oyuncak
ve spor malzemeleri, ile otomobil yedek parçaları, plastik
eşyalar yer almaktadır. Öte yandan tüketim malları endüstrisi
üretimin büyük bir bölümünü kapsamaktadır. Bu bölgelerde top-
lam üretimde büyük payı tekstil, giyim eşyaları ve elektronik
ürünler almaktadır(106).

Dikkate değer bir olay řu ki, çalışanların sanayi dal-
larına dağılımı Hong Kong ve Kuzey Meksika'daki yabancı işlet-
melerde benzer orandadırlar. Hatta Meksika'da tüm Serbest
Bölge işletmelerinde çalışanların yüzde sekseni tekstil-giyim
ve elektronik dalında yer almaktadırlar(107). Brezilya'da be-
sin maddeleri ve kimyasal maddeler Manaus Serbest Bölgesinin
belli başlı üretim alanlarıdır. Bunun yanında ulaşım araçları,
makina, ayakkabı, deri eşyalar üretimi de görölmektedir(108).

Bunlara ek olarak yine Nikaragua'da giyim eşyaları,
elektronik eşyalar, ilaç yapım maddeleri, spor malzemeleri ve
oyuncak üretilmektedir. Mısır'da ise plastik eşya, yağlı boya,
alüminyum, besin maddeleri, yer karosu v.b. en başta gelen
üretim mallarıdır(109).

(105) Antonie E.BASILE, Research Project on "Free Zones for
Export Industries: a state-of-the art", OECD Development
Centre, Working Document, No: 4, s.26.

(106) Folker Fröbel, v.d., a.g.e., s.116.

(107) A.g.e., s.117.

(108) Sonnur BAKIR, a.g.e., s.20.

(109) A.g.e., s.20.

Bu açıklamalardan çıkacak olan sonuç ise, Serbest Bölgelere gelen yatırımcıların genellikle yoğunlaştıkları üretim alanları yukarıda belirtildiği gibi, elektronik eşyalar, giyim eşyaları, ayakkabı vederi eşyalar, elektrikli aletler, optik aletleri, spor malzemeleri, plastik eşyalar, oyuncaklar, otomobil yedek parçaları v.b'dir. Üretimin bu alanlara yerleşmesi bize üretimin yapısı konusunda yardımcı olacak bir göstergedir.

TABLO 8- Bazı Ülkelerdeki Serbest Bölgelerin Başlıca Üretim Alanları

ÜLKELER	ÜRETİM ALANLARI	YATIRIMCI ÜLKELER
KOLOMBİYA	Giyim, ayakkabı, deri eşyalar, tıbbi araç, gereç, mücevherat, otomobil yedek parçası, kimyasal madde, dikiş makinaları, oyuncak, deniz teknesi, asansör, besin maddeleri.	ABD
MISIR	Tıbbi araç gereç, giyim, araba lastiği, makina montaj, tekstil, petro-kimya, elektrikli aletler, elektronik...	FRANSA, İTALYA, ABD
HİNDİSTAN	Elektrikli aletler, tekstil, elektrik düğmesi, örgü malzemesi, ecza ürünleri gözlük çerçevesi, besin maddesi, plastik eşya, film, elektronik, konteyner, deri eşyalar, porselen giyim...	ABD, KANADA, F.ALMANYA
ENDONEZYA	Elektronik, giyim, besin maddesi...	ABD, HONG KONG, TAYLAND, JAPONYA, KORE
ÜRDÜN	Gübre, kimyasal madde, besin maddesi, gemi tamiri.	ABD
MAURITIUS	Tekstil, mücevherat, giyim, elektronik, plastik eşya, oyuncak, deri eşyalar, mobilya, besin maddesi, deniz teknesi, gözlük çerçevesi...	HONG KONG, FRANSA HİNDİSTAN, İNGİLTERE, PAKİSTAN, JAPONYA, ABD, AVUSTRALYA, F.ALMANYA.
MEKSİKA	Besin maddesi, giyim, ayakkabı, mobilya, makina, iletişim araçları, elektrikli aletler, elektronik...	ABD.

TABLO 8- (devam)

<u>ÜLKELER</u>	<u>ÜRETİM ALANLARI</u>	<u>YATIRIMCI ÜLKELER</u>
PANAMA	Giyim, elektronik, bisiklet, radyo, ilaç, teyp, kamera ve fotoğraf makinaları, laboratuvar araçları, kitap, parfüm, besin maddesi, tekstil, mücevherat, saat.	ABD, JAPONYA, İNGİLTERE, FRANSA, İSVİÇRE, İTALYA, F.ALMANIA.
FİLİPİNLER	Tekstil, giyim, ayakkabı, plastik eşyalar, kompresör, metal ürünler, elektronik elektrikli aletler, araba kaportası, gemi yapımı, gemi tamiri, ağaç ürünleri, spor eşyaları.	JAPONYA, AVUSTRALYA, AVUSTURYA, İNGİLTERE, NORVEÇ, ABD, SİNGAPUR, ENDOZENYA, F.ALMANIA, KORE.
G.KORE	Elektronik, elektrikli aletler, metal eşyalar, makina, optik eşyalar, bisiklet, iletişim araçları, inşaat malzemeleri, plastik eşyalar, oyuncak, giyim, ayakkabı, kağıt ürünler, deniz teknesi...	ABD, JAPONYA, F.ALMANIA
SRI LANKA	Giyim, çay, balıkçılık malzemeleri, lastik eşyalar, eldiven, mücevherat, deri eşyalar, tekstil, şemsiye...	ABD, HONG KONG HİNDİSTAN, SİNGAPUR, İNGİLTERE, F.ALMANIA
TAYVAN	Otomobil, makina, elektronik, tekstil, kimyasal maddeler, elektrikli eşyalar	ABD, JAPONYA
FAS	Konserve, pamuklu dokuma, gübre, meyve özü.	FRANSA, ABD, F.ALMANIA, SUUDİ ARABİSTAN, KUVEYT
BARBADOS	Mücevherat, ayakkabı, oyuncak, havalandırma aletleri, deri eşyalar, bisiklet.	ABD
SURİYE	Giyim, iç çamaşır, diş macunu, kozmetik, parfümeri, buzdolabı, havalandırma aletleri, meyva suları, otomobil radyatörü, prefabrik ev, mücevherat, halı.	ABD

KAYNAK: UNCTAD, Export Processing Free Zones in Developing Countries: Implications for Trade and Industrialization Policies Study by the UNCTAD Secretariat 18 January 1983; s.13, 14, 15, Tablo 1.

5. SERBEST BÖLGE - YATIRIM İLİŞKİSİ

Yatırım, herhangi bir meblağın, belli bir üretim vasıtasına harcanması veya çok kısa olarak, serbest ve değişebilir kapitalin bağlı kapitale çevrilmesine denir. Bunun sonucunda yapılan sarfiyatın karşılığında, ekonominin üretim vasıtaları mevcuduna yapılan ilaveyi gösterir(110).

Özellikle Serbest Bölgelerdeki yatırım faaliyetleri Serbest Bölge kuran ülkenin özendirici önlemlerinden faydalanarak, daha çok yabancı sermayeyi Serbest Bölgelere çekebilmekte ve dolayısıyla maliyetleri en aza indirerek yatırım yapan firmalara daha fazla olanaklar tanınmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, Serbest Bölgelerde yatırım yapan sanayi kuruluşlarının, teknik dolanımlarını, ticaret döviz ve vergi politikası ve altyapı tesisleri gibi özendiriciler yabancı yatırımcılar için en önemli teşvik unsurlarından birisidir.

Alt yapı donanımları veya tesisleri için UNİDO'nun öngördüğü standartlara hemen hemen uyulmakta olduğu ve uygulanan bölgelerde de başarılı olduğu görülmüştür(111). Her bölgede hemen hemen aynı özellikte şu özellikler görülmektedir. Bunlar, ulaşım ve iletişim tesisleri, üretim binaları, elektrik ve su tesisleri, merkezi yönetim veya merkezi yatırım makamlarıdır.

Serbest Bölgeler ile ilgili olarak yapılan araştırmalar, aynı amaca dönük olarak planlanan çeşitli Serbest Bölgelerden bir kısmının (Singapur, Kore, Tayvan, İrlanda, Malezya, Meksika, Sri Lanka, Hong Kong) başarılı olduğunu fakat önemli bir kısmının da öngörülen hedeflere ulaşamadığını göstermektedir(112).

(110) Sabri F.ÜLGENER, Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme, İstanbul, 1976, s.196-197.

(111) Folker Frübel, v.d., a.g.e., s.102.

(112) DPT, Serbest Bölgeler Başkanlığı, Rapor 1, s.15.

Serbest Bölge kurulmasında ve işletilmesinde başarılı olabilmek için, bu bölgelerde faaliyet gösteren bütün tarafların (kamu kuruluşları, işletmeciler, yerli ve yabancı ortak müteşebbisler) üzerinde anlaşabilecekleri bir çözümün bulunması gerekir. Bu çözümün, ülke menfaatleri ile uyumunu ve rakip Serbest Bölgeler ile rekabet edebilecek güçte olması zorunludur.

Serbest Bölgelerde yer alan kamu kuruluşlarının amacı kendilerine verilen görevleri en iyi şekilde yerine getirmek ve kamu yararını korumaktır. Müteşebbislerin (yatırımcıların) amacı ise huzur içinde kârlarını maksimuma ulaştırmak olarak özetlenebilir.

Yukarıda belirtilen güven duyguları içerisinde Serbest Bölgeye gelecek müteşebbisler özendirici faktörleri, yerli ve yabancı yatırımlar için Serbest Bölge seçimini ve Serbest Bölgeler arası nisbi avantajları yönünden ikiye ayırabiliriz.

5.1. Serbest Bölge Kuran Ülke Yönünden

Serbest Bölge kuran ülke yönünden olaya bakıldığında, o ülkenin kendi toprakları üzerinde bir Serbest Bölge kurmaya karar vermesi bazı ön koşulların yerine getirilmesini, zorunlu kılar. Her şeyden önce, Serbest Bölgenin işlevlerini tam olarak yerine getirebilmesi, yabancı yatırımları teşvik edebilmesi için, gereken bir takım yatırımların hükümetler tarafından gerçekleştirilmesi gerekmektedir(113). Alt yapıyla ilgili yatırımların maliyeti oldukça büyük miktarlara ulaşmaktadır. Örneğin Sri Lanka'da 1980 yılına kadar yapılan alt yapı harcamaları 18 milyon dolar olarak belirlenmiştir. Bu rakam Filipinler'de Bataan Serbest Bölgesinde 1979 yılında ise

(113) Sonnur BAKIR, a.g.e., s.37.

şöyledir(114)

	Dolar
Arazi Açma	27.348.747
Güç Sistemi	8.431.063
Su ve Kanalizasyon Sistemi	10.538.480
Konut	4.005.709
Fabrika Binaları	26.366.637
Baraj	22.260.436
Yenileme Harcamaları	1.398.314
Yapılmakta Olan Binalar	37.936.745
TOPLAM	138.342.212

Bu yatırımlar Güney Kore, Masan Serbest Bölgesinde 1978 yılına kadar toplam yatırımlar ise şöyledir(115)

	Milyon Dolar
Standart Fabrika Binaları	6.225
Kamu Yatırımları	2.553
Arazi Açma ve Düzeltme	10.000
Liman Yapımı	5.788
Su Sistemi	687
Diğer Harcamalar	3.522
TOPLAM	28.775

Yine Serbest Bölge kuran ülke yönünden, kurulan Serbest Bölgeye yapılacak yatırımları cazip kılacak önlemlerin alınması, yerli müteşebbisler için belli ölçülerde avantaj

- (114) LESTER, Mark, Evaluation Meeting on the Project "Policies to Attract Export Oriented Industries: the role free export processing zones" The Case of Philippines, Paris, OECD Development Centre, 1981, s.7.
- (115) KİM-Chan-Jin, Evaluation Meeting on the Project "Policies to attract export oriented industries: The role of free export processing to zones" The Case of Korea, Paris, OECD Development Centre, 1981, s.8.

sağlamasına neden olmaktadır (Bulunduğu ülkenin genel yapısını daha iyi bilmesidir). Yerli müteşebbislerin yapacakları yatırımlarda hazır alt ve üst yapılar şunlardır:

Elektrik, su, drenaj ve kanalizasyon, haberleşme imkanları, ulaşım imkanları (deniz yolu, demir yolu, kara yolu, hava yolu, araç-gereç ve park yerleri) depo, anbar ve antrepolar, imalathaneler, konteyner alanları gibi. Bürokrasi ve kırtasiyecilik, işçi ücretleri ve işçi hakları, tarifeler, kiralar, vergiler, yatırım ve ihracatla ilgili teşvikler, Kur politikaları, kambiyo mevzuatı, Serbest Bölgede faaliyet gösterecek kullanıcılar için öngörülen şartlar (Sermaye, istihdam, v.b) siyasi istikrar.

Bunlar yurt içindeki müteşebbise serbest bölgede yapacağı yatırımlarda sağlanan teşvikler ve özendiricilerdir.

5.2. Yabancı Yatırımcılar Yönünden

Yukarıdaki belirtilenlere ilaveten, Yabancı Sermayeye tanınan teşvikler, millileştirmeme garantisi, ev sahibi ülkenin kotalarını kullanabilme, ev sahibi ülkeye ve kendi ülkesine ihracat yapabilme, ev sahibi ülkenin ucuz girdilerini kullanabilme, çeşitli oranlarda vergi muafiyetinden yararlanma ve yöredeki sosyal mekanlar yabancı yatırımcıları Serbest Bölgelere çekebilme özellikleridir.

Bilindiği gibi, yukarıdaki bu özendiriciler yabancı yatırımları Serbest Bölgelere çekerken, bölgeye gelen yatırımlar daha çok çok uluslu şirket yatırımlarıdır. Alt yapısı oluşturulduktan sonra da firmalar için iki tip yatırım aşamasına girmektedirler. Bunlardan birinci tipi, firma çokuluslu bir şirketin tek üretim birimi olarak tamamen yabancı sermayeli olarak kurulur. Etkinlikleri daha çok basit montaj işlemleri şeklindedir. Bu nedenle vasıflı elemana gerek yoktur. Üretilen

mallar ana şirkete yollanır. Bununla beraber başlıca üst yönetim işleri yabancılar tarafından gerçekleştirilir. Uzun bir zaman geçtikten sonra yerli yöneticilere devredilebilir. Firma için önemli kararlar, ana firma tarafından alınır. Buna ek olarak da bağımsız davranma yeteneği oldukça sınırlıdır(116).

İkinci tip de ise, çok uluslu kuruluş aynı biçimde büyük bir firmanın yavru kuruluşudur, ancak sermayesinin belli bir kısmı yerli girişimcilere aittir. Firma Montaj dışındaki etkinlikleri de gerçekleştirir. İşgücü daha vasıflıdır. Yöneticiler çoğunlukla yerlidir. Birinci tipe göre özerklikleri daha fazladır(117).

Bu durumdan çıkan sonuca göre ekonomik yapısı yeterli olmayan ülkelerdeki Serbest Bölgeler genellikle birinci tipi seçerken bütün koşulları sağlayan ülkelerdeki Serbest Bölgelere ise ikinci tipteki firmalar yatırım yapabilirler.

Uluslararası nitelikteki bu yatırımlar kısaca belirtilmesinde fayda görülebilir. Uluslararası yatırım ölçütlerine göre yatırımlara iki biçimde yaklaşmak mümkündür. Bunlardan birincisi, yatırım yapması söz konusu olan kuruluşun kendi özellikleri, uluslararası yatırıma konu olan projenin olabirliliği ve fayda-maliyet çözümlemesinde esas alınan değişkenlerin neler olduğudur(118). İkinci olarak, uluslararası yatırım kararını etkileyen etken yatırımın yapılacağı ülkenin ekonomik durumu ve gereksinimleridir(119). Uluslararası yatırımın genellikle çokuluslu şirketler tarafından yapıldığı düşünülerek, bu şirketlerin uluslararası sermaye hareketlerini, gidilen ülkedeki tasarruf ve yatırım düzeyini değiştirerek etkileyebileceği söylenebilir.

(116) Sonnur BAKIR, a.g.e., s.38-39.

(117) A.g.e., s.39.

(118) Çelik KURDOĞLU, Üretimin Uluslararasılaşması ve Teknolojik Gelişme, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 494, Ankara, 1982, s.1.

(119) A.g.e., s.1.

Serbest Bölgelere yatırımlarda bulunacak olan çokuluslu şirketin, yatıracağı sermayenin tümünü ve önemli bir bölümünü beraberinde getirmektedir. Teknoloji konusunda ise zaten kendi teknolojisini getirerek, şirketin yatırım yaptığı Serbest Bölgedeki talep düzeyini, üretim, işgücü ve doğa gibi faktörleri genellikle kendisine veri olarak, özellikle bu bölgelerdeki ucuz işgücünden istifade ederek kendine avantaj sağlamaktır. Bu yönüyle pek çok bölgede yatırım politikası yönünden geniş ölçüde özel düzenleme ve özendirmeler, eğer ilgili ülkenin yatırımlara ilişkin yasaları içinde yer almıyorsa, genellikle bunlar, Serbest Bölgenin statüsünü ve bölgedeki girişimlerin statüsünü özgül yasalarla sağlanmaktadır(120). Bunun yanında Serbest Üretim Bölgeleri şeklinde çalışan bir Serbest Bölgede ise, bu girişimleri bağlayan bir tek yükümlülük vardır. Bu ise bölgede üretilen, imalatı geliştirilen ya da montajı yapılan ürünlerin ihraç edilmesidir. Ülkenin kendi iç pazarına yapılacak satışlarda ancak bir kaç istisna durumunda izin verilir(121).

Serbest Üretim Bölgelerinde sermayeye ilişkin durum ise yabancı girişimcilere tanınan sınırsız yerleşme hakkını ve sermayenin sınırsız transferini belirtmek gerekir. Yabancı sermaye sınırlamasına hemen hemen hiç bir bölgede rastlanmadığı gibi, bölgede yerleşen girişimcilerin mülkiyeti % 100 yabancılara ait olabilir. Ayrıca bu bölgelerde sermayenin transfer edilmesinde bir sınır yoktur(122).

Yatırım politikasına bağlı özendirmelere gelince; bunlar istisnasız bütün Serbest Bölgelerde vardır. Bunlardan mali özendirme önlemleri arasında, vergi indirimleri, yatırım yardımları, tarife düşürümleri yer almaktadır. Serbest Bölgeler-

(120) Folker Fröbel, v.d., a.g.e., s.102-103.

(121) A.g.e., s.103.

(122) A.g.e., s.104.

deki girişimlere tanınan vergi indirimleri ise; gelir ve kazanç vergileri, kurumlar vergisi ve benzeri vergiler, satış vergisi, belediye vergisi gibidir. Verilen bu ödünler ise, genellikle vergi oranlarının düşürülmesi ve de ertelenmesi hatta tam bağışıklık biçiminde belirmektedir(123). Serbest bölge dışındaki dünya pazarı fabrikaları şeklinde çalışan üretim yerleri de buna benzer özel durumlardan ve özendirici politik ve mali önlemlerden istisnasız yararlandığı, hemen hemen hepsinde gümrük bağışıklığı geçerlidir. Bu konudaki yasal önlemler arasında Drawback (geri ödeme) sistemi ve Manufacturingin-Bond-System (Kefaletli İmalat Sistemi) yer almaktadır. Bu sistemlerden: "Geri Ödemeli Sistem", ihraç edilen malların ithal edilmiş bölümü için ödenen gümrük vergi ve resimlerinin geri ödenmesi anlamına denilir "Kefaletli İmalat Sistemi" ise gümrüksüz ve resimsiz olarak ithal edilen malların tekrar tekrar ihraç edilmek üzere imalatına denir(124).

5.3. Yatırımların (Üretim Yönünden) Dağılışı

Serbest Bölgelerdeki yatırımlar, yukarıda belirtilen avantajlar çokuluslu firmaların bu bölgelere yatırım yapmalarına neden olmuştur. Özellikle yapılan yabancı sermaye yatırımları ülkeden ülkeye değişmektedir. Bu ülkelerdeki başlıca yatırımcı firmalar genellikle, ABD, Japonya, Batı Almanya, İngiltere gibi ülkeler olup, daha çok yatırım yapmaktadır. Japon yatırımları daha çok Asya ülkelerindeki Serbest Bölgelerde olurken, ABD yatırımları daha çok Latin Amerika ve Karayip ülkelerinde gerçekleşmektedir.

(123) A.g.e., s.104-105.

(124) A.g.e., s.105.

Serbest bölgesi bulunan bazı gelişmekte olan ülkelere yapılan doğrudan net sermaye yatırımları yoğunluktadır. Özellikle teknolojisi emek-yoğun kullanmayı gerektiren üretim alanları, ucuz işgücünün yoğun olarak bulunduğu Serbest Bölgelerde yoğunlaşmıştır. Yabancı yatırımcılara sağlanan özendirici teşvikler sayesinde, Serbest Bölgelerde çok uluslu yatırımlar çoğalmaktadır. Bu durumu aşağıdaki Tabloda görebiliriz.

TABLO 9- Serbest Bölgesi Bulunan Bazı Gelişmekte Olan Ülkelere Net Doğrudan Sermaye Girişi (Milyon Dolar)

<u>Ülkeler</u>	<u>1978</u>	<u>1981</u>
Mısır	22	120
Kolombiya	79	193
Filipinler	144	110
Tayland	38	218
Brezilya	1738	1256
Hong Kong	252	964
Güney Kore	184	260
Meksika	495	1154
İspanya	527	415
Venezuela	184	296

KAYNAK: Investing in Developing Countries, OECD, Paris 1983
(Cem Alpar, Dünyada ve Türkiye'de Serbest Bölgeler,
Dost Kitabevi Yayını, s.26'dan naklen).

Yatırımların (üretim yönünden) Serbest Bölgelerdeki yoğunlaştıkları üretim alanları konusunda aşağıdaki tabloda Güney Kore Masan ve IRI Serbest Bölgelerindeki 1979 yılındaki dağılımı şöyledir:

TABLO 10- Güney Kore'de Masan ve IRI Serbest Bölgelerinde Üretimin Dağılımı ile Yatırımların Tutarı (1979)

Üretilen Mamuller	Firma Sayısı			Yatırım(1000 \$)			
	Masan	IRI	Toplam(%)	Masan	IRI	Toplam(%)	
Elektronik ve Elkt. aletler	27	1	28 (% 27.5)	55.505	318	55.823	(% 46.7)
Metal ürünler	19	1	20 (% 19.6)	28.066	52	28.118	(% 23.5)
Ölçme Alet.	9	-	9 (% 8.8)	10.099	-	10.099	(% 8.4)
Tekstil Ür.	7	3	10 (% 9.8)	2.041	967	3.008	(% 2.5)
Makina	5	-	5 (% 4.9)	3.026	-	3.026	(% 2.5)
Ayakkabı	5	-	5 (% 4.9)	5.809	-	5.809	(% 4.9)
Metal dışı ürünler	3	-	3 (% 2.9)	784	-	784	(% 0.7)
Diğerleri	14	7	21 (% 21.6)	8.798	4.121	12.919	(% 10.8)
TOPLAM	89	12	101 (% 100)	114.128	5.458	119.586	(% 100)

KAYNAK: KİM,C.Jin, The Role of Free Export Processing Zones/The Case of Korea Paris OECD, 1981, s.41.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi, Masan ve IRI Serbest Bölgelerinin toplamında yapılan yatırımların 55.823 dolar yani, % 46.7'sini elektronik ve elektrikli aletler alırken, bunu 28.118 dolarla yani % 23.5'ini metal ürünleri almaktadır. Bunu 10.099 Dolarla yani % 8.4 ile ölçme aletleri almaktadır(125).

Örnek olarak görülen Kore'de olduğu gibi diğer Asya ülkelerinde ve diğer Serbest Bölgelerdeki yatırımların çoğunluğu elektronik ürünler, elektrikli ürünler, metal ürünleri, çeşitli makina aksamı imalatı ve montajı, tekstil ve ayakkabı imalatlarında yoğunlaşmıştır(*).

(125) KİM,Chan Jin, a.g.e., s.41.

(*) Bu konuda verilen üretimin dağılım tablosuna bakınız.

Serbest Bölgelerdeki yabancı yatırımlarda daha çok yoğun olan ABD ve Japon yatırımlarıdır. Bu yatırımların dağılımları şöyledir:

TABLO 11- Serbest Bölgelerde Yatırım Yapan Ülkeler

	<u>Japon</u>	<u>ABD</u>	<u>Toplam Yatırımlar</u>
Malezya	4	11	-
Filipinler	9	2	449
Güney Kore	88	10	101
Tayvan	123	35	260
Sri Lanka	2	9	111
	226	67	

KAYNAK: KIM,C.Jin, The Role of Free Export Processing Zones/ The Cse of Korea, Paris, OECD, 1981, s.38.

Burada görüldüğü gibi Güney Kore'deki Masan ve IRI Serbest Bölgelerindeki yabancı yatırımların % 87.1'i (88 firma) Japon, ABD ise % 9.9'unu yani 10 firmayı oluşturmaktadır(126).

Bu oran, Tayvan'da ise, Japon yatırımlarının toplam yatırımlardaki durumu (123 firma için) % 47.3 olurken, aynı dönemde ABD yatırımlarında ise (35 firma için) % 13.4'ünü oluşturmaktadır.

Adı geçen dönemler içinde ise örneğin Kolombiya'daki yatırımların büyük bir kısmı ABD yatırımlarıdır. Yine Dominik Cumhuriyetindeki La Romana Serbest Bölgede 1971'den bu yana yapılan 14 yatırım firmasının yarısından çoğunu ABD'li yatırım firmaları oluşturmaktadır. Yine Meksika'nın toplam doğrudan yabancı yatırımların % 70'i ABD, % 7.4'ü Batı Almanya, % 5.5'i İsviçre alırken, ancak bu yatırımların % 5.3'ü Japon yatırım-

(126) A.g.e., s.38.

larıdır(127). Bu gibi yatırımların Ülke sınıflandırılmaları kesin değildir. Örneğin Singapur'daki yatırımların çoğu ABD firmaları yapmaktadır.

Burada belirtilmesi gereken bir konu da, Serbest Bölgelere yalnızca sanayileşmiş ülkeler yatırım yapmazlar. Serbest Bölgeleri cazip hale getiren avantajları bulan her ülkeden yatırımcı firmalara açıktır. Bu nedenle Serbest Bölgelere olan yakınlıklarına göre de bazı gelişmekte olan ülkeler birbirlerinin siyasal sınırları içerisindeki Serbest Bölgelere yatırım yapmaktadırlar. Örneğin Hong Kong'un Sri Lanka bölgesindeki yatırımların toplam yatırımların % 15'ini bulurken, aynı bölgede Hindistan'ın % 18, Singapur'un % 5'e ulaşan yatırımları mevcuttur. Buralardaki söz konusu olan yatırımlar direkt yatırımlardır. Ayrıca ortak yatırımların sayısı oldukça fazladır. Genellikle bu bölgelerde % 100'lük yatırımlardan oran bakımından yüksek olan yatırımcı ülkeler, ortak yatırımlarda da ön sıralarda yer almaktadır. Örneğin Güney Kore'de toplam 37 ortak yatırımın 29'u Kore-Japonya, 6'sı Kore-ABD projeli yatırımlardır. Mısır'da ABD'nin yanında İtalya, Ceza-yir, Sudan, Somali ile ortak yatırımları bulunmaktadır(128).

Serbest Bölgelerdeki yatırım miktarlarına gelince, bu bölgelerde işyeri başına yapılan yatırımlar ortalamanın altında olduğu söylenebilir. Taiwan'daki Serbest İhracat Fabrikalarında 260 girişim toplam 118.8 milyon dolarlık bir yatırımı oluştururken, bu yatırımların sanayi dallarına ayrılışı ise şöyledir: Elektroteknik dalında işyeri başına 2.875 dolar, elektronik dalında 1.822 dolar, giyim dalında 763 dolar, metal eşyalar dalında 4.314 dolar, duyarlı aletler dalında 4.552 dolar, sentetik maddeler dalında 1.727 dolar, makine dalında 5.233 dolardır. Hong Kong'da ise 256 yabancı firma

(127) Financial Time, 5 November 1980.

(128) Sonnur BAKIR, a.g.e., s.41.

imalat endüstrisinde faaliyet gösterirken toplam olarak 295 milyon dolarlık bir yatırımı gerçekleştirmiş, işyeri başına 4.189 dolarlık bir yatırımı oluştururken, sanayi dallarına göre dağılımları ise şöyledir: Elektronik dalında 1961 dolar, elektronik dalında 5.653 dolar, tekstil ve giyim dalında 5.279 dolar, metal eşyalar dalında 5.602 dolar, sentetik maddeler ve oyuncaklar dalında 2.470 dolardır. Meksika'nın kuzeyindeki dünya pazarı fabrikalarına gelince 1974 yılında buradaki işyeri başına yatırım ortalaması 840 dolar, elektronik ve elektroteknik dalında bu ortalama 690 dolar olup, giyim ve ayakkabı dalında 890 dolar, mobilya dalında ise 110 doları bulmaktaydı(129).

Yukarıda görüleceği gibi yatırım miktarlarının düşük olmasının nedeni, yapılan yatırımların daha çok emek-yoğun olması ve sermaye yoğun olmamasından kaynaklanırken, işletmelerin küçük boyutlu olmasının da katkısı büyüktür. Bundan dolayı yapılan yatırımların genellikle 1 milyon doları aşması ve yukarıda belirtildiği gibi çoğu 500 bin doların altında olduğu söylenebilir.

Serbest Bölgelerde bulunan sermaye yoğun endüstriler doğal olarak daha yüksek yatırımları gerektirir. Bunlar elektrikli aletler, endüstriyel kimyasal maddeler, otomotiv, v.b. yatırımlardır. Örneğin Filipinler'deki Bataan Serbest Bölgesindeki otomobil üretim tesislerine 39 milyon dolar yatırım yapılmıştır(130).

Serbest Bölgedeki yatırımların diğer bir özelliği de, yatırımların gerektiğinde son derece çabuk ve kolaylıkla yer değiştirilebilir (foot-loose) olmasıdır. Firmalar yatırım yaptıkları ülkenin kendine özgü koşullarından dolayı ortaya

(129) F.Fröbel, v.d., a.g.e., s.130.

(130) Lester, Mark, a.g.e., s.12.

çıkabilecek olan işçi ücretlerindeki artışlar, vergi artırmı, ithalat ve ihracat kolaylıklarından vazgeçme gibi değişikliklere hareket edebilirler. Firmaların çıkarlarına karşı bir değişiklik söz konusu ise, daha iyi koşulları sağlayan Serbest Bölgelere hemen gerçekleştirilebilir. Örneğin Güney Kore'de emek maliyetinin zamanla aşağıda görüleceği gibi artmasıyla, Kore'deki yatırımlar Taiwan'a kaymaya başlamıştır.

<u>Yıllar</u> <u>(1973=100)</u>	<u>Kore</u>	<u>Taiwan</u>
1974	122	143
1975	139	153
1976	172	164
1977	216	177
1978	259	179
1979	284	207
1980	313	221

Aynı şekilde Singapur'da 1979 yılında kabul edilen ve ücretlere üç yıl süreyle yılda % 20'lik bir artış uygulamayı getiren yasadan sonra yatırımların çoğuna sahip bulunan Japonya yavaş yavaş Afrika'daki bölgelere doğru yer değiştirme-ye başlamıştır(131).

(131) Sonnur BAKIR, a.g.e., s.42-43.

6. SERBEST BÖLGE-İSTİHDAM İLİŞKİSİ

Sözlük anlamıyla bir şahsın hizmetini alma ve kullanma olan istihdam, genel ekonomik yönden, üretim faktörleri arasında emeğin kullanılmasına denilir(131). Bu nedenle Serbest Bölgelerin kurulma nedenlerinin en başında, bu bölgeler sayesinde oluşturulan yeni yatırım alanları vasıtasıyla mevcut olan işsizliğe bir çözüm aramaktır.

Bilindiği gibi günümüzde gelişmekte olan ülkelerin en büyük problemleri haline gelen istihdam ve istihdam oluşmasını temine yönelik yatırımların yapılamaması; yetersiz sermaye birikimin olması, kaynakların gereği gibi kullanılamayışlarının yanında, gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki farkın giderek artması ve bu etkilerin hepsi, istihdam oluşturulamamanın nedenleri olarak gösterilebilir. Gelişmekte olan bazı ülkelerde Serbest Bölgeler kurarak, istihdama da çözüm aramaktadırlar.

Gelişmiş ülkelerdeki yüksek orandaki işsizlik ve gelişen ülkelerden yapılan ucuz ürün ithalatındaki rekabetin büyümesiyle, gelişmekte olan ülkelerdeki uygulama da uluslararası ticaretin şartlı hale gelmesini baskı altına almaktadır. Özellikle, minimum ücretler konusunda güven ve sıhhat ölçülerinde uluslararası standartlar konusunda baskı altındadır. Bu durum, adı geçen ülkelerde işgücü hareketlerine destek gerektirmektedir. Bu gibi gelişmekte olan ülkeler, daha çok yatırımın gelmesinden çok, ürünün kendilerine satıldığı ülkelerdir(132).

(131) Sabri F.Ülgener, a.g.e., s.73-78.

(132) David M.DRÖR, Aspects of Labour law and relations in selected Export Processing Zones, International Labour Review, Vol. 123, No: 6, November-December 1984, s.706.

Yukarıdaki bu nedenle, ideal işgücü standardı için, koruyucu baskılar önermektedirler ve bununla ilgili olarak, gelişmiş ülkelerdeki işgücünün, gelişmekte olan ülkelere yapılan ucuz ithalat riskine karşı korunmasını dilemektedirler. Hatta bu tür korumayı gelişen ülkelerde de işletmeci istihdama karşı korunacak işgücünden daha çok gerekli kılmaktadır. Bütün problem bu şekilde ele alınmakta olup Serbest Bölgelerdeki (veya serbest ihracat bölgelerindedir - Export processing zones) yasal standartlar, ev sahibi ülkelerde uygulanan farklı olmamaktadır. Böylece bir serbest ihracat işlem bölgelerinin kuruluşu işgücü yasası ve uygulamalarında değişikliklerin doğmasına neden olmaktadır(133).

Uygun işgücü standartlarında sebat edilmesi bir ülkeyi, diğer ülkeler üzerinde kıyı rekabeti yapmasını engellemiyecektir. Serbest ihracat bölgelerindeki işgücü uygulamalarında daha çok bu fikir eleştirilerin temelini oluşturmaktadır(134).

6.1. İşgücünün Dağılımı

İstihdam edilen emek birimlerinin toplamına basit bir tanımla işgücü veya emek deposu(135) dediğimiz işgücünün istihdamı, genellikle serbest üretim bölgesi veya serbest ihracat bölgesi şeklinde faaliyet gösteren bölgelerde daha yoğun olduğu görülmektedir. Nitekim 1975 yılında 103 ülkeyi kapsayan bir araştırmanın sonuçları aşağıdaki Tablo 12'de verilmiştir(136).

(133) a.g.e., s.706.

(134) a.g.e., s.706-707.

(135) F.S.Ülgener, a.g.e., s.83.

(136) Folker Fröbel, v.d., a.g.e., s.96-97.

TABLO 12- 1975 Yılında 103 Ülkede Yapılan Araştırma Sonuçları ve İstihdamı

Ülke ve S.Ü.B. İstihdam Toplamı	Kıtalar Toplamı			Genel Toplam
	Asya Toplamı	Afrika Toplamı	Latin Amerika Toplamı	
Ülke toplamı	33	44	26	103
Serbest Üretim Bölgesi	17	13	21	51
İstihdam	420.000	40.000	265.000	725.000

KAYNAK: F.Fröbel, v.d.a.g.e.'den derlenmiştir.

Yukarıdaki bu tablodan da görüleceği gibi, toplam olarak 103 ülkedeki, serbest üretim bölgesi şeklinde faaliyet gösteren 51. bölgede, 725.000 kişinin istihdam edilmektedir. Ayrıca imalat endüstrisinde dünya pazarına yönelik yabancı firmada toplam 59.607 kişinin çalıştığı Hong Kong'da, 1971 yılında ülke imalat sanayiinde çalışanların toplam sayısı 577.000 kadardır. Kısa dönemde dünya pazarına yönelik işgücü kullanımı 1970'li yıllarda artış gözlenmiştir(137).

Serbest Bölgelerde istihdam edilen işgücü hakkında tam ve kesin rakamlar temin edilememesine rağmen UNIDO'nun 1980 yılında bu bölgelerde 1 milyon kişinin istihdam edildiğini belirtmektedir(138). Bu konuda son yıllarda dünya çapındaki bütün Serbest Bölgelerdeki işçi sayısı ise 6 milyon kişi olarak tahmin edilmektedir(139).

Yukarıda belirtilen kaynaklarda, Serbest Bölgelerde istihdam edilen işgücü hakkında değişik rakamlar verilmesi, bu bölgelerde derinlemesine bir araştırma yapılmamış olmasın-

(137) a.g.e., s.98-99.

(138) UNIDO, Export Processing Zones in Developing Countries, Working Papers on Structured Changes, No: 10, 1980, s. 10.

(139) Business Week, 17 Kasım 1980.

dandır. Fakat burada üzerinde durulması gereken bir sonucu hemen belirtirsek, bu bölgeler genellikle bir istihdam kaynağı olduğunu gözden uzak tutmamak gerekir. Zira, gelişmekte olan ülkelerde imalat sanayiinde çalışan toplam 37.7 milyon kişi kayıtlı işgücü bulunurken, Serbest Bölgelerde çalışan işgücü ise % 2.6'sını oluşturmaktadır. Bunun sonucu olarak, küçük ülkelerde bu oranın daha da büyüdüğü ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla 1978 yılında imalat sanayiinde çalışanların Haiti'de % 34.1'i, Dominik Cumhuriyeti'nde % 29.6'sını oluştururken, 1975 yılında Mauritius'da ise bu oran % 52.5'e ulaşan işgücü Serbest Bölgelerde çalışmaktadır(140).

İşgücü bakımından serbest üretim bölgelerinde dört moment ağır basmaktadır(141). Bunlar:

- 1- Pratik olarak sınırsız işgücü,
- 2- Becerikli işgücünün kullanılması,
- 3- En ucuz işgücünün kullanılması,
- 4- İşgücünün istekli olmasıdır.

İşgücünün yapısı bakımından sanayi imalat sürecinin kendisinden beklediği gerekleri yerine getirebildiği kadarıyla en ucuz işgücü bile sanayide kullanılan işgücünün Serbest Üretim Bölgelerinde çalışmaksızın bekleyen işgücü, önce ya düz işçidir ya da çıraktır. Bu bakımdan Serbest Üretim Bölgelerinde oluşmakta olan üretimin yapısı, sadece düz ve çırak işçilere gerek duyan ürünlere göre ve büyük bir üretim sürecine özgü teknoloji üzerine oturmaktadır. Bu nedenle üretimin yapısının her zaman emek-yoğun olması gerekmez. Sermaye-yoğun imalatla da düz ve çırak işgücü kullanılabilir. Tekstil endüstrisi bunun en güzel örneğini teşkil ederken, gelişmekte olan ül-

(140) UNCTAD, Export Processing Zones in Developing Countries, Implications for trade and Industrialization policies, 18 Ocak 1983, s.18.

(141) Folker Fröbel, v.d., a.g.e., s.115.

kelerde ucuz işgücünü kullanarak, rekabet konusu diğer güçlerini bütünüyle sermayeye dönüştürmektedirler(142).

Serbest Bölgelerdeki işgücünün dağıldığı sanayi grupları genellikle; kısmi imalatı yapan veya imalatı geliştiren ya da monte edilen en önemli sanayi grupları ilerde belirtildiği gibi, tekstil ve giyim eşyaları sanayii, metal eşyalar sanayii, elektronik mamuller sanayii, duyarlı mekanik ve optik aletler sanayileri v.b. gibi tüketim malları endüstrisi üretimin büyük bir bölümünde yoğunlaşmıştır.

Yukarıda adı geçen sanayi dallarında, 1975 yılı itibarıyla Hong Kong, Taiwan, Tunus, El Salvador ve Meksika gibi ülkelerdeki sanayi dallarında çalışanların dağılımı, kurulan Serbest Üretim Bölgelerinde şöyledir(143):

	<u>İşçi Sayısı</u>
Tekstil ve Giyim Dalında	59.000
Elektroteknik Dalında	<u>108.000</u>
TOPLAM	167.000

Söz konusu olan bu beş ülkede Serbest Bölgelerde toplam 226.500 kişi çalışırken sadece bu iki dalda 167.000 kişi çalışmaktadır. Bu ise Serbest Bölgelerde çalışanların tekstil ve giyim dalında % 26, elektroteknik dalında % 48 olmak üzere toplam % 74 oranında bir işgücü bu dalda faaliyet göstermektedir.

Diğer taraftan, tek tek Serbest Bölgelerde çalışanların sayısı ülkelerdeki Serbest Bölgeden bölgeye değişmektedir. Burada en önemli özellik ise, ülkelerin nüfus yoğunluğunun az veya çok oluşunun yanında, Serbest Bölgelerin de küçük ya da büyük oluşuna göre de değişmektedir. Bu sayı 2000 ile 30.000 arasında ve daha da fazla olmaktadır. Örneğin, Taiwan'-

(142) a.g.e., s.116.

(143) a.g.e., s.116.

daki Kauhsiung Serbest Bölgesinde 1981 yılında 42.286 kişi iken, bu sayı 1980 yılında Güney Kore'nin Iri Serbest Bölgesinde 2.700 kişi olarak belirlenmiştir(144).

Aşağıdaki tablolarda Serbest Bölgelerdeki istihdam edilen işgücünün dağılımını daha açık bir şekilde izlemek mümkün olacaktır. Bu nedenle Tablo 13'de de görüleceği gibi bazı ihracat işlem merkezlerinde veya Serbest İhracat Bölgelerinde 1978 yılındaki istihdam edilen işgücünün, Afrika, Asya, Karayip ve Lâtin Amerika ile Orta Doğu'daki durumları görülmektedir.

Tablo 13'den de görüleceği gibi, adı geçen dönemde Afrika'da Serbest İhracat Bölgelerinde toplam istihdam edilen işgücü nüfusu 18.000 iken, bu sayı genel oranın % 3'ünü oluşturmuştur. Asya'da ise, bu sayı toplam Serbest İhracat Bölgelerindeki istihdam 451.000 kişi olurken, bu oran % 69'a ulaşmıştır. Latin Amerika ve Karayip ülkelerinde ise, 165.500 kişi olup % 26'ya ulaşırken, bu sayı Orta Doğu için 11.200 kişi olup % 2 olarak gerçekleşmiştir. Bu dört kıtadaki Serbest Bölgelerde ise toplam istihdam 645.800 kişi olarak gerçekleşmiştir.

Ayrıca Serbest Bölgelerin istihdama yaptığı katkıları Tablo 14'de de görülebilir. Bu tablodan da görüleceği gibi en fazla istihdam oluşturan Singapur, Meksika, G.Kore, Malezya ve Taiwan gibi ülkelerdir.

Yine aşağıdaki Tablo 15'de görüleceği gibi bazı Serbest İhracat İşlem Bölgelerinde 1978 yılındaki istihdam durumu görülmektedir. Burada önemli olan özellik, ülkelerdeki toplam imalat sanayilerinde istihdam edilen işgücü ile Serbest İhracat Bölgelerindeki istihdam edilen işgücü görülmektedir.

(144) Sonnur Bakır, a.g.e., s.24.

TABLO 13- İhracat İşlem Merkezlerinde İstihdam (1978)*

<u>Ülke/Bölge</u>	<u>İstihdam</u>	<u>Tüm İhr. İş. Mer.deki İst. Yüzdesi</u>
<u>Afrika</u>		
Mauritius	17.500	
Senegal	600	
	18.100	% 3
<u>Asya</u>		
Hong Kong**	59.600	
Hindistan	3.200	
Malezya	56.000	
Filipinler	24.600	
Kore Cumhuriyeti	120.000	
Singapur	105.000	
Sri Lanka	5.200	
Diğer Asya Ülkeleri	77.400	
	451.000	% 69
<u>Karayip ve Latin Amerika</u>		
Brezilya	27.300	
Kolombiya	2.800	
Dominik Cum.	14.400	
El Salvador	2.900	
Haiti	40.000	
Honduras	1.500	
Jamaika	1.000	
Meksika	70.000	
Nikaragua	5.000	
Panama	600	
	165.500	% 26
<u>Orta Doğu</u>		
Mısır	10.000	
Ürdün	600	
Suriye Arap Cumhuriyeti	600	
	11.200	% 2
TOPLAM	645.800	% 100

KAYNAK: Currie, Jean, "Investment: The Growing Role of Export Processing Zones" The Economist Intelligence Unit. Ltd. Special Report No. 64, June 1979, Sayfa 6, Export Processing Zone Authority, Philippines Annual Report 1978 (İskender Şengezer, a.g.e., s.63)

*Bu tablo aşağıdaki ülkelerde varolan/bulunabilen ihracat işlem merkezlerini içerir. Singapur 1974, Mauritius 1977, Hong Kong 1975 hariç, bütün kalemler 1978 verisidir.

**Yalnız yabancı sermayeli firmalardaki istihdam.

TABLO 14- Serbest Ticaret Bölgelerinin İstihdama Yaptığı Katkıları

Ülke Adı	İşletmeye Açılış Yılı	Serbest Bölge İçinde Yaratılan İşgücü Kapasitesi	Serbest Bölge Sayısı
Hong Kong	1945	-	-
Singapur	1960	600.000	-
Meksika	1946/1972	124.000	7
Güney Kore	1971	121.700	2+7
Malezya	1946/1970	80.920	10
Taiwan	1966	80.000	3
Filipinler	1974	50.000	5
Çin Halk Cumhuriyeti	1980	50.000	4
Porto Riko	1962	50.000	3
Federal Almanya	1980	50.000	1
Haiti	1975	40.000	1
Sri Lanka	1979	30.000	3
Brezilya	1968	30.000	6
A.B.D.	1934	11.500	750
Panama	1946	10.500	2
Suriye	1976	10.000	5
Mısır	1977	10.000	4
Şili	1966	10.000	2
Endonezya	1979	8.000	3
İrlanda	1958	5.000	1
İngiltere	1981	3.500	23
Hindistan	1966	8.000	4
Ürdün	1976	3.000	1

KAYNAK: Hüseyin Topal, Ekonomik ve Sosyal Yönü İle Serbest Ticaret Bölgeleri ve ABD'deki Planlaması, İ.S.O. 15 Eylül 1984, s.61.

TABLO 15- Bazı İhracat İşlem Merkezlerinde İstihtamla Ülkelerin İmalat Sanayilerindeki İstihdam (1978)

Ülke	İmalat Sanayileri (1)*	İhracat İşlem Merkezleri EPZ (2)	İhracat İşlem Merkezlerindeki İstihdamın İmalat Sanayilerindeki İstihdam Oranı (3)
<u>Afrika</u>			
Mauritius**	33.241	17.500	52.65
Senegal	92.100	600	0.65
<u>Asya</u>			
Hindistan	5.677.000	3.200	0.06
Malezya	276.866	56.000	20.23
Filipinler	1.638.000	24.600	1.50
Kore Cumhuriyeti	3.016.000	120.000***	1.98
Sri Lanka	140.400	5.200	3.70
<u>Karayibler ve Latin Amerika</u>			
Brezilya	4.600.000****	27.300	0.59
Kolombiya	713.600	2.800	0.39
Dominik Cumhuriyeti	48.642	14.400	29.60
El Salvador	60.000	2.900	4.83
Haiti	117.180	40.000	34.14
Honduras	38.000	1.500	3.95
Jamaika	78.900	1.000	1.27
Meksika	3.424.000	90.700*****	2.04
Nikaragua	29.166	5.000	17.14
<u>Orta Doğu</u>			
Mısır	1.427.800	10.000	0.70
Ürdün	12.530	600	4.79
Suriye Cumhuriyeti	264.100	600	0.23
ÜLKELER TOPLAMI	21.687.525	423.900	1.95

KAYNAK: ILO, Year Book of Labour Statistics, 1980 (Sütun 1); UNIDO, "Export processing zones in developing countries, s.11, Tablo 2 (1980) (Sütun 2); (İskender Şengezer, a.g.e., s.64).

*Sivil sanayilerdeki resmi kayıtlı istihdam.

**1977.

***İhracat Sanayileri dahil.

****Tahmin edilen.

*****Maquiladora'daki antrepolanmış eşya montaj sanayileri.

Yukarıdaki bu tablodan çıkarılan sonucu şöylece yorumlayabiliriz. Örneğin Afrika'da bulunan Mauritius'da toplam imalat sanayiinde 33.241 kişi istihdam edilirken, bu ülkede bulunan Serbest İhracat Bölgesinde 17.500 kişi istihdam edilmektedir. Bu ise, Serbest İhracat Bölgesindeki istihdamın imalat sanayiindeki oranı ise % 55,65 gibi yüksek bir oran görülür. Yine bu durum, Hindistan'da ise, imalat sanayiinde toplam 5.677.000 kişi çalışırken, bu ülkedeki serbest ihracat bölgesinde 3.200 kişi istihdam edilmekte olup, Serbest İhracat Bölgesindeki istihdamın, imalat sanayiine oranı ise % 0.06 gibi düşük bir oran oluşturmıştır. Buna benzer durumları tablodan izlemek mümkündür.

Yine aşağıdaki Tablo 16'da da, son yıllardaki verilere göre, ülke genelinde çalışan işgücü sayısı ile Serbest Bölgelerde çalışan işgücü sayısı gösterilmiştir. Yukarıda belirtilen aynı sonuçları burada da görmek mümkün olurken, Asya ile Latin Amerika ve Karayip ülkelerinin bazılarında, Serbest Bölgelerdeki istihdamın, ülke genelindeki endüstrilerde çalışanların oranları yüksek çıkmaktadır. Örneğin, Hong Kong'da ülke genelinde endüstrilerde çalışan 990.365 kişi olurken, bu sayı bu ülkedeki Serbest Bölgede 59.600'ü bulmaktadır. Serbest Bölgelerde istihdam edilen işgücünün, ülke genelindeki imalat sanayiindeki oranı ise % 6.01'i bulmaktadır. Aynı oran Singapur'da % 32.31, Taiwan'da % 3.69, Meksika'da % 28.58, Haiti'de % 34.13'ü bulmaktadır.

Bu tablolardan çıkan sonuç ise, hiç şüphesiz bir ülkenin Serbest Bölge kurmakla istihdam sorununu tam olarak çözeceği diye birşey yoktur. Yalnız ne var ki, işsiz olan, çalışma istek ve arzusunda bulunan işgücüne, ülkeler Serbest Bölgeler kurarak, istihdam sorununa kısmen çözüm bulmak amacındadırlar. Bazı ülkeler bunda başarılı olduğu görülmektedir.

Belirtilmesi gereken diğer önemli bir sonuç ise, o ül-

kenin nüfus yapısıyla ilgilidir. Ülkenin nüfusunun az olması, kurulan Serbest Bölgelerdeki istihdam olanaklarından fazlaca yarar sağlarken, ülkenin nüfusunun çok olması bu faydayı asgariyeye indirmektedir.

TABLO 16- Ülke Geneli İşçi Sayısı ve Serbest Bölgelerde Çalışan İşçi Sayısı

Ülke	Endüstride Çalışan İşçi Sayısı (Ülke Çapında) Geneli	Serbest Bölgelerde Çalışan İşçi Sayısı
Hindistan	30.677.000	3.200
Hong Kong	990.365	59.600
Mauritius	33.241	17.500
Senegal	92.100	600
Tunus	-	24.000
Fildişi Sahili	67.400	2.800
Malezya	747.400	56.000
Filipinler	1.917.000	14.592
Brezilya	4.600.000	47.769
Mısır	1.427.800	10.000
Güney Kore	2.872.000	30.642
Singapur	324.121	105.000
Sri Lanka	572.046	13.200
Dominik Cumhuriyeti	48.642	14.400
Honduras	38.000	1.500
Taiwan	1.788.900	66.115
Kolombiya	713.600	2.800
Ürdün	314.742	600
Suriye	339.287	600
El Salvador	60.000	2.900
Meksika	3.324.000	95.028
Haiti	117.180	40.000
Jamaika	78.900	1.000
Nikaragua	91.403	5.000
Panama	52.720	600
Endonezya	-	11.000
TOPLAM	51.439.866	615.446

KAYNAK: ILO, Yearbook of Labour Statistics, 1982.
UNCTAD, a.g.e.
OECD, a.g.e, Tablo 7, Tablo 5.

6.2. Serbest Bölgelerdeki İstihdam Edilen Personel Politikası ve Analizi

Serbest Bölgelerdeki istihdam ve işgücünün dağılımı konusunda yukarıda gerekli bilgi verilmeye çalışılmıştır. Özellikle Serbest İhracat Bölgesi veya Serbest Üretim Bölgesi şeklinde faaliyet gösteren Serbest Bölgelerde, genel olarak istihdam edilen işgücünün çoğunu bünyelerinde barındırmaktadırlar.

Serbest İhracat Bölgeleri, uluslararası yasallığı olan kavramlar olup istihdamda net yükselişler göstermektedirler. Bu nedenle Serbest İhracat Bölgelerini övmekten çok, eleştirildikleri görülmektedir. Bunun nedeni ise, istihdam koşullarında istismarcı oluşları ve işgücünün temelini genç kadınların oluşturduğu gerçeği daha çok eleştirilere neden olmaktadır. Bu bölgelerdeki geçerli istatistikler daima güncel olmayıp, verilerinde daha çok ikinci veya ikinci kaynaktan alınmaktadır(145).

Kadın işgücünün analizinde şu özellikleri görmek mümkün olabilir. Genel olarak; bu bölgelerde istihdamın yapısına bakıldığında:

- 1- Çalışanların büyük bölümü kadındır,
- 2- Çalışanların büyük bölümü 16-25 yaş grubu içindedir,
- 3- Çalışanların büyük bölümü doğrudan doğruya üretimin içindedir(146).

Bunların yanında yaş itibariyle istihdam yüzde oranla-

(145) David M.DROR, a.g.e., s.713.

(146) F.Fröbel, v.d., a.g.e., s.128.

rı Asya için şöyledir:

% 6.1	14-15 yaş grubu
% 40.4	16-19 yaş grubu
% 31.1	20-24 yaş grubu
% 12.1	25-29 yaş grubu
% 6.7	30-39 yaş grubu
% 3.6	40 ve üzeri yaş

Yukarıda görüldüğü gibi Asya'daki Serbest Bölgelerin tümünde istihdam edilen kadın işçilerin yaş gruplarına ve yüzdelerine göre dağılışında, kadın çalışanların % 77.6'sı 25 yaşın altında olup, % 90'ı ise 30 yaşın altında olduğu görülmektedir.

Bu durumda, toplam çalışanlar içinde kadınlar, Serbest Bölgelerin çoğunda % 70 oranına ulaşmaktadır. Asya'daki çeşitli ülkeler yönünden rakamsal olarak durumları aşağıdaki Tablo 17'de verilmiştir(147).

TABLO 17- Çeşitli Asya Ülkelerindeki Serbest Bölgelerde Çalışan Kadın İşgücü

Yıllar	Ülke	Serbest Bölge Adı	Toplam Çalışan İşgücü	Kadın İşgücü	Kadın %'si
1974	Malezya	Bayan Lepas	13.874	11.553	83
1975	G.Kore	Masan	20.212	14.434	71
1975	Taiwan*		<u>62.143</u>	<u>49.080</u>	<u>79</u>
	Taiwan	Kaohsiung	41.017	32.892	80
	Taiwan	Nance	13.160	10.328	78
	Taiwan	Tayçung	7.966	5.860	74

KAYNAK: F. Frobel, v.d., a.g.e., s.128-130'dan derlenmiştir.

*Üç bölge toplamı.

(147) Folker Fröbel, v.d., a.g.e., s.129-130.

Yukarıdaki tablodan da görüleceği gibi 1974 yılında Malezya'da Bayan Lepas Serbest Bölgesinde toplam kadın işgücü yüzdesi, % 83'ü bulurken, kadın işçilerin 18-24 yaş grubu arasında olup, bu yaş grubunda çalışan kadın işçilerin oranı yüzde 85'i bulmaktadır. Bu yaş grubu içerisinde doğrudan doğruya üretimde çalışanların oranı yüzde yüze ulaşmaktadır. Yine 1975 yılında Güney Kore'de Masan Serbest Bölgesinde çalışan toplam kadın işgücü yüzdesi, % 71'i bulurken, bu bölgede çalışanların % 80'i de 18-30 yaş grubu arasında olduğu görülmüştür. 1975'de Taiwan'da ise, toplam üç bölgede çalışan kadın işgücü yüzdesi, % 79'u bulurken, Taiwan'daki Serbest Üretim Bölgelerinde çalışanların yaş gruplarına ilişkin istatistik veriler de şöyledir: Taiwan'da 1975 Eylül'ünde üç ayrı bölgede çalışan toplam 58.281 kadın işçilerin yaş gruplarına göre dağılımı ise aşağıdaki gibidir(148):

<u>Yaş Grupları</u>	<u>Kadın İşçiler</u>
14 - 15	20.160
16 - 19	20.836
20 - 24	<u>17.285</u>
TOPLAM	58.281

Burada da görüldüğü gibi kadın çalışanların büyük bölümü 14-24 yaş grubu arasındadır. Bu oran Kaohsiung'daki bölgede kadın çalışanların oranı % 91'e ulaşmaktadır. Öte yandan yine aynı bölgede çalışan erkeklerin 14-24 yaşları arasındadır. Bunların oranları % 61 düzeyindedir.

Bu durum Meksika'da ABD sınırı boyunca uzanan Maquiladoras'da kadın çalışanların oranı % 85 olup, bunlar 17-23 yaş arasında olduğu görülmektedir. Ayrıca Meksika'daki kadın işçilerin % 70'i bekardır. Bu oran Kore'deki Masan bölgesinde % 78, Malezya elelektronik işçilerinde % 68'dir. Hong Kong ve

Filipinler'de özellikle adı geçen bölgelerdeki ihracat sanayilerinde bu oran çok yüksektir. Asya'daki Serbest Bölgelerdeki yapılan tahminlere göre işgücünün % 85'i 30 yaşın altında olup, evli değiller veya çocuksuz evlidir(149).

Malezya'da 1972-1980 yılları arasında kurulan 10 adet Serbest İhracat Bölgesinde 80.000'den fazla kişiyi istihdam ederken, bu rakam 1970'lerde sanayinin gelişmesi aracılığı ile yaratılan istihdamdan % 20 daha fazladır. 1978 yılı sonunda Malezya'daki Serbest İhracat Bölgelerinde imalat sektöründeki istihdamın % 11'ini (ülkedeki işgücünün yaklaşık 1,6 sını) oluştururken Penang Bölgesindeki toplam işgücünün % 70'i ve Kuala Lumpur'da ise % 80'nini kadın işçiler oluştururken, kadın işçilerin % 83'ü ise bekar işçilerden oluşmaktadır(150).

Diğer taraftan tümüyle bir Serbest Bölge olan Singapur'da ise disiplinli ve eğitilmiş işgücü ile son derece etkin bir yönetim yapısını da eklersek istihdam alanında büyük artışlar kaydedilmiştir. 1957 yılında sadece imalat sektöründeki iş sayısı 67.365 iken, bu rakam 1980 yılında 324.121'e ulaşmıştır. Bu ülkede de kadın işçilerin toplam genel istihdamın büyük bir kısmını oluştururken, imalat dışı işlerde istihdam edilen kadın işgücünün oranı % 29.3 iken, imalat sektöründe istihdam edilenlerin oranı ise % 46.3'ü bulmaktadır. Ayrıca Singapur'un yabancı işgücüne bile bağımlı olduğu görülmüş, bu eğilimi tersine çevirecek yabancı yüksek teknolojiye ağırlık veren bir planı hazırlayarak uygulamaya başlamıştır(151).

(149) İskender ŞENGİZER, a.g.e., s.62.

(150) Mrinal Datta-Chaudhuri, The Role of free trade zones in the creation of employment and industrial growth in Malaysia, ILO/ARTEP, Bangkok, 1982, s.15.

(151) Chia SiOW YUE, Export Processing and Industrialization: the case of Singapore, ILO/ARTEP, Bangkok, 1982, s.10.

Serbest Bölgelerdeki kadın işçilerin tercih edilme nedenleri arasında erkeklere oranla daha düşük oranda ücret almasıdır. Ama sanayiciler daha çok kadınları seçer. Çünkü, birçok işe kadınlar daha çok uyum sağlar(152) denilerek bazı ülkeler yabancı yatırımcıları ülkelerine çekmeye çalışmaktadırlar.

Bu bölgelerde gerçekte görünen istihdamın oluşmasında kadınların daha çok yoğun olarak istihdamdan en büyük payı almaktadırlar. Örneğin Shanon, Singapur, Malezya gibi ülkelerde soğuk hava cihazları üreten endüstrilerinde daha yoğundur(153). Bunlara ek olarak Filipinler'de (Bataan), Sri Lanka, Kore Cumhuriyeti ve Malezya'daki Bayan Lepas Bölgelerinde daha çok kadın işçilerin tercih sebeplerini aşağıdaki nedenlerle açıklanmaktadır(154).

i- Serbest İhracat Bölgelerinde genellikle konfeksiyon, tekstil ve elektronik aletlerde üretimin yapılmakta olması ve esasen bu üretim dallarının geleneksel ve uluslararası açıdan, kadın işçilerin en ideal çalışma alanları oldukları kabul edilmektedir.

ii- Kadın işçiler, çok çalışkan, kontrolü kolay, sıkıcı monoton işlere itirazı olmayan ve el becerisinin bu üretim alanına yatkın olması, özetle, aynı işte istihdam edilmiş erkek işçilere oranla prodüktivitesi daha yüksektir.

Yukarıdaki verilerin altında, kadın işçilerin üstünlüğü hiç kuşkusuz işverenler yönünden sağladığı fayda değerlendirilmelidir. Belki de bu görüş ev sahibi ülkelerde de geçer-

(152) Musta SÖNMEZ-Murat ÇALIŞKAN, Serbest Bölgeler Nedir? Ne Değildir?, Güneş Gazetesi, 12 Temmuz 1985.

(153) David M.DROR, a.g.e., s.713.

(154) a.g.e., s.713.

lidir. Kadın işçi için ücretle istihdam edilmesi diğer alternatiflerine oranla çok fazla cezbedicidir (erkeklere göre). Genellikle tarım, inşaat, ticaret ve hizmetler sektöründeki uzun ve zor çalışma saatleri göz önüne alındığı zaman Serbest Bölgelerdeki fazla mesai saatleri kadın işçilere hiç zor gelmemektedir(155).

Kadın işçiler, erkek işçilere göre düşük ücret ödenmesi, Serbest Bölgelere özgü bir olay değildir. Ayrıca kadın işçi önemli olan işi elde etmesi ve sürdürebilmesidir. Bunun yanı sıra Serbest İhracat veya Serbest Üretim Bölgelerinde yeni işçi olarak işe girenler, diğerlerine oranla alternatif istihdam olanakları konusunda daha çok bilgilidir.

İşveren yönünden ise; erkeğe oranla kadın işçi, temin ettiği zamana, kadınlara düşük ücret ödemekle kendilerine direkt bir iktisadi fayda temin ettiklerinden dolayı, kadın işçi çalıştırılmasını süratlendirmiştir. Buna karşılık ev sahibi ülkeler her ne kadar imalat sanayilerinin gelişmesi ile ilgili iseler de mevcut işçilerin tekrar yönlendirilmesiyle işgücü piyasasının tahribine karşıdırlar(156).

Serbest Bölgelerdeki istihdam düzeyinin diğer bir karakteristiği ise yüksek devir oranıdır. Çok sayıda kadın işçi işe alındığı gibi aynı zamanda bunların çoğu işten ayrılmaktadırlar. Bunların başında; evlilik, hamilelik gibi nedenlerin yanında, kadın işçilerin çok genç yaşta oldukları da görülmektedir. Bunlara ek olarak, işten kaynaklanan mesleki, fiziki, akli stresler de yüksek devir oranının tartışılmasında bir neden olabilir (bunlar çok az bir zamanda olmaktadır). İstihdam edilmiş kadın işçilerin düşük olan yaş ortalamasının yanında, hizmetlerinin uzunluk ortalamasının kısa olması, ka-

(155) a.g.e., s.713.

(156) a.g.e., s.714.

dınların sendika üyeliklerinin düşük oranda olduğu, görülmektedir. Bunlara rağmen, bu genel kuralın bazı istisnaları da vardır. Bunların içinde en önemlisi Bataan Serbest Üretim Bölgesi olup, sendika üyeliği çok uzundur(157).

Serbest Bölgelerdeki kısa süreli işçilikler, sadece birkaç yıl için çalıştıkları işlerde tam bir uzmanlaşmaya gidilmesini engellemektedir. Bu durumda işçilerin uzmanlaşmalarının eksik kalması, diğer işler hakkında deneyimsiz olmasının yanında kendi mesleğinde de uzmanlaşmaya gidememektedir. Ayrıca bazı şirketlerin kendileri lehine eğitime ağırlık vermeleri ve iş tecrübesinin kazandırılması bir handikaplara yol açmaktadır. Çünkü bu açıdan işgücüne yeni katılan tecrübeli işçilere göre avantajlıdırlar. Pekçok serbest ihracat bölgesindeki işletmelerde mevcut olan ve işçilerin yaş yapısından dolayı psikolojik olarak problemler ortaya çıkmaktadır (Borne out). Bu da genellikle, yeni işe girenle, eski işçiler arasında ilişkilerinin bozulmasına neden olmaktadır (eski işçilerin yenilerine göre daha avantajlı olmaları hali). Meslek eğitimi için ve emek-yoğun işlemler için fonksiyonel açılardan gelişmeler pekçok ev sahibi ülkeler arasında kabul görmektedirler. Oluşturulan meslek çeşitleri politikalarıyla desteklenmektedir. Serbest İhracat Bölgelerindeki personel politikası, kaliteye ve uzmanlığa önem vermekten ziyade, mesleklerin çeşitlerine yönelmişlerdir. Bir istisna olarak Mauritius'daki Serbest İhracat Bölgesinde, işçilere genellikle şu tip soru yöneltilmektedir: Bu soru ile işçilere; iş denilince akla zorluklar mı geliyor? Yoksa işin en uygun koşullarda kolaylıkla öğrenilebileceği mi gelmektedir(158).

(157) a.g.e., s.714.

(158) a.g.e., s.714.

6.3. Serbest Bölgelerde Sendikal Faaliyetler

Serbest bölgelerde personel politikasına bağlı olarak diğer önemli bir konu ise sendika faaliyetleridir. Genellikle bu bölgelerde, yatırım yapan çokuluslu şirketlerin, özgür sendikaların kurulması konusunda hükümetler üzerine direkt ve endirekt baskılarda bulundukları öne sürülmektedir.

Sendika üyeliğinde bir ön deneyimi olmayan ve resmi sektör çalışmalarında gerekli bilgisi bulunmayan genç neslin sendikalara katılmalarda oldukça dikkatli olacağı ve Serbest Bölgesi bulunan ülkelerin işgücü piyasasının, iş arayanlara çok sayıda alternatif sunmaları bir sürpriz olmamaktadır. Nitekim üyesi olmayan kişiye çalışma izni vermeyen kurumların (closed chops), Serbest Bölgelerde bulunmaması, sendika üyesi olmalarının işçilere iş elde etme ve işi sürdürmeleri yönünden daha iyi bir şans sağlayamamaktadır. Ücretler genellikle hükümetler tarafından endüşük düzeylerde ve birliklerle herhangi bir anlaşma yapılmadan belirlemektedirler(159). Ancak fiziksel çalışma koşulları yönünden evsahibi ülkedeki eşdeğer düzeydeki istihdamla, serbest ihracat bölgelerindeki istihdam karşılaştırıldığında, genellikle Serbest Bölgelerin daha üstün olduğu görülmektedir. Buralarda yine ayrıca iddia edilmektedir ki, çok sayıda Serbest İhracat Bölgesinde veya Serbest Üretim Bölgesinde, hükümetlerin baskıları neticesinde sendikaların olmayışı, diğer Serbest İhracat Bölgelerinde başıboş sanayilerin (footloose industries) kolaylıkla yol alabileceği öne sürülmektedir(160).

Yukarıdaki bu baskıların ve söylentilerin gerçekleştiğini gösterecek bir örnek gerçekleşmemiştir. Fakat, hükümetlerin çok yönlü baskılarının yoğunluk kazanması, Serbest Böl-

(159) a.g.e., s.714.

(160) a.g.e., s.715.

gelere gelecek olan firmaların yatırım yapmamalarına neden olurken, birçok firmalarında yer değiştirdikleri görülmüştür. Örneğin Asya'da bulunan pekçok Japon firması, Masan'daki ve Kaoshiung'daki yatırımlarını diğer sahalara kaydırıldığı görülmektedir(161).

6.4. Serbest Bölgelerde İşgücüne Ödenen Ücretler

Serbest Bölgelerde istihdam edilen işgücüne ödenen ücretler incelenmesi gereken diğer bir konuyu oluşturmaktadır. Üretim faktörlerinden biri olan emeğin fiyatı şeklinde ele aldığımız ücretler, iktisadi ve sosyal hayatın çeşitli tesirleri altındadır(162). Özellikle Serbest Bölgelerde işçilere ödenen ücretler, hem iktisadi ve hem de sosyal anlamda alınıp değerlendirilebilir. Bu yüzden, Serbest Bölgelere yatırım yapan yatırımcılar yönünden olduğu gibi, Serbest Bölgesi bulunan ülke yönünden de önemlidir. Birincisinde, yapılan üretimdeki maliyeti en aza indirip kendisine avantaj sağlarken, diğerinde ise, fazla olan işgücünü istihdam ederek karşılığında maddi avantaj sağlamasıdır.

Bilindiği gibi, ücretlerin bir ülkeden diğerine göre değiştiği gibi, bir Serbest Bölgeden diğer bir Serbest Bölgede de aynı olmaması normaldir. Bu durum, ücretlerin uygun olmadığına bir işaret olmadığı gibi ülkeler arasında da bağlayıcı değildir. Ev sahibi ülke içindeki işçilere ödenen ücretler ile serbest bölgelerde ödenen ücretler arasında karşılaştırmaları ortaya koyan yeterli bilgiler yoktur. Bu konuda çok az karşılaştırma yapılmış olup, çok az bilgi edinilmiştir(163).

(161) a.g.e., s.715.

(162) Sebahaddin ZAIM, Çalışma Ekonomisi, İ.Ü. Yay., No: 2255, İstanbul 1977, s.160.

(163) David M.DROR, a.g.e., s.715.

Yakın zamanlarda C.Hein tarafından yapılan araştırmaların sonuçlarına göre, aynı ülkedeki iş alanları ile Serbest İhracat Bölgeleri karşılaştırıldığında genellikle işin karşılığını ödemenin, Serbest İhracat Bölgelerinde daha yüksek olduğu belirlenmiştir(164). Örneğin Mauritius'taki Serbest İhracat Bölgesinde işverenin işe yeni başlama ücretlerini dikkat çekici bir şekilde yasal asgari ücret haddinden yüksek ödedikleri kaydedilmiştir. Çok sayıda müşahade edilen kadın işçi, minimum ücretteki erkek işçiden daha fazla kazanmaktadır.

Yine bu konuda D.Ramanayake'nin Sri Lanka'da yaptığı bir araştırmada Katunayake bölgesindeki İktisat Komisyonu tarafından belirlenen ücret hadlerinin, Serbest Bölge dışındaki işçiler için resmen tayin edilen ve marjinal olarak daha yüksektir. Üstelik, bölgedeki çok sayıdaki fabrikalar işçi istihdamı ve devam düzeyi oldukça yoğundur. 1982'de yapılan bu araştırma, bölgedeki işçilerin % 83'ü, belirlenmiş minimum ücret düzeyinden daha yüksek düzeyde kazandıklarını belirtmektedir(165).

Serbest Bölgelerde ödenen ücretler genellikle ABD Doları şeklinde olduğundan, bu bölgelerdeki işçilere ödenen ücretler, yukarıda belirtildiği gibi farklılıklar göstermektedir.

1970'li yılların ilk yarısı içinde bazı Serbest Bölgelerde işçilere ödenen ücretlerin ortalama olarak, rakamsal bir açıklamasını yaparsak, 48 saatlik haftada, günde 8 veya

(164) C.HEIN, Employment of Women in Mauritian Industry; Opportunity or exploitation?, (Mimeographed), World Employment Programme Research Working Paper; restricted, Genova, ILO, 1981, s.7.

(165) D.Ramanayake, The Katunayake Investment Promotion Zone, A Case Study, ILO/ARTEP, Bangkok, 1982, s.52.

10 saate varan işgünü için 1975 yılında düz veya çırak işçilere 1-2 ABD Doları gündelik ya da 50 \$'lık aylık ödenmektedir. Düz ve çırak işçilere 1974-75 döneminde ödenen saat ücretleri Hindistan, Endonezya, Güney Kore, Malezya, Filipinler, Taiwan, Tayland, Mauritius, Brezilya, Guatemala, Haiti, Honduras ve Kolombiya'da 0.25 \$'dan azdır(166).

Aşağıdaki Tablo 18'de çeşitli ülkelerde bulunan Serbest Üretim Bölgelerinde ödenen günlük ortalama ücretleri gösterilmiştir.

TABLO 18- Çeşitli Serbest Üretim Bölgelerinde Ödenen Günlük Ortalama Ücretler

Ülkeler	İşkolu	Günlük Saat Ücret (ABD \$)			Yıl
		Vasıfsız Düz İşçi	Vasıflı İşçi	Usta İşçi	
Hong Kong	Giyim San. (E)		3.15		1974
	Elektronik (K)		2.36		
	Sentetik San.		2.56		
	Oyuncak San.		3.34		
Malezya	Elektronik	1.45-1.75			1974
	Tekstil	1.30-1.54			
Tayland		1.00			1974
Dominik Cumhuriyeti		0.25-0.40			1974
Filipinler (Bataan)		1.20	1.48-1.77	1.77-2.22	1975
Nikaragua	Elektronik	0.27		0.90	1975
Mauritius		0.70	0.80		1975
Kosta Rika		3.14-3.35		4.32	
Güney Kore	Elektronik	1.50		5.20	1976

KAYNAK: Foker Fröbel, v.d., a.g.e., s.133-134'den düzenlenmiştir.

K = Kadın

E = Erkek

(166) Folker Fröbel, v.d., a.g.e., s.133.

Yukarıdaki bu tabloya bakıldığında, görüleceği gibi, çeşitli ülkelerdeki Serbest Bölgelerdeki ödenen ücretleri belirtirken adı geçen dönemlerde (1974-1976) endüşük saat ücretini Dominik Cumhuriyetin'de görülmüştür. Bu dönem içerisinde en fazla saat ücretini ise Kosta Rika, Hong Kong ve Güney Kore'de görülmektedir. Buradaki diğer bir özellik ise kadın işçilerin, erkeklerden daha az saat ücreti almalarıdır.

Gelişmekte olan ülkelerle A.B.D. arasında çeşitli üretim dallarındaki, Amerikan malzemelerinin montajı ya da üretiminde çalışan işçilerin ortalama saat ücretleri 1970 yılında Dolar olarak aşağıdaki Tablo 19'da gösterilmiştir.

Tablo 19'da da görülebileceği gibi ABD ile gelişmekte olan ülkelerde benzer işlerde ödenen ortalama saat ücretleri arasındaki farklılık görülmektedir. Burada Meksika dışındaki ülkelerde ABD arasındaki fark en yüksek elektronik sanayisinde en düşük fark ise giyim eşyaları sanayiindedir(167). Bu ilişki, ABD dışında ortalama saatin ABD içindeki ortalama saatin yüzde olarak yine Meksika'da daha yüksek görülmektedir.

Aşağıdaki Tablo 20'de bazı Asya Afrika ve Latin Amerika'da sanayide çalışanların günlük saat ücretleri gösterilmiştir.

Bu tablodan da anlaşılacağı gibi, Asya ülkeleri arasında en fazla işçilere ödenen saat ücreti dolar olarak uzman işçiye 0.93-1.49 ile Endonezya, 1.89 ile İran'da görülmüştür. Afrika'da ise uzman işçiye Fas'da 0.94-1.31, Losotho'da ise 0.79-2.26 dolar ödenirken, Latin Amerika'daki, Brezilya'da uzman işçiye ödenen saat ücreti 1.17-1.40 arasında değişmektedir.

(167) T.BERKSOY, a.g.e., s.154.

TABLO 19- ABD ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Benzer İşlerde Çalışan İşçilerin Ortalama Saat Ücretleri (1970-US \$)

Ülkeler - Ürünler	ABD Dışında	ABD İçinde	ABD	(a) (b) nin % Olarak
	Ortalama Saat* (a)	Ortalama Saat** (b)	Ücretinin ABD Dışı Ücrete Oranı (b / a)	
<u>Elektronik Ürünleri</u>				
Hong Kong	0.27	3.13	11.8	9
Meksika	0.53	2.31	4.4	23
Diğer Asya Ülkeleri	0.14	2.56	18.2	5
<u>Büro Makina Parçaları</u>				
Hong Kong	0.30	2.92	9.7	10
Meksika	0.48	2.97	6.2	16
Güney Kore	0.28	2.78	10.1	10
Singapur	0.29	3.36	11.6	9
Diğer Asya Ülkeleri	0.38	3.67	9.8	10
<u>Yarı İletkenler</u>				
Hong Kong	0.28	2.84	10.3	10
Jamaika	0.30	2.23	7.4	13
Meksika	0.61	2.56	4.2	24
Hollanda Antilleri	0.72	3.33	4.7	22
Güney Kore	0.33	3.32	10.2	10
Singapur	0.29	3.36	11.6	9
<u>Giyim Eşyası</u>				
İngiliz Hondurası	0.28	2.11	-	13
Kosta Rika	0.34	2.28	6.7	15
Honduras	0.45	2.27	5.0	20
Meksika	0.53	2.29	4.3	23
Trinidad	0.40	2.49	6.3	16

KAYNAK: Export Processing Zones in Developing Countries, Working Papers on Structural Changes, No: 19, Ağustos 1980.

*Ek ücretler dahil.

**Ek ücretler dahil, çeşitli işlerdeki karşılaştırmalı kazançların firmalar tarafından tahmini rakamları.

Ayrıca bkz., T.BERKSOY, a.g.e., s.155 ve İ.ŞENGİZER, a.g.e., s.55.

TABLO 20- Asya, Afrika ve Latin Amerika'da Sanayide Saat Ücretleri

Ülkeler	Saat Ücreti			Ortalama Ücret (Dolar)	Yıl
	Vasıfsız (Dolar)	Vasıflı (Dolar)	Uzman (Dolar)		
ASYA					
Bahreyn	--	--	--		
Hong Kong	0.43	0.61	--		1975
Hindistan	0.15	0.21	--		1975
Endonezya	0.23	0.34	0.56		1973
İran	0.34	0.41 - 0.47	0.91 - 1.49		1974
Ürdün	0.50	--	1.88		1975
Güney Kore	--	--	--	0.21K-0.43E	1974
Lübnan	--	--	--	--	--
Malezya	0.16 -0.18	0.18 -0.23	0.36 -0.42		1974
Filipinler	0.15	0.19 -0.23	0.23 -0.28		1975
Singapur	0.38	0.41	0.72		1974
Suriye	--	--	--	--	--
Taiwan	0.23K-0.25E	0.34K-0.31E	--		1974
Tayland	0.15	0.31	0.61		1975
Türkiye	--	--	--	0.63	1974
Batı Soma	0.39	--	0.61		1974
AFRİKA					
Mısır	--	--	--	0.32	1975
Botswana	0.37	0.51	0.69		1975
Fildişi Kıyısı	0.41	0.44 -0.53	0.57 -0.77		1975
Gana	--	--	--	0.22*	1975
Lesotho	0.19	0.22 -0.53	0.79 -2.26		1974
Liberya	0.15 -0.25	0.25 -0.40	0.50 -1.00		1975
Fas	0.34	0.56	0.94 -1.31		1975
Mauritius	0.09K-0.20E	0.11K-0.24E	0.13K-0.29-0.46E		1975
Senegal	0.45 -0.51	0.55 -0.65	0.70 -0.91		1975
G.Afrika	0.34K-0.46E	0.38K-0.60E	0.75K-1.05E		1974
Swasiland	0.26	0.34	0.46 -1.07		1974
Togo	--	--	--	--	--
Tunus	0.39	0.43	0.63 -0.68		1975
LATİN AMERİKA					
Barbados	0.51 -0.58	--	0.73 -0.97		1974
Brezilya	0.25 -0.36	0.58 -0.82	1.17 -1.40		1975
Şili	0.39	0.78	1.14		1975
Kosta Rika	0.39	0.42	0.54		1975
Dominik Cumhuriyeti	--	--	--	0.45	1974
Ekvator	0.39 -0.49	--	0.76 -0.98		1976
El Salvador	0.26 -0.50	0.26 -0.75	0.50 -1.50		1975
Guatemala	0.21 -0.38	0.44 -0.63	0.50 -0.75		1975
Haiti	0.16	0.40 -0.50	0.70 -0.80		1975
Honduras	0.25	0.35 -0.40	0.60 -0.80		1975
Jamaika	0.80	--	2.29		1975
Kolombiya	0.16 -0.24	0.24 -0.40	0.40 -0.60		1973
Meksika	0.56 -0.85	--	--		1975
Nikaragua	--	0.27	0.90		1975
Hd.Antilleri	1.65	1.75	2.11		1975
Panama	0.50	--	0.75		1975
Porto Riko	--	--	--	1.32*	1975
				2.24	1974
St.Lucia	0.31	0.31	1.00		1976
Trinidad ve Tobago	--	--	--	0.71	1974
Uruguay	--	--	--	0.53*	1974
Venezuela	--	--	2.96	0.53*	1974
				1.51	1975

KAYNAK: Folker FRÖBEL, v.d., a.g.e., s.210-211.

*Asgari Ücret.

K= Kadın E= Erkek

Merkezi Tokyo'da olan Pasific-Asia Resources Center'in yılda 4 kez yayınladığı AMPO dergisinin, Serbest Bölgeler ve Asya'nın Sanayileşmesi(168) özel sayısında Malezya'nın Bayan Lepas Serbest Bölgesinde çalışan bir kadın işçiye, günlük olarak sosyal yardım dahil 2.05 dolar alırken, haftada 5-6 gün çalıştırıldığı, buna karşılık aynı bölgede çalışan erkek vasıfsız işçilere günde ortalama olarak 4.5 dolar ödenmektedir. Bunlara ilave olarak da her altı ayda bir 30 cent ücretlerine zam yapıldığı görülmüştür.

Bir değişik ücret ortalama olarak Filipinler'de serbest bölgelerde çalışanlara 1.5 dolar alırken, ayrıca tüm ülke çapında vasıfsız işçiler için 1.5 dolar, vasıflı işçiler için 2.5 dolardır. Güney Kore Masan Serbest Bölgesinde çalışanlara 187 dolar alırken ülke çapındaki ortalama ücretler 186 dolardır. 1980 yılı araştırmalarına göre bazı Asya ülkelerinde imalat sektöründeki çalışan işçilerin aylık ücretleri gözden geçirildiğinde(169):

	<u>ABD Doları</u>
Sri Lanka	35
Endonezya	40
Hindistan	55
Çin Halk Cumhuriyeti	57
Tayland	64
Malezya	100
Filipinler	100
Taiwan	110
Güney Kore	130
Singapur	165
Hong Kong	240

Aynı tarihte (1980) diğer ülkelerdeki işçi ücretleri

(168) Güneş Gazetesi, 12 Temmuz 1985.

(169) Sonnur BAKIR, a.g.e., s.27.

ile ilgili birkaç örnek verilecek olursa, ortalama aylık ücretler(170):

	<u>ABD Doları</u>
Fransa	975,8
Federal Almanya	1295,5
İngiltere	1200,6
Avusturya	1223
Hollanda	1258,9
Yunanistan	444,7
Türkiye	91,2*

Burada hemen göze çarpan bir özelliği de şöyle söylemek mümkün. Gelişmiş sanayi ülkelerinden herhangi birisinin yatırımcısı yukarıdaki Tablo 20'deki en yüksek ülkede üretim yapsa yine maliyet açısından oldukça avantajlı bir duruma gelecektir.

Yine bir karşılaştırma olmak üzere bazı OECD ülkelerinden sanayi sektörlerindeki saat başına ücretler ise aşağıdaki Tablo 21'de gösterilmiştir.

Burada görüleceği gibi OECD ülkelerinde toplam işgücü maliyetleri artışı 1980 yılında hızlanarak % 13 dolayına yükselmiştir. Halen bu ülkelerde mübadele hadlerinin değer yitirmesi sonucu gerçek ücret maliyetleri, gerçek kazançların üzerinde bir artış göstermektedir. Gerçek ücretler ABD ve Kanada'da 1980 yılında önemli ölçüde azalırken, Avrupa ülkeleri ve Japonya'daki artışlar küçük oranlarda kalmıştır. Bununla birlikte sanayi sektöründe saat başına ücretler tüm OECD ülkelerinde artmıştır. En önemli ücret artışları İngiltere'de % 18.5 dolayında gerçekleşmiş olup bu artış içinde % 22 ile

(170) a.g.e., s.28.

*Türkiye'de 1980 yılında asgari aylık ücret.

İtalya ve Yunanistan'da olmuştur(171).

TABLO 21- Sanayi Sektöründe Saat Başına Ücretler (% Değişim Dolar Olarak)

Ülkeler	1968 - 1978 Ortalaması	Bir Önceki Yıla Kıyasla			1980	
		1979	1980	1981	I	II
ABD	7.4	8.4	9	9.25	7.3	7.9
Japonya	15.0	7.4	7.5	8	7.9	8.7
F.Almanya	9.1	5.5	6.5	5.5	4.5	6.4
Fransa	13.5	13.0	16	13.75	13.9	14.9
İngiltere	14.1	15.5	18.5	13	17.3	17.7
İtalya	19.0	19.0	22	17	22.4	23.2
Kanada	10.2	8.6	10	11	9.8	9.2
Avusturya	10.5	5.8	7	8	7.4	7.4
Belçika	13.0	7.5	7.5	7.5	8.6	7.6
Danimarka	14.2	11.2	12	12	13.1	12.2
Finlandiya	14.0	11.6	12	13.25	9.4	12.8
Yunanistan	17.2	20.5	22	24	28.9	26.9
İrlanda	17.4	15.2	18.5	14.5	23.4	23.2
Hollanda	11.1	4.3	5	7	4.7	4.7
Norveç	12.5	2.8	8.5	11	2.2	4.4
İspanya	21.5	23.6	18	16	17.3	19.1
İsveç	11.0	7.7	13.75	12.5	8.1	5.3
İsviçre	6.6	2.2	5	4.75	4.9	4.9
Avustralya	12.2	7.6	9.75	10	10.1	9.4
OECD Toplamı	11.3	9.6	10.5	10	9.5	10.2
OECD Avrupası	13.1	11.3	13	11	11.7	12.6

KAYNAK: Dünya'da ve Türkiye'de Ekonomik ve Sosyal Durum, Türkiye İşveren Konfederasyonu, 1980, s.8.

OECD ülkelerinde istihdam edilen işgücüne sanayi sek-

(171) Dünya'da ve Türkiye'de Ekonomik ve Sosyal Durum, Türkiye İşveren Konfederasyonu, 1980, s.8.

töründe verilen saat başına ücretler genellikle yüksek olduğundan, Serbest Bölgelerde düşük olan ortalama saat ücretleri, yatırımcı OECD firmaları için bir avantaj olduğu söylenebilir.

Aşağıdaki tablolarda Serbest Bölgelere sahip bazı ülkelerde ödenen günlük saat ücretleri göstermektedir. Endüşük ücret vasıfsız bir işçinin ortalama saat olarak 0.13 ile Sri Lanka ve 0.14 ile de Hindistan gelmektedir. Yine en fazla ücreti yarı vasıflı işçi için 2.27 dolarla Meksika ile 1.30 dolarla Güney Kore gelmektedir. Vasıflı işçilerde ise 0.98-1.82 dolar arasında Nikaragua, 1.58 dolar arasında Kolombiya ve 1.42 ile Maritius gelmektedir.

TABLO 22- Serbest Bölgelerde Ortalama Ücretler

	(Saat - Dolar) 1978-1979		
	Vasıfsız	Yarı Vasıflı	Vasıflı
Hindistan	0.14	0.20	0.29
Malezya	0.28	0.31	0.62
Filipinler	0.21	0.24	0.25
Güney Kore	-	1.30	-
Sri Lanka	0.13	0.16	0.19
Taiwan	0.52	-	0.60
Ürdün	-	0.90	-
Suriye	-	0.60	-
Mauritius	0.75	0.40	1.42
Senegal	0.70	1.03	-
Dominik Cumhuriyeti	0.46	0.59	0.72
Porto Riko	-	0.47	-
Kosta Rika	-	0.90	-
El Salvador	0.40	-	0.82-0.98
Guatemala	0.27-0.39	-	0.62-0.92
Honduras	0.25-0.40	-	0.57-1.08
Meksika	-	2.27	-
Nicaragua	0.52-0.91	0.65-1.17	0.98-1.82
Panama	1.00	-	-
Brezilya	0.17	-	-
Şili	0.31	-	-
Kolombiya	0.71	0.92	1.58
Batı Samoa	0.22	-	-

KAYNAK: - ILO, Yearbook of Labour Statistics
- OECD, a.g.e., Tablo 4.
- Sonnur BAKIR, a.g.e., s.29 (naklen).

Bu konuda son olarak aşağıdaki ülkelerde bulunan Serbest Bölgelerdeki günlük ortalama ücretleri göstermektedir.

TABLO 23- Bazı Ülkelerdeki Serbest Üretim Bölgelerinde Çalışmaların Günlük Ortalama Ücretleri (Gün-Dolar)

Ülkeler	Vasıfsız İşgücü	Vasıflı İşgücü
AFRİKA		
Muaritius	3.20	11.36
Senegal	6.00	8.48-8.96
ASYA		
Hindistan (Santa Kruz)	1.26	2.61
Malezya	1.50-2.00	3.50-5.00
Filipinler	1.68	2.25
Güney Kore	-	-
Sri Lanka	-	1.27-1.52
Taiwan	3.00-4.00	3.50-5.40
MERKEZİ AMERİKA VE KARAYİPLER		
Dominik Cumhuriyeti	-	8.00
El Salvador	3.20	6.56
Guatemala	1.66-2.50	4.00-5.70
Meksika	-	6.93-9.36
Panama	-	-
ORTA DOĞU		
Mısır	2.50	10.00
Ürdün	-	7.20-8.00
Suriye	-	4.80-5.40
GÜNEY AMERİKA		
Brezilya	1.53 (min)	-
Şili	2.29	-
Kolombiya	5.68	12.64

KAYNAKLAR: Currie Jean, Economist Intelligence Unit Special Report No.64, Investment: The Growing Role of Export Processing Zones, 1979; Frobel Henrichs and Kreye, The New International Division of Labour, UNCTAD. Export Processing Zones in Developing Countries: Implications for Trade and Industrialization Policies (TD/B/C.2/211), January 1983; ILO Yearbook, 1978.

- DPT Serbest Bölgeler Başkanlığı, Rapor 1, s.42'den naklen.

Yukarıdaki bu tabloda bazı Serbest Bölgelerde (Serbest Üretim Bölgelerinde) vasıfsız ve vasıflı işgücüne ödenen günlük ücrette dikkati çeken Kolombiya, Muaritiust, Panama, Mısır ve Ürdün gibi ülkelerdir. Bu ülkelerde Kolombiya'da vasıfsız 5.68 günlük dolar, ücreti alırken vasıflılar ise 12.64 dolar almaktadır. Bu ilişki diğer ülkelerden Muaritiust'a 3.20 ile 11.36 dolar, Panama'da vasıflılar 6.93-9.36 dolar, Mısır'da 2.50 ile 10.00 dolar ve Ürdün'de ise vasıflılar 7.20-8.00 dolar arasında değişirken, en düşük günlük ücreti 1.26 dolar ile Hindistan ve vasıflılarda 1.27 ile 1.52 dolar arasında Sri Lanka'da ödenmektedir.

Bunların yanında ayrıca J.S.Castro'nun Filipinler'de yaptığı araştırmada(172), 1980'de minimum ücret günlük 13 Pezo olup, Bataan'daki işçilerin % 97'sinin ise günlük 20 Pezo veya daha fazla kazandıkları kaydedilmiştir (20-35 Pezo arası kazanan işçiler % 81.5 olup, ayrıca 35-65 Pezo arası kazanan işçiler ise % 15.6 kadardır).

Yine C.Ford'un Malezya'da yapmış olduğu araştırmaya göre(173), bölge dışındaki kadın işçilerin ortalama ücreti ile, Serbest Bölge içindeki kadın işçilerin ortalama ücretleri daha düşüktür. Bununla beraber, bölgedeki firmalar işgücü maliyetlerini minimize etmişlerdir. Ancak bunun minimizasyonu, işçilere cari ücret hadleri altında ne bir ödeme ne de işgücünün en ucuz kısımlarını kendisine çekerek gerçekleştirmektedirler. Milli düzeyde ücret karşılaştırmalarının anlamlı bir şekilde yapılması çok sayıda problemleri ortaya koymaktadır. Bir kere, bu karşılaştırmalar her zaman açık bir şekilde yapılmamaktadır. Bir sendike sözcüsü, bölgedeki çalışma ve ücret

(172) J.S.CASTRO, The Bataan Export Processing Zone, Bangkok, ILO/ARTEP, 1982, s.36, tolo.15.

(173) C.FORD, Wages. Hours and Working Conditions in Asian Free Trade Zones, Paper Presented at the TWARO Asian Seminar on Free Trade Zones, s.1.

ret koşulları, ülkedeki endüstriyel istihdamla karşılaştırıldığında bölgedeki ücretlerin hiç de kötü değildir. Bununla beraber, bölgelerin güllük ve gülüstanlıkta görülmemelidir(174).

Serbest Bölgelerdeki ücret karşılaştırmalarında diğer bir güçlük ise, ücret karşılıklarındaki farklılıkların Serbest İhracat Bölgelerindeki çok sayıdaki işverenlerin çokuluslu şirketlere bağlı olmalarından kaynaklanmaktadır. Çünkü çok uluslu şirketler genellikle, yerel şartlardan değil, ana ülkedeki yönetim sorunlarından etkilenmektedirler. Bunun yanında çok uluslu şirketler, yerel işverenlerden daha yüksek ücret verme konusunda ün yapmışlardır(175). Fakat, Asya kökenli şirketlerin, Avrupa ve Amerikan kökenli çokuluslu şirketlerden daha az cömert oldukları görülmektedir(176).

Bu yukarıda anlatılanlarla beraber, Serbest Bölgelerdeki ödenen ücretler üzerine yapılacak detaylı bir araştırmaların özellikle şu konuyu gözlemeleri gerekmektedir; o da ücret farklılıkları acaba bölgenin özel koşullarına bağlı olarak mı? Yoksa çok uluslu şirketlerin varlığından mı kaynaklanmaktadır?

Sonuç olarak, Serbest Bölgelerdeki ödenen ücretler konusunda şöyle söylemek mümkündür. Serbest Bölgelerde ödenen ücretler bir Serbest Bölgeden diğerine göre farklılıklar gösterirken, ülke içindeki genel ücret seviyesinden de pek aşağıda olmayıp, hatta bazı Serbest Bölgelerde ülke içindeki ücretlerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Yukarıda sıralanan ücret konusundaki özel durumlar bir yana, herhangi bir

(174) David M.DROR, a.g.e., s.716.

(175) ILO, Wages and Working Conditions in Multinational Enterprises, Cenova, 1976.

(176) David M.DROR, a.g.e., s.716.

Serbest İhracat Bölgesinde (Serbest Bölgede) işgücü kıtlığına dair bir işaret de yoktur. Bu ise Bölgedeki işletmelerin uluslararası standartlardan daha az düzeyde ödemeye yapmadığını destekleyici bir delili olarak göz önüne alınıp değerlendirilebilir.

7. SERBEST BÖLGE-İHRACAT İLİŞKİSİ

Gelişmekte olan ülkelerde, Serbest Bölgelerin kurulmasının en önemli amaçlarından birisi de ihracat artışı sağlayarak ödemeler dengesindeki açıkları kapamaya yönelmektedirler. Son zamanlarda, özellikle 1970 yıllarından sonra uygulamaya konulmuş ve sonucunda da Serbest Bölgelerin kurulması özendirici ekonomi politikasının adının "ihracata yönelik sanayileşme" olması ihracata verilen önemi ortaya çıkarmaktadır.

Bilindiği gibi, yeni sanayileşen ülkelerin küçük bir bölümü ihracata yönelik son 10 yılda yüksek kalkınma hızları gösteren ülkelerdir. Türkiye'nin de 24 Ocak 1980 kararlarından sonra aday olduğu bu grupta Brezilya, Tayvan, Singapur, Kore, Hong Kong özellikle yer almaktadır. Özellikleri birbirinden farklı olan bu ülkelerin ortak başarısı iki faktöre bağlıdır(177):

- İmalat ve sanayi sektörlerinin ekspansiyon kaynağı olarak iç piyasadan çok ihracat artışına ve dünya ekonomisine bel bağlamışlardır.

- Ekonominin kalkınmaya öncelik vermiş oldukları için politikalarını ona göre ayarlamışlardır.

(177) GÖRÜŞ, Yeni Sanayileşen Ülkelerde İhracat, (TÜSİAD), Cilt 11, Sayı 5, Mayıs 1983, s.10.

1976 yılında kalkınmakta olan ülkeler ihracatının % 27'sini sanayi ürünlerinden oluşmakta, bu ülkelerin sanayi mal ihracatı dünya sanayi mal ihracatının % 10'una eşit olurken, bu konuda üç eğilim dikkati çekmektedir(178):

i- Kalkınmakta (gelişmekte) olan ülkelerin sanayi ürün ihracatının artış hızı yüksektir. Yakın gelecekte artış hızının yüksekliği % 10 payında artacağını göstermektedir.

ii- Sanayi ürün ihracatının büyük bir kısmı çok az sayıda ülke tarafından sağlanmaktadır.

iii- ihracat artışını sağlayan ülkeler ekonomilerinde de çok yüksek kalkınma hızları sağlamışlardır.

Bu özellikleri yönünden gelişmekte olan birçok ülkede, ihracata yönelik sanayileşme stratejileri sayesinde, sanayi ürün ihracatında önemli artışlar sağlamışlardır. Bu gibi ülkelerin pekçoğunda bulunan Serbest Bölgeler de sanayi ürün ihracatının hızlandırılmasında önemli yeri olduğu söylenebilir. Aşağıdaki Tablo 24'de dünya sanayi ürün ihracatının dağılımında bu durum görülmektedir.

Tablodan da görüleceği gibi yeni sanayileşen ya da gelişmekte olan ülkeler arasında Brezilya, Hong Kong, Kore, Singapur ve Taiwan sanayi ürün ihracatının dünya sanayi ürün ihracatı içindeki payı 1963 yılında toplam bu ülkeler için % 1.40'dan 1976 yılında % 4.51'e ulaşmıştır.

TABLO 24- Dünya Sınai Ürün İhracatının Dağılımı (Dünya Ticaretinin %)

	1963	1973	1976
Kalkınmış Ülkeler	80.49	82.25	82.76
Arjantin	0.01	0.21	0.17
Brezilya	0.05	0.35	0.41
Hong Kong	0.76	1.05	1.15
Hindistan	0.85	0.45	0.49
Kore	0.05	0.78	1.20
Meksika	0.17	0.64	0.51
Singapur	0.38	0.46	0.52
Taiwan	0.16	0.04	1.23
Yugoslavya	0.40	0.55	0.60
Türkiye	(0.11)	(0.16)	(0.15)
Diğer Gelişmekte Olan Ülkeler	1.84	1.68	1.06
Toplam Gelişmekte Olan Ülkeler	5.29	8.63	8.67
Merkezi Planla Yönetilen Ülkeler	13.35	10.00	9.65
TOPLAM	100.00	100.00	100.00

KAYNAK: Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği, a.g.e., s.12.

Buna göre, Serbest Bölgelerin ihracatı ile ilgili yapılacak genel bir değerlendirmede ilk bakışta ihraç ürünlerinin cinsi bakımından dikkati çeken "tek tiplilik" söz konusudur. Bunun nedeni ise, üretimin mono ve tektiplitlik yapısından kaynaklandığı görülebilir. Örneğin Hong Kong, kumaş ve hazır giyim üretiminde dünyanın başta gelen ihracatçılarından dır. İkinci büyük endüstri dalı ise elektrondur (hesap makineleri, saatler, TV oyunları, radyolar). Hong Kong'un ihraç maddeleri içinde daha önce sayılanlara ek olarak, küçük firmaların daha çok ürettiği plastik çiçek ve oyuncak hiç de azımsanmıyacak bir yer tutmaktadır. Barbados'taki en önemli ihraç malı elektronik eşyalardır. Bunu izleyen alanlar mücevherat ayakkabı, oyuncak, bisiklet parçaları v.b.'dir. Meksi-

ka'da giyim ve elektronik montaj başlıca ihraç mallarıdır. Haiti'nin en önemli ihraç malı ise beyzbol gereçleridir. Nikaragua ve Dominik Cumhuriyeti deri el çantalarının başlıca ihracatçısıdır(179).

Gelişmekte olan ülkelerde bulunan Serbest Bölgelerde, 1973-1978 yılları arasında başarılı görülen ve yılda ortalama % 14.5 ile Taiwan ile % 19.7 ile de Güney Kore'de olmuştur(180).

Son yıllarda ülkenin bütünüyle Serbest Bölge olan Singapur'da ihracatta önemli artış sağlayarak, özellikle 1965 - 1982 yılları arasında 20 defadan fazla artmıştır. 1965'de 918 milyon ABD Doları iken 1982'de 19.4 milyar ABD Dolarına erişmiştir(181).

Singapur'da ihracatın bileşimini, ihracata yönelik imalat sanayii üretimin artmasıyla değişmiş, ayrıca ham kauçuk kereste, gıda maddeleri ve kahve gibi maddelerde reeksportun nisbi önemi azalmıştır.

Aşağıda 1980 ve 1981 yılları itibariyle Singapur ihracatının mal grupları olarak bileşimi görülmektedir. Bu tablodan da anlaşılacağı gibi 1980 yılına göre, 1981 yılında, hammaddeler ve hayvansal ve bitkisel yağlar dışında ihracatta nisbi bir artışın sağlandığı görülmektedir.

(179) Sonnur BAKIR, a.g.e., s.33.

(180) Bela BALASSA, Türkiye Büyüme Politikaları ve Döviz Kuru, Türk Ekonomisinin Dışa Açılmasında Kambiyo Politikası, konferansta sunulan tebliğler, MEBAN (Menkul Değerler ve Bankerlik A.Ş.), İstanbul, 20-21 Temmuz 1979, s.23.

(181) SİNGAPUR, İstanbul Ticaret Odası, Ülke Etüdleri Dizisi, No: 16, 1984, s.55.

TABLO 25- Mallar İtibariyle İhracat (Milyon Singapur Doları)

Mal	1980	1981
Gıda	2.008.2	2.124.8
İçki ve Tütün	157.2	174.3
Hammaddeler	4.700.0	3.665.3
Madeni Yağlar	11.965.7	14.175.6
Hayvansal ve Bitkisel Yağlar	1.095.5	820.0
Kimyasallar ve Ürünleri	1.418.5	1.556.3
Mamul Maddeler	3.441.7	3.669.8
Makine ve Ulaştırma Teçhizatı	11.089.4	11.779.4
Diğer Mamul Maddeler	2.572.4	2.919.1
Diğer Mallar	3.003.7	3.406.2
TOPLAM	41.452.3	44.290.8

KAYNAK: İstanbul Ticaret Odası (İTO), Ülke Etüdləri Dizisi, No: 16, 1984, s.56.

Singapur'un 1982 yılı ihracatının bileşimi aşağıdaki Tablo 26'da gösterilmiştir.

TABLO 26- Mallar İtibariyle İhracat-1982 (Milyon Singapur Doları)

Mal	Değer	%
Petrol Ürünleri	14.288	32.1
Gıda, İçki ve Tütün	2.605	5.9
Elektronik Parçalar	2.563	5.8
Televizyon ve Radyo	2.031	4.6
Kauçuk	1.745	3.9
Kimyasal Maddeler	1.722	3.9
Ulaştırma Teçhizatı (petrol kulesi dahil)		
Elbise	980	2.2
Diğerleri	17.316	38.9
TOPLAM	44.473	100.0

KAYNAK: İTO, Ülke Etüdləri Dizisi, No: 16, 1984, s.57.

Bu tablodan da görüleceği gibi, mallar itibariyle ihracat incelendiğinde, petrol ürünlerinin en önemli mal kalemi olduğu görülmektedir. Bu oran % 32.1 ile başta gelirken bu yönde Singapur'un dünyanın en büyük rafineri kapasitesinden birisine sahip olması ve ayrıca dünya petrol ticaretinde oynadığı önemli rol kendini ihracat rakamlarında da göstermektedir. Buna karşılık, bazı geleneksel hammaddelerin nisbi paylarının giderek azalırken, makineler, ulaştırma teçhizatı, endüstriyel malların önemlilerinin arttığı görülmektedir. Elektronik aletler (TV radyo gibi) ile parçalarının da ihracatı giderek artış göstermektedir. Bu da Singapur'un ileri teknoloji içeren ve katma değeri yüksek mallar üretilmesini hedefleyen yeni kalkınma stratejisi ile uygunluk göstermektedir(182).

Singapur'un ihracatında reeksport işlemlerinin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Reeksporta konu olan mallar ise genellikle Bölge Ülkelerinde üretilen ve Singapur'da depolanarak veya bir miktar işlem görerek tekrar ihraç edilen hammaddelerdir. Son iki yılın ihracatında yerli mallar ve reeksporta konu olan mallar değer ve payları şöyledir:

TABLO 27- İhracatın Bileşimi (Milyon Singapur Doları)

<u>Yıl</u>	<u>Toplam İhracat</u>	<u>Yerli Ürünler</u>	<u>%</u>	<u>Reeksport</u>	<u>%</u>
1981	44.291	29.452	66.5	14.839	33.5
1982	44.473	29.158	65.6	15.315	34.4

KAYNAK: İTO, Ülke Etüdleri Dizisi No: 16, 1984, s.58.

Burada da görüleceği gibi, reeksportun nisbi payının giderek azalmaktadır.

(182) a.g.e., s.57-58.

Serbest Bölgelerde yapılan ihracatın gelişmesini diğer ülkeler yönünden de incelendiğinde görüleceği gibi devamlı ihracatlarında bir artış olduğu gözlenmektedir. Bunlara örnek olarak; Güney Kore Masan Serbest Bölgesinin 1979 yılında ihracatının % 60'ı, elektrikli ve elektronik aletler, % 11.4'ü metal eşyalar, % 8.8'i makineler, % 6.2'si ayakkabı, % 2.7'si de tekstil ürünlerini oluşturmaktadır(183). Güney Kore'de 1979 yılında ülkenin toplam ihracatı 14.951,8 milyon ABD Doları iken aynı yıl Masan Serbest Bölgesinde yapılan ihracatı ise % 4 civarındadır(184). Ayrıca 1970-1980 döneminde Serbest Bölgelerden yapılan ihracatın, ülke ihracatının % 3.8'ini oluşturmaktadır. Çok hızlı bir şekilde gelişmekte olan Kore'nin 1982-1986 yıllarını kapsayan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde ihracatın % 11.4 oranında artması ve 1986'da 53.0 milyar ABD dolarına ulaşması amaçlanmış olup, sadece 1981 yılında Kore ihracatta 21.0 milyar ABD Doları olarak gerçekleşmiştir(185). Bu rakama ulaşmada kurulan Serbest Bölgelerin faaliyette olmasının önemi büyüktür.

Yine UNCTAD'ın yaptığı araştırmaya göre Filipinler'in Bataan Serbest Bölgesinde yapılan ihracatın, toplam Filipinler ihracatı hemen hemen aynı oranlarda olduğu görülür. Ülkenin 1979 yılındaki toplam 4.601 milyon dolar olan ihracatının % 2.3'ü yani 103.443 dolarlık bölümü Bataan Serbest Bölgesinden yapılmıştır. Küçük bir ülke olan Mauritius'ta ise, toplam 1973 ihracatı içinde Serbest Bölgeden yapılan ihracat % 5.9 iken, 1979 yılında % 24.9'a yükselmiş olduğu görülmektedir(186).

(183) Kim-Chan Jin, a.g.e., s.43.

(184) UNCTAD, a.g.e., Tablo 7.

(185) S.Rıdvan KARLUK, Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, İTO, Ekonomik Yayınlar Dizisi, No: 13, İstanbul, 1983, s.89.

(186) UNCTAD; a.g.e., s.20.

Diğer taraftan Serbest Bölgelerin Karayip ülkelerinin ihracatlarına katkıları başka bir özellik taşımaktadır. Petrol ürünleri dışındaki ürünlerde ABD'ye ihracatlarında, Barbados, Dominik Cumhuriyeti, Haiti ve Bahama Adalarında ülke ihracatına katkıları % 23-38 arasında oluşurken, küçük adalarda ise bu katkı % 16 dolaylarındadır(187).

Yukarıda da görüleceği gibi Serbest Bölgelerin kurulma nedenleri birisi şeklinde karşımıza çıkan ihracat artışı sağlama yönünde önemli gelişmeler göstermektedir. Ele alınan ülkelerde, Serbest Bölgeler sayesinde ihracatlarında artışlar olduğu sonucuna varılır. Burada belirtilmesi gereken bir özellik de tek başına Serbest Bölgelerin sahip olduğu ihracat artışları bir değer kazanmaz. Bu sonuçları ekonominin tümü içinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

(187) Fredi BOVE, Economic Impact of the Caribbean Basin Free Trade Area, U.S. Department of Commerce, ITA, 1982, s.2.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SERBEST BÖLGELERİN DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE UYGULAMA ŞEKİLLERİ

İncelemeye çalışacağımız bu bölümde, serbest bölgelerin dünya ekonomisindeki yerini daha ayrıntılı bir şekilde uygulamaya yönelik olarak açıklanmaya çalışılacaktır. Bilindiği gibi, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yoğunluk kazanan serbest bölge uygulamaları, ödemeler dengesinde bir iyileşme, yabancı yatırımları ve teknolojiyi ülkeye cezbederek yatırımların artmasına ve dolayısıyla istihdama bir çözüm aramaktır. Mal ve hizmetlerin daha çok ihracata yönelik olduğundan döviz rezervlerinde de bir iyileşme görülmesi gibi nedenler, serbest bölgelerin dünya ekonomisindeki yeri daha çok önem kazanmaktadır.

Bu gibi nedenlerin uygulamada ülkelerin incelenmesine daha ayrıntılı bir şekilde yaklaşılabilecektir. Ülkemiz yönünden de önem kazanacak olan bu incelememiz, daha çok ülkemize komşu bulunan ülkelerde ve yakın bölgemizdeki serbest bölge uygulamalarını inceleyerek, ülkemizde kurulma aşamasında olan Serbest Bölge çalışmalarına da bir açıklık getirmeye çalışılacaktır.

1. SERBEST BÖLGELERİN DÜNYA TİCARETİ İÇİNDEKİ PAYI

Bilindiği gibi Serbest Bölge uygulaması eskiden beri bilinen ve uygulanan bir yöntem olmakla beraber özellikle yakın zamanlarda dikkat çekici bir önem kazanmıştır. 1970'li yılların başında dünyada toplam 131 Serbest Bölge bulunurken, bu sayı 1980 yılında yaklaşık üç kat artarak 362'ye yükselmiştir. 1982 yılında ise 406'ya ulaşmıştır(188).

1980 yılı ortalarındaki verilere göre, yıllık 1.6 trilyon dolar olan dünya ticaretinin % 9'u Serbest Bölgeler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Serbest Bölgelerde sağlanan toplam istihdam sayısının ise 6 milyon kadar olduğutahmin edilmektedir. Önümüzdeki yıllarda Serbest Bölgelerin dünya ticaretindeki öneminin giderek artarak 1985 yılında, toplam dünya ticaretinin % 20'sini ifade eden bir paya ulaşacağı beklenmektedir(189). Nitekim 1984 yılında dünya ticareti 3.5 trilyon dolar iken, bu ticaretin % 15'i Serbest Bölgelerden gerçekleşmiştir(190). Dünya'da halen mevcut olan Serbest Bölgelerin 2/3'ü gelişmekte olan ülkelerdedir. 63 adet Serbest Bölge ile Güney Amerika başta gelmekte ve gelecekteki büyümede önemli bir paya sahip olacağı beklenmektedir(191).

Dünya ticaretinde son yıllarda artma eğilimi gösteren koruyucu tedbirlerin, Serbest Bölgelerin önem kazanmasında kuşkusuz katkısı vardır. Özellikle, bir taraftan iç ekonomik sorunları nedeniyle kısıtlı bir dış ticaret politikası uygu-

(188) Tansu ÇİLLER, Serbest Bölgeler ve Dünya'daki Uygulama, 18 Ekim 1982 tarihinde Mersin'de düzenlenen "Türkiye'de ve Dünya'da Serbest Bölgeler" Semineri tebliği, s.1.

(189) Nuh Kuşçulu, Serbest Bölge, Reexport ve Switch Muameleleri (DPT), 2.İktisat Kongresi, "Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri II", İzmir, 2-7 Kasım 1981, s.125.

(190) Hüsnü DOĞAN, Bakanlık Bülteni, 30.5.1985 (Tarım, Orman ve Köyışleri Bakanı).

(191) Nuh KUŞÇU, a.g.e., s.125.

lamak zorunda kalan, diğer yönden ise endüstrileşme, iş sahası açma, yabancı yatırımları teşvik etme ve dünya ticaretinde giderek daha büyük bir pay alma zorunda olan gelişmekte olan ülkeler, günümüzde Serbest Bölge uygulamasına ağırlık vermektedirler. Bu nedenle Columbia Üniversitesinden Jaquish Bhagwati, kısıtlayıcı tedbirler uygulayan bir ülke için Serbest Bölge, serbest ticarette olanak sağlayan bir yol olarak göstermektedir(192).

2. SERBEST BÖLGELERİN DÜNYA ÜZERİNDEKİ DAĞILIMI

Serbest Bölgelerin dünya üzerindeki genel dağılımı aşağıdaki Tablo 28'de gösterilmiştir.

3. SERBEST BÖLGELERİN ÇEŞİTLİ ÜLKELERDEKİ UYGULAMA ŞEKİLLERİ

3.1. Batı'da Serbest Bölge Uygulayan Ülkeler

3.1.1. F.Almanya

Almanya'da uygulanan Serbest Bölge tipi "Serbest Liman" şeklinde oluşmuştur. 25 Mayıs 1881'de Alman Reich'i ile Hamburg şehri arasında imzalanan bir gümrük anlaşması ile kurulan "Hamburg Serbest Limanıdır"(193). Bugünkü Hamburg şehrini meydana getiren "Hanse" eyaleti, ticaretteki takyikleri asgariye indirmek suretiyle Almanya'nın ticaretinin gelişmesine, ekonomisinin kalkınmasına yardımcı olmuş ve Avrupa'nın kuzeyinde ticari şehirler konfederasyonunun ilk nüvesini teşkil etmiştir(194).

(192) Nuh KUŞÇULU, a.g.e., s.125-126.

(193) A.Bülend GÖKSEL, Serbest Bölgeler, Dünya Gazetesi 16 Mayıs 1983.

(194) Sulhi R.AREL, a.g.e., s.2.

TABLO 28- Serbest Bölgelerin Dünya Üzerindeki Dağılımı

ÜLKELER	YÖNETİMİN NİTELİĞİ(*)	YÜZÖLÇÜM (Km ²)(*)(**)	NÜFUS(*)(**)	SERBEST BÖLGE YERİ	KURU- LUŞ YILI
ANGOLA	Tek Partili Sivil Diktatörlük	1.246.699	6.580.000	LOBİTO	
	Askeri Diktatörlük	2.800.000	27.002.000	BARRANQUEROS	
				BUENOS AIRES	
				CONCORDIA	
				EMPEDRADO	
				JUJUY	
				LA QUIACA	
				LA PLATA	1975
				MENDOZA	
				MONTE CASEROS	
				PASO DE LOS :IBRES	
				PACITOS	
				ROGARIO	
				SALTA	
				SAN JUAN	
				TIERRA DEL FUEGO	
BAHAMA ADL.	İngiltere'ye Bağlı Parlamenter Demokrasi	13.934	233.000	BÜYÜK BAHAMA ADASI	1955
BAHREYN	Monarşi (Emirlik)	676	373.000	MİNA SULMAN	1968
				SİTRA ADASI	
BANGLADEŞ	Parlamenter Demokrasi	142.775	89.284.000	PATENGA	
				CHİTTAGONG	
BARBADOS	İngiltere'ye Bağlı Parlamenter Demokrasi	431	275.000	ÇEŞİTLİ YERLERDE	
BELİZE	İngiltere'ye Bağlı Parlamenter Demokrasi	22.963	143.353	BELİZE CITY	1977
BERMUDA	İngiltere Kolonisi	53.300	54.893	İRLANDA ADASI	
BOLİVYA	Askeri Diktatörlük	1.100.000	5.286.000	ARJANTİN VE BRİZALYA BÖLGELERİNİ KULLANIR	
BREZİLYA	Askeri Diktatörlük	8.512.000	120.386.000	MANAUS	1968
				BELEM	
				CORUMBA	
				PARANAGUA	
				PORTO VELHO	
				SANTOS	
				RİO DE JANEIRO	
CİBUTİ	Parlamenter Demokrasi	23.310	286.000	TÜM ÜLKE	
ÇİN HALK CUMH.	Halk Cumhuriyet	9.600.000	1 Milyar	SCHENZHEN	1983
DOMİNİK CUMHUR.	Parlamenter Demokrasi	48.464	5.600.000	LA ROMANA	1969
				HAİNA	
				PUERTO PLATA	
				SAN CRİSTOBAL	
				SAN PEDRO MACONES	
				SANTIAGO DE	
				LOSCABALLEROS	

TABLO 28- (Devam)

ÜLKELER	YÖNETİMİN NİTELİĞİ(*)	YÜZÖLÇÜM (Km ²)(*)(**)	NÜFUS(*)(**)	SERBEST BÖLGE YERİ	KURU- LUŞ YILI
DUBAİ (BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ)	Emirlik	3.885	207.000	JEBEL ALİ DUBAİ ULUSLARARASI HAVA LİMANI	
EL SALVADOR	Kısmi Demokrasi	21.476	4.670.000	CUZCATLAN	1975
ENDONEZYA	Askeri Diktatörlük	1.900.000	149.626.000	SAN BARTOLO JAKARTA SURABAYA TANJUNG PRİOK BANTAM AD. CİLACUP	1975 1975
FAS	Monarşi	409.200	21.300.000	TANGİER (TANKA)	1967
FIXİ	Parlamentar Demokrasi	18.319	626.000		
FİLDİŞİ SAHİLLERİ	Tek Partili Sivil Diktatörlük	322.500	8.200.000	ABİDJAN	
FİLİPİNLER	Sivil Diktatörlük	299.679	49.400.000	CAVİTE CAVAO CİTY TARLAC ZAMBOANGA BATAAN PHIVIDEK MACTAN AD. BAGUİO	1972 1973 1979 1979
GANA	Parlamentar Demokrasi	238.538	11.936.000	ACCRA TEMA	1980
GUATEMALA	Kısmi Demokrasi	108.780	7.200.000	SANTO TOMAS DE CASTİLLA	1975
HAİTİ	Sivil Diktatörlük	27.749	5.740.000	PORT-AU-PRINCE TORTUGA ADASI	1974
HAWAİ ADALARI	ABD'ye Bağlı	16.770	769.913	HONOLULU	
HİNDİSTAN	Parlamentar Demokrasi	3.287.590	684.000.000	KANDLA SANTACRUZ KALKUTA	1965 1966
HOLLANDA ANTİL- LERİ	Hollanda Krallığının Otonom Parçası	1.020	246.540	ARUBA (ORANJESTAD) CURAÇAO (WİLLEMSTAD)	
HONDURAS	Askeri Diktatörlük	109.560	3.702.000	PUERTO CORTES	1977
HONG KONG	İngiltere'ye Bağlı	1.061	5.000.000	TÜM ÜLKE	
İRAN	Teokratik Diktatörlük	1.648.000	38.000.000	HÜRREMŞEHR BANDAR ŞAHPUR	
İSRAİL	Parlamentar Demokrasi	20.325	3.689.000	HAYFA EİLAT ASHDAD	
JAMAİKA	İngiltere'ye Bağlı Parlamentar Demokrasi	11.424	2.250.000	KİNGSTON	1975
KAMERUN	Kısmi Demokrasi	475.439	8.250.000	BASSA	1980
KENYA	Tek Parti, Sınırlı Demokrasi	582.646	17.500.000		

TABLO 28- (Devam)

ÜLKELER	YÖNETİMİN NİTELİĞİ(*)	YÜZÖLÇÜM (Km ²)(*)(**)	NÜFUS(*)(**)	SERBEST BÖLGE YERİ	KURU- LUŞ YILI
KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ	Parlamentar Demokrasi	3.698	250.000	GAZİ MAGOSA	1977
KOLOMBİYA	Parlamentar Demokrasi	1.140.000	27.030.000	BARRANQUILLA	1967
				BUENAVENTURA	
				PALMASECA	
				CARTEGENA	1975
				SANTA MARTA	1975
				CUCUAT	
				SAN ANDRES ADASI	
				LETICIA	
KORE (GÜNEY)	Sivil Diktatörlük	98.400	39.458.000	MASAN	1970
				IRI	1975
KOSTA RİKA	Anayasal Demokrasi	51.022	2.270.000	ZONA FRANKA (LİMON)	
				CALDERAS	
				PUNTARENAS	1983
LİBERYA	Askeri Diktatörlük	111.370	1.900.000	MONROVIA	1964
LİBYA	Askeri Diktatörlük	679.536	2.450.000	TRİPOLİ	1964
LÜBNAN	Parlamentar Demokrasi	10.400	3.000.000	BEYRUT	1968
				TRİPOLİ	
				BEYRUT ULUSLARARASI HAVA Li.	1968
MALEZYA	Anayasal Monarşi	334.238	13.841.000	MALACCA	
				- BATU BERENDAM	
				- TANJUNG KELİNG	
				- SENAI	
				PENANG	
				- PULAU TEREJAK	
				- PRAİ	1974
				- PRAİ WHARVES	
				- BAYAN LEPAS	1972
				SELANGOR	
				- SUNGEI WAY	
				- SUBANG AMPANG	
				- ULU KLANG	
				- TELOK PANGLİMA	
				GARANG	
MALTA	Cumhuriyet	313	315.262	ÇEŞİTLİ YERLERDE	
MAURİTİUS	İngiltere'ye Bağlı Parlamentar Demokrasi	1.865	939.000	CUREPIPE	1971
				MER ROUGE	
				VACOAS-PHONEIJ	
				PORT LOUIS	
MEKSİKA	Sınırlı Demokrasi	1.978.000	69.000.000	COATZACOALCOS	1946
				MEXİCALİ	
				SALİNA CRUZ	
				EL PASO	
				CIUDAD JUAREZ	
				(Kuzey Sınır Bölgesi)	

TABLO 28- (Devam)

ÜLKELER	YÖNETİMİN NİTELİĞİ(*)	YÜZÖLÇÜM (Km ²) (**)	NÜFUS(*) (**)	SERBEST BÖLGE YERİ	KURU- LUŞ YILI
MISIR	Sınırlı Demokrasi	1.001.449	44.000.000	PORT SAİD KAHİRE ALEXANDRIA SÜVEYS ADABIYA İSMAİLİYE	1975
MORİTANYA	Askeri Diktatörlük	1.118.700	1.574.000		
MOZAMBİK	Sivil Diktatörlük	789.800	11.800.000	BEİRA MAPUTO	
NİKARAGUA	Sınırlı Demokrasi	57.100	2.200.000	MANAGUA LAS MERCEDES MISIR ADALARI	
PAKİSTAN	Askeri Diktatörlük	803.943	81.500.000	KARAÇİ LAHORE	1982
PANAMA	Askeri Diktatörlük	75.650	1.887.000	COLON	1953
PARAGUAY	Sınırlı Demokrasi	406.750	3.100.000	PUERTO PRESIDENTE STROESSNER	
PERU	Anayasal Monarşi	1.285.215	18.600.000	AMAZON BÖLGESİ MATARANI MOLLENDO	
PORTEKİZ	Parlamentar Demokrasi	94.276	9.870.000	DOURO LEIXOES	
PORTO RİKO	ABD'ye Bağlı	8.931	2.689.932	SAN JUAN MAYAGUEZ	1962
RYUKYU ADALARI	ABD'ye Bağlı			OKINAWA ADALARI (NAHA)	
SAMOA ADALARI	Anayasal Monarşi	2.841	155.000	TÜM ÜLKE	1976
SENEGAL	Sınırlı Demokrasi	197.161	5.600.000	DAKAR	1976
SIERRA LEONE	Tek Parti, Sınırlı Demokrasi	72.325	3.500.000		
SİNGAPUR	Tek Parti, Sınırlı Demokrasi	581.400	2.400.000	TÜM ÜLKE	
SRI LANKA (SEYLAN)	Parlamentar Demokrasi	65.610	14.720.000	KATUNAYAKE BIYAGAMA WELISARA	
ST.LUCİA	Parlamentar Demokrasi	619	124.000	PORT CASTRIES	
SUDAN	Askeri Diktatörlük	2.500.000	18.378.000	PORT SUDAN DEĞİŞİK YERLER	
SURİYE	Askeri Diktatörlük	185.180	8.534.000	HALEP TARTÜS ŞAM LAZKİYE ŞAM HAVALİMANI HOMS DER'A ADRA	1975 1968 1975

TABLO 28- (Devam)

ÜLKELER	YÖNETİMİN NİTELİĞİ(*)	YÜZÖLÇÜM (Km ²)(*)(**)	NÜFUS(*)(**)	SERBEST BÖLGE YERİ	KURU- LUŞ YILI
ŞİLİ	Askeri Diktatörlük	759.871	11.000.000	IQUIQUE ARICA PUNTA ARENAS	1975
TANZANYA	Tek Parti, Sınırlı Demokrasi	942.623	17.634.000	DAR ES SALAAM TANGA MTWARA KICOMA	
TAYLAND	Yasal: Anayasal Monarşi, Uygulama: Askeri Diktatörlük	514.000	46.880.000	BANGKOK MİNBURİ (Lat Krabang)	1975
TAIWAN	Cumhuriyet	35.981	17.000.000	KAO-HSIUNG NANTZE TAI-TUNG (Taichung)	1965 1970 1971
				KEPZ LOME	1970 1978
TOGO	Askeri Diktatörlük	56.600	2.564.000		
TUNUS	Tek Partili Devlet	164.150	6.392.000	MEGRİNE BEN AROUS	
URUGUAY	Askeri Diktatörlük	186.997	2.919.000	COLONIA NUEVA PALMIRA	
ÜRDÜN	Parlamentar Monarşi	92.290	2.290.000	ZARKA EL AQOABAH ÜRDÜN/SURİYE SINIRI IRBIT	1975
VENEZUELA	Parlamentar Demokrasi	912.050	16.500.000	PUNTO FIJA MARGARİTA ADASI	
YEMEN	Askeri Diktatörlük	195.000	5.173.000	ADEN	1975
YUNANİSTAN	Parlamentar Demokrasi	132.603	9.710.000	PİRE SELANİK	1930 1972
ZAİRE	Tek Partili Diktatörlük	2.344.932	28.504.000		
		TOPLAM	76 ÜLKE	193	SERBEST BÖLGE

KAYNAKLAR: (*) Kurian, George Thomas, Encyclopedia of the Third World, Londra, 1982, C.I, II, III.

(**) Countries of the World and Their Leaders Yearbook 1983, Hamond, Medallion World Atlas.
İktisat Dergisi, Sayı: 220-221. Mart-Nisan 1983, s.53-56.

Hamburg doğal bir haberleşme merkezidir. İki tane Serbest Limanı bulunmaktadır. 1888'den kalan "eski" Serbest Limanla 1910'da kurulan Yeni Serbest Liman toplan liman bölgesinin altında birini kapsamakta, geri kalan kısmındaysa normal liman faaliyetleri sürdürülmektedir. Elbe'de yol alan gümrük bayrağı çekmiş gemiler, günün herhangi bir saatinde doğrudan Serbest Limana girebilmektedirler. Mallar boşaltıldığında aktarma yapılabilir ya da güvence senedi verme gereği olmaksızın anbarlara kurulabilirler. Anbarlardaki mallar alınıp satılabilir, örneklenilebilir, sınıflandırılabilir ve etiketlenir. Avrupa Topluluğu'nun 4 Mart 1969 tarih ve 69/73 sayılı kararnamesi, mallara işlem uygulanmasına izin vermektedir, ancak, üretimi sınırlandırmaktadır(195).

Hamburg Serbest Limanına (1976 yılında 1974 verilerine göre günde ortalama 60 adet, yılda 19.000 adet gemi girip çıkmaktadır. Limana ayrıca Batı Almanya'nın diğer şehirlerinden ve komşu ülkelerden sadece ihraç edilmek üzere küçük parça kargo yüklü ortalama 100 tren vagonu, 180 kamyon, treyler ve takriben 3900 konsinye işlemi, 25.000 adet paket mal girmektedir. İhraç edilmek üzere gelen bu mallar, hazır ambalajlı parça mallar halinde senede ortalama 400.000 tondur. Genel kargo ihraç merkezi olan Übersehantrum da toplanan bu mallar, deniz aşırı ülkelere ucuz nakledilebilmektedir. 1974 yılında Hamburg Limanında 53 milyon ton mal işlem görmüş olup, bunun 16 milyonu genel kargodur. Bu mallar takriben 1.100 üzerinde değişik limana hareket eden çeşitli bandra ve tonajdaki gemilere sevk edilmiştir. Hamburg Serbest Limanının teknik özelliklerini ve kapasitesini belirlemek bakımından ise(196):

(195) Richard BAILEY, Avrupa'da Serbest Limanlar, Avrupa Dergisi, No:86, Kasım 1983, s.10.

(196) Ali Metin YAVUZ, Türkiye'de Serbest Bölgeler, İzmir Ticaret Odası Dergisi, Sayı 6, Haziran 1983, s.16.

- İhraç edilecek kargonun depolanması ve yerdeğiştir-
mesi: Serbest Limanda 150.000 m² büyüklüğünde, kargo dağıtım
deposu vardır. Bu sahanın 113.000 m²'si kapalı sahadır.
58.000 m² genişliğinde 30.000 yüklü paketin depolanabileceğı
saha ile günde 1.100 adet vagonun boşaltıldığı 1450 m uzunlu-
ğunda demiryolu yanaşma terminali mevcuttur. 2 ton kapasiteli
28 adet üstten çekmeli vinç, 65 adet forklift, 10 adet elek-
trikli traktör, 700 adet çekici bulunmaktadır.

Bu teknik özelliklerine ek olarak, özel treylerle ta-
şıma kapasitesinin de çok yüksek olup, hububat, yağlı tohum
ve hayvan yemlerinin depolanması gibi özelliklerine de sahip
olan Hamburg Serbest Limanından başka, Batı Almanya'nın diğeri
Serbest Limanları ise Bremen, Bremerhaven, Cuxhaven, Emden
ve Kiel Limanlarıdır.

3.1.2. İtalya

Serbest bölgelerin isim ve yerleri

TRIESTE: İtalya'nın kuzeydoğusunda ve Yugoslavya sınırı
yanındaki bu Adriyatik Limanı, birbirine trenyolu ile bağ-
lı dört ayrı alandan oluşur.

1- Ana ticaret merkezindeki Punti Franchi Vecchio e
Nuova (Eski ve Yeni Serbest Ticaret Bölgesi).

2- Ana Limanın güneydoğusundaki Punto Franco Scalo
Legnami di Servola (Servola Serbest Ticaret Bölgesi),

3- Serbest Kereste Bölgesinin güneydoğusundaki Punto
Franco Oli Minerali di S.Sabba (San Sabba Serbest Petrol Böl-
gesi),

4- Firmaların çoğunun imalat ve üretimle uğraştığı

Trieste Endüstri Limanının güneydoğusunda Punto Franco Industrial di Zaule (Zaula Endüstri Serbest Bölgesi)(197).

VENEDİK: Serbest Ticaret Bölgesi: Venedik körfezinin Adriyatik Denizine birleştiren Venedik Koyu'ndaki ana liman içindedir.

Gümrük Ofislerinin bulunduğu şehirlerde 800 MARGARİNİ GENERALİ (Gümrük Antreposu) bulunmaktadır.

İtalya'da Limanlarda toplam 12 DEPOSITI FRANCHI (Serbest Depo) vardır ve dağılımları şöyledir:

İtalya kıyılarının güneydoğusunda Bari'de 1 adet, Genova'da 2 adet, Genova'nın batısında Liguiran deniz limanlarından Imperia'da 1 adet, Floransa'ya paralel İtalya'nın batı kıyısında Leghorn'da 1 adet, İtalya'nın batı kıyısında güneyde Naples'de 4 adet, Sicilya'nın ana limanı, adanın kuzeyindeki Palermo'da 1 adet, Roma'da San Paolo nehir limanında 1 adettir.

TRIESTE, Serbest Ticaret Bölgesinin tarihi gelişimi çok eskilere dayanmaktadır. Eski Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun başlıca ticari merkez ve limanı olan Trieste, Serbest Ticaret Bölgesi sisteminin uygulamaya konduğu 1886 yılına kadar bir Serbest Liman olarak faaliyet göstermiştir. Birinci Dünya Savaşının sonunda İtalya'ya verilen Trieste, Serbest bölge geleneğini sürdürmüştür. Trieste'nin 4 bölgesi 19 Haziran 1955 tarihli 29 sayılı hükümle yönetilmektedir(198).

İtalyan Hükümeti tarafından kabul edilen iki kararname sonucunda Trieste Limanı belki de iki ülkeyi birleştiren sınır üzerinde; İtalya-Yugoslavya sınırı üzerinde önemli bir

Serbest Ticaret Bölgesi olabilecektir. İhracat işlemleri ekonomik açıdan sıkıntıda olan bölgelerdeki binlerce Yugoslav ve İtalyan'a iş imkanı sağlayacaktır(199).

Trieste Serbest Ticaret Bölgesindeki hizmetin tipi ve hizmet verilen alan ise oldukça geniştir. Trieste Orta ve Doğu Avrupa'ya, özellikle Avusturya ve Çekoslovakya'ya hizmet veren bir Serbest Ticaret Bölgesidir. Bunun yanı sıra ayrıca Venedik Serbest Ticaret Bölgesi Orta Avrupa'ya hizmet verir. Bari Serbest Limanı Adriyatik ve Yakın Doğu trafiğine hizmet eder. Geneva ve Imperia kuzeybatı İtalya endüstri bölgesinin dışa açılış noktalarıdır. Leghorn ise Floransa, Bologna ve diğer yakın şehirler için bir dışa açılış bölgesidir. İtalya'nın ikinci sırada yer alan liman Naples ise, ülkenin orta ve güney bölgelerine hizmet eder. Palermo, Sicilya ve Kuzey Afrika'ya hizmet verir. Roma Serbest Antrepoları ise Ortadoğu, Orta İtalya ve çevre bölgeler için ayrılmıştır.

Gümrük ayrıcalıkları bakımından, Serbest Ticaret Bölgesine gelen yabancı menşeyli mallar gümrük resminden, bilahare (daha sonra) reeksport edilecek veya aktarma yapılacak veya bölge içinde tüketilmeden duracak mallar ise her türlü resimden muaftır. Depoda bozulan herhangi bir mal resim ödenmeden imha edilebilir. Bununla beraber, bölgede kullanılan veya tüketilen, inşaat malzemesi, makina, ekipman, ofis mobilyası ve diğer donatım malzemeleri için gümrük resmi ödenir. Yine buradaki malzemeler tüketim amacıyla İtalya'ya sokulursa Gümrük muafiyeti uygulanmaz. İtalya, gümrük resmi ödenmiş İtalyan menşeli mallar ve yabancı menşeli mallar Serbest Ticaret Bölgesine girebilirler. Bunlar genellikle ihracat nitelendirilmektedir(200).

(199) a.g.e., s.63.

(200) a.g.e., s.60.

Trieste Serbest Ticaret Bölgesinde sağlanan kolaylıklar ise, kiralama usulü ile verilen, depolama, kereste işleme ve fabrika alanları vardır (Venedik Serbest Bölgesi kahve, şarap ve yağ işleme tesisleri için depolama alanına sahiptir). Trieste Serbest Ticaret Bölgesinde kiralama ücretleri, ticari kullanılan kapalı olmayan alanlarda, yıllık 1820 liret (1,29 dolar)/metrekare, endüstriyel depolama amacıyla kullanılan alanlarda, yıllık 2380 liret (1.70 dolar)/metrekaredir. Ticari depolama amacıyla kullanılan (Vagonlar, kamyonlar v.b. için) alt kat depolama alanları, yıllık 12.520 liret (8.94 dolar)/metrekare, endüstriyel depolama amacıyla kullanılan yerler ise, yıllık 16.160 liret (11.54 dolar)/metrekare üzerinden kiralanmaktadır. Trieste dışında diğer küçük Serbest Bölgelerde depo ücretleri farklıdır(201).

Ayrıca arazi, inşaat ve depolama alanı olarak Trieste'nin 4 ayrı bölgesinde sırasıyla;

Punti Franchi Vecchio e Nuevo: 450.000 metrekare kapalı alanı olan ve toplam 520.000 metrekareyi bulan depolara sahiptir.

Punto Franco Scalo Legnami di Servola: Depolama, işlem yapma ve kereste sevkiyatı için tesisler vardır. 62.243 metrekare kapalı 5.295 metrekare açık alanlarla beraber toplam 92.900 metrekare kullanılabilir alanı vardır.

Punto Franco Oli Minerali di S.Sabba: Hizmet karşılığı devletçe verilen, kıyı depolarında faaliyet gösteren petrol ve petrol türevleri şirketleri için depolama tesisleri 44 dönümlük bir alanı kaplar.

Puerto Franco Industriale di Zaule: Üçte biri endüs-

triyel faaliyetlere imkan veren 287.000 metrekarelik bir alanı kaplar.

Ayrıca Venedik Serbest Ticaret Bölgesinde ise: 21.459 metrekare kapalı alanı olan, toplam 26.012 metrekaredir. Genel malzeme için 8, deniz malzemeleri için 3, yağ, kahve, ve şarap işleme, depolama malzemeleri için 4 depo ve 2.240 metre kaplak soğutma fabrikası bulunmaktadır(202).

Ulaşım imkanları bakımından Trieste limanı bir yılda İtalyan ve yabancı bayraklı 1500'den fazla gemiye hizmet vermekte olup, Yugoslavya ve İtalya'nın diğer noktalarıyla iyi tren yolu ve karayolu bağlantılarına sahiptir.

Bölgede işgücüne ödenen ücretler yönünden ise; Vasıflı işçilere 4-5 dolar/saat verilmekte, vasıfsızlara ise 2 dolar/saat ödenmektedir. İşverenin sosyal sigorta keseneği fazla mesaiden alınan kesinti hariç, % 44.5'dur. Sanayiciler aylık olarak maaşları üzerinden % 20.39 işçi keseneği, işçi ücretleri üzerinde 1.050 doları aşmamak üzere ilave % 6.5 aile yardımı için, haftalık ve konut için ise, % 14.66 prim ödemektedirler. İşçi ücretleri, emekli keseneği olarak % 7.15, hastalık ve konut için ise % 0.65 kesintiye tabidir(203).

Vergiler yönünden ise, kurum kârları % 25 federal vergiye ve % 15 yerel vergiye tabidir. Şirketler önceki yıl gelirleri üzerinden alınan kurumlar vergisinin % 75'ini peşin ödemelidirler. Ödenmediği takdirde % 15 ilave vergi ve ödeme gününe kadarki faiz ödemek zorundadır. Geç ödemeler % 12'den başlayan ilave vergiye tabidir(204).

(202) a.g.e., s.61-62.

(203) a.g.e., s.66.

(204) a.g.e., s.67.

Serbest Ticaret Bölgelerinde hükümet tarafından verilen garantilerde, ülke içinde tüketilmedikçe, Serbest Ticaret Bölgesinde, özel gümrük antrepolarında ve Serbest Depolarda yabancı menşeli mallar, gümrük resminden muaf tutmayı garanti eder. Yine hükümet, bir çok diğer muafiyetin yanında, İtalya'nın güneyindeki az gelişmiş Mezzogiorno bölgesinde vergilendirilebilir gelirden % 70 oranında vergi muafiyeti tanımaktadır. İtalya'da 10 seneden az ikamet etmekte olan yabancılar, kazançlarının % 80'ini dışarıya çıkarabilirler. 10 sene veya 10 seneden fazla ikamet etmekte olanlar ise 3.571 dolara kadar olan kazançlarının yalnızca % 20'sini yurtdışına transfer edebilirler. Kayıtlı sermaye serbestçe ana ülkeye çıkarılabilir. Sermaye transferinden sonra 3 yıl içinde alınan orjinal yasal yetki altında, kayıtlı borçlar ana ülkeye gönderilebilir(205).

Özel teşviklerde, Trieste'de yeni kurulacak olan fabrikalar müracaatlarını, kurumlar vergisinden % 50 oranında, yerel gelir vergisinden de 10 sene müddetle muaf olarak yapabilirler.

3.1.3. Avusturya

Serbest Ticaret Bölgeleri şeklinde faaliyet gösteren Avusturya'da, Vienna-Freudenau ve Innsbruck yakınlarında Solbad Hall, Linz ve Graz bölgelerinde Avusturya gümrük bölgelerinin dışında bulunmaktadır. Danube nehir limanlarına giriş için büyük kolaylıklar bulunmaktadır. Yabancı ürünler bu Serbest Bölgelere depolama, işleme, imalat veya ambalajlama için gümrük resim ve vergi ödemeleri olmaksızın getirilebilir. Bu gümrük masrafları yalnız, Serbest Bölgeden gümrüklü bölgeye geçen mallar için uygulanmaktadır(206).

(205) a.g.e., s.68.

(206) İskender ŞENGİZER, a.g.e., s.18.

Bölgede yerli ve yabancı kullanılarak üretilen mallar gümrüklü bölge içine gönderilirse vergi yalnız yabancı malzeme parçaları için söz konusudur. Her ne şekilde olursa olsun Serbest Bölgeye tüketim için giren yabancı tüketici malları veya bölgede kullanım için getirilen sermaye malları gümrük vergi veya giriş resmine tabi olurlar(207).

3.1.4. Romanya

Romanya'da bulunan Serbest Bölge faaliyetleri, bir Doğu Bloku Ülkesi olması bakımından ilginçtir. Bu yönüyle Romanya'da bulunan Sulina Serbest Limanı'nın işleyişi ile ilgili bilgileri verirken, ayrıca Sulina Serbest Limanı Hakkındaki Kanunu, aşağıdaki uygulamaları şu şekildedir:

Romanya Sulina Limanını Serbest Liman olarak ilan etmiştir. Sulina, Tuna nehrinin Karadeniz'e döküldüğü yerde bulunur. Sulina, Bakanlar Kurulu tarafından 5 Ağustos 1978 tarih ve 294 sayılı kararıyla ilk Serbest Liman olarak ilan edilmiştir.

Bölge, Romanya ile diğer Akdeniz, Orta Doğu, Orta Avrupa (Avusturya, Bulgaristan, Çekoslovakya ve Macaristan) ve Sovyetler Birliği arasında yapılan ihracat, ithalat ve transit taşımacılık faaliyetleri için kullanılmaktadır. Serbest Bölgede, depolama, etiketleme, markalama, paketleme, yenileme, imalat, kontrol, sergileme ve satış gibi faaliyetlere izin verilmektedir. Bölge ayrıca gemi tamiri ve bankacılık hizmetleri için de kullanılabilir.

Serbest Limana giren ve çıkan mallar ve gemiler gelir vergisi de dahil olmak üzere her türlü vergiden, harçlardan ve gümrük resimlerinden muaftır. Yalnız transit mallar, geçi-

ci ithal ve ihraç malları, örnekler, modeller, turist, iş adamı ve diplomatik ziyaretlere ait olan şahsi eşyaların Romanya'ya girişi Serbest Bölgenin dışında bir alanda olur.

Bölgede 14.875 yard karelik (12.436 metrekare) depolama alanını kaplayan ambar sahaları halen inşa halinde olup, yeni rıhtımlarla yıllık 3 Milyon Tonluk mal elleçleme kapasitesine ulaşacaktır. Bölgede 10.000 tonun üzerinde demir, cevher, fosfat, suni gübre ve kereste gibi mallar Avusturyalı, Mısırlı, Batı Alman, Lübnanlı, Türk ve Macar tüccarlar tarafından depolanmaktadır. Karadeniz ve Tuna'ya geçit kapısı olan Sulina'nın sunduğu Serbest Liman hizmetleri son yıllarda oldukça artmış ve kanalların derinleştirilmesiyle de rıhtımların uzatılması sonucu 25.000 tonluk gemiler yanaşabilmektedir.

Bölge ulaşım bakımından birçok deniz ulaşım hatlarının kesişim yerinde olması, binlerce geminin yükleme/boşaltma işlemlerinin yapıldığı Tuna ile Karadeniz'in delta üzerinde olması bakımından Sulina özel ve elverişli bir yere sahiptir. Zaman zaman donmasına ve Ren Nehri kadar işlek olmasına rağmen Tuna Nehri Almanya'nın içine kadar ulaşım sağlar.

Bölge vergiler yönünden, 3 Kasım 1972 tarih ve 425 sayılı karar uyarınca Romanyalı ve karma yabancı şirketlerin kârları % 30 oranında vergiye tabidir. Vergi, kârın partiler arasında bölüşülmesinden sonra yıllık olarak toplanır. Bakanlar kurulu kararıyla işletme kâra geçtiği ilk yılda vergiden muaf tutulabilir. Bunu takip eden, birinci ve ikinci yıllarda da vergi % 50 ile % 15 oranında düşürülebilir. Kârın beş yıl içerisinde aynı işletmede veya Romen katılımı olan karma işletmelerde tekrar yatırıma dönüşmesi halinde, kârın bu kısmı için vergi % 20 oranında düşürülebilir. Şirketler kendi kâr tahminlerine dayanarak vergilerini çeyrek yıllık taksitler halinde geçici olarak önceden yatırmak zorundadırlar. Vergi-

lerin ödenmesinden sonra yurtdışına çıkartılacak olan kârlar da % 10 oranında bir ek veriye tabidir.

Romanya, vergilerin ödenmesinden ve kontrattaki diğer yükümlülüklerin yerine getirilmesinden sonra, iştirakçi yatırım kotalarının ve kârlarının sağlam para piyasasındaki döviz cinsinden yurtdışına transferini garanti etmektedir(208).

3.1.5. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)

ABD'de bulunan Serbest Bölge tipi, Serbest Ticaret Bölgesi şeklinde faaliyet göstermektedir. Bu yönden ABD hukukuna göre Serbest Ticaret Bölgelerinin tanımı ise şöyledir:

Serbest Ticaret Bölgesi: Port of Entry (Gümrük İthal Limanı demektir. Buna özellikle dışarıdan gelen malların ABD'de toplandığı ve gümrük işlemlerinin yapıldığı noktalardır. Ayrıca, ülke içine hizmet veren havaalanını da katılabilir). Yakınında veya içinde belirlenen kamu tesisleri olarak, yükleme, boşaltma tesisleriyle donatılmış, malların işlenmesi, seçimi, üretimi ve sergilenmesi ve kara, deniz ve hava taşıma vasıtalarının konaklanmasına uygun izole edilmiş, kontrol altında bulunan ve etrafı çit veya duvarla çevrilmiş bölgedir(209).

Bu bölgeler transit amaçlı mallar için gerekli olup normal şekilde gümrüksüz ara (geçici) depolamaya izin verilen ve süre bakımından kısıtlı olan Transit Bölgeler ile gümrük depolarında ABD'de malların stoklanması üç yıl ile sınırlandırılmış Gümrük Depolarından oluşur. Gümrük depoları, depozite şeklinde hem gümrükteki stoklar için, hem de depolar için belli bir kapitali alıkoyar.

(208) DPT, Serbest Bölgeler Başkanlığı Rapor 2, s.104-109.

(209) Hüseyin Topal, Ekonomik ve Sosyal Yönü ile Serbest Ticaret Bölgeleri ve ABD'deki Planlanması, İstanbul Sanayi Odası Dergisi (İSO), 15 Eylül 1984, s.59.

Ancak, mallar gümrük bölgesine nakledildiği takdirde o zaman gümrüklendirilir(210).

ABD'de Serbest Bölge programının ilk defa 1934 yılında başlanmıştır. Özellikle büyük deniz limanlarından New Orleans, San Francisco ve Seattle kentlerinde resmi malzeme depoları şeklinde oluşmuştur. Birkaç yıl sonra genel faaliyet alanı genişlemiş ve ürünlerini işletmek isteyen firmalara Serbest Bölgeye ait alanların bir kısmının kiralanmasına başlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı Genel ekonomik koşullar ve deniz aşırı ticaret merkezlerinden ABD limanlarının yer yönünden uzaklığı Avrupa veya deniz aşırı uzantısına oranla ABD Serbest Ticaret bölgelerine sıırlı bir başarı kazandırmıştır. Ancak bunun temel nedeni, yavaş büyüme, 1934'de çıkarılan yasanın malların sergilenmesine ve üretilmesine izin vermemesi, söz konusu yasanın 1950'de değiştirilip, malların sergilenmesi ve üretilmesine ABD'nin endüstriyel potansiyeli içinde yer almasına ve gelişmesine imkan tanınmıştır. Klasik usulde malzeme depolanması yanında sanayi parkı içinde Serbest Bölgeler, genel Serbest Ticaret Bölgelerinin bir bölümü olarak mevcut binalar veya belirli üretim tesislerindeki özel üretim alanlarını mümkün kılmaktadır. ABD'de 1982 yılına kadar yaklaşık otuz ithal ve ihraç işlemlerine ait Serbest Ticaret Bölgesi mevcut olup, bu sayının 75'e çıkarılması için çalışmalar yapılmaktadır(211).

Serbest Ticaret Bölgeleri ABD içinde veya sınır limanlarına kurulmuş olan ve çevresi belirli, ABD gümrük bölgesi dışında kalan alanlardır. Serbest Ticaret Bölge uygulamasının ABD karşılığı olarak faaliyet gösteren yabancı ticaret bölgeleri kamu özelliğinde olup, gelişmiş kuruluşlar ve gümrük denetiminde idare olunmaktadır. Bu bölgelerin kuruluş yetkisi

(210) a.g.e., s.59.

(211) a.g.e., s.59.

1934 yılında yürürlüğe giren Yabancı Ticaret Kuruluna verilmiştir. Bu kurulun yürütme sekreterliği ABD Ticaret Departmanlığı bünyesinde teşkil edilmiştir(212).

Yabancı ve yerli üretim malları bölgelerde herhangi bir kanuni kısıtlama olmaması halinde depolama, sergileme, imalat ve diğer işleme amaçları için bulundurulabilir. Bölgeye giren yabancı mallar için gümrük işlemleri uygulanmamakta ancak ülke içinde tüketim amacı söz konusu olduğu zaman, ithalatçının mamul veya yabancı malzeme üzerinden vergi ödemesi gerekmektedir. Kota kısıtlamaları normal olarak bölge içinde yabancı mallar için uygulanmamaktadır. Bölgeye giren yerli üretim malları ihracat amacına yönelik olduğu için istihsal vergisine tabi olmaktadır. Yabancı ticaret bölgeleri etrafı çevrilmiş ve genel olarak her türlü nakliye gereksimine cevap verecek depolama tesislerini ihtiva eden yapıdadırlar. Firmalara faaliyetlerini yürütebilmeleri için arazi tahsisi yapılmakta ve bazı bölgeler endüstri parkı özelliğinde olup finansman kendi tesislerini kurabilmeleri için özel alanlar ihtiva etmektedirler. Ayrıca "SUBZONE" adı altında özel bölgeler bulunmakta ve Serbest Bölgede faaliyeti imkansız fakat hayati önem taşıyan projeler için firmalara tahsis edilebilmektedir.

ABD Serbest Ticaret Bölgeleri (U.S.Foreign Trade Zones)

1 No.lu Bölge: New York City - 24.000 feet²'lik bir alan üzerinde New York City Limanlar ve terminaller departmanının denetiminde depo ve işleme kolaylıkları.

2 No.lu Bölge: New Orleans - 19 acre ölçüsünde New Orleans Limanı denetiminde depo ve işleme kolaylıkları.

3 No.lu Bölge ve 3. A No.lu Subzone; San Francisco - 225.000 feet²'lik bir alanda özel bölge (Subzone)

5 No.lu Bölge: Seattle - 49.500 feet² ölçüsünde depo.

7 No.lu Bölge: Mayaguez, Puerto Rico - Puerto Rico Industrial. Dev. Co. denetiminde 44 acre'lik sanayi parkı.

8 No.lu Bölge: Toledo - Limanda 130.000 feet²'lik bir alanda depo işleme kolaylıkları.

9 No.lu Bölge ve 9-A No.lu Subzone - Honolulu - Hawaii Ekonomik Kalkınma ve Planlama dairesinin denetiminde 235.000 feet²'lik bir alanda depolama, sergileme ve işleme ve de bir özel bölge.

10 No.lu Bölge: Bay County, Michigan - 2,6 acre'lik bir alanda depo.

12 No.lu Bölge: McAllen. Tex - Meksika sınırı yakınında 40 acre'lik bir sanayi parkı.

14 No.lu Bölge: Little Rock, Ark. - Arkansas nehri üzerinde 28 acre'lik bir sanayi parkı.

15 No.lu Bölge: Kansas City, Mo. -

1. Bölüm: 250.000 feet²'lik depo.

2. Bölüm: 2.8 milyon feet²'lik alanda işleme/yeraltı depoları.

3. Bölüm: Uluslararası Kansas City Havalimanı yakınında 75.000 feet²'lik bir alana depo kompleksleri (işleme). Tüm bölümler kâr amacı gütmeyen büyük Kansas City Serbest Ticaret Bölgesi denetimindedir.

16 No.lu Bölge: Sault Ste. Marie. Michigan - Michigan Ticaret Dairesi'nin denetiminde 57 acre'lik bir sanayi parkı içinde 17 acre'lik bir bölge (zone).

24 No.lu Bölge ve 24-A No.lu Subzone: Pittston, Pennsylvania - 265 acre'lik Eastern Distribution Center içinde 42 acre'lik bölge (zone).

25 No.lu Bölge: Port Everglades, Broward County, Florida - 25 acre'lik bir alan içinde 30 acre'lik depo kolaylığı.

26 No.lu Bölge: Shenandoah, Coweta County, Georgia-Shenandoah'da 1200 acre'lik sanayi parkı içinde 33 acre'lik bir sanayi parkı.

27 No.lu Bölge: Boston, Massachusetts - Massachusetts liman idaresi denetiminde Güney Boston'daki Boston Deniz Sanayi Parkı ve Boston iç limanında yerleşik 48 acre ölçüsünde açık işlem bölgesi (open processing area) ve 1 milyon feet²-lik liman terminal deposu.

28 No.lu Bölge: New Bedford, Massachusetta - Kuzey Batı'da 52 acre'lik sanayi parkı kompleksi içinde 22 acre'lik sanayi parkı.

29 No.lu Bölge: Louisville, Kentuck - Liman ilave bir sanayi parkı içinde 12 acre'lik bölge (zone).

30 No.lu Bölge: Salt Lake City, Utah-Salt Lake City Uluslararası havalimanına ilave 740 acre ölçüsünde Salt Lake Uluslararası İş Parkı Merkezi içinde 33 acre'lik bölge.

31 No.lu Bölge: Granite City, Illinois-127 acre'lik 3 sanayi merkezi şehri içinde 47 acre'lik genel amaçlı bölge.

32 No.lu Bölge: Miami, Florida-73 acre'lik genel amaçlı bölge.

33 No.lu Bölge ve 33 A.lu Subzone: Pittsburgh, Pennsylvania - 6 acre'lik sanayi parkı ve Pittsburgh güneybatısına 35 mil mesafede Westmoreland eyaletinde yeni Volkswagen imalat şirketi için 147 acre'lik özel amaçlı özel bölge.

34 No.lu Bölge: Niagara County, New York - 130 acre'lik liman sanayi parkı içinde 50 acre'lik sanayi parkı.

35 No.lu Bölge: Philadelphia, Pa-Depo/işleme kolaylığı.

36 No.lu Bölge: Galveston, Texas - 884 acre'lik bölge.

37 No.lu Bölge: Orenge County, New York - Biri Stewart havaalanında (devletin sahipliğinde askeri kolaylıklar için) diğeri 65 acreslik sanayi parkı.

38 No.lu Bölge: Spartanburg County, South Carolina 20 acre'lik alanda depo/işleme kolaylığı.

39 No.lu Bölge: Dallas/Worth, Texas-250 acre'lik bir bölge.

40 No.lu Bölge: Cleveland, Ohio-14 acre'lik bir alanda depo.

41 No.lu Bölge, Milwaukee: Wisconsin - Kuzeybatı sanayi parkı içinde 5,8 acre'lik genel amaçlı bölge.

43 No.lu Bölge: Orlando, Florida - 201 acre'lik bir bölge.

43 No.lu Bölge: Battle Creek, Michigan - 2400 acre'lik

Fort Custer Sanayi parkı içinde 23 acre'lik bir alanda kargo kolaylığı.

44 No.lu Bölge: Morris County, New Jersey - 650 acre'lik Lakeland sanayi parkı içinde 77 acre'lik sanayi parkı.

45 No.lu Bölge: Portland, Oregon-Rivergate Sanayi bölgesinde 66 acre'lik sanayi parkı.

46 No.lu Bölge ve 46a-46b No.lu Subzones: Cincinnati, Ohio-Cincinnati'nin 25 Mil kuzeyinde 100 acre'lik sanayi parkı, Ohio, Evendale'de General Electric Uçak Montajı Fabrikası, Columbus yakınında yeni Honda motosiklet fabrikası için özel bölgeler.

47 No.lu Bölge: Campbell County, Kentucky - Cincinnati'nin 10 mil güneyinde Campbell eyaletinde iki parça halinde sanayi parkı.

48 No.lu Bölge: Tuscon, Arizona - Adı geçen şehirlerdeki uluslararası havalimanına ilave San Xavier Sanayi Parkı içinde 23 acre'lik bir sanayi parkı.

49 No.lu Bölge: Newark/Elizabeth, New Jersey Deniz Liman kompleksi içinde genel amaçlı bölgede 2 adet depo.

50 No.lu Bölge: Long Beach, California - Kuzeybatı Long Beach'deki 82 acre'lik gelişmemiş sanayi bölgesi içinde 10,5 acre'lik genel amaçlı bir bölge.

51 No.lu Bölge: Duluth, Minnesota - Superior körfezindeki 120 acre'lik Arthur M.Clure Kamu Deniz terminali içinde 40.000 feet²'lik bir alan.

52 No.lu Bölge: Suffolk County - 52.6 acre'lik bölge.

50.000 feet²'lik 2 adet çok amaçlı depo bölgenin başta gelen kolaylıklarını içerecektir.

53 No.lu Bölge: Rogers County, Oklahama - 2000 acre'lik sanayi parkı ve liman terminali içinde 112 acre'lik bir bölge sahası. İşletme deposu şeklinde faaliyete geçecektir.

54 No.lu Bölge: Clinton County, New York - Biri 200 acre'lik hava sanayi parkı içinde 24 acre'lik bir bölge, diğeri ABD Kanada sınırı yakınında 11 acre'lik bir dağıtım merkezi.

55 No.lu Bölge: Burlington, Vermont - Greater Burlington Industrial Corporation tarafından hava limanında geliştirilen 104 acre'lik sanayi parkı içinde 13 acre'lik bölge (Bölgenin ilk faaliyeti bir depo kurulması olacak).

56 No.lu Bölge: Oakland, California - Uluslararası bir ticaret merkezi gibi düşünülmüş 13 acre'lik bir bölge.

57 No.lu Bölge: Meclenburg dounty, North Carolino - Depo ve dağıtım kolaylıkları olan iki genel amaçlı bölge. 225.000 feet²'lik bölüm hemen kullanıma sunulabilir.

58 No.lu Bölge: Bangor, Maina - 21.800 feet²'lik depo/işleme alanı.

ABD 1980 yılı ortalarında henüz kararlaştırılmamış bölgelerin listesi ise

- a) Boonville, Missouri
- b) Browmsville, Texas
- c) Detroit, Michigan
- d) Jacksonville, Florida
- e) Lincoln, Nebraska

- f) Negales, Arizona
- g) Panama City, Florida
- h) Portland, Oregon
- i) Prince George's County, Maryland
- j) San Juan, Puerto Rico gibi bölgelerdir(213).

Günümüze kadar ABD'de Ticaret Departmanlığı Dış Ticaret Bölgeleri kurulunca onaylanan 63 bölgeden 40 tanesi işler durumda bulunmakta, çoğu ise bölgesel politik çekişmeler, yetersiz idarecilik ve mali sıkıntılar gibi, sorunlarla mücadele etmektedir. ABD toplam dış ticaretinin % 1'i yani 4 milyar doları 1979 yılı içinde serbest bölgelerde harcanmış olup, bölgelerin kazandırmış olduğu iş hacmi ise 11.000 işgücüdür. Ayrıca bu bölgelerde faaliyet gösteren yabancı ülkelerin yanı sıra ABD firmalarının oranı % 30'u bulmaktadır(214).

3.1.6. Brezilya

Gelişmekte olan ülkeler arasında hızlı kalkınma örneği veren bir Güney Amerika ülkesi olan Brezilya ihracata yönelik üretim yaparak, hem ABD pazarlarına hem de dünyanın çeşitli ülkelerine pazarlamaktadır. Brezilya'da gerek işgücünün niteliği ve gerekse ucuzluğu, işgücünün eğitim girdilerinde olduğu gibi mallarında ulaşım harcamalarını da karşılamaktadır. İşgücünün dünya standartlarına göre en elverişli yerlerden birisi olan Brezilya, elektronik üretimde kadın işçilerin el becerileri bu işlere yatkın olduğunu belirtilerek, Amerikan sermayesine bu yönüyle yeni yollar açmış, Sao Paulo kenti yakınların ucuz arazi elde edilebileceğini vurgulayarak yatırımcıları bu bölgeye çekmeye çalışmaktadırlar(214).

(213) a.g.e., s.46-50.

(214) a.g.e., s.50.

(214) F.Fröbel, v.d., a.g.e., s.112-113.

Bu yönleriyle Brezilya'nın en önemli Serbest Bölgesi olan Manaus için aşağıdaki yönetim kurallarını belirtmiştir(215):

1- 29 Nisan 1976'da çıkarılan 146 sayılı karar ile Manaus Serbest Ticaret Bölgesine giriş yapan yabancı mallar (8 Nisan 1976'dan sonra) işlem görme veya uygulanan kanunun şart olduğu bölümler veya 15 Ocak 1976 tarih ve 1435 sayılı kanuna göre alınan vergi teşvik durumları hariç olmak üzere Brezilya'da herhangi bir şekilde fazlalık olarak transfer edilemez (Kanun turistlerin bölgeden Brezilya'ya getirecekleri hatıra veya giyim eşyalarından vergi muafiyeti getirmiş fakat belli bir limiti koymuştur) Bu kuralların herhangi birinin ihlalinde mallara el konularak cezalandırma yoluna gidilebilir.

2- Brezilya'nın diğer bölgelerindeki belirli hedefleri ile Manaus Serbest Ticaret Bölgesi arasında yapılan ithalat, F.O.B. değer üzerinden 1 yıllık zorunlu depozitoya konu olur (288 No.lu resmi tebliğ).

3- Portaria İç Hizmet Kanunu (2 Haziran 1976) Manaus Serbest Ticaret Bölgesine giren ithal malları için gerekli şartları belirlemektedir.

4- 562 No.lu Resmi Tebliğ (10 Temmuz 1976), Manaus Serbest Bölgesinde bulunan malların değerleri arasındaki ilişkiyi düzenleyerek, onların Brezilya'nın diğer bölgelerine devletin ön izni olmaksızın transfer edilmelerini yasaklar.

5- Zorunlu olmayan tüketim malları ithalatında meydana gelen bir azalma durumunda etkili olacak kurallar tanzim edilir. Aynı kanun altında Serbest Bölge üst yönetimine bölgeye

(215) İskender ŞENGİZER, a.g.e., s.8.

giren mallarda gümrük vergisine konu olan kalemlere ilave yapmak yetkisi de verilmiştir.

Serbest Bölgeye tüketim veya işlem görme, ya da üretim için ithal edilen mallarla ilgili olarak 28 Ağustos 1976 tarih, 61.244 No.lu Resmi Karar'ın 7.maddesinin 1.paragrafında atıfta bulunulmuştur (ithal malları ile ilgili akreditifte 180 günlük depozito muaflığı). Bununla birlikte Manaus Serbest Bölge Heyeti (SUFREMA) bölgede uygulanacak faaliyetlerden sorumludur.

Brezilya'da Manaus'un dışında transit Serbest Limanlarında mevcuttur. Brezilya Tarife Kanunu gereğince, uluslararası ticaret yollarının mutad kanalları ile ulusal bölgeden bir başka bölgeye geçen transit malların ithalat vergisi ödemelerinde muafiyet tanımıştır. Transit olayına konu olan bozulabilir malların maksimum depolanma süresi üç ay olup, diğer ticari mallarda bir yıldır. Bu altı aylık ilave ile uzatılabilir.

Birer transit bölge olan Brezilya Limanları ise şunlardır: Balem (Peru ve Bolivya için), Corumba (Bolivya ve Paraguay için).

Manaus'a yapılacak yüklemeler için bir konişmento ve ticari faturalar üzerinde "Free Zone of Manaus" ibaresi bulunmalıdır. Veya "Zone Franca de Manaus para Consumo" ya da "Zona Franca de Manaus para Consumo Re-exportacao" ibareleri de kullanılabilmektedir(216).

3.1.7. Meksika

Bir Orta Amerika ülkesi olan Meksika'da serbest bölge uygulamaları biraz eskilere dayanmaktadır. Meksika'da 1946

(216) a.g.e., s.9.

yılından itibaren Liman Kanunu 26 Şubat 1973 tarihinde feshedilerek, daha sonraları 30 Haziran 1973 de State of Sonora, Nogales'te, 30 Haziran 1977 de State of California Sur., State Baja California Nord., Sonora, State of Sonora Aqua Prieta'da Serbest Bölge kurulmuştur.

Bu bölgelerde, yükleme, boşaltma, depolama, örnekleme, karıştırma, sergileme, harmanlama, ambalajlama, işleme, yeniden ambalajlama ve imalat işlemleri yapılmaktadır(217).

Meksika'nın diğer ülkelerden farklı olarak Free Perimeter denilen serbest çevreler ya da Maquiladoras'lar mevcuttur. Bunlar daha ziyade ülkenin kuzeyinde ABD sınırı boyunca uzanmıştır. Bunların en önemlilerinden birisi de Ciudad Juarez'dir.

ABD Sınırı boyunca uzanan Maquiladoras denilen Serbest Bölgelerdeki uygulamada, daha çok bu bölgeye ABD yatırımcı firmaları gelmektedir. ABD'den başka Batı Almanya, İngiltere, ve Japon firmalarında bu bölgede faaliyet göstermektedirler. Özellikle bu bölgelerde yoğun olan ve ucuz işgücü avantajlarından dolayı elektronik ürünler, tekstil ve giyim eşyası, ayakkabı, oyuncak ve çeşitli sanayi ürünleri ve montaj gibi üretim alanlarında yoğunlaşmıştır.

Özellikle 1965 yılından Meksika'nın ABD sınırı boyunca başlatılan sanayileşme programının ardından çok sayıda ABD firması bu bölgelere yerleşmiştir. Çok düşük ücretleri fırsat bilen firmalar genellikle ABD sınır yakınlarında bir sürü montaj fabrikalarını kurmuşlardır. Bugünlerde 470'den fazla sınır bölge fabrikası (Maquiladoras) var ki bunların toplam yatırımı 1 milyar doları bulmaktadır. Tüm üretimin % 40'ı elektroteknik ve elektronik ürünler, % 20'si tekstil, geri

kalan üretim içinde ağaç eşya, besin maddeleri, spor malzemesi, oyuncak üretimi ve montaj işleri ağır basmaktadır(217).

3.2. Yakın Bölgemizde, Ortadoğu ve Afrika'da Serbest Bölge Uygulayan Ülkeler

3.2.1. İsrail

Ortadoğu ve yakın bölgemizde bulunan İsrail, Serbest Bölge faaliyetlerine 1969 tarihinde çıkarılan Serbest Liman Bölgesi Kanunu'na göre kurulmuştur. İsrail'de Hayfa ve Elya'da iki tane Serbest Liman Bölgeleri bulunmaktadır. Bunlardan Hayfa Serbest Liman Bölgesi durumu ve çalışması şöyledir(218):

Hayfa Serbest Liman Bölgesi: Hayfa limanının Kishon yöresinde 75 dönümlük bir alan Serbest Liman Bölgesi olarak kabul edilmiştir. Bu alanın 50 dönümlük kısmı direk olarak Kishon rıhtımına ulaşmaktadır. Ülkenin ithalat ve ihracatının büyük bir kısmını tutan Hayfa Limanı İsrail'in Akdeniz kıyısındaki en büyük ve en eski limanıdır. Limanın ticaret hacmi 45 milyon tondur. Bu miktar İsrail'in toplam kargo trafiğinin % 55'ini oluşturmaktadır. Hayfa Limanı iki bölümden oluşmaktadır. Asıl liman Hayf şehrinin içindedir. Bu limanın bir uzantısı, Hayfa yakınlarındaki Kishon bölgesindedir ve Limanın bu kesimi Serbest Bölge olarak kabul edilmiştir.

İsrail'in ikinci Serbest Liman Bölgesi Elya'dır. Bu liman sayesinde Asya, Afrika ve Avustralya'ya olan bağlantıların anahtar noktasıdır. Bunlardan başka diğer Serbest Limanı ise Ashdod'ur.

(217) F.Fröbel, v.d., a.g.e., s.114-115.

(218) T.Engin AKYÜREK, a.g.e., s.44-46.

Hayfa ve Elya Serbest Liman Bölgelerinde Yatırım
Yapmanın Sağlayacağı Faydalar ise şöylece belirtilebilir:

Bir kere limanların yakınında, girişimcilerin endüstriyel tesisler kurabilmelerine elverişli alanlar mevcuttur. Bu bölgelerde ithal edilen hammadde veya yarı mamul ürünlerden, yerel üretimle imal edilen malları monte ederek ihraç mamulleri üretilmesine yönelik sınai ve ticari projeler için oldukça uygun koşullar sağlanmıştır. Bu bölgelerde iş yapabilmek için sanayi yatırım projelerinin Serbest Liman Bölgeleri Konseyi tarafından onaylanması gerekir. Hayfa ve Elya Serbest Liman Bölgeleri hem sınai hem de ticari faaliyetlere açıktır. Bölgenin coğrafi konumu nedeniyle, transit ticaret, reeksport ve ihracata yönelik sanayi ve montaj faaliyetleri için oldukça elverişlidir. Bu bölgelerde iş yapacak firmalara şu kolaylıklar sağlanmaktadır:

- (1) Gümrük resimleri ve diğer dolaylı vergilerden muafiyet,
- (2) Yabancı paranın serbest kullanımı,
- (3) İthalat - İhracat belgelerinden muafiyet,
- (4) İlk beş yıl boyunca gelir vergisinden muafiyet.

İsrail'deki Serbest Bölgelerin kurulması ve bunların yönetilmesi için ilgi çekici bir yönetim örneği sunmaktadırlar. Bu durumu şöylece açıklayabiliriz:

İsrail'de Serbest Bölgelerin kurulmasına önce hükümet yetkilidir. Hükümet, 1969 Serbest Liman Bölgesi Kanunu'nda belirtilen fonksiyonları yönetecek bir "Serbest Liman Bölgesi Konseyi" kurmuştur. Bu konsey şu üyelerden oluşmaktadır:

- (1) Liman İdaresi Başkanı,
- (2) Liman İdaresi Genel Sekreteri,
- (3) Sermaye Yatırım Merkezi Müdürü,

- (4) Liman İdaresinin Üyesi Olan Devlet Memurları,
- (5) Ulaştırma Bakanı'nın Önerdiği Bakanlık Temsilcisi,
- (6) Ticaret ve Sanayi Bakanı'nın Önerdiği Bakanlık Temsilcisi,
- (7) Maliye Bakanı'nın Önerdiği Bakanlık Temsilcisi,
- (8) Yerel Yönetimden Bir Temsilci,
- (9) Maliye Bakanı ile Sanayi ve Ticaret Bakanı'nın Önerdiği Üç Kamu Temsilcisi.

Hükümet, konsey üyelerinden birini Başkan, birini de Başkan Vekili olarak tayin eder. Konsey, kararlarını oy çokluğu ile alır. Konsey üyeleri 4 yıl için atanırlar.

Serbest Bölgenin kurulmuş olduğu Limanın Yöneticisi, aynı zamanda o Serbest Bölgenin de yöneticisi olarak çalışır. Liman yetkilileri konsey kararını uygulamakla yükümlüdürler. Serbest Liman Bölgelerindeki Liman İdaresi, Serbest Liman Bölgesi ile planlama, bina inşası ve endüstri yatırımları ile ilgili kararları, Konsey'in onayı olmadan alamaz.

Serbest Bölgelerde faaliyette bulunabilmesi için Konsey'den işletme lisansı alınması gereklidir. Bölgede çalışacak projeler, yürütmeyi düşündüğü çalışmanın detaylı bir tanımını kapsayan bir planı, Konsey'e verirler. Konsey bu projeyi inceler ve uygun görürse lisans verir.

Uygulamada Serbest Liman bölgesi dışına çıkartılan mallar, başka bir ülkeye ihraç edilmediği takdirde, İsrail tarafından ithal edilmiş sayılırlar. Malların gümrük kontrolü altında bir Serbest Bölgeden diğerine nakli, ithalat sayılmaz ve ithalat prosedürlerinden muaftır. İsrail'den Serbest Liman Bölgesine getirilen mallar İsrail açısından ihracat sayılır. Bunların karşılığı yabancı para birimleri ödenir ve İsrail'in ihracat prosedürüne tabidir. Serbest Liman Bölgesindeki bir projeye ulaşmak için İsrail dışından İsrail topraklarına gi-

GAFI ilgili kanun ile oluşturulmuş olup, Yönetim Kurulunu Devlet Başkanı atar ve Yönetim Kurulu GAFI'nin en yüksek karar organıdır. GAFI Yönetim Kurulu'na Mısır Ekonomi ve Ekonomik İşbirliği Bakanı Başkanlık eder. Şu anda sekizi kabine üyesi olmak üzere, GAFI Yönetim Kurulu'nun 16 üyesi vardır. Yönetim Kurulu kararlarını oy çokluğu ile alır. Ayrıca GAFI'nin 11 alt kuruluşu vardır. Bunlarda üçü, projeleri değerlendirme ile ilgilidir. Diğerleri; Serbest Bölgeler, Endüstri Bölgeleri, Proje Geliştirme; Araştırma ve Enformasyon, Yönetim, Finansman, Hukuk İşleri ve Yatırımcılarla ilişkiler ile ilgili alt kuruluşlardır(221).

Mali ayrıcalıklar bakımından Mısır'da bulunan Serbest Bölgeler için, ithal vergileri, olağanüstü hal vergileri, şahısların ödediği vergiler, kurumlar vergisi ve stopaj yoluyla alınan vergilerden muafiyet vardır. Serbest bölgeye ve bölgeden yapılan ithalat ve ihracata sadece % 1 vergi alınır. Bu verginin oranı imalat dışında % 3 olur. Ekonomi yönünden önerdiği olan sektörler ile ilgili mallarda bu oran % 0,2'ye kadar düşebilir. Serbest Bölgede faaliyette bulunan firmalar mallarını Mısır'a da satabilirler. Ancak bu durumda normal ithalat gibi işlem görürler.

İzin verilen faaliyet ve hizmetler ise, depolama, montaj, endüstriyel işlemler, ithalat, imalat, ufalama, dağıtım, transit gibi faaliyetler için Ekonomi Bakanlığı, Arap ve Yabancı Sermaye Serbest Bölgeleri Genel Otoritesi tarafından verilmektedir. Bu izinler verilirken ayrıca çevre kirliliği ile ilgili kısıtlamalar göz önünde bulundurulmaktadır. Gayrimenkul satışı yerine kiralama usulü yaygındır. Bankacılık ve diğer hizmetlerde bölgede verilmektedir(222).

(221) T.Engin AKYÜREK, a.g.e., s.28-29.

(222) DPT., Serbest Bölgeler Başkanlığı, Rapor 2, s.19.

Mısır'daki Serbest Bölgelerin kuruldukları alanların genişlikleri ve bu alanlar içindeki kira tarifesi de şöyledir(223)

Serbest Bölgeler	Kapladıkları Alan (m ²)		m ² Başına Kira Tutarı (ABD \$)		
	Liman İçinde	Liman Dışında	Liman İçinde	Depolama Kirası	Sınai Yatırımlar İçin Kira
Port Said	39	336.500	4	2.5	1.5
Süveyş	78.000	840.000	4	1.5	1
İskenderiye	(Limandan 34 km içindedir)				
	6.300.000		-	1.5	1
Kahire	(Kahire Havaalanı Yakınındadır)				
	756.000		-	2	1.5

Mısır'daki Serbest Bölgelerin diğer karakteristiklerini ise şöyle sıralayabiliriz.

İskenderiye: 1982 yılı itibariyle 6 milyon metrekarelik alanın yaklaşık yarısı onaylanmış projelere tahsis edilmiş ve bir kısmında imalatda yapılmaktadır.

Bölgede önde giden yatırım faaliyetleri petrol ürünleri, çelik üretimi ve meşrubat imalatıdır. İskenderiye'deki en kârlı üretim dallarından biri de İtalyan kadın giyim eşyası üreticileridir. Bunlar hammaddeyi İtalya ve Belçika'dan ithal edip burada işledikten sonra AET'ye ihraç etmektedirler.

Port Said: Burası Mısır'ın en popüler Serbest Bölgesidir. Ayrılan saha tamamen dolduğu gibi genişleyebileceği alan da bulunmamaktadır. Bu bölge hafif endüstri olarak düşünülmüştür. Şu anda 85 firma faaliyet göstermektedir.

Kahire: Buradaki Serbest Bölgede ilaç ve hafif endüstri fabrikaları inşa halindedir.

Süveys: 80.000 m²'lik bu alanın tamamı çeşitli gelişme aşamalarında olan projelere ayrılmış bulunmaktadır. Serbest bölge faaliyetleri Depo ve Antrepo faaliyetleridir. 1981 yılı itibariyle 20 kadar şirket müracaat etmiştir. Bu bölgede bir Amerikan firması (McDesmott Company) 50 milyon dolarlık yatırım yapmıştır.

Abadiye: Abadiye Süveys civarındaki ikinci bölge olup, Süveys limanının genişlemesini tamamlayıcı olarak inşa edilmiştir. Süveys körfezinin hem doğu hem de batı kıyısına bağlantısı vardır. Bu özelliği ile önemli bir gemicilik merkezi yapmaktadır. Alanın büyüklüğü 2.250.000 m²'dir. Karayolu ve demiryolu bağlantısı bulunmaktadır.

İsmailiye: Bu bölgenin kuruluş amacının daha ziyade civardaki işgücü fazlasına iş sahası açmak olduğu anlaşılmaktadır.

Ulaşım imkanları bakımından, Akdeniz, Nil Nehri, Kızıl Deniz ve Süveys Kanalı ile çevrili olduklarından Mısır'daki bu dört Serbest Bölgenin imkanları su yolu ulaştırması açısından mükemmeldir. Haberleşme yönünden, denizaşırı telefon, telgraf, telex hizmetleri oldukça iyidir. Bölgede telex alınmak istendiğinde beklenen süre 2 ile 6 ay arasında değişmektedir. Aynı durum telefon için de söz konusudur.

İşgücü Yönünden, bölgedeki uygulamada; Vasıfsız işçi çok olmakla beraber, vasıflı işçi ve teknisyen sıkıntısı çekilmekte ve bu tür eleman Avrupa'dan veya diğer Arap ülkelerinden getirilmektedir.

Serbest Ticaret Bölgesinde günlük asgari ücretler,

vasıfsız işçiler için 4-5 dolar civarında iken vasıflı işçiler için günde 6-8 dolar arasında değişmektedir. Meslek sahibi olanların veya idari görevlerde çalışanların aldıkları aylık ücretler 250-500 dolar arasında değişmektedir. Yabancıların istihdamı için özel gerekmektedir. Bölgelerin dışında çalışabilmek için ise çalışma karnesi gereklidir. Serbest Bölge içerisinde çalışan yabancıların ise genel otoriteyi temsilen yönetim heyeti başkanından izin almaları yeterlidir.

Bölgedeki Gelir Vergisi ve diğer Vergi uygulamaları yönünden ise, Serbest Bölgelerde faaliyette bulunan şirketler, eğer 5 veya 10 yıl süre için ayrıca vergiden muaf tutulmamış iseler, normal olarak vergiden muaftırlar. 5 ile 10 yıl süre için vergi istisnasından yararlanamayan şirketlerde temettüler, faizler ve gayri maddi haklar ile ilgili olarak alınan vergilerde % 40 civarında vergi stopajı vardır.

- Menkul sermaye kazançlarının vergi oranı da % 32'dir.

- Petrol arayan veya çıkartan şirketlerin tabi olduğu vergi oranı % 40'dır.

- 50 ya da daha fazla işçi istihdam eden endüstrilerde 5 yıllık vergi istisnası tanınmıştır.

- Mevcut tarımsal şirketlere 5 yıllık vergi istisnası verilmiş bulunmakla beraber yenileri için bu süre 10 yıla çıkartılmıştır.

- Diğer şirketlerin sermayesinin en az % 90'ına sahip olan, şirketler buralardan elde ettikleri temettü için vergi ödememektedirler.

- Şirketler ilk kez kayıt olduklarında ödenmiş sermaye

yelerinin % 0,5'i kadar bir harç ödemektedirler.

Bölgedeki Garantiler ise, 1974 yılında çıkarılan ve Serbest Bölgelerde yapılacak yatırımları düzenleyen yasaya göre Mısır Hükümeti Arap ve yabancı yatırımlardan gümrük harç ve gelir vergisi alınmamasını garanti etmiştir. Aynı kanuna göre kâr transferlerinin resmi kur üzerinden yapılacağı da belirtilmiştir. Ancak, zaman zaman beliren döviz kıtlığı nedeni ile hükümet bu taahhüdünü güçlkle yerine getirebilmektedir.

Bunun yanısıra bölgedeki Özel teşvikler ise, yabancı ve Arap yatırımlarını düzenleyen 1974 kanuna göre, Serbest Bölgelerde faaliyetlerde bulunan şirketler gümrük vergileri, ihracat vergileri, gelir vergileri ve sermaye konusundaki kayıtlamalardan müstesna tutulmuşlardır.

- Yatırım fonunun binde 5'inden fazla olmamak kaydıyla dağıtılan kârların da gelir vergisinden düşülebیلme imkanı vardır.

- Daha önce 8 yıla kadar tanınabilen vergi istisnası kanunlarda yapılan değişiklik ile 15 yıla kadar çıkarılmıştır.

- Serbest Bölgelerde üretilip Mısır'a sevk edilen mallar yüzde 50 vergiden muaftır. Ancak girdilerinin en az % 40'ını Mısır'dan sağlanması gerekmektedir(224).

3.2.3. Ürdün

Ürdün'deki Serbest Bölgeler iki adettir. Bunların en önemlisi Akabe'dir. Diğer i se Zerka'dır. Akabe, Serbest Bölgesi, Kızıldeniz'in bir kolu olan Akabe körfezinin kuzey ucunda yer almıştır. Ürdün'ün en güneyin şehri olup, Amman'a 250

(224) DPT Serbest Bölgeler Başkanlığı, Rapor 2, s.89-102.

mil İsrail'in Eliat Limanına da 10 mil uzaklıktadır. Zerka Serbest Bölgesi ise Ürdün'ün başkenti Amman yakınında olup inşa halindedir(225).

Akabe Serbest Bölgesi 1973 yılında faaliyete geçmiş olup, Serbest Liman şeklinde hizmet vermektedir. Şu anda kapalı alan olarak 15.000 m² ve açık alan olarak 200.000 m²'lik depo kullanım alanı olduğu anlaşılmaktadır. Serbest Bölge alanı 2 milyon metrekare olup, daha da genişlemeye müsaittir. Bölgede ithalat, depolama, karıştırma, parçalama, paketleme, soğuk depoculuk, transit nakliye, sergileme, dağıtım ve reeksport faaliyetleri yapılmaktadır(226).

Akaba Serbest Limanının iletişim sistemi de oldukça gelişmiştir. Peyk aracılığı ile tüm dünya ülkeleriyle otomatik direkt telefon ve teleks bağlantısı vardır(227). Akaba Serbest Limanının elverişli coğrafi konumu, Ürdün'ün izlediği ekonomik politika ile desteklenmekte ve Akaba giderek Ortadoğu'nun önemli bir ticaret merkezi durumuna gelmektedir. Bölgenin liman tesisleri oldukça gelişmiştir. Derin su yanaşma yerleri, yükleme boşaltma tesisleri ile modern bir limandır. İran ile Irak arasındaki savaş nedeniyle serbest limanın önemi artmış ve Irak'ın bu liman sayesinde diğer ülkelere aldığı malların boşaltıldığı ve nakledildiği bir bölge olmuştur.

Ürdün Serbest Bölgede faaliyette bulunacak firmalar şöyle tanımlanmaktadır(228):

(225) DPT Serbest Bölgeler Başkanlığı, Rapor 2, s.125.

(226) a.g.e., s.126.

(227) T.Engin AKYÜREK, a.g.e., s.40.

(228) DPT, Serbest Bölgeler Başkanlığı, Rapor 2, s.125.

- Yeni bir firma olmalıdır,
- Modern teknoloji getirmelidir,
- Hammadde ve girdileri mahallinden temin etmelidir,
- İlgücünü geliştirmelidir,
- Ürdünün ithalata bağımlılığını azaltmalıdır.

Yukarıdaki nitelikleri taşıyan ve Akaba Serbest Bölgesinde faaliyetine izin verilen firmalara 12 yıl süre ile gelir vergisinden arazi, ruhsat ve inşaat vergi veya harçlarından tamamen muaftır.

- İlgücü yönünden, Ürdün'ün toplam işgücü 400.000 civarında olup, Arap ülkeleri içinde en iyi nitelikte olanlardandır. Kadınların iş hayatına fazla giremeyişlerinden ve nüfusun % 50'sinin 16 yaşın altında bulunmasından dolayı, işgücü kıtlığından söz edilebilir. Bu nedenle Mısır ve Pakistan'dan göçmen işçiler Akaba'da ve Ürdün'de çalışabilmektedirler. Vasıfsız işgücüne günde 9.60 dolar ve vasıflı işgücüne ise 19.20 dolar arasında gündelik verilmektedir.

Hükümet Akabe Serbest Bölgesinde faaliyette bulunan firmalardan, faaliyette bulundukları sürece herhangi bir gümrük ve benzeri vergilerin alınmayacağını garanti etmektedir. Ayrıca Hükümet, döviz konvertibilitesi, kâr ve sermayenin transferi konusunda da bir sorun olmayacağını garanti etmektedir. Bunun yanında özel teşviklerde uygulanmaktadır.

Ürdün'deki Serbest Bölgelerin yönetimi ise; Serbest bölgelerle ilgili her tür faaliyete "Serbest Bölgeler Kuruluşu" (Free Zones Corporation) 1976'da kabul edilen 39 sayılı Serbest Bölgeler Kuruluşu Kanunu'na göre kurulmuş olan ve bağımsız bir idari ve mali statüye sahip olan bir kuruluştur. Serbest Bölgeler Kuruluşu F.Z.C., direkt olarak Ürdün Maliye Bakanlığı'na karşı sorumludur.

F.Z.C.'nin başlıca görevleri şunlardır(229):

- (1) Serbest Bölgelerin kurulmasına veya kapatılmasına karar vermek,
- (2) Serbest Bölgelerin yönetimi ve her tür idari işlerini yürütmek,
- (3) Serbest bölgelerin statüsü ve yapısını belirleyen tüzükleri hazırlamak.

F.Z.C.'nin en üst organı Yönetim Kurulu'dur. Yönetim Kuruluna Maliye Bakanı Başkanlık eder. Başkan Yardımcısı F.Z.C.Genel Sekreteridir. Yönetim Kurulunun diğer üyeleri de Endüstri ve Ticaret Bakanı, Gümrük Bakanı, Ulaştırma Bakanı ve Merkez Bankası Başkanı'dır.

Ürdün'deki Serbest Bölgelere sınai faaliyetlerde bulunabilmek, özel bir izne tabidir. Bu izin Serbest Bölgeler Kuruluşu F.Z.C.'nin Yönetim Kurulu'nun önerisi ve Bakanlar Kurulu'nun onayı ile verilebilir. Bu izinin verilebilmesi için genellikle şu koşullar aranır(230).

- (1) Yerel olarak ülkede bulunmayan bir endüstri kolu olması,
- (2) Yeni ve gelişmiş bir teknoloji getirmesi,
- (3) Sınai üretiminde kullanacağı hammaddeleri Ürdün'den temin etmesi,
- (4) Ürdün'deki endüstriyi tamamlayıcı nitelikte olması,
- (5) İstihdam olanaklarını arttırması ve işgücünün gelişmesine yardımcı olacak nitelikte bir yatırım olması,
- (6) Ülkenin ithalatını azaltacak yatırımlar olması,
- (7) Genel olarak ihracata yönelik olması.

(229) T.Engin AKYÜREK, a.g.e., s.41.

(230) a.g.e., s.42.

Serbest Bölgelerde yapılan sınai yatırımlar şu teşviklerden yararlanırlar:

- (1) 20 yıl süre ile gelir vergisinden muafiyet,
- (2) İthalattan alınan vergilerden istisna,
- (3) Sermaye ve kâr transferlerinde kolaylıklar sağlanması,
- (4) Ürdün için geçerli olan her tür harç ve resimden muafiyet'dir.

3.2.4. Suriye

Suriye'nin tarihi bakımından Serbest Bölge çalışmaları ilk önce 1952'den beri Şam'da özellikle araba sevkiyatı için kullanılmakta olan bir transit bölge vardı. Daha sonraları 1969 yılında Şam Uluslararası havaalanında bir gümrüksüz mağaza kurmuş ve 1971 yılında, Ekonomi ve Dış Ticaret Bakanlığının altında, Serbest Bölge Genel Teşekkülü (General Establishment for Free Zones) GEFZ olarak adlandırılan, bölge işlemlerini ve yatırımcıların uygulamalarını denetleyebilecek yetkilerde bir işletme kurmuştur.

Suriye'de bulunan Serbest Bölgeler: Şam, Şam Uluslararası Hava Limanı, Adra, Halep, Tortus, Lazkiye, Deraa'dır.

Suriye'deki Serbest Bölgeler, Suriye ile takas anlaşması olan Arap ülkelerine hizmet etmekte ve Sovyetler Birliği'ne girişi sağlanmaktadır. Orta Doğu'da bir kavşak olan Suriye, Akdeniz kıyısındaki İskenderun ve Lübnan Limanlarını, Körfez ülkeleri ve Arap yarımadasıyla birleştirmiştir(231).

Yetki teşebbüsleri ithal lisansından, makina ekipman ve hammadde harçlarından ve bütün gümrük resimlerinden muaf tutulurlar.

(231) DPT, Serbest Bölgeler Başkanlığı, Rapor 2, s.113.

Suriye'deki Serbest Bölgelerin en büyüğü olan Adra 25 acre'lik (1 acre = 4.39 dönüm) bir alan, ABD ve Batı Avrupa'dan alınan kullanılmış otomobilleri diğer Orta Doğu ülkelerine ihraç etmeye ayırmıştır. Bu bölgede motor montajı, buzdolabı, airconditioner'ler, plastik borular, hassas kağıt, eczane malzemeleri, perde kornişleri gibi kurulu sanayiler mevcuttur. Diğer Serbest Bölgelerde genellikle, ilaç, parfüm, kozmetik, tuvalet malzemesi, mücevherat, kimyevi malzeme, halı, deterjan, boya, tarım aletleri, meyve suyu kutulama gibi tesisler mevcuttur.

Bölgelerdeki haberleşme işgücü faaliyetleri şöyledir(232):

Suriye'nin uluslararası telefon hizmeti orta derecededir. Bölgede bazı telefon ve teleks bağlantıları mevcuttur. İlaveler yapılmaktadır.

İşgücü arzında, petrol ve inşaat endüstrileri tarafından sağlanan istihdam imkanlarından dolayı, diğer Orta Doğu ülkeleri gibi ciddi problemlerle karşılaşmıştır. Bölgedeki bazı hafif endüstrilerde sadece sabahları yarım gün olarak 240 ile 280 dolar arasında aylık ücretlerle bayan üniversite öğrencileri istihdam edilmektedir.

Vasıflı işçiler 20-25 dolar arasında günlük ücretler alırken vasıfsızlar 6-15 arasındaki ücretlerle istihdam edilmekte olup, bölgede sendikalar asgari ücretler, çalışma şartları ve işten ayrılma konularında Suriye kanunları uygulanmaz. İşgücünün % 20'si yabancı uyrukludur.

- Hükümet bölgeye giren eşyadan gümrük vergisi almamayı garanti eder. Kurumlar Vergisi alınmaz ve ithalat lisansı-

na lüzum yoktur. Kazançların serbestçe dışarı çıkmasını garanti etmez. Bunun için Suriye Merkez Bankası ve Milli Ekonomi Bakanlığından izin alınması gerekmektedir.

Suriye Bölgedeki yüksek işçi ücretlerine ve vasıflı işçi sıkıntısına rağmen, birer vergi sığınağı olarak kurulumlarından, tanınmış firmaları kendisine çekmiştir. Bölge kullanıcıları, gümrük resimlerinden, satış ve damga resminden ve kurumlar vergisi dahil bütün vergilerden muaftır. Bölgede sözleşmeli kullanıcılar için çalışan işçiler şahsi gelir vergisi ödemezler. Bölgede kambiyo kontrolü yoktur, ithal lisansı aranmaz. Bölgede kullanıcılar ihracat yaptıklarında diğer Arap ortak pazarı üyeleri ve Suriye'nin ticaret anlaşması yaptığı Arap ülkelerinin koydukları düşürülmüş gümrük oranlarından yararlanabilirler. Bölgede üretilen ve en az % 40 yerli katkı (malzeme ve işgücü) ihtiva eden ürünlere Suriye menşe şahadetnamesi verilir(233).

3.2.5. Bahreyn

Masra körfezinde bağımsız bir şehlik olan Bahreyn'in ana limanı Minol Sulman'daki rıhtıma bitişiktir. Serbest Transit Bölgesi şeklinde faaliyet gösteren ve Mina Sulman'a bitişik olan bu bölge, Muharrağ (havaalanının bulunduğu) ve Sitrah (rafineri bölgesi)ni de içine alan 33 takım adadan oluşan, içindeki ana adanın (Bahreyn olarak da adlandırılır) kuzey kıyısındadır.

Serbest Bölge uygulamasında faaliyet gösteren Bahreyn'deki uygulamaları şöyle açıklanabilir(234):

Bölge, Orta Doğu, Batı Avrupa ve Uzakdoğu'ya hizmet

(233) a.g.e., s.120-123.

(234) a.g.e., s.51-57.

verirken, aktarma için gelen mallar, işlem gördükten sonra hemen ihraç edilecek yabancı menşeli mallar üzerinden gümrük resmi alınmaz. Bu yönden, Bahreyn Serbest Bölgesinde; depolama, kargo, elleştirme, tamir etme, imalat, montaj ve hafif endüstriyel işlemler yapılabilmektedir.

Bahreyn Serbest Ticaret Bölgesi, 1958 yılında gelirlerinin % 70'ini petrol royettelerinden kazanmakta iken, yeni bir gelir kaynağı sağlamak amacıyla kurulmuştur. Bölge, yerli ve yabancı firmaların kiralayabileceği kapalı alanın toplamı, 27.900 metrekareyi bulan araziyi kendi bünyesinde bulundururken, diğer Körfez Ülkeleri ile Uzakdoğu'ya düzenli vapur seferleri vardır.

Haberleşme yönünden ise, telefon ve teleks hizmetleri son derece iyidir. 45 dolar kurma masrafı ile hemen teleks temin edilebilmektedir.

İşgücü bakımından da, ülke genellikle Arap ülkelerinden işçi ithal edilmesine rağmen işgücü sıkıntısına yol açmıştır. İşçiler için günlük ücretler 6,50 dolardan 9 dolara kadar değişmektedir. Sendika kurulmasına müsaade edilmemekle birlikte anlaşmazlıkların halli için idare-işçi danışma yerleri ve Hükümetin ara bulma ve hakemlik kuruluşları vardır.

Hükümet aktarma yapılmak üzere Bahreyn Serbest transit bölgesine gelen yabancı eşyadan gümrük vergisi almamayı garanti etmiştir. Kârların, kazançların, sermaye ve royeltelerin ana ülkeye serbestçe çıkışına müsaade edilebilir. Bölgede uygulanan özel teşviklere göre alınan yegane vergiler, sadece Bahreyn Serbest Bölgesi dışında alınan, düşük ihraç ve gümrük resimleridir. Kambiyo kontrolü yoktur.

3.2.6. Muaritus

Muaritus, 1970 yılında Serbest İhracat veya İhracat işlem merkezi şeklinde faaliyet göstermektedir. Bölgenin uygulama yönünden fonksiyon ve amaçlarını şöylece açıklayabiliriz(235):

a) Fonksiyonları: İhracat işlem merkezi çok yönlü fonksiyonları olan liberal bir kefaletli fabrikalar (bonded factories) sistemini kabul etmiştir. Üreticilerin endüstriyel çalışmalarına ileri derecede yardım eden düzenli ve hızlı bir iş ortamı oluşturulmuştur. Yatırımların gereksinme duyduğu altyapı kolaylıkları mevcuttur. Mükemmel karayolu ağı ile liman ve havaalanı tesisleri ile kurulan fabrikaların işleri çok kolaylaştırılmıştır. Bölge, başarılı girişim yapan yatırımcıların ihracat hedefleri ile ilgili olarak pekçok olanağı temin etmektedir.

b) Amaçları:

- 1- Muarituslu'lar için yeni istihdam olanakları yaratmak,
- 2- Muarituslu'ların yükselen hayat standartlarının devamını temin için düzenli ve yüksek oranda döviz gelirleri sağlamak,
- 2- Sanayideki son teknikleri ülkeye çekmek.

Endüstriyel kalkınmada düzenli adımlarla büyüyen destek/yan sanayiler temel madde ve parça imalatçılarındaki mamul mal arzının geliştirilmesi.

Turistik otel inşası için beton blok, seramik fayans, mobilya üretimi, inşaat sanayi için gerekli demir çubuk üre-

timi dahil çelik haddehanelerin kurulması.

Endüstriyel Özellikleri

Bunların birincisi, emek-yoğun sanayiler büyük bir iş ortamı yaratacak ve doğrudan istihdam fırsatları oluşacaktır. Buna göre kurulan ihracat işlem merkezleri aşağıdaki sanayi dallarında faaliyet göstermektedir.

Elektronik ürünleri ve ilgili parçaları, hassas makine ve bilimsel aletler, optik eşyalar, el sanatları ürünleri, mobilya, saat montajı, fotoğrafçılık aletleri, v.s. alet ve avadanlık, elektrikli aletler ve ürünleri, deri ürünleri, oyuncaklar, yat ve gemi, kauçuk ürünleri, mücevherat, matbaacılık sanatı, gıda işleme, giyim eşyaları (örgü ve dokumuş mallar). Bu gibi üretimlere imalatçılar bölgede kolaylıkla iş kurabilirler.

Muaritius İhracat İşlem Merkezlerinin (Serbest İhracat Bölgelerinin) üstünlükleri için ise;

1- Sermaye malları ithalat ve vergi ödemelerinden tamamıyla muaftır (Makina, teçhizat; yedek parça),

2- Yan mamul mallar ve hammaddeler üzerindeki tüketim ve ithalat vergilerinden tam muafyite (Alkol, tütün ve petrol ürünleri hariç),

3- En az 10 yıl, en fazla 20 yıl kurumlar vergisinden bağışıklık,

4- Beş yıl süre ile kâr hisseleri üzerindeki gelir vergilerinden bağışıklık,

5- Şirket kazançlarının, kâr hisselerinin ve sermaye-

nin ana ülkeye geri gönderilmesinde serbestiyet,

6- Tercihli tarifieden elektrik enerjisi sağlanması,

7- Hammaddeler ithalatı için ticari bankalardan tercihli krediler sağlanması,

8- Sanayicilerin kullanımı için geliştirilmiş fabrika binaları,

9- On yıl süre ile toplam bina maliyetinin % 50'si oranında kredi,

10- İhracat amaçlı sanayilere uygun iş yasaları ile yardımcı olmak,

11- Ticari bankalardan düşük faizli ihracat finansmanı sağlaması,

12- Vinç ve diğer liman tesislerinin kullanımından dolayı devlete ödenecek ücretten bağışıklık,

13- Yeni sanayi girişimcileri tarafından satın alınan bina ve toprak tescil ücreti ödemelerinden bağışıklık,

14- Kullanılan konut yakınındaki arazinin tercihli tarife ile kiralanması,

15- Firma hissedarlarına oturma izni çıkarılması,

16- Giriş ve çıkış yapan ticari malların gümrük kontrolünün 24 saat içinde tamamlanması,

17- Muaritus kalkınma bankası tarafından yatırım sermayesi tahsisatının her nereye olursa olsun verilme önceliği,

18- İhracatçılara devlet dış ticaret birimi tarafından pazar bilgileri ve yabancı pazarlara giriş kolaylığı gibi hizmetler,

19- Fuarlar, reklamlar ve ticari misyonlar masraflarına devlet yardımı,

20- Yeniden yatırımda kullanılan fakat transfer edilmeyen yabancı yatırım kârları için gelir vergisi bağışıklığı,

21- Mamul mallar için ihracat lisansının yarı mamul mallar, hammaddeler ve makinalar için ithal lisansının derhal çıkarılması,

22- Devletleştirmeye karşı garanti (1963 tarih ve 2 sayılı tebliğ),

23- Uluslararası kalkınma ve İmar Bankası kontrolü altında yatırım anlaşmazlıklarının çözümü.

Bu gibi bağışıklık ve kolaylıklarla Muaritus Serbest İhracat alanında başarı göstermeye çaba göstermektedir.

3.2.7. Yunanistan

Yunanistan'da Serbest Bölge faaliyetleri çok eskilere dayanır. 1925 yılında kurulan Selanik Serbest Bölgesi 1953 yılında çıkarılan kanunla yöneltilmektedir. Ayrıca Yugoslav Serbest Bölgesi 1929 yılında 50 yıllığına olmak üzere açılmış; fakat ancak 1975 yılında yapılan anlaşmayla çalışmaya başlamıştır. Pire 1932 yılında kurulmuş, "Pire Liman Yönetimi Hakkında" 1950'de çıkartılan kanunla yönetilmiştir. Yanlız Pire'nin Serbest Liman olarak faaliyet göstermesi çok eski zamanlara kadar uzanmakta ve arazi taş duvarlarla çevrili bir bölgedir(236)..

(236) DPT, Serbest Bölgeler Başkanlığı, Rapor 2, s.137.

Yunanistan'da bulunan Serbest Bölgelerin isimleri, verdikleri hizmet tipleri, Gümrük ayrıcalıkları ve diğer bilgiler şöyledir(237):

Pire Serbest Bölgesi: Saronic körfezi üzerinde bir liman şehri olan Pire'nin ana liman alanında yer almaktadır. Atina-Pire arası Yunanistan'ın en yoğun endüstri alanını teşkil eder. Bölge, 325.150 metrekare açık depolama ve 111.480 metrekare kapalı depolama alanıyla 80 acre'lik (323.744 metrekare) bir alana sahiptir.

Selanik Serbest Bölgesi: Yunanistan'ın kuzeyinde ve Makedonya bölgesinde yer alan Selanik körfezinin en iç kısmında bulunur. 167.220 metrekare açık depolama ve tamamı 46.450 metrekare (anbarları, transit barakaları, 20.000 ton depolama kapasiteli hububat anbarı ve soğuk hava tertibatı olan) depolama alanına sahiptir. 200.000 metrekarelik yeni konteyner terminali 1981'de hizmete girmiştir.

Yugoslav Serbest Bölgesi: 1975 tarihli anlaşmaya dayanılarak, faaliyet gösteren limanda ayrı bir yeri olan bölgedir. 74.320 metrekarelik alana sahiptir.

Pire, Balkan Yarımadası ve Avrupa'ya hizmet verirken, Selanik Serbest Ticaret Bölgesi, Balkan ülkelerine hizmet verir. Bunun yanında Yugoslav Serbest Bölgesinde Yugoslavya'dan gelen ve Yugoslavya'ya giden hat üzerinde geçici olarak stoklanması için bir transit bölge görevini verir.

Yabancı kaynaklı mallar gümrük harcı ve diğer vergiler alınmaksızın Serbest Ticaret Bölgesine getirilebilir. Bölgede kaldığı sürece ya da tekrar yüklenerak dışarıya ihraç edildiğinde her türlü harç ve vergiden muaf tutulur. Malların

alındığını veya bölgeler içinde nakledildiğini gösterir belgeler hiç bir damga resmine tabi değildir. Yugoslav Serbest Bölgesinde gümrük mevzuatı açısından Yunan kanunlarından çok Yugoslav kanunları yürürlükteadır.

Pire ve Selanik Serbest Bölgeleri paketleme, cins ve etiketleme faaliyetleri için kullanılabilir. Yanlız Selanik Serbest Bölgesinde olmak üzere, küçük çapta montaj ve imalat faaliyetleri de yürütülebilir. Yüksek vergiye tabi Yunan Tekel malları ve üretimlerinin Serbest Bölgeye getirilmesi ve depolanması yasaktır. Anbar kiralari feet kare başına ayda 6 ve 8 cent (metrekaresi 65 ve 85 cent arası) değişmektedir.

Haberleşme yönünden bölgelerde, hızla gelişen telefon şebekesiyle çok etkin bir posta ve teleks hizmetine sahiptir. Ofisler için telefon ve teleks hizmetleri mevcut olup, bir teleksin bağlanması araç gereç dahil 150 dolar'a mümkün olmaktadır.

Bölgedeki işgücü piyasasında ise, vasıflı personelde eksiklik çekilirken, vasıfsız işçilerde fazlalık vardır. Vasıfsız işgücüne ödenen saat ücreti 1,25 dolar ile 1,50 dolar arasında olurken vasıflı işgücüne ödenen saat ücreti ise 2 dolar ile 2,50 dolar arasında değişmektedir.

Verilen garantiler yönünden ise, ihracata yönelik alanlarda dahil olmak üzere üretim yatırımları için Yunanistan'a getirilen yabancı sermaye ile birlikte yabancı sermaye çekici yatırımlar da 1953 tarihli 2687 sayılı Yabancı Yatırımlar Kanunu'nun getirdiği teşviklerden yararlanır ve bu kanun hükümlerine göre yasal olarak korunur. Kanun, hissenin ve ödünç sermayenin ülkesine iadesini, anlaşmaya varılan para cinsi üzerinden kârın ve faiz kazançlarının ödenmesini, lisans ödemelerinin döviz cinsinden transferini güvence altına alır. Onaylanmış projelerin durumları ayrı ayrı ele alınmak-

sızın transferlerine otomatikman geçilir, gibi kolaylıkları ve garantileri içerir.

Ayrıca, 1982 Temmuz ayında ülkenin bölgesel ve ekonomik kalkınmasıyla ve yatırım teşvik unsurlarının geliştirilmesiyle ilgili hükümlere değinen 1967 tarihli "Mucize Kanun" değiştirilerek yerine 1262/1982 sayı ve tarihli kanun çıkarılmıştır. Adıgeçen bu kanun dört tür teşvik tipini kapsamaktadır.

Yunanistan uygulaması yakın komşumuz olması bakımından incelenmesi ve ülkemiz açısından, kurulacak olan Serbest Bölge tipinin belirlenmesinde isabet olacaktır.

3.3. Uzak Doğu'da Serbest Bölge Uygulayan Ülkeler

3.3.1. Çin Halk Cumhuriyeti

Çin Halk Cumhuriyeti 1979 yılında Hong Kong sınırı yakınlarında 327,5 km²'lik ve 300.000 nüfuslu Shenzhen kasabasında "Özel Ekonomik Bölge" (Special Economic Zone) adı altında bir Serbest Üretim Bölgesi kurmuştur(238).

Çin Halk Cumhuriyeti, özellikle 1980 yılından sonra Serbest Bölge faaliyetlerini hızlandırmış, üç yıl önce bir köy olan Shenzhen'i bugün modern bir kent haline getirmiştir. Hong Kong'un yakınında olması, başta Hong Kong sermayesi ile işbirliği yaparak ortak işler kurarak, Singapur ve Japonya'dan yatırım çekmektir. Nitekim 3 yıl içinde 2,5 milyar dolarlık yabancı sermaye bölgeye girerek 350 milyon dolarlık mal üretilmiştir(239).

(238) T.Engin AKYÜREK, a.g.e., s.61.

(239) Engin BİLGİNER, Sarı Devin Yeni Yüzü, Hürriyet Gazetesi, 15 Aralık 1984.

Serbest Bölge faaliyetlerinin hızlanmasında diğer bir etken ise "Çin ve Yabancı Sermaye Kullanan Ortak Girişimler Hakkındaki Çin Halk Cumhuriyeti Kanunu"nın büyük etkisi olmuş ve kanun, 1 Temmuz 1979'da Beşinci Milli Halk Kongresi İkinci Oturumunda kabul edilerek 8 Temmuz 1979'da yayınlanmıştır(240).

Shenzhen, endüstriyel yatırımların yoğunluk kazandığı bir Serbest Bölgedir. Şu anda bölgede büyük bir kamyon, otobüs ve traktör fabrikası, teyp, radyo ve diğer elektronik aletleri üreten tesisler, tekstil ve ayakkabı fabrikaları bulunmaktadır. Bu yatırımların büyük bir kısmı yabancı sermaye yatırımlarıdır. Bölgedeki yerli ve yabancı yatırımların tamamı özel sektöre aittir. Bölge Çin Halk Cumhuriyeti'nin bir parçası olmasına rağmen, Çin'deki yasaların hemen hemen tamamı burada geçersizdir. Özel sektörün çok uygun koşullarda faaliyet gösterebilmesi için her türlü tedbirler alınmıştır. Bölge özel bir yönetime tabidir(241).

Shenzhen Serbest üretim Bölgesine özellikle yabancı yatırımları çekebilmek için birçok önlemler almışlardır. Bu önlemler şunlardır: "Serbest Bölgemize gelin. İster bizimle ortak, ister tümüyle size ait bir şirket kurun. Size işçiyi biz bulalım. İşçimiz Hong Kong'dan ve dünyanın öbür bölgelerinden çok daha ucuza çalışır (% 50 daha düşük ücret). Bu arada istediğiniz elemanı dışarıdan getirin ve istediğiniz ücreti verin. Bizde grev korkusu yoktur. Çalışma kurallarını siz saptayın, istediğiniz gibi işçi çıkartın, ücretini kısın. Parasını günlük, saatlik, haftalık ya da aylık olarak verin, fark etmez.

(240) R.KARLUK, a.g.e., s.225.

(241) T.Engin AKYÜREK, a.g.e., s.61.

Bütün yatırım malları ve üretim vergiden muaftır. Gelir Vergisi yalnızca % 15'dir. Yatırımınız 5 milyon dolardan fazlaysa, bu vergi % 30 azaltılır. İlk üç yıl vergi alınmaz. Kârlar yeniden yatırıma yöneltilirse tamamen vergiden muaf tutulur. Size 30-50 yıl süreyle toprak kiralarınız". Ayrıca Şhenzhen Serbest Üretim Bölgesinde üretilen malların yarısı için Çin Hükümeti % 50 ithal garantisi vermektedir(242).

Bölgenin dünya ile haberleşme bağlantısı oldukça zayıf olup, bu bağlantıyı Hong Kong üzerinden yapmaktadır.

Şhenzhen Serbest Üretim Bölgesinde şu anda 100.000 kişi işçi vardır. Ancak bölgenin yakın çevresinde 6 milyon insan yaşamaktadır. Gerek duyulduğunda bu bölgeye takviye edilmektedir.

3.3.2. Güney Kore

Bilindiği gibi gelişmekte olan ülkeler arasında yabancı sermayenin sağladığı imkanlardan yararlanarak ekonomik kalkınmasını başarı ile gerçekleştirmeye çalışan Güney Kore, bu yönüyle ilginç bir örnek teşkil etmektedir.

Güney Kore'nin 1978/1979'da toplam nüfusu yaklaşık olarak 37,6 milyon olup, bu nüfus - 99 bin km² alan üzerine yayılarak, km²'ye 380 kişilik bir nüfus yoğunluğa düşmekte idi(243). Ülkede uygulanmakta olan dört beş yıllık ekonomik planın gelişme stratejilerine göre, izlenecek olan planın ana hedefleri(244):

- Ülkeye modern sanayileri getirmek,

(242) Engin BİLGİNER, a.g.m.

(243) Hans Ulrich Luther, Güney Kore Bir Model Olabilir mi?
Çev.: Erol Özbek, Belge Yayınları No:26, İstanbul 1984, s.35.

(244) a.g.e., s.77-84.

- Böylece bunun getirdiği teknolojiyi ve teknik bilgiyi (Know-how) devralmak,

- Öncelikle emek ve ücret yoğun alanlarda ihracata yönelik sanayileşme yoluyla işsizliği gidermek ve aynı zamanda dış ticaret açığını kademe kademe azaltmaktır.

Bu planlar devreler itibariyle de:

Birinci Beş Yıllık Planının (1962-1966) çekirdeği özellikle enerji şebekelerinin, yolların, limanların ve demir yollarının genişletilmesi olarak değerlendirilmiştir.

İkinci Beş Yıllık Plan (1967-1971) G.S.M.H.'nin ortalama olarak % 10 oranında artmasını öngörmekte olup, ihracata yönelik hafif sanayilere öncelik verilerek (özellikle tekstil ve kontraplak), ülkedeki işsizlik oranını % 20'den % 5'e düşürmeyi planlayan istihdam yaratma programları düşünülmüş ve bu plan hedeflerinde GSMH ortalama olarak % 10,5 büyüme göstermiştir.

Üçüncü Beş Yıllık Plan (1972-1976) döneminde, o zamana kadar tek yönlü olarak gelişen ihracatın yapısı çok yönlüleştirilerek özellikle, gemi inşası, kimya ve elektronik sanayilerin genişletilmesi, ihracat mallarının genel olarak artırılması öngörülmüştür. Yıllık büyüme hızı 9,3 olarak belirlenmiştir. Fakat 1976 yılında GSMH % 15.2 ile uluslararası bir büyüme rekoru kırmıştır.

Dördüncü Beş Yıllık Plan (1977-1981) dönemi, G.S.M.H. da % 9.2 lik bir gerçek artış, yeni bir ihracat artışı ve dış ticaret açığının giderilmesini öngörmüştür. Bu verilere göre Güney Kore'nin Beş Yıllık programları ve performansları aşağıdaki Tablo 29'da gösterilmiştir(245).

(245) Bülent USTAĞLU, Yeni Sanayileşen Ülkelerin Süratli Gelişmesi, İstanbul Sanayi Odası Dergisi (İSO), 15 Şubat 1984, Sayı 216, s.29.

TABLO 29- Güney Kore'nin Beş Yıllık Programları ve Performansları

	<u>Dönem</u>	<u>Hedef</u>	<u>Gerçekleşme</u>
1	1962-1966	7.1	8.5
2	1967-1971	10.5	10.5
3	1972-1976	9.4	11.0
4	19-7-1981	9.0	9.6

KAYNAK: Bülent Ustaoglu, a.g.m., s.29.

Güney Kore, yukarıda belirtilenlerin yanında özellikle 1980 yılında bu ülkenin GSMH'sı cari fiyatlarla 57.4 milyar ABD dolarıdır. 1982-1986 yıllarını kapsayan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde GSMH'nin % 7.6 oranında artarak 90 milyar ABD dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir. 1981'de 1.636 ABD doları olan kişi başına milli gelirin 1986'da 2.170 dolara ulaşması beklenmektedir. Madencilik ve imalat sanayi sektörünün yıllık % 10.8 oranında büyüyerek 1986'da GSMH'nin % 35'ini oluşturması amaçlanmıştır. Yıllık % 7.6'lık büyüme ulaşabilmek için toplam yatırımların yıllık % 8.8 oranında artması ve 1986'da G.S.M.H.'nin % 32.4'ne ulaşması hedef olarak alınmıştır. Yatırımların dahili kaynaklardan finansmanı öngörülmektedir. Mal ihracatının yıllık % 11.4 oranında artması ve 1986'da 53.0 milyar ABD dolarına ulaşması amaçlanmıştır. Güney Kore'de 1981'de ihracat değeri 21.0 Milyar ABD dolarıdır. İthalat ise yıllık % 8.4 oranında gelişerek 55.5 Milyar ABD doları olacaktır. 1981'de 7.0 milyar ABD doları olan döviz rezervinin 1986'da 11.0 milyar ABD dolarına ulaşması beklenmektedir. Toplam nüfusun yıllık olarak % 1.55 oranında artarak Plan dönemi sonunda 41.8 milyona ulaşması amaçlanmıştır. Değişen yaş yapısı dolayısıyla ekonomik yönden aktif nüfustaki artış hızı yıllık % 2.8 olacak, işsizlik oranı 1980'de % 5.2 iken 1986'da % 4.0'e düşecektir(246).

(246) R.KARLUK, a.g.e., s.89-90.

Yukarıda kısaca değindiğimiz Güney Kore bu ilginç durumlarını ana hatları ile özetlemeye çalışılarak konumuz bakımından önemli olan Serbest Bölge faaliyetlerine geçmeden önce, Korenin 1802 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu (Foreign Capital Inducement Act.) 3 Ağustos 1966'da çıkarılmış ve 12 Mart 1973 tarih 2598 sayılı Kanun ile değiştirilmiştir*.

Adıgeçen Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununun 4.cü maddesine uygun görülüp teşvik edilmektedir(247). Teşvik Kanununun ruhuna uygun olarak hükümet yabancı yatırım projelerini öncelikle teşvik etmiş, bu projeler içinde konumuzla ilgili olan ve "Serbest Bölgelerde gerçekleştirilecek yatırımlar"ın olması Kore'de Serbest Bölgelerin başarılı olmasını artıran nedenler arasında gösterilebilir.

Güney Kore'deki Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununun uygulamaya girmesiyle, uygulanan vergi muafiyet ve indirimlere konu olan vergiler de belirtilerek, Serbest Bölgelerin kurulması için cazibesini artırmıştır. Aşağıdaki Tablo 30'da vergi, muafiyet ve indirimlere konu olan vergiler görülmektedir.

İlk defa 1970 yılında Masan Serbest İhracat Bölgesi Güney Kore'de kurulmuştur. Daha sonra 1973 yılında IRI Serbest Bölgesi kurulmuştur. Bu ve diğer bölgelerde Hükümet hızlı ekonomik gelişmelere ayak uydurmak için, endüstriyel emlak alım teşebbüslerini etkili bir şekilde teşvik etmektedir. Endüstriyel bölgelerdeki bütün endüstri kuruluşları, düşük arazi maliyetleri, yeterli miktarda enerji ve su temini, iyi ulaşım imkanları, yönetim desteği gibi çeşitli kolaylıklardan emlak vergisi, emlak alım ve tapu vergilerindeki indirimler-

(*) (Kanun için daha geniş bilgi için Bkz. S.Rıdvan KARLUK, Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, s.90).

(247) a.g.e., s.91.

TABLO 30- Güney Kore'de Vergi Muafiyet ve İndirimine Konu Olan Vergiler

VERGİ CİNSİ	VERGİ KONUSU	VERGİ ORANI	VERGİ İNDİRİMİ VEYA MUAFİYETİ
Şirketleşmemiş Kurumların Gelir Vergisi	Gelir ve kazançların miktarı	% 6 - % 60	İlk beş yıl muaf, sonraki üç yıl % 50 indirim
Kurumlar Vergisi	1- Her iş yılındaki gelir 2- Likitlerden gelir	1- Kuruluş açıldığında % 22- % 33 2- Kuruluş kapandığında % 22- % 33	İlk beş yıl muaf, sonraki üç yıl % 50 indirim
Ücret ve Maaşlardan Alınan Gelir Vergisi	Yabancı kuruluştaki çalışan yabancılar veya teknoloji teşvik kontratına dahil olanlar	% 6 - % 60	İlk beş yıl muaf.
Temettü Gelirleri Vergisi	Temettülerden sağlanan miktar	% 25	İlk beş yıl muaf, sonraki üç yıl % 50 indirim
Teknoloji Gelirleri Vergisi	Teknoloji ve royaltylerden elde edilen gelir	% 25	İlk beş yıl muaf, sonraki üç yıl % 50 indirim
Faiz Gelirleri Vergisi	Elde edilen brüt faizler	% 25	Uygun bulunan borçlar için muaf
Gümrük Vergisi	Ad valorem (CIF fiyat)	% 5 - % 100	Uygun görülen sermaye malları için muaf
Emlak Vergisi	Değer biçilen toprak, gemi, maden alanı vb.	1- Toprak: % 3-% 5 2- Ev ve Gemi % 0.3-% 5 3- Maden: Her Hektara 50 (WON) (*)	İlk beş yıl muaf, sonraki üç yıl % 50 indirim.
Emlak Edinme Vergisi	Satınalma fiyatı	% 2	İlk beş yıl muaf, sonraki üç yıl % 50 indirim.

KAYNAK: Investment Guide to Korea, 1982.

(*) 1982 Şubat tarihli itibarıyla 1 ABD \$: 709.80 WON.

Açıklama: Güney Kore'de 1 Temmuz 1977 tarihinde katma değer vergisi yürürlüğe girmiştir. Yabancı yatırımcının yapmış olduğu sermaye malı ithalatı üzerindeki katma değer vergisi hükümetçe alınmamaktadır.

Rıdvan KARLUK, a.g.e., s.95'den naklen.

den yatırımcılar yararlanmaktadır. Bununla beraber en önemlisi Yabancı Yatırımları Teşvik Kanunu'nda yapılan, yabancı yatırımlara uygulanan vergi indirimi imtiyazıdır(248).

Yabancı yatırımcılar, Kore'nin herhangi bir yerinde arazi kiralayabilir, ya da satın alabilirler. Yabancı uyrukular, yabancıların Arazi Edinme Kanununa tabidirler. Bu kanun iştirakçisi bulunduğu korperasyonun % 50'sinden fazla hissesine sahip bulunan yabancı yatırımların arazi sahibi olmak için İçişleri Bakanlığının onayını almalarını şart koşar. Sözleşmeli anbarlar ve fabrikalar, gümrükler idaresi altında endüstriyel emlakın herhangi bir yerinde kurabilirler(249).

TABLO 31-a. Endüstriyel Emlakin Güncel Statüsü (Aralık 1982)
A Arazi Tahsisi (Birim 1.000 m²)

Emlak	Toplam Alan	Yararlı Alan	Tahsis-Edilenler Alan	Kalan Alan
Masan (Serbest İhracat Bölgesi)	814	588	580	8
IRI Emlakleri	1.425	1.147	1.032	115
Serbest İhracat Bölgesi	317	294	192	102
Endüstriyel Emlak	1.108	853	840	13
Kore Endüstriyel Emlak	3.724	3.045	3.045	-
Gumi Endüstriyel Emlak	18.169	10.489	10.099	390
Changwon Machinery Endüstriyel Emlak	28.549	22.260	15.470	6.790
Yeucheon Petro Kimya Endüstriyel Emlak	18.215	9.200	7.960	1.240
On San Endüstriyel Emlak	16.932	13.190	5.243	7.947
Ban Weol Endüstriyel Emlak	15.524	6.314	3.928	2.386
Mahalli Endüstriyel Emlak	26.774	18.882	14.777	4.105
Özel Endüstriyel Emlak	506	413	413	-
Youngdungpo Machinery İ.E.	156	122	122	-
Incheon Machinery İ.E.	350	291	291	-
TOPLAM	130.632	85.528	62.547	22.981

KAYNAK: KOTRA, a.g.e., s.41.

(248) Kore Ticaret Atasesi, (KOTRA) İstanbul, 1984.

(249) a.g.e., s.41.

TABLO 31-b.

B Malsahipleri

(Birim: Yatırım Sayısı)

Emlak	Yerleşik Yatırımlar	Çalışan Yatırımlar	İnşa Halindeki Yatırımlar	İnşaata Hazır Yatırımlar
Masan Serbest İhracat Böl.	89	83	3	-
Iri Emlakları	103	94	4	1
Serbest İhracat Bölgesi	17	14	2	-
Endüstriyel Emlaklar	86	80	2	1
Kore Endüstriyel Emlakı	372	347	13	-
Gumi Endüstriyel Emlakı	225	183	14	17
Changwon Machinery End Emlakı	125	75	15	30
Yeucheon Petro Kimya En. Emlakı	26	14	3	8
On San Endüstriyel Emlakı	16	9	2	5
Ban Weol End. Emlakı	358	202	59	97
Mahalli End. Emlakları	826	642	66	55
Özel Endüstriyel Emlaklar	119	97	1	10
Yougndungpo Machinery İ.E.	67	57	-	10
Incheon Machinery İ.E.	52	40	1	-
TOPLAM	2259	1746	180	223

KAYNAK: KOTRA, a.g.e., s.42.

Yukarıdaki bu tablolardan görüleceği gibi Tablo A'da emlak üzerinde 1982 yılında Serbest Bölgeler için tahsis edilen arazinin, Masan Serbest İhracat Bölgesinde, toplam 814 bin metrekare olup, bunun 588.000 metrekarelik kısmı yararlı alan ve endüstriler için tahsis edilen alan ise 580.000 metrekaredir. Aynı durum Iri Serbest İhracat Bölgesinde toplam emlakin 317.000 metrekare olup, bunun 294.000 metrekarelik kısmı yararlı alan ve endüstriler için tahsis edilen alan ise 192.000 metrekare tahsis edilmiş olup, 102.000 metrekare alan ise şimdilik boş durmaktadır. Bunun nedeni ise, Iri Serbest İhracat Bölgesi daha yeni kurulmakta oluşudur.

Yine Tablonun B kısmında görülebileceği gibi, Serbest Bölgelerdeki yatırımları göstermektedir. Bunlardan Masan ve Iri Serbest İhracat Bölgelerindeki yatırımlardan, sırasıyla;

Masan Serbest İhracat Bölgesinde toplam 89 yatırımdan 83 adedi çalışır durumda olup 3 adedi de inşa halindedir. Iri Serbest İhracat Bölgesinde ise toplam 17 adet yatırımın 14 adedi çalışır durumda olup, 2 adedi inşa halinde ve bir adedi de inşaata hazır yatırımlar şeklindedir.

Güney Kore'de Serbest Bölgelerin ilk kurulan yer yukarıda belirtildiği gibi Masan'dır. Masan Serbest İhracat Bölgesi olarak 1970 yılında faaliyete geçmiş olup 1973 yılında da Iri Serbest İhracat Bölgesi kurulmuştur. Bu iki bölgede özel vergi muafiyeti uygulanmaktadır.

Bu bölgeler için gerçekleştirilecek olan yatırımların aşağıdaki kategorilerden birisine uyması gerekir(250):

a) Ya yabancı ve Koreli yatırımcılar arasında "Joint ventures" kurulmalı, ya da yatırımın tamamı yabancıların olmalı,

b) Yatırımlar ihracata yönelik (ihracatı garantileyen) çok teknik ve emek-yoğun iş imkanı sağlayacak nitelikte olmalı,

c) Yabancı yatırım, "joint ventures" arazi edinme müsaadesi ve tesis inşaatı ile ilgili idari işlemler Endüstriyel Emlak Yönetimince basitleştirilmiştir.

d) Mal sahiplerinin ihtiyacı olan taşıma, yükleme, boşaltma, ambalajlama, makine ve takımların bakım ve onarımı gibi hizmetler ve diğer kolaylıklar Hükümetçe sağlanmaktadır.

Kore'de kurulan ilk Serbest İhracat Bölgesi olan Masan tümüyle 942.200 metrekarelik bir alanı kaplamaktadır. Yabancı

işletmelerin bu bölgeye yerleşmelerini hızlandırmak amacıyla 69.400 metrekarelik standart fabrika binaları inşa edilmiştir. 1974 yılında bölgeye 111 firmanın yerleştirilmiş olduğu bu sitede 96 firmada fiilen çalışmakta idi. 1973'de kurulan Iri'-de ise, bölgeyi Gunsan Limanına bağlayacak karayolu 1975'de bitirilmesi planlanmıştır(251).

1973 yılında Kore'nin toplam ihracatı olan 3.2 milyar ABD dolarının % 15'i yani 496 milyon ABD dolarlık kısmı Serbest İhracat Bölgesi ile Kore Sanayi İhracat Merkezi, FUMİ, Sanayi Merkezi ve Yerel Sanayi Siteleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Bölge 130.000 kişiye istihdam imkanı yaratmıştır. Serbest ihracat bölgeleri, ihracatı teşvik, teknolojik gelişmeyi hızlandırmak ve yeni yabancı sermayeyi çekerek istihdam imkanları sağlamak amacıyla çıkartılan "Serbest İhracat Bölgeleri Kurulması Hakkında Kanun"a dayanılarak kurulmuştur(252).

Kore'deki yabancı yatırımların Serbest Bölgelerdeki dağılımı yönünden bakılacak olursa Masan ve Iri bölgelerinde daha çok Japon ve ABD yatırımları göze çarpar. Bunun nedenleri ise Japonya'nın coğrafi üstünlükleri ve elverişli yatırım ortamı olmasına karşılık, ABD yatırımları daha çok 1952'deki Kore savaşları ve ikili anlaşmalar yönündendir.

Bu yönüyle Masan ve Iri Serbest İhracat Bölgelerinde yabancı yatırımları durumu 1979 yılında aşağıdaki Tablo 32'de verilmiştir.

(251) Korea's Economy, Past and Present, Seul, Mayıs 1975, s.221.

(252) a.g.e., s.219-221.

TABLO 32- Masan ve Iri Serbest İhracat Bölgelerinde 1979 Yılında Yabancı Yatırımların Durumu

	MASAN			IRI			TOPLAM		
	JAPON	ABD	DiĞER	JAPON	ABD	DiĞER	JAPON	ABD	DiĞER
Firma Sayısı	78	9	2	10	1	1	88	10	3
Yatırım (Milyon \$)	103	9.3	9.8	4.6	0.3	0.5	107.6	9.6	2.3

KAYNAK: Kim C.Jin, The Role of Free Export Processing Zones/The Case of Korea, OECD, 1981, s.38.

Bu tablodan da görüleceği gibi Masan ve Iri Serbest İhracat Bölgelerindeki yabancı yatırımların toplam 88 firma Japonya'ya ait olup % 86.3'ünü teşkil ederken, ABD yatırımları her iki bölgede toplam 10 firma için % 9.8'ini oluşturmaktadır(253). Yine Masan ve Iri Serbest Bölgelerinde yatırımların tutarı ise aşağıdaki Tablo 33'de görülmektedir. Masan ve Iri bölgelerindeki toplam 33 firmanın yani % 32.7'si 300.000 \$ dan az, % 14.8'i 500.000 \$'dan az, % 20.8'i 1 milyon \$'dan az ve % 31.7'si de 1 milyon \$'dan fazladır.

TABLO 33- Masan ve Iri Serbest Bölgelerinde Yatırımların Tutarı

	300.000 \$ ve daha az	500.000 \$ ve daha az	1 Milyon \$ ve daha az	1 Milyon \$ dan fazla	TOPLAM
MASAN	29	11	19	30	89
IRI	4	4	2	2	12
TOPLAM	33	15	21	32	101
	(% 32.7)	(% 14.8)	(% 20.8)	(% 31.7)	

KAYNAK: Kim,C.Jin., The Role of Free Export Processing Zones/The Case of Korea, OECD, 1981, s.38.

Görüldüğü gibi bölgenin ekonomik yönden özendirilmesi dolayısıyla 1979 yılında firmaların yatırımlarının % 68.4'ü 1 milyon \$'dan az iken % 31.7'si 1 milyon \$'dan fazla olması (253) Kim Chan-Jin, a.g.e., s.38.

aslında ters gibi görünürse'de 1 milyon \$'dan fazla olan yatırımlar daha çok ağır endüstri kuruluşları olup daha çok ihracata yönelik üretim faaliyetinde bulunurlar.

3.3.3. Filipinler

Serbest Bölge uygulamaları yönünden Filipinler'de Bataan bölgesi, Serbest Ticaret Bölgesi şeklinde faaliyet göstermektedir. Bataan Serbest Bölgesinin gelişimi ve uygulaması şöyledir(254).

1970 yılında Bataan bölgesindeki Mariveks Limanında Filipin endüstrisinin kurulmasını istediği fabrikalar ve diğer yan hizmetler için oluşturulacak Serbest Bölgenin anah-tarları, Serbest Ticaret Bölge İdaresi (Foreign Trade Zone Authority - FTZA) tarafından yayınlanmıştır. Bu kuruluş 1973'-de yeniden organize edilerek ismi değiştirilmiş ve ihracat İşlem Merkezi (Export Processing Zone Authority EPZA) adıyla bir hükümet kuruluşuna çevrilmiştir. Yeni ortaklık projelerini yürütmek için gerektiğinde tahvil çıkararak borçlanabilecek ve kendi kaynaklarını kendi yaratacak, idare edecektir.

Filipinlerde iş yapma hakkına sahip herhangi bir Filipin vatandaşı, kuruluşu veya bir yabancı bu Serbest Ticaret Bölgelerinde yatırım yapmak ayrıcalığına hak kazanılabilir. Bölgede iki tür yatırımlara izin verilmektedir:

1- ihracat endüstrisi,

2- Hizmet yatırımları (Örneğin, ihracatçılara yardımcı hizmet sağlayan sigorta, bankacılık ve haberleşme gibi yatırımlar).

EPZA, bölge içinde kurulacak endüstriler için bazı kriterler getirmiştir. Bunlar; kiralama izin ve kayıtları veya koşulları, onaylanan endüstriler için mümkün olan teşvik ve kontratlar, güvenlik, rahatlık standartları, mal giriş ve çıkışları, hammadde ve işlenmiş malzemelerin envanteri ve diğer işletme kalemleri gibi. Bölgede yatırım yapmaya hak kazanmak için belirli bir (minimum) yatırım, istihdam ve ihracat potansiyeline sahip olmak gerekmektedir.

Mariveles bölgesinde kurulmuş endüstriler için gerek hammaddeye yatırım tezgah-ekipmanlarının ithalatında gerekse ürünlerinin ihracatında çeşitli vergi ve gümrük muafiyetleri söz konusudur. İlk beş yıllık işletme sırasında varlıkların hızlandırılmış amortismanları ve net işletme hasılatı vergi indirimine tabi tutulmaktadır. Bölgede su ve enerji harcamaları minimumdur. 1973 rakamlarına göre arazi kiralaları, metre-kare için 59 cent ile 1.04 dolar arasında değişmektedir. Su ve enerji fiyatları Malina ve banliyölerinden en az yüzde on daha ucuzdur.

Bataan Serbest Üretim Bölgesindeki fabrikaların çoğunda emek-yoğun üretim yapılmaktadır. Bunlar giyim eşyası, kunda ve elektronik yapı elemanları üretiyor. Bunlardan başka otomobil yapan fabrikalar da mevcut olup, bu dalda 39 milyon dolarlık yatırımla oto karosörileri presleyen ve 300 işçinin çalıştığı bir fabrika mevcuttur(255).

Bunlardan başka Filipinler'de yerli ve yabancı firmalar arasında yatırımların dağılışı aşağıdaki Tablo 34'de gösterilmiştir.

(255) Folker FRÖBEL, v.d., a.g.e., s.110.

TABLO 34- Filipinler'de Yerli ve Yabancılar Arasında Yatırımların Dağılışı

	1975		1977		1979	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Tamamı Filipin	3	20	12	27.27	14	28
Ortak Yatırım	10	66.7	19	43.18	19	38
Tamamı Yabancı	2	13.3	13	29.55	17	34
TOPLAM	15	100.0	44	100.00	50	100.0

KAYNAK: The of Export Processing Zones, The Case of Philippines, Paris, OECD, Development Centre, 1981, s.11.

Yukarıdaki bu tablodan da görüleceği gibi 1975'de tamamı Filipin olan yatırım sayısı 3 iken (% 20 si) 1979'da 14 firmaya (% 28) çıkmıştır. Ortak yatırımlarda 1975'de 10 iken 1977'de 19 ve 1979'da değişmeyerek 19 seviyesinde kalmıştır. Tamamı yabancı olan yatırımlarda ise: 1975'de 2 adet iken, 1977'de 13'e ve 1979'da 17 olarak gerçekleşmiş ve devamlı artış kaydedilmektedir. Bunun nedeni yukarıda belirtilen ve EPZA tarafından ileri sürülen teşvik ve kolaylıklardan kaynaklanmaktadır.

EPZA, Serbest Ticaret Bölgesi içindeki ihracat yatırımlarının tüm üretimin dışarıya satılmasını arzu etmekle beraber, belirli bazı şartlar altında üretimin belirli bir yüzdesinin (yaklaşık % 20) Filipin gümrük sahasına izin vermektedirler. Bunun için koşullar şöyledir(256):

- 1- İç pazarda o ürünün sıkıntısı olacaktır.
- 2- Ürünün girişi yerli endüstriyi olumsuz yönde etkilemeyecektir.
- 3- Gerekli ithalat vergi ve harçları ödenecektir.
- 4- İhraç yatırımı ve ürünlerinin % 20'den fazlası iç pazara satılmayacaktır.

(256) İskender ŞENGİZER, a.g.e., s.17-18.

556 hektarlık ticaret bölgesinin gelişimi 6 saf-
haya ayrılmıştır.

I.Kademe;

Elektronik ve elektrikle ilgili ürünler, büro ve iş makinaları, hassas makina ve teçhizatlar, sentetik kumaş, iplik ve pamuk ipliği, örgü ve gerekli bayan eşyaları, plastik ve lastik ürünler gibi hafif endüstrileri kapsar.

II.Kademe;

Otomotiv ve diğer orta endüstrileri kapsar. Birinci kademe ile birlikte üretim tesislerinin kurulmasıyla kısa zamanda tamamlanacağı beklenmektedir.

III.Kademe;

Ağır endüstriyi teşvik edecektir.

IV.Kademe;

Gemi yapımına ağırlık, verilirken,

V.Kademe;

Genişleme için düşünülmektedir.

VI.Kademe;

Havaalanı ve ilgili tesisleri kapsamaktadır.

Hükümet, hemen hemen tamamlanmış olan I.Kademeye karşılık 2.9 Milyon dolar yatırmıştır. 120 prefabrik fabrika ve 4 adet üç katlı fabrika binası EPZA tarafından sağlanmıştır. İlk olarak 17 ihracat ve 3 hizmet yatırımına bölgede işleme sine izin verilmiştir. İhracat yatırımları; ayakkabıdan buzdolabına, kompresörden telekse, mücevherattan plastiğe örgü ürünlerine kadar değişmektedir.

Bütün Asya ülkeleri arasında Japonya'dan sonra en yüksek okuma yazma oranına sahip olduğu Filipinlerdir. Bölgeye yabancı yatırımları çekmek için bir avantaj olduğunu ve işçi ücretlerinin de düşük oluşunu belirten Hükümet yetkilileri, yüksek eğitim düzeyine sahip olan Filipin işçilerine öğretileni kolaylıkla anlayabilecek düzeyde olduğunu vurgulamaktadırlar(257).

3.3.4. Singapur

Asya'nın nokta devletlerinden 54 adadan oluşmuş hem bir ada hem de bir şehir devletidir. Ülke bütünüyle serbest şehir ya da Serbest Bölge olması bakımından ilginç örneklerden birisi de Singapur'dur.

Ada fiziksel olarak büyümektedir. 1972 ile 1982 arasında arazi kazanılması yoluyla yüzölçümü 586 km²'den 618 km²'ye yükselmiş, gelişme halen devam etmektedir. 1982 yılı sonu itibariyle nüfus 2.471.800 olup, yıllık artış oranı % 1.4 olan Singapur 1959'da özerkliğin, 16 Eylül 1963'de Malezya Federasyonu içinde bağımsızlığını kazanmış ve 9 Ağustos 1965 de İngiliz Uluslar Topluluğu içinde ayrı ve egemen bir Cumhuriyet haline gelmiştir(258).

Ekonomik büyüme seyri yönünden Singapur'un kişi başına yıllık gelir 6.515 ABD dolarını geçmiş bulunmaktadır. Serbest ticaret konusunda önemli adımlar atmış bulunan ülke, bugün aynı zamanda dünyanın sayılı bankacılık merkezlerinden biri haline gelerek, 116 banka ile bankacılık işlemleri yapmaktadır(259).

Singapur, coğrafi durumunun yardımıyla gelişmiş bir

(257) Folker FRÖBEL v.d., a.g.e., s.125.

(258) Singapur, İstanbul Ticaret Odası (İSO), Ülke Etüdları Dizisi No:16, İstanbul 1984, s.13-14.

(259) Günaydın Gazetesi, 24 Mayıs 1985.

altyapı ve mükemmel bir haberleşme sistemine sahip olması 1960 ve 1970'lerde ekonomik açıdan hızla büyümüş ve hayat standardı istikrarlı bir gelişme göstermiştir. Ekonomi antrepo ticaretine bağımlılıktan, Güneydoğu Asya'nın tümüne hizmet veren bir endüstriyel ve mali merkez haline dönüşmüştür. İmalat Sanayii üretiminin 1970 yılında % 28'i ihraç edilirken son yıllarda bu oran yaklaşık % 66'yı bulmuştur. En hızlı büyüme gerçekleştiren imalat sanayi altsektörleri tekstil, hazır giyim ve elektronik parçalar montajı olmuştur. 1980'de toplam sabit sermaye yatırımlarının % 80'inden fazlası, imalat sanayii ihracatının 2/3'ü ile imalat sanayiinde yaratılan katma değerın % 50'si yabancı sermayeli şirketlerce gerçekleştirilmiştir(260).

Emek-yoğun sanayi üzerine kurulan ekonomik yapı, giderek artan rekabet ve geleneksel ihraç ürünlerine karşı kuvvetlenen korumacılık eğilimleri sonucu sermaye-yoğun ve teknolojik açıdan gelişmiş endüstrilerin teşviki planlanmıştır. 1979'da yürürlüğe konulan plan gereğince emeğin nisbi maliyetini artırmak amacıyla ücretler yüksek oranda zam görmüş, üç yıl üstüste Ulusal Ücretler Konseyi % 20 civarında net artışları planlanmıştır. Ücret artışlarının prodüktivite artışına bağlanmasını kabul etmiş ve 1982 yılı için % 6-10 oranını kabul etmiştir. İşgücünün nitelikli hale gelmesiyle 1970'lerde % 4.3 olan yıllık ortalama prodüktivite artış oranı 1980 ve 1981 yıllarında % 5'in üzerine çıkmıştır. İşsizlik nisbeti ise 1960'da % 13.5 iken sanayileşmenin hızla gerçekleşmesi sonucu 1969'da % 6.7, 1974'de % 4 ve 1982'de ise işsizlik oranı % 2.6 olarak tesbit edilmiştir. Bazı geçici mevsimlik geçici işsizlik durumları gözönüne alındığında ekonomi tam istihdama erişmiş denilebilir(261).

(260) Singapur, İTO, a.g.e., s.16-17.

(261) a.g.e., s.17-18.

Ülkede enflasyon oranının son derece düşük olması, yatırımlar bakımından ise hem iç hem de dış kaynaklardan finanse edilmekte olup 1982'de GSMH'nın % 47.4'ü olarak gerçekleşmiştir (Bu oran Japonya'da % 31.0, Hong Kong'da % 27.6 dır). 1981 ve 1982 yıllarında toplam yatırım harcamalarının % 70'i yabancı kaynaklardan gelmiştir(262).

Singapur'un dış ticareti yönünden ise; dış ticarete büyük ölçüde bağımlıdır. İmalat sanayinin üçte ikisi ihraç edilmektedir. Ülkenin sahip olduğu doğal kaynaklar çok az olduğundan tüm temel ihtiyaçlar, gıda, su ve hammaddeler de dahil olmak üzere ithal edilmektedir.

Singapur'un yıllar itibariyle dış ticaretinin seyri de aşağıdaki Tablo 35'de gösterilmiştir(263).

TABLO 35- Dış Ticaret (Milyon ABD Doları)

<u>Yıllar</u>	<u>İhracat</u>	<u>İthalat</u> (FOB)
1977	7.725	9.729
1978	9.540	12.090
1979	13.400	16.450
1980	18.171	22.400
1981	19.605	25.785
1982	19.377	26.348

KAYNAK: Singapur, (İTO), Ülke Etüdləri Dizisi No:16, İstanbul 1984, s.53.

Singapur'un ihracatı 1965-1982 yılları arasında yirmi defa fazla artmıştır. 1965'de 918 milyon ABD doları ike 1982'-de 19.4 milyar ABD dolarına erişmiştir. İthalatı ise 1977'de 9.8 milyon ABD doları ike 1982 de 26.4 milyon ABD doları ol-

(262) a.g.e., s.28-35.

(263) a.g.e., s.52-53.

muş, 1977-1982 arası yaklaşık 3 kat artmıştır.

1975 ve 1982 yıllarında çeşitli ülkelerin Singapur'un ithalat ve ihracatında sahip oldukları oranlar aşağıdaki Tablo 36'da verilmiştir.

TABLO 36- Ticaretin Yönlenmesi (%)

<u>İHRACAT</u>	<u>1975</u>	<u>1982</u>
Malezya	17.2	17.7
ABD	13.9	12.6
Japonya	8.7	10.9
Hong Kong	7.3	8.4
Avustralya	5.0	4.0
Tayland	3.5	3.8
Batı Almanya	3.8	2.2
Diğer Ülkeler	40.6	41.4
TOPLAM	100.0	100.0
<u>İTHALAT</u>		
Japonya	16.9	17.9
Suudi Arabistan	15.7	15.6
Malezya	8.6	13.4
ABD	11.5	12.9
İngiltere	5.0	2.8
Batı Almanya	3.3	2.8
Kuveyt	3.1	1.6
Diğer Ülkeler	35.9	33.0
TOPLAM	100.0	100.0

KAYNAK: Singapur, İTO, a.g.e., s.54.

Tablodan da görüleceği gibi ihracatın 1975-1982 arasında ABD'ye olan ihracat % 13.9'dan % 12.6'ya düşerken, genellikle Japonya ve Güneydoğu Asya ülkelerine olan ihracat-

ta yükselme görülürken ithalatta ise aynı dönemlerde ABD ile olan ithalat ile Japonya, Malezya ile olan ithalatta artma göstermiş, İngiltere ve B.Almanya'dan yapılan ithalatta azalma görülmüştür.

Singapur'da kurulan Serbest Ticaret Bölgeleri (The Free Trade Zones = FTZ)(264): İmalat Sanayi ve ticaret sektörlerinin birbirlerini tamamlayıcı şekilde gelişmelerini sağlamak için kurulmuşlardır. Gerekli mevzuat 1966 tarihli Serbest Ticaret Bölgeleri Kanununda yer almıştır.

Hükümetçe atanan bir danışma komitesi (Advisory Committee) serbest ticaret bölgelerinin yönetimi konusunda tavsiyelerde bulunur. Komite Ticaret Dairesi, Gümrük ve Harçlar Dairesi, Singapur Liman İdaresi ile İmalat, ticaret, Gemicilik ve yük brokeri camialarının temsilcilerinden oluşmaktadır.

Komitenin Görev Alanları şunlardır:

1- Reeksport amaçlı tüm malların (Serbest Ticaret Bölgesinde bulundurulması gerekmeyenler hariç) serbest ticaret bölgelerine yönlendirilmesini sağlamak için gerekli tedbirleri incelemek ve önermek,

2- Serbest ticaret bölgelerinden antrepo ticareti ve transit ticareti geliştirmek için tedbirleri incelemek ve önermek,

3- Serbest ticaret bölgelerinden yararlananların görüşlerini incelemek ve bölgelerin kullanımını arttırmak için alınması gereken uygun tedbirleri önermek.

4- Serbest Ticaret Bölgeleri dahilinde mal imalatını düzenleyen tüm tedbirler hakkında inceleme ve tavsiyede bulunmak,

5- Serbest Ticaret Bölgelerinin, Singapur'un önemli bir bölgesel ticaret merkezi olarak durumunu dikkate alarak, amaca uygun kullanımı hakkında tavsiyelerde bulunmak.

Esas olarak, Serbest Ticaret bölgeleri içindeki faaliyetler Singapur Liman İdaresi ile Jurong Limanı tesislerinde yer almaktadır. Kıyılardaki adalarda yer alan petrol tesislerinin bulunduğu alanlar, 1966 tarihli Serbest Ticaret Bölgeleri Kanunu'na konu olmamakla beraber de facto serbest ticaret bölgeleridir.

Serbest Ticaret Bölgeleri vergiye tabiye malların antrepo ticaretini geliştirmek ve aynı zamanda aktarma edilecek yükün elleçlenmesi ve depolanması hizmetlerini görmek ve arttırmak için kurulmuşlardır.

Vergiye tabi belli başlı mallar, petrol, tütün, alkol-lü içki, motorlu araçlar ve elbiselerdir.

Singapur'daki her biri Cumhuriyet'in deniz ticaretinde önemli bir kesimine hizmet veren dört serbest ticaret bölgesi şunlardır:

1- Telek Ayer Rıhtımları, Konteyner Terminali ve Keppel Rıhtımları 1 Eylül 1969'da konvansiyonel, konteyner, koster ve mavnalı ticaretine hizmet vermek için kurulmuştur.

2- Jurong Limanı, 1 Eylül 1969'da Jurong Sanayi Emlaki (The Jurong Industrial Estate)'ne hizmet vermek için kurulmuştur. Bu bölge civarında gemi inşa sanayiileri için tesisler ve açık deniz petrol arama sanayii için depolama alanı mevcuttur.

3- Sembawang Rıhtımları; 1 Kasım 1974'de Konteyner trafiği ve kereste ticaretine hizmet vermek amacıyla kurulmuştur.

4- Pasır Panjang Rıhtımları, 25 Ocak 1974'de mavnalı, koster ve LASH tipi gemilere hizmet vermek amacıyla kurulmuştur. Aynı zamanda açık deniz petrol arama sanayii için tesisler bulunmaktadır.

Singapur'daki Serbest Ticaret Bölgeleri ithal edilen vergiye tabi malların alım satımıyla ilgili bir ticaret ve depolama alanı olduğundan, bu bölgelere giren mallar yeniden ambalajlanabilir, işlenebilir ve daha sonra reeksporta tabi olabilir ya da içeride dağıtılabilir. Gümrük ve Harçlar Dairesi ile Singapur Liman İdaresinden önceden izin alınmaksızın bölgede imalat faaliyetlerine izin verilmez. Bölge Dışında Gümrük ve Harçlar Dairesi tarafından bu tür mallar üretmeleri için özel izin verilebilir ve bu durum Serbest Ticaret Bölgelerinde arazi kullanımı üzerindeki baskıyı kaldırır.

Vergiye tabi tüm mallar, muafiyet tanınanlar hariç, Serbest Ticaret Bölgelerine indirilmelidirler. Demir yerinde bulunan gemilerden boşaltılan ve mavnalarla Serbest Ticaret Bölgelerine getirilen vergiye tabi mallara, bu bölgeler Singapur karasularının parçası olmadığından, Gümrük Giriş İzni (Customs Inward Permits) verilir.

Reeksport veya aktarma amacına konu vergiye tabi mallar, Serbest Ticaret Bölgelerinden denizdeki gemilere veya gümrük bölümündeki başka tesislere nakledilecekler ise Gümrük Aktarma İzni iç tüketim için ithal edildiklerinde ise Gümrük Resmi Ödeme İzni (Duty Payment Permits) alınması şarttır.

3.3.5. Taiwan

Taiwan'ın Serbest Bölge uygulamalarını şöylece açıklamak mümkündür: Serbest Bölge uygulamasını Singapur örnek alınarak Tai-Chung Limanı bir Serbest Ticaret Bölgesi gibi planlanmıştır. Bu bölgede Avrupa ve Amerika'dan ithal edilen mallar için geniş depolar bulunmaktadır.

Taiwan, Singapur'daki uygulamalardan da esinlenerek aşağıdaki limanları Serbest Bölge ilan ederek bölgelerin çalışması ise(265):

1965 yılında güneydeki Kaohsiung Limanı Serbest Bölge olarak ilan edilip, dokuz tane konteyner rıhtımı bulunmaktadır. Kaohsiung İhracat İşlem Merkezi (Export Processing Zone, KEPZ) olarak kurulan bu bölgede, firmalar tarafından yapılan imalat ve bu imalatın ihracatı, yine bölgeden yapılırken, ayrıca reeksport faaliyetleri de yapılmaktadır. Bu bölge ile Taiwan'ın uluslararası ticaretinin üçte ikisi karşılanmaktadır. 1969 yılındaki tahmini yükleme 11 milyon metrik tondur. 1975 yılında ikinci liman girişinin tamamlanması ile bu kapasite 25 milyon tona yükselmiştir.

Kaohsiung limanı bir sanayi bölgesi olarak hizmet vermektedir. Uzakdoğu için de bir konteyner terminali gibi geliştirilmiştir. Buna ilave olarak yine Kaohsiung Limanında 170 acre'lik bir alanda İhracat İşlem Merkezi kurularak yaklaşık 160 imalathane ile üretime başlamıştır.

1970 yılında ise, yine Kaohsiung Limanından 8 mil uzaklıkta 290 acre'lik bir alanda Nantze İhracat İşlem Merkezi kurulmuş olup, aynı yıl (1970) Temmuz'unda yaklaşık 200 ihracat girişimcisi bu bölgeye yerleşmiştir. İzleyen yıllarda

(265) İskender ŞENGİZER, a.g.e., s.35.

23 hektarlık bir alanda Taichung Export Processing Zone (Taichung İhracat İşlem Merkezi) kurulmuş ve 50 fabrika faaliyet haline devam etmektedir. Kaohsiung'da üç ihracat işlem merkezi bulunmaktadır.

Merkez Şehir Taipei yakınlarında batı kıyısı boyunca uzanan kara ve demiryolu ve sanayi bölgesi yakınlarında devlet tarafından oluşturulan ihracat işlem merkezinde de yaklaşık 50.000 imalatçı kuruluş yerleşik bulunmaktadır. Taipei yalnız devletin yönetim merkezi değil, aynı zamanda ulaşımın yoğunlaştığı, başlıca kültürel ve ekonomik hareketlerin de merkezidir.

İhracata yönelik sanayilerde genellikle, dokuma, plastik, kontraplak, makina, imalat, elektrikli aletler, optik aletler, kimyasal maddeler ve ambalaj malzemesi üretilmektedir. Kolay hammadde temini olanağı ve ucuz işgücü sonucu oluşan düşük üretim maliyeti neticesinde dünya pazarlarında rekabet bakımından oldukça başarılı olmuşlardır(266).

KEPZ (Kaohsiung İhracat İşlem Merkezi)

Ülkenin tüm ihracatının % 17'sini yüklenmiş bir bölge olarak Taiwan ekonomisinin bir büyük parçasını oluşturur. Japonlar, Amerikalılar, Çinliler burada en büyük yatırımcılardır. İthalatın yarısından fazlası Japonya'da hem malzeme ve yatırım malı olarak geliyor. İhracatın % 50'si ise ABD'ye yönelmiştir(267).

İşgücü yönünden Taiwan'ın görünümü şu şekilde özetlenebilir(268):

(266) Taiwan, İstanbul Ticaret Odası (İTO), Ülke Etüdleri Dizisi No:3, İstanbul 1978, s.19-20.

(267) Folker FRÖBEL, v.d. a.g.e., s.111.

(268) İskender ŞENGEZER, a.g.e., s.36.

İşsizlik oranının çok düşük olduğu Taiwan'da 1981 yılı istatistikleri % 1.35 olarak gerçekleşmiş, 1980 yılında % 1.23 ile karşılaştırıldığında bir artma görülmektedir. 1982 yılının ilk yarısında % 1.43 olarak gözlenen bu artışa neden 1981 yılında başlayan ekonomik yavaşlama ve otomasyona olan eğilim olmaktadır.

Yapılan açıklamalarda Taiwan'ın işgücünün üretimi maksimize edebileceği belirtilmektedir. Son 20 yıl içinde Taiwan (1950-1970) düşük ücretli işgücünü ihracata dayalı ekonomi modeli içinde uygulanmıştır. Eğitim düzeyinin yükselmesiyle vasıflı işçiler arasındaki işsizlik oranında bir artış gözlenmiş ve endüstriyel yapı içinde bu elemanları istihdam etmek sorun olmuştur. Bunun için teknoloji ağırlıklı endüstri modelleri geliştirerek vasıflı işçi istihdam sorununu çözüm çabasına girmişlerdir.

Taiwan'ın ekonomik trendi aşağıdaki Tablo 37'de gösterilmiştir(269).

TABLO 37- Taiwan'ın Ekonomik Trendleri

	1981 (%)	1982 Tahminleri (%)	1983 Beklentileri (%)
Ekonomik büyüme	5.04	3.76	5.5
Enflasyon	7.62	0.60	5.0
İşsizlik	1.36	2.71	2.0
Tarımsal Üretim	12.37	7.12	2.0
Endüstriyel Üretim	15.61	4.32	5.4
Hizmet Sanayi	-	-	5.8
İhracat (Hizmet Dahil)	14.11	-2.37	5.4
İthalat (Hizmet Dahil)	7.4	-10.25	4.1

KAYNAK: Trade Opportunities in Taiwan Vol.11, No:2, January 10, 1983, s.13 (ve İskender ŞENGEZER, a.g.e., s.37'den naklen).

(269) a.g.e., s.37.

3.3.6. Hong Kong

Hong Kong, Çin Halk Cumhuriyetinin güneydoğu kıyılarında, İnci Nehrinin ağzındaki yarımada ile birkaç adadan oluşan ve 1045 km²'lik bir alanda kurulmuş bir İngiliz sömürgesidir. Bütünüyle Serbest Bölge olarak devam eden Hong Kong ilginç tarihini şöyle açıklayabiliriz(270).

Söz konusu adanın yasal kontrolü, Britanya'ya 1842 yılında Nanking Anlaşması ile süresiz olarak geçmiş, anakaranın güney ucundaki Kowloon Bölgesi ise, 1860 yılında başka bir anlaşma ile alınmıştır. Koloni alanının % 90'ını oluşturan "The New Territories" (Yeni yöreler) de 1898 yılında Çin'den bedelsiz olarak 99 yıl süre İngiltere'ye kiralanmıştı. 1841 yılında üzerinde sadece birkaç ev bulunan bu boş ada, şimdi dünyanın en önemli iktisadi merkezlerinden biridir. 1800'li yıllarda afyon ticareti yapan İngiliz Şirketleri adayı canlandırmaya başladılar. Gemiler yavaş yavaş adaya uğrarken, zamanla İngiliz bankaları ve şirketleri şubeler açmışlardır. Kurulan pazarların en yaygın ürünleri; balık, taze meyve ve baharat üzerine idi. Zaten Hong Kong sözcüğü de Çince'de "Güzel Kokan Liman" anlamına gelmektedir.

Son 10 yıl içinde uygun coğrafi konumu ile ucuz ve bol işgücü gibi avantajlarında yardımıyla, ithal edilen hammadde-lerin işlenerek dış pazarlara ihraç eden bir imalatsanayii yaratılmıştır. Ekonomide yaklaşık % 34 paya sahip olan sanayi kesimi en çok gelişmiş olan sektörler, tekstil, elektronik, plastik ve saat sanayileridir(271).

(270) Para ve Sermaye Piyasası, Sayı 72; İstanbul Şubat 1985, s.48.

(271) Hong Kong (İTO). İstanbul Ticaret Odası, Ülke Etüdləri Dizisi, No:15, İstanbul 1979, s.8-10.

Tekstil sanayi sektörü sanayide çalışan işgücünün yaklaşık yarısını istihdam etmesi ve ihracatın yarısından biraz fazlasını gerçekleştirmesi nedeniyle büyük bir öneme sahiptir. Tekstilden sonra, en fazla ihracat yapılan elektronik sanayi dalı almaktadır. Elektronik ürünler genellikle, elektrikli aletler, elektronik hesap makineleri, radyo, teyp, televizyon alıcıları ile entegre devreler ve transistörler üretilip ihraç edilmektedir. Bunların yanında, Oyuncaklar, gemi inşa ve tamiri gibi imalatlarda yapılmaktadır.

Hong Kong'un elverişli koşulları nedeniyle yabancı ülkelerden 1976 yılında önemli miktarda yatırım yapılmıştır. Bu dönemde 2 milyar Hong Kong doları* civarında olan bu yatırımın çoğu ABD, Japonya, İngiltere, Tayland tarafından yapılmıştır(272).

Halen 5.5 milyon civarında olan nüfusun % 98'i Çin kökenlidir. Koloni dünyasında nüfus yoğunluğu en yüksek yerlerden birisidir. Mil kareye 12.537 kişi düşmektedir. Hong Kong bir para şehridir. Koloni; kapitalizm, düşük vergiler ve çalışkan işgücü sayesinde kısa sürede yöresel antrepoculuktan çok önemli bir üretim merkezine dönüşmüştür. Dünya'nın bir numaralı tekstil ihracatçısı olan Hong Kong, dünya tekstil pazarında korumacı eğilimler sonucu şimdi elektronik eşya ve bilgisayar gibi yüksek teknoloji üretimine yönelmiştir(273).

Hong Kong, kumaş ve hazır giyim üretiminde dünyanın en başta gelen ihracatçıları arasında yer almaktadır. Elektronik endüstrisi Hong Kong'un ikinci büyük endüstri dalıdır.

* Hong Kong Doları (HK \$), 1972 Temmuz'una kadar Sterlin'e bağlı iken, bu tarihte ABD Dolarına göre değeri tesbit edilmiş, 1974 Kasım'ında ise dalgalanmaya bırakılmıştır. Paris'te Ekim 1978 itibariyle şöyledir:
1 ABD Doları = 4,76 Hong Kong Doları.

(272) Hong-Kong, İTO, a.g.e., s.11.

(273) Para ve Sermaye Piyasası, a.g.e., s.48.

Hesap makineleri saatler TV oyunları, Radyolar elektronik ürünlerin başlıcalarıdır.

TABLO 38- Hong Kong'un Toplam İhracatı (Milyon HK \$)

	<u>1978</u>	<u>1979</u>	<u>1980</u>	<u>1981</u>
Toplam İhracat	53.908	75.954	98.242	122.163
İç İhracat	40.711	55.912	68.171	80.423
Reeksport	13.194	20.022	30.072	41.739

KAYNAK: Sevgin Eğilmez, a.g.e., s.53

1 ABD \$ = 6.13 HK \$.

TABLO 39- Hong Kong'un İç İhracatı

	<u>1977</u>		<u>1981</u>	
	<u>Milyon HK \$</u>	<u>%</u>	<u>Milyon HK \$</u>	<u>%</u>
Hazır Giyim	13.679	39.1	27.191	33.8
Tekstil ve Pamuk İpliği	2.648	7.6	5.198	6.5
Elektronik Ürünler	1.411	4.0	3.353	4.2
Transistörlü Radyo	2.144	6.1	2.815	3.5
Ayakkabı	365	1.0	833	1.0
Maden İmalatı	1.096	3.1	2.243	2.8
Maden Cevheri	160	0.5	644	0.8
Saat	1.694	4.8	7.104	8.8
Diğerleri	<u>11.807</u>	<u>33.7</u>	<u>31.042</u>	<u>38.6</u>
TOPLAM	35.004	100.0	80.423	100.0

KAYNAK: Sevgin Eğilmez, a.g.e., s.54.

1982 yılında Hong Kong'da kişi başına düşen GSMH 5390 Dolar idi. Bu miktar Çin'deki miktarın 18 katıdır. İşsizlik ise yalnızca % 4 dolayındadır. Koloni'nin geleceği ile ilgili tüm belirsizliklere rağmen 1984 yılında büyüme oranı % 8 olmuştur. 1983 yılı ticaret hacmi 23 milyar ABD dolarıdır. En-

çok ticaretin yönlendiği ülkeler ise ABD, Japonya ve Çin'dir(274).

1977 yılına kadar İngiliz Kolonisi ve Serbest Bölge olarak kalacak olan Hong Kong, 1983 yılına oranla ihracatını % 48 oranında artırmıştır (10 milyar Hong Kong Doları). İhracat rekoru ile birlikte uluslararası yatırımcıların Hong Kong'un geleceği üzerinde yoğunlaşan endişelerinin dağıldığına işaret ediyorlar (1997 yılında, İngiltere 99 yıl süre ile kiralandığı adayı Çin Halk Cumhuriyetine devredecektir). Uzun yıllardan beri ilk kez ihracat rekoru kuran Hong Kong'da yetkililer gazete ilanları vererek yabancı sermaye'yi bölgeye çekmeye çalışmaktadırlar. Dört bin bankanın faaliyet gösterdiği Hong Kong'da, vergi bağışıklığı ve gereken her türlü bağışıklığın yapılacağı garanti edilmektedir(275).

İşgücüne ödenen 1974 yılında Hong Kong'da giyim sanayiinde günlük 3.15 dolar, elektronik sanayiinde kadın işçiler 2.36 dolar, sentetik maddeler sanayiinde 2.56 dolar, oyuncak sanayiinde 3.34 dolar arasında ücret ödenmektedir(276). 1981 yılının ikinci çeyreğinde Hong Kong'da imalat sanayiinde toplam 942.819 kişi istihdam edilmiştir.

3.3.7. Endonezya

Endonezya'da bulunan Serbest Bölgelerin tipi ve uygulaması şu şekilde açıklanabilir(277).

1972 yılında Endonezya içinde ihraç yönlü yatırımların gelişmesiyle ilgili resmi kararlar, Endonezya Başkanı'na ke-

(274) a.g.e., s.48.

(275) Günaydın Gazetesi, 12 Ocak 1984.

(276) Folker FRÖBEL, v.d., a.g.e., s.133-134.

(277) İskender ŞENGİZER, a.g.e., s.31-33.

faletli bölgelerin tayini için yetki verilmiştir. Bu kolaylıkla kefaletli işlem merkezleri (Bonded Processing Zone) kurulması gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle Jakarda, Surabaya ve Cilacap'ta bu türden merkezler kurulmuştur. Bu bölgelerin herbiri gümrük antrepoları kompleksi ve ihrac yönlü işlem bölgeleri olarak kararlaştırılmıştır.

Bölgelerin Avantajları

1- Büyük ithal maddelerinin yeniden ambalajlanması ve kolaylıklarının yanısıra mallar antrepodan ayrılincaya kadar ithal vergilerinin ödenmemesi gibi gümrük antrepolarına kolaylıkları mevcuttur.

2- Yukarıdakilere ilave olarak, antrepolanın ihrac mallarının sınırlandırılması, ayrılması ve işlenmesi de söz konusudur.

3- İthal hammaddelerinin işlenmesi ve Endonezya'dan reeksport yapılması kolaylığı, tekrardan ithal vergileri ödenmemesi şeklindedir.

Endonezya Hükümeti, Gümrük Antrepolama Sistemi ile ilgili birkaç mevzuat ve resmi karar çıkarmıştır. Bu kararların amacı, yalnız bölgede çalışanlara değil aynı zamanda iş yapan şirketlere de bazı kolaylıklar getirmektedir. Tam anlamıyla gelişmiş diyebileceğimiz Endonezya gümrük antreposu, Tanjung Priok ana liman bölgesi yakınlarında Pelabuhan Nusantara'da hizmete açılmıştır. Yine Jakarta bölgesi dışında merkezi Java denilen Cilacapta, Batam ve Tarakan adalarında gümrük antrepoları inşaatı planlanmış ve bunlara ilave olarak, Surabaya için 50 hektarlık bir arazide ihracat işlem merkezi kurulması planlanmıştır.

Endonezya gümrük antreposu kazançları, sermayesinin tümüne sahip olan Endonezya Devletine aittir. Burada uygulanan işlemler; depolama, şıseleme, karıştırma, ambalajlama, yeniden ambalajlama, sınıflama, etiketleme, dereceleme, birleştirme, imalat yapma, reeksport ve gerekli vergi ve masrafları ödendikten sonra Endonezya'nın gümrüklü bölgesine ithalat yapılmasıdır. İthalat tarife ödemeleri yapılmaksızın Endonezya gümrük antrepoları bölgesine mal ithalatı ve reeksport yapılabilir. İthal edilen mallar gümrük antrepo bölgesinden Endonezya gümrüklü bölgesine hareket ederse yalnız ithalat tarifeleri ve vergileri alınmaktadır.

Tanjung Priok liman bölgesinde her biri 4000 m² lik iki modern gümrük antreposu bulunmakta olup, ayrıca burada bir ihracat işlem merkezi de faaliyettedir. Bundan başka, Jakarta-Kota'da toplam 12.50 m²'lik depolama alanına sahip bulunan üç gümrük antreposu bulunmaktadır. Bölge emniyete alınarak iyi bir şekilde korunmaktadır.

Antrepolar arasında çıkan ve giren malların kontrolü gümrük yetkilileri tarafından titizlikle yapılmaktadır. Malların depolama ücretleri aylık 1000 ABD doları civarında olup bu 2 ABD dolarlık kısmı sigorta masrafı olarak alınmaktadır. Mallar bir aydan kısa bir süre bile kalsa yine aynı aylık ücret ödenmektedir.

İhracat İşlem Merkezi (Export Processing Zone)

Endonezya gümrük antreposunun ihracat işlem merkezi 30.000 m²'lik bir alan üzerinde Nusantara limanı ve Tanjung Priok bölgelerindeki iki yeni gümrük antreposunun yakınında faaliyette bulunmaktadır. Bölgede ancak iki katlı fabrika yapımına izin verilmiştir. Burası stratejik bir konumda birkaç yönlü bir merkez, imalathaneler ve hafif sanayinin bulunduğu bir bölge olarak düşünülmüştür.

Bölgede, yatırımcılara fabrikaların kurulmasına yardım edilmektedir. Bölge içinde toprak satın alınamamakta fakat, 10 yıllık bir süre ile kiralanabilmektedir (İstenildiğinde bu süre uzatılmaktadır). Mülkiyet vergileri de alınmamaktadır. Hammadde temininde kolaylık getirileceğine inanıldığında, bölge dışında da fabrika kurulmasına da izin verilir.

Bölge içinde elektrik, su, yol, kanalizasyon, haberleşme, bölgenin emniyeti, tıp merkezi, kafeterya, bankalar ve havayolları ofisleri gibi pekçok hizmet verilmekte olup, gerekli özendirici önlemler tamamlandığında ihracat işlem merkezi bir sanayi parkı gibi işletilecektir.

4. SERBEST BÖLGE UYGULAMALARINDAKİ ORTAK ÖZELLİKLER VE EKONOMİK YORUMU

Dünya üzerindeki çeşitli Serbest Bölge uygulamalarında görülen özellikleri iki yönde incelenebilir. Bunlardan birincisine; Kuzey tipi dediğimiz genellikle sanayileşmiş batı ülkelerinde uygulanan Serbest Bölge tipidir (I.Bölümde açıklanmıştır). Batılı sanayileşmiş ülkelerde uygulanan Serbest Bölgeler genellikle ya Serbest Liman şeklinde ya da Serbest Ticaret Bölgeleri şeklinde faaliyet sürdürülmektedir. Adı geçen bu bölgeler sayesinde, kendi ticaretlerini veya dünya ticaretinde, kendilerine daha çok avantaj sağlamanın yollarını aramaktadırlar. Bu ülkelerin, sermayedar ve yatırımcı olmaları nedeniyle Güney tipi Serbest Bölgelere yatırım yaptıkları görülmektedir.

Diğer özellikte olan tip de, Güney tipi Serbest Bölge uygulamalarıdır. Daha çok gelişmekte olan ülkelerde yoğunlaşmıştır. İhracata yönelik olarak faaliyette bulunurlar. Dünyadaki Serbest Bölgelerin büyük bir kısmı gelişmekte olan ülkelere toplanmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerin iç ve dış yatırımcılara sundukları cazip imkanların yanı sıra, bu ülkelerin sahip oldukları ucuz üretim faktörlerinde arz etmektedirler. Bir örnek olarak işgücü faktörünü ele aldığımızda, işgücü maliyetlerinin gelişmekte olan ülkelerde nisbeten düşük olmasının yanı sıra, büyük ölçüde kadın ve genç işgücünün istihdam edildiğini görmekteyiz(278).

Asya ülkelerinde uygulanan Serbest Bölge uygulamaları ekonomik açıdan oldukça başarılı görülmüştür. Bu konudaki gelişmeleri Asya Kalkınma Bankası şu şekilde açıklamaktadır(279):

Asya ülkeleri 1983 yılında hızlı bir gelişme kaydetmiştir. Banka'nın son yayınladığı raporda, Asya kıtasında yer alan ülkelerin kalkınma hızlarını % 5.6 olarak belirleyerek, 1982 yılında bu oran % 3.3 olarak belirlenmişti.

Asya Kalkınma Bankasının açıklamasında 1983 yılında Asya ülkelerindeki enflasyon oranlarını ortalama % 7.8 olarak belirleyerek, dış ticaret açıklarının azaldığına dikkat çekmiştir.

Bankanın raporunda, gelişme hızında özellikle, Taiwan, Hong Kong, Singapur ve Güney Kore belirgin bir ekonomik bir gelişme hızı gösterirken (Bu ülkelerin başarılı olmaları Serbest Bölge uygulamasının etkileri büyüktür), Filipinler'in kalkınma hızı siyasi bunalım nedeniyle diğer Asya ülkelerinin gerisinde kalmıştır.

Dünya ülkelerinin Serbest Bölge oluşturmak suretiyle elde etmek istedikleri başlıca amaçlar şöylece sıralanabi-

(278) DPT Serbest Bölgeler Başkanlığı, Rapor 1, s.14.

(279) Dünya Gazetesi, 2 Mayıs 1984.

1ir(280):

- 1- ihracata yönelik endüstriyel kalkınmayı teşvik,
- 2- Yabancı sermaye aracılığı ile dış pazara açılma, sermaye ve işletmecilik yönünden katkı sağlama,
- 3- İşsiz sayısını azaltma,
- 4- Yurtiçi hammadde ve yarı mamul talebini arttırma,
- 5- Transit taşımacılık gelirlerini arttırmadır.

Ekonomik Yorumu yönünden incelendiğinde, aşağıda görüleceği diğer bir özellik ise; Serbest Bölgesi bulunan ülkelerin sahip oldukları çeşitli ekonomik durumlarının değerlendirilmesidir. Bu değerlendirmeye ışık tutacak istatistiki bilginin ilki, dünya üzerinde bulunan ülkelerin 1980 yılına ait gelir grupları, nüfus ve kişi başına düşen ortalama GSMH'ları ile açıklanabilir. Bunlar şu şekildedir(281):

Tablo 40'dan da görüleceği gibi, kişi başına gelir itibariyle 360 \$'dan az olan Serbest Bölgesi bulunan ülkeler şunlardır: Bengaldeş, Benin, Pourma, Çin, Haiti, Hindistan, Gine, Mali, Pakistan, Nijer, Somali, Sri Lanka, Tanzanya gibi ülkelerdir.

360 \$ - 829 \$ Arası: Bolivya, Dominik, Mısır, Endonezya, Liberya, Moritanya, Nikaragua, Filipinler, Senegal, Tayland, Yemen Arap Cumhuriyeti gibi ülkelerdir.

830 \$ - 3539 \$ Arası: Şili, Bahama, Belize, Brezilya, Arjantin, Kolombiya, Kosta Rika, Dominik Cumhuriyeti, Ürdün, Güney Kore, Malezya, Mauritius, Meksika, Fas, Nijerya, Panama, Peru, Porto Riko, Romanya, Suriye, Tunus, Türkiye, Uruguay, Yugoslavya gibi ülkelerdir.

(280) DPT, Serbest Bölgeler Başkanlığı, Rapor 1, s.14-15.

(281) DPT, 1983 Dünya Bankası Atlası, Mart 1985, s.3.

3540 \$ - 8269 \$ Arası: Bahreyn, Yunanistan, Hong Kong, İrlanda, İsrail, İtalya, Singapur'dur.

8270 \$ ve Üzeri: Genellikle batılı sanayileşmiş ülkelerdir.

TABLO 40- Piyasa Fiyatlarıyla GSMH; Kişi Başına Ortalama GSMH (1980), Gelir Grupları İtibariyle Nüfus (1980 Ortası)

Gelir Grubu	NÜFUS* 1980 Ortası (Milyon)	GSMH* 1980 (000 Milyon \$)	Kişi BAŞINA* ORTALAMA GSMH 1980 \$
360 \$'dan az	2.056	505	245
360 \$ - 829 \$ arası	396	211	553
830 \$ - 3.539 \$ arası	655	1.133	1.730
3.540 \$ - 8.269 \$ arası	141	767	5.435
8.270 \$ ve üzeri	630	6.851	10.874

KAYNAK: DPT, 1983 Dünya Bankası Atlası, Mart 1985, s.2.

Not: Yuvarlamalar nedeniyle tablodaki toplamlar, bölgesel tablolarındaki toplamalara ve miktarlara uymayabilir.

* Afganistan, Arnavutluk, Angola, Bulgaristan, Küba, Çekoslovakya, Demokratik Alman Cumhuriyeti, İran, Irak, Kamboçya (Demokratik) Kuzey Kore, Lübnan, Maldives, Moğolistan, Polonya, SSCB, Vietnam, Batı Samao ve bütün Pasifik Adaları ağırlıklanmadan çıkarılmıştır.

Tablo 41'de bazı seçilmiş Serbest Bölge uygulayan ülkelerdeki kişi başına GSMH'nin 1980 yılında ABD doları olarak durumu ile 1970-1980 yılları arasında reel büyüme hızlarının % olarak artışları görülmektedir. Tabloda görüldüğü gibi ilk 5 ülke yani, İrlanda, İsrail, Singapur, Hong Kong ve Yunanistan'da kişi başına 1980 yılında 4.000 ABD dolarının üzerinde olurken bu ülkeler içinde en fazla ekonomik büyümeyi 1970-1980 arasında % 7.2 ile Hong Kong, % 6.7 ile de Singapur almıştır. Ayrıca % 7.5 ile Güney Kore'de aynı dönemde en fazla büyüme ile dikkati çekerken, 16 ülkede kişi başına 1.000 ABD Dolarının altında düşmektedir.

TABLO 41- Piyasa Fiyatlarıyla Kişi Başına GSMH (1980) ve Ortalama Yıllık Büyüme Hızı (1970-1980) Nüfusları 1 Milyon veya Daha Fazla Olan Ülkeler

ÜLKELER	KİŞİ BAŞINA GSMH	
	REEL BÜYÜME	HIZI
	TOPLAM	HIZI
	1980-ABD \$	1970-1980 (%)
İrlanda	4.930	2.6
İsrail	4.540	1.3
Singapur	4.420	6.7
Hong Kong	4.310	7.2
Yunanistan	4.160	3.7
Venezuela	3.910	2.2
Porto Riko	3.220	0.0
Uruguay	2.620	3.2
Arjantin	2.590	0.7
Yugoslavya	2.540	5.0
Şili	2.290	-0.5
Romanya	2.290	4.2
Brezilya	2.160	5.9
Meksika	1.990	3.1
Panama	1.730	1.2
Malezya	1.580	5.1
Ürdün	1.500	5.8
Güney Kore	1.490	7.5
Suriye	1.480	6.0
Paraguay	1.410	5.9
Kosta Rika	1.390	2.6
Türkiye	1.390	3.0
Kolombiya	1.260	4.0
Tunus	1.260	5.4
Dominik Cumhuriyeti	1.190	3.3
Fildişi Sahili	1.110	1.5
Jamaika	1.090	-2.8
Peru	1.080	0.2
Nijerya	870	3.0
Filipinler	710	3.7
Tayland	670	4.2
Honduras	560	0.5
Mısır	550	5.6
Liberya	550	-0.1
Endonezya	450	4.8
Yemen Arap Cumhuriyeti	430	6.1
Senegal	420	-0.4
Sudan	360	0.9
Pakistan	310	1.9
Benin	290	1.2
Haiti	280	1.8
Çin	270	4.1
Sri Lanka	270	2.8
Hindistan	230	1.5

KAYNAK: DPT, 1993 Dünya Bankası Atlası, a.g.e., s.6-7'den derlenmiştir.

Yine aşağıdaki Tablo 42'de seçilmiş Serbest Bölge uygulayan ülkelerde Nüfus (1980) ile yıllık ortalama büyüme hızları görülmektedir. 1980 yıl ortasına göre nüfus, büyüme hızlarında % 3 ve daha yukarısı büyüme hızlarında; Dominik Cumhuriyeti, Zambia, Yemen Arap Cumhuriyeti, Suriye (en fazla 3.7), Venezuela, Sudan, Fas, Meksika, Pakistan gelmektedir.

Diğer bir yaklaşımda, Serbest Bölgelere sahip olan gelişmekte olan ülkelerin 1981 yılındaki ekonomik verilerini, kişi başına Milli Gelir düzeylerini, enflasyon oranlarını, imalat endüstrisindeki büyüme oranlarını, dış borçlarını ve ödemeler dengesi yönünden topluca incelemeye tabi tuttuğu Tablo 43'de gösterilmiştir.

Tablo 43 incelendiğinde 1981 yılında Serbest Bölgeye sahip olan ülkelerin kişi başına düşen milli gelir düzeyleri çok çeşitlidir. Anılan dönemde ülkelerin kişi başına düşen milli gelir seviyesi, 500 ABD Dolarının altında 17 ülke yer almıştır. Kişi başına 1000-2000 ABD Doları düşen ülkelerin sayısı 16 ve kişi başına 2000 ABD dolarından fazla düşen ülkelerin tabloya göre toplam sayısı 15 adettir. Bunların arasında Dubai 24.660 ABD Doları ile en fazla, sonra Bahreyn gelmektedir (Bu her iki ülke petrol ihracatçısıdır). Daha sonra, Serbest Bölge uygulamasının güzel örneğini veren Singapur (5240 \$), Hong Kong (% 5.100 \$), İsrail (%.160 \$) gelmektedir.

Enflasyon oranları yönünden (1970-1981) döneminde yüzde ellinin üstündeki ülkeler; % 60.2 ile Uruguay, % 164.6 ile Şili, % 134.2 ile Arjantin (1982'de % 925) olurken, diğer % 50'ye yakın alan ülkeler ise; % 45.5 ile İsrail (1982'de % 100'ün üzerinde), % 42.1 ile Brezilya (1982'de % 200) da gerçekleşmiştir. En düşük ülkeler ise şunlardır: % 5.2 ile Singapur (Son zamanlarda 1982'de % 1), % 7.4 ile Malezya; % 7.6 ile Panama, % 8.2 ile Tunus'ta görülmüştür. Enflasyonun

TABLO 42- Nüfus (1980 ortası) ve Yıllık Ortalama Büyüme Hızı
(1970-1980)
Nüfusları 1 Milyon veya Daha Fazla Olan Ülkeler

ÜLKELER	NÜFUS	
	SAYI 1980 ORTASI (000)	BÜYÜME HIZI %
Çin	779.600	1.5
Hindistan	674.984	2.1
Endonezya	146.345	2.4
Brezilya	118.332	2.1
Bengaldeş	88.513	2.5
Nijerya	84.732	2.5
Pakistan	82.061	3.1
Meksika	69.393	3.1
Filipinler	48.300	2.7
Tayland	46.950	2.6
Türkiye	44.438	2.3
Mısır	42.289	2.4
Güney Kore	38.198	1.7
Arjantin	27.740	1.6
Kolombiya	25.892	1.9
Yugoslavya	22.344	0.9
Romanya	22.201	0.9
Fas	20.182	3.0
Sudan	18.681	3.1
Peru	16.610	2.6
Venezuela	14.930	3.4
Sri Lanka	14.738	1.7
Malezya	13.871	2.5
Şili	11.108	1.7
Yunanistan	9.599	0.9
Suriye	8.976	3.7
Yemen Arap Cumhuriyeti	7.039	3.0
Mali	6.699	2.6
Tunus	6.369	2.2
Senegal	5.703	2.7
Zambia	5.647	3.1
Bolivya	5.570	2.6
Dominik Cumhuriyeti	5.431	3.0
Hong Kong	5.068	2.3
Haiti	5.009	1.7
Somali	4.272	2.8
İsrail	3.871	2.6
Honduras	3.691	3.4
Benin	3.479	2.7
Porto Riko	3.438	2.6
İrlanda	3.307	1.2
Ürdün	3.244	3.5
Paraguay	2.982	2.6
Uruguay	2.908	0.4
Lübnan	2.658	0.7
Singapur	2.145	1.5
Kosta Rika	2.279	2.8

KAYNAK: DPT, 1983 Dünya Bankası Atlası, a.g.e., s.11-13'den derlenmiştir.

TABLO 43- Çeşitli Serbest Bölge Ülkelerinde Ekonomik Göstergeler

ÜLKELER	Kişibaşına		Enflasyon		İmalat Endüstrisi Büyüme Oranı		İmalat Endüstrisi Katma Değer		Dış Borç		Ödemeler Dengesi	
	Milli Gelir		Oranı %		%		(Milyon 1975 %)		(Milyon \$)		(Milyon \$)	
	1981	YILLIK % ARTIŞ 1960 - 81	1960-70	1970-81	1960-70	1970-81	1960	1980	1970	1981	1971	1981
Angola	300	1.2	3.3	22.0	-	-	-	-	-	-	-	-
Arjantin	2.560	1.9	21.4	134.2	5.6	0.7	10.693	12.637	1.878	10.506	-445.3	-3.136.6
Bahama Adaları	3.650	-7.2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5.1
Bahreyn	6.315	-	-	-	-	-	-	-	-	87	-	436
Bangladeş	140	0.3	3.7	15.7	6.6	11.2	647	1.197	-	3.850	-	-275
Barbados	3.040	-	-	12.3	-	-	-	-	-	74	10.3	-9.8
Bermuda	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bolivya	600	1.9	3.5	23.0	5.4	5.3	237	389	479	2.422	-69.3	-320
Brezilya	2.220	5.1	46.1	42.1	-	8.7	18.819	44.733	3.236	43.821	483	623
Dominik Cumhuriyeti	1.260	3.3	2.1	9.1	5.0	6.1	483	931	212	1.260	15.3	-44.1
Dubai	24.660	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
El Salvador	650	1.5	0.5	10.8	8.8	2.4	252	321	88	664	-5.9	-73.8
Endonezya	530	4.1	-	20.5	3.3	13.9	1.517	5.546	2.443	15.529	-30.1	-477.6
Fas	860	2.4	2.0	8.2	4.2	5.4	1.138	1.960	711	7.879	40.1	-410.3
Fiji	1.100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9.2	-22.5
Fildişi Sahilleri	1.200	2.3	2.8	13.0	11.6	5.8	398	732	256	4.497	-30.8	-302.8
Filipinler	790	2.8	5.8	13.1	6.7	6.9	2.816	5.519	633	7.388	99.3	-352.6
Gana	400	-1.1	7.6	36.4	-	-1.0	601	490	489	979	5.7	-53.5
Guatemala	1.140	2.6	0.3	10.4	8.2	5.9	-	-	106	684	7.3	-306
Haiti	300	0.5	4.0	10.0	-0.1	7.6	-	-	40	360	5.4	-33.4
Hindistan	260	1.4	7.1	8.1	4.7	5.0	10.202	15.909	7.940	17.975	22.1	-
Honduras	600	1.1	2.9	9.1	4.5	4.7	137	213	90	1.223	-0.9	-59.8
Hong Kong	5.100	6.9	2.4	18.4	-	10.1	1.620	4.030	2	309	-	-
İran	-	-	-0.5	20.1	12.0	-	2.601	-	2.193	-	353	-
İsrail	5.160	3.6	6.2	45.5	-	-	-	-	2.274	13.868	-	-
Jamaika	1.180	0.8	4.0	16.8	5.7	-2.6	428	339	154	1.434	20.2	-213
Kamerun	880	2.8	4.2	10.6	-	5.3	201	342	131	2.034	-16.6	-
Kenya	420	2.9	1.6	10.2	-	9.5	165	501	-	-	-70.5	-172.4
Kolombiya	1.380	3.2	11.9	22.4	5.7	5.7	1.800	3.293	1.293	5.123	-18.1	458.7
Kore	1.700	6.9	17.5	19.8	17.6	15.6	2.346	9.843	1.797	19.964	-40.1	-304
Kosta Rika	1.430	3.0	1.9	15.9	7.8	11.7	261	540	134	2.246	6	-46.7
Liberya	520	1.2	1.9	8.9	-	5.6	25	41	-	-	-	-54.5
Libya	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Malezya	1.840	4.3	-0.3	7.4	-	11.1	941	2.780	390	4.627	63.2	-458.7

TABLO 43- Çeşitli Serbest Bölge Ülkelerinde Ekonomik Göstergeler (Devam.)

ÜLKELER	Kişibaşına Milli Gelir		Enflasyon Oranı %		İmalat Endüstrisi Büyüme Oranı %		İmalat Endüstrisi Katma Değer (Milyon 1975 %)		Dış Borç (Milyon \$)		Ödemeler Dengesi (Milyon \$)	
	YILLIK % ARTIŞ											
	\$ 1981	1960-81	1960-70	1970-81	1960-70	1970-81	1960	1980	1970	1981	1971	1981
Malta	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Mauritius	738	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Meksika	2.250	3.8	3.5	19.1	10.1	7.1	14.592	29.084	3.206	42.716	13.4	1.106
Mısır	650	3.5	2.6	11.1	4.8	8.7	1.835	4.204	1.644	13.887	-	-
Mozambik	170	-	-	1.0	-	-	-	-	-	-	-	-
Nikaragua	860	0.6	1.8	14.2	11.4	2.8	262	334	155	1.975	5.4	-0.3
Pakistan	350	2.8	3.3	13.1	9.4	4.4	1.492	2.270	3.059	8.814	-	-201.6
Panama	1.910	3.1	1.6	7.6	10.5	2.7	252	319	194	2.368	-1.3	-73.7
Paraguay	1.630	3.5	3.1	12.4	-	8.1	183	398	112	707	0.7	39.4
Peru	1.170	1.0	10.4	34.3	5.7	2.9	2.911	4.048	856	5.876	-50.1	-797.1
Portekiz	2.520	4.8	3.0	17.0	8.9	4.5	3.496	5.905	485	6.313	-	-
Porto Riko	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Samoa Adl.	280	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-0.8	-
Senegal	430	-0.3	1.7	7.9	6.2	2.0	276	348	-	-	3.6	-
Sierra Leone	320	0.4	-	12.2	-	3.7	25	34	59	346	-1.8	-45.4
Singapur	5.240	7.4	1.1	5.2	13.0	9.7	827	2.323	152	1.318	320	909
Sri Lanka	300	2.5	1.8	13.1	6.3	2.1	556	679	317	1.585	-3.4	-47.5
Suriye	1.570	3.8	2.6	12.0	-	8.2	575	1.318	232	2.337	-38.1	-119.1
Şili	2.560	0.7	33.0	164.6	5.5	-	1.881	2.107	2.066	4.423	-257	68.4
Tanzanya	280	1.9	1.8	11.9	-	2.9	190	237	77	877	4.5	7.4
Tayland	770	4.6	1.8	10.0	11.4	10.3	1.675	4.355	324	5.169	-10	40.1
Taiwan	1.300	-	-	25	-	-	-	-	-	3.185	-	-
Togo	380	2.5	1.3	8.9	-	-10.4	30	14	40	860	4.1	30.1
Tunus	1.420	4.8	3.6	8.2	7.8	11.7	222	727	541	3.171	90.3	67.2
Uruguay	2.820	1.6	51.1	60.2	1.5	4.3	725	1.034	269	1.312	118.9	35.1
Ürdün	1.620	-	-	-	-	-	-	191	118	1.419	-36.8	231.5
Venezuela	4.220	2.4	1.3	12.5	6.4	5.3	3.419	5.718	728	11.352	418.2	2.492
Yemen	460	5.5	-	15.6	-	12.1	25	83	-	-	-	-299.9
Yunanistan	4.420	5.4	3.2	14.8	10.2	5.5	2.540	4.594	905	5.817	184	-171
Zaire	210	-0.1	29.9	35.3	-	-2.3	186	162	311	3.960	-61.9	-
Türkiye	1.540	3.5	5.6	32.7	10.9	5.5	3.678	6.056	1.854	13.809	332	-49.5

KAYNAK: - World Development Report 1982, Teh World Bank.
 - Handbook of International Trade and Development Statistics 1982, UNCTAD.
 - Yearbook of International Trade Statistics, U.N., 1980.
 - Sonnur Bakır, a.g.e., s.60-63 (Naklen).

çift rakamın altında olan ülke adedi ise toplam 13'dür.

İmalat endüstrisindeki büyüme oranları yönünden yine Tablodan görüleceği gibi adı geçen 1970-1981 döneminde % 10 ve üstündeki ülkelerin sayısı 8 tane olup, en yüksek oran % 15.6 ile Güney Kore'dir.

Ödemelr Dengesi yönünden incelemeye tabi tuttuğumuzda, bizi yanlış sonuçlara götürebilir. Çünkü ülkelerin sahip oldukları çeşitli kalemler nedeniyle, uzun vade sonunda ülke ekonomisinin dengesini bozucu etki yapabilir. Bu nedenle ülkenin dış borç ve ticaret dengesinin incelenmesinde yarar vardır.

Bazı Serbest Bölge ülkelerinde Dış borçların seyri 1983 kaynaklarına göre şöyledir(282):

	<u>\$ (Milyar)</u>
Filipinler	20
Arjantin	40
Brezilya	93
Kolombiya	10.2
Peru	11.2
Şili	17.2
Venezuela	33.2
Kosta Rika	4
Güney Kore	41.0
Meksika	84.6
Mısır	19.2
Zaire	5.1

Dış Borçlar 1981 yılı rakamlarıyla karşılaştırıldığında son derece büyük bir artış görülmektedir. Bu ise 1960-1981 arası rakamları karşılaştırıldığında daha iyi fark edilebilir. Ticaret dengesi yönünden ilgili verileri ise Tablo 44'de verilmiştir. 1981 yılında ticaret dengesi açık vermeyen ülke sayısı beş olup, bunların çoğu petrol ihraç eden ülkelerdir. İthalatın artış hızında adı geçen dönemlerde oransal olarak düşmeler vardır. İhracat artış hızındaki büyümeleri, ithalat artış hızındaki büyümelerden fazla olan ülke sayısı aynı dönemde on kadardır.

(282) Sonnur BAKIR, a.g.e., s.58.

TABLO 44- Çeşitli Serbest Bölge Ülkelerinde Uluslararası Ticaret

ÜLKELER	Milyon \$		Yıllık Ortalama Artış Hızı (%)			
	İHRACAT	İTHALAT	İHRACAT		İTHALAT	
	1981	1981	1960-70	1970-81	1960-70	1970-81
Angola	1.744	1.640	9.0	-12.7	11.5	0.2
Arjantin	6.304	9.425	3.5	9.4	0.4	3.2
Bahama Adaları	200	784	-	-	-	-
Bahreyn	2.153 (1979)	2.477 (1979)	-	-	-	-
Bangladeş	791	2.594	6.5	-0.7	7.1	5.1
Barbados	93 (1978)	312 (1978)	-	-	-	-
Belize	79 (1978)	107 (1978)	-	-	-	-
Bermuda	31 (1979)	233 (1979)	-	-	-	-
Bolivya	909	825	9.6	-1.9	8.0	7.0
Brezilya	23.172	24.007	5.0	8.7	4.9	2.9
Cibuti	16 (1975)	146 (1975)	-	-	-	-
Dominik Cumhuriyeti	1.188	1.450	-2.3	3.8	10.0	2.2
El Salvador	792	986	5.5	0.7	6.3	2.3
Endonezya	22.259	13.271	3.4	6.5	2.0	11.9
Fas	2.242	4.356	2.5	2.2	3.4	5.4
Fiji	328	492	-	-	-	-
Fildişi Sahilleri	2.586	2.434	8.7	5.1	9.7	5.7
Filipinler	5.722	7.946	2.2	7.7	7.2	2.6
Gana	378	1.184	0.2	-7.1	-1.5	-5.0
Guatemala	1.281	1.774	9.0	5.0	7.1	5.2
Haiti	333	587	-	-	-	-
Hindistan	8.064	15.001	3.2	4.6	-0.9	3.2
Hollanda Ant.	4.291 (1979)	4.170 (1979)	-	-	-	-
Honduras	760	949	10.7	4.2	11.6	1.9
Hong Kong	21.737	24.680	12.7	9.7	9.2	12.1
İran	10.169	12.634	12.5	-13.4	11.6	10.5
İsraili	5.416	7.777	10.8	9.6	8.8	2.2
Jamaika	974	1.473	4.6	-6.7	8.1	-6.5
Kamerun	1.079	1.428	7.0	4.9	9.3	6.9
Kenya	1.144	1.946	7.2	-1.9	6.5	-1.8
Kolombiya	3.190	5.181	2.2	1.6	2.5	6.5
Kore	21.254	26.131	33.4	22.4	20.6	10.9
Kosta Rika	968	1.198	9.5	4.0	10.0	2.2
Liberya	531	448	18.4	1.2	2.9	-1.5
Libya	16.391	15.414	67.5	-7.5	15.4	15.7
Malezya	12.884	13.132	5.8	6.8	2.3	7.1
Malta	442 (1979)	679 (1979)	-	-	-	-
Mauritius	434 (1980)	516 (1980)	-	-	-	-
Meksika	20.033	24.168	2.8	15.3	6.4	9.5
Mısır	3.233	8.839	3.2	0.4	-0.9	9.4
Moritanya	259	265	50.6	-0.3	4.6	3.2

TABLO 44- Çeşitli Serbest Bölge Ülkelerinde Uluslararası Ticaret (Devam.)

ÜLKELER	Milyon \$		Yıllık Ortalama Artış Hızı (%)			
	İHRACAT	İTHALAT	İHRACAT		İTHALAT	
	1981	1981	1960-70	1970-81	1960-70	1970-81
Mozambik	457	774	6.0	-15.0	7.9	-16.7
Nikaragua	529	731	9.7	0.2	10.5	-1.3
Pakistan	2.880	5.342	8.3	3.0	5.3	4.0
Panama	315	1.540	10.2	-1.9	10.5	-4.3
Paraguay	296	506	5.4	6.8	7.6	6.6
Peru	3.255	3.803	2.0	4.6	3.8	0.5
Portekiz	4.147	9.799	9.6	-	14.2	-
Samoa Adaları	11 (1978)	52 (1979)	-	-	-	-
Senegal	416	1.035	1.2	-1.4	2.3	2.5
Sierra Leone	277	238	0.4	-4.4	1.9	-1.6
Singapur	20.967	27.608	4.2	12.0	5.9	9.9
Sri Lanka	1.036	1.803	4.6	-1.5	-0.2	1.4
St. Lucia	27 (1979)	100 (1978)	-	-	-	-
Sudan	658	1.529	2.2	-5.2	0.6	4.2
Suriye	2.103	4.663	3.3	5.2	4.1	12.6
Şili	3.952	6.364	0.7	9.8	4.8	3.5
Tanzanya	566	1.140	3.4	-8.1	6.0	-1.2
Tayland	6.918	10.014	5.2	11.8	11.4	4.9
Togo	344	597	10.5	1.5	8.5	10.3
Tunus	2.209	3.924	4.2	4.0	2.3	9.2
Uruguay	1.215	1.599	2.2	4.3	-2.9	3.6
Ürdün	732	3.149	10.1	21.2	3.6	13.9
Venezuela	20.959	10.645	1.1	-7.0	4.4	9.6
Yemen	39	1.699	-	-	-	-
Yunanistan	4.292	8.677	10.8	10.8	10.8	4.7
Zaire	662	672	-1.8	-3.1	5.5	-11.9
Türkiye	4.703	8.911	-	1.2	-	2.0

KAYNAK: World Development Report 1982, The World Bank.

- Sonnur BAKIR; a.g.e., s.64-67 (Naklen).

5. SERBEST BÖLGE - ÜLKE EKONOMİSİ İLİŞKİLERİ

Bilindiği gibi Serbest Bölgelerin kurulmasını amaçlayan bütün ülkelerde amaç aynı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu amaçları genel olarak şunlardır: Döviz kazancı etkisi ve ödemeler dengesi etkisi. İstihdam etkisi, teknoloji transferi ve işçi eğitimi ile yeni endüstri alanları kurularak, ülke ekonomisine örnek oluşturması gibi etkilere sahiptir.

5.1. Döviz Kazancı ve Ödemeler Dengesi Etkisi

Gelişmekte olan ekonomilerin en büyük sorunlarından birisi de bilindiği gibi yeterli döviz miktarına erişilememesidir. Sürekli rastlanılan bu olgu, özellikle ödemeler dengesi açıklarıyla ülke ekonomisi üzerinde kendisini gösterir. İhracatın arttırılması ya da diğer yollarla ülkenin döviz kazancında artışlar sağlayarak bu açığı kapatmayı amaçlamaktadırlar. Bir Serbest Bölgede döviz kazancını arttırmak şu yollarla gerçekleştirilebilir(283):

- a) Yerel bölgelerden (pazarlardan) satın alınan eşya ve hizmetlere yapılan ödemeler,
- b) Serbest Bölge yönetiminden kiralananan toprak ve binalara yapılan kira ödemeleri,
- c) Elektrik, su ve diğer kamuhizmetlerine yapılan ödemeler,
- d) Yerel pazarlardan alınan girdiler ve ithal girdilerinin günlük değerinin belli bir yüzdesini oluşturan gümrük ödemeleri.

(283) a.g.e., s.44.

Bunlardan başka, Serbest Bölgelerde çalışan işgücüne ödenen ücretler de bunlara ilave edilebilir. Bilindiği gibi Serbest Bölgelerde ödenen ücretler genellikle ABD doları şeklinde ödendiğinden bir döviz kazancı etkisi oluşturulabilir.

Bunlara bir örnek oluşturması bakımından 1976 yılında Güney Kore'de 29.615 işgücüne 65.520 milyon dolar(284) alırken, Meksika'daki Serbest Bölgelerde çalışan toplam 110.000 kişiye 1979 yılında ödenen ücret 303 milyon dolar ve 1976 yılında Tunus'daki Serbest Bölgelerde çalışan 14.050 işçiye 20 milyon dolar ücret ödenmiştir(285). Ayrıca Filipinler Bataan Serbest Bölgesinde çalışan toplam 14.592 işçiye 1978 yılında ödenen ücret 89.755.824 dolar(286) olarak gerçekleşmiştir.

İhracat geliri yönünden bakıldığında, bölgede üretim faaliyetinde bulunan firmaların hammadde ve ara ürünleri satın aldıkları ülkelere ve ödedikleri fiyatlar oldukça önemlidir. Serbest Bölgelerde genellikle çokuluslu şirketlerin yatırım yapması nedeniyle ana firmadan veya diğer ülkelerden yapılan ithalat ya da, Serbest Bölgesi bulunan ülkeden sağlanan ham ve yarı mamul mallar, o ülke yönünden ihracat sayıldığından, dolayısı ile bu yöndeki gelirlerin artmasına neden olur. Bu konuya bir örnek oluşturması bakımından Singapur'un belli başlı ticaret ortaklarıyla yaptığı ticareti aşağıdaki Tablo 44'-de gösterilmiştir.

(284) KIM Chan Jin, a.g.e., s.47.

(285) UNCTAD, a.g.e., s.39.

(286) Sonnur BAKIR, a.g.e., s.47.

TABLO 45- Singapur'un Önemli Ortaklarıyla Ticareti
(1982 Yılı Milyon Singapur Doları)

Ülke	İthalat	İhracat	Yerli Mallar İhracatı
Malezya	8.066	7.859	3.618
Japonya	10.791	4.844	4.253
ABD	7.775	5.593	4.196
S.Arabistan	9.408	1.276	510
AET	6.201	4.149	2.998
Hong Kong	1.261	3.741	2.751
Avustralya	1.400	1.772	1.299
Tayland	1.132	1.708	1.155
Çin Halk Cum.	1.181	517	118
Tayvan	1.310	576	294

Endonezya ile olan ticaretin rakamları açıklanmamaktadır.

KAYNAK: Singapur, İTO, Ülke Etüdları Dizisi, No: 16, s.55.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Singapur'un ihracatı ile yerli mallar ihracatının toplamı, bazı ülkelerden yaptığı ithalattan fazla olduğu görülmektedir. Bu ise ödemeler dengesi yönünden, ticaret dengesindeki olumsuz gelişmeyi önleyici bir faktör halinde karşımıza çıkarken, yapılacak olan ithalatın finansmanını da sağlamaya yöneliktir.

ABD'den yarı imal edilmiş ithal vergisi almadan, Karayib ülkelerine gemilerle getirilen mallar o ülkeden ucuz işgücünden yararlanıp, işlendikten sonra ABD'ye ihraç etmektedirler.

Bunun yanında ihracattan elde edilen dövizlerin, Serbest Bölgelerde ithal edilen, hammadde aramal ve çeşitli yatırım malları (makineler gibi) için harcanmaktadır. Bu ise, Serbest Bölgelerde amaçlanan ihraç gelirlerini artırma hedeflerine

ulaşamayışları büyük bir engel oluşturduğu görölmektedir. Bu konuda UNCTAD'ın aşağıdaki verileri Tablo 46'da açık bir örnek teşkil etmektedir.

TABLO 46- Serbest Bölgelerin Toplam İhracatı ve Yerel Katma Değeri (Milyon \$)

Serbest Bölgeler	Yıl	Toplam İhracat	İhracatın Tahmini Katma Değeri	Ülke Toplam İhracatı	S.B(%)	Ülke Toplam Mamul Madde İhracatı	S.B(%)
Filipinler (Bataan)	1977	44.8	9.0	3.136.0	(1.4)	575.1	(7.8)
Muaritius	1977	68.2	17.0	321.4	(21.2)	73.9	(92.3)
Malezya	1974	44.0	11.0	4.234.2	(1.0)	1.180.1	(3.7)
Kore (Masan)	1979	600.5	313.5	14.951.8	(4.0)	13.224.6	(4.5)

KAYNAK: UNCTAD, a.g.e., Tablo 7.

Döviz girdilerini artıran diğer bir girdi ise, Serbest Bölgelerde faaliyet gösteren firmalara sağlanan hizmetlerden alınan ücret gelirleridir. Bunlar elektrik, su, ulaşım PTT hizmetleri, fabrika ve büro kiralaları gibi hizmet gelirleridir. Bu türe bir örnek oluşturması bakımından Güney Kore'deki durum Tablo 47'de gösterilmiştir.

1976 yılında Güney Kore'de kiralar ve kamu hizmetlerinden elde edilen 100 bin doları aşarken, bir önceki yıla göre kaydedilen artış miktarı 8 bin dolar civarındadır. 1971 yılından beri bölgenin faaliyete başlaması toplam kira ve hizmet gelirlerini 5 yıl içinde 272 bin dolar olarak gerçekleştirmiştir(287).

(287) Kim Chan Jin, a.g.e., s.47.

TABLO 47- Endüstriyel Emlakin Kira Bedelleri ve Satış Fiyatları

<u>Emlaklar</u>	<u>Bedel veya Fiyatlar</u>
Masan Serbest İhracat Bölgesi	Kira Tesis Sahası: US\$ 0.072/m2 her ay Standart Fabrika: US\$ 0.915/m2 her ay
IRI Serbest İhracat Bölgesi	Kira US\$ 0.0293/m2 her ay
Korea Industrial Estate	Satış US\$ 90.29/m2
Gumi Industrial Estate	Satış US\$ 13.0/m2
IRI Industrial Estate	Satış US\$ 4.5/m2
Changwon Machinery Industrial Estate	Satış US\$ 14.0/m2
Yeucheon Petro Chemical Industrial Estate	Satış US\$ 13.88/m2
On San Industrial Estate	Satış US\$ 9.04/m2
Ben Weol Industrial Estate	Satış US\$ 27.80/m2
Mahalli Endüstriyel Emlak	Satış Satış fiyatı değişken

KAYNAK: KOTRA, a.g.e., s.45.

Bilindiği gibi son yıllarda (özellikle 1981-1982) dünya üzerinde yaşanmış olan ekonomik durgunluk, gelişmiş ülkelerin izlediği koruyucu ve müdahaleci politikalar sonucunda dünya ticaretinde bir gerileme olmuştur. Dünya ticaretindeki bu durumu aşağıdaki Tablo 48'de gösterilmiştir.

Bu tabloda görüleceği gibi sanayileşmiş ülkelerin kendi aralarındaki ithalat ve ihracatları 1980-1982 dönemi arasında devamlı düşerken, aynı dönem içinde gelişmekte olan ülkelerin sanayileşmiş ülkelerle olan ithalat ve ihracatlarında bir gelişme görülmüştür.

TABLO 48- Dünya Ticaret Akışı (Milyar ABD Doları)

SANAYİLEŞMİŞ ÜLKELER

	Kendi Aralarında		Petrol İhracat- çısı Ülkelerle		Petrol Üretici Ol- mayan Gelişmekte Olan Ülkelerle		SSCB, D.Avrupa v.b. (1)	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
1976	427.5	445.7	52.9	109.9	113.5	98.3	24.9	17.7
1980	839.9	874.7	97.7	233.1	240.6	206.9	36.7	36.4
1981	793.9	831.9	114.9	213.6	247.3	202.6	34.6	33.7
1982	765.3	803.9	111.0	167.5	222.0	196.9	32.7	35.1

PETROL İHRACATÇISI ÜLKELER

1976	1.2	1.6	97.4	50.5	28.5	9.4	0.7	1.2
1980	4.3	3.3	213.1	103.0	68.6	20.9	0.9	3.0
1981	4.5	3.5	187.4	119.4	69.0	26.4	1.1	3.0
1982	4.4	4.3	144.6	121.5	61.2	27.2	0.9	2.6

PETROL ÜRETİCİSİ OLMAYAN
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER

1976	30.3	24.5	87.4	109.2	8.1	26.1	11.3	10.0
1980	76.6	71.6	179.9	231.0	18.7	64.1	21.3	19.7
1981	82.2	76.3	177.9	248.1	24.5	66.9	22.9	19.4
1982	78.1	74.6	172.6	224.9	24.3	61.5	19.5	17.8

KAYNAK: IMF Survey, 11 July 1983.

(1) Arnavutluk, Bulgaristan, Küba, Çekoslovakya, Polonya, Doğu Almanya, Kuzey Kore, Moğolistan.

Sanayileşmiş ülkelerin ülkelerde görülen bu resesyon dolayısıyla, serbest bölgelerde de kendisini hissettirmiştir (Buna bir istisna olarak Güney doğu Asya ülkelerinde Hong Kong ve Singapur gibi Serbest Bölgeler hariç). Esasen Serbest Bölgelerde üretimin daha çok emek-yoğun ve tek tiplilik olması, zevk ve değişkenliklerin fazla çeşitli olmamasından kaynaklanmaktadır. Fakat son zamanlarda üretimin sermaye yoğun teknolojilere doğru kayması (Hong Kong, Güney Kore, Singapur) Serbest Bölgelerde yeniden bir canlanma olduğu da görülmektedir.

Yukarıda sunmaya çalıştığımız bu ilişkiler döviz kazancı etkisi ve dolayısı ile ülkenin ödemeler dengesi üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Gelişmekte olan ülkelerde Serbest Bölge kurulmasının esas amaçlarının başında gelen bu düşünce, ihracat artışı sağlayarak ödemeler dengesi açığını kapatmaya yönelik olduğu görülmektedir. Bu ise aşağıdaki Tablo 49'da daha açık bir şekilde görülmektedir.

5.2. İstihdam Etkisi

Gelişmekte olan ülkelerin hızlı nüfus artışı içinde bulunması işgücü ve istihdam sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Günümüzde iş fırsatlarının çalışmaya hazır insan sayısı ile aynı oranda artmadığı açıktır. Dünya işgücünün yılda 20 milyon artacağı saptanmış; içinde bulunduğumuz 10 yılda ise dünya işgücünün 280 milyon artacağı sanılmaktadır. Bu artışın 226 milyonu az gelişmiş ülkelerde, 50 milyonu sanayileşmiş ülkelerde ortaya çıkacağı hesaplanmıştır(288).

(288) Akın İLKİN, Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 3175, İstanbul 1983, s.99.

TABLO 49- Çeşitli Serbest Bölge Ülkelerinde Uluslararası Ticaret

ÜLKELER	Milyon \$		Yıllık Ortalama Artış Hızı(%)			
	İHRACAT	İTHALAT	İHRACAT		İTHALAT	
	1981	1981	1960-70	1970-81	1960-70	1970-81
ANGOLA	1.744	1.640	9.0	-12.7	11.5	0.2
ARJANTİN	6.304	9.425	3.5	9.4	0.4	3.2
BAHAMA ADALARI	200	784	-	-	-	-
BAHREYN	2.153(1979)	2.477(1979)	-	-	-	-
BANGLADEŞ	791	2.594	6.5	0.7	7.1	5.1
BARBADOS	93(1978)	312(1978)	-	-	-	-
BELİZE	79(1978)	107(1978)	-	-	-	-
BERMUDA	31(1979)	233(1979)	-	-	-	-
BOLİVYA	909	825	9.6	-1.9	8.0	7.0
BREZİLYA	23.172	24.007	5.0	8.7	4.9	2.9
CİBUTİ	16(1975)	146(1975)	-	-	-	-
DOMİNİK CUMH.	1.188	1.450	-2.3	3.8	10.0	2.2
EL SALVADOR	792	986	5.5	0.7	6.3	2.3
ENDONEZYA	22.259	13.271	3.4	6.5	2.0	11.9
FAS	2.242	4.356	2.5	2.2	3.4	5.4
FİJİ	328	492	-	-	-	-
FİLDİŞİ SAHİLLERİ	2.586	2.434	8.7	5.1	9.7	5.7
FİLİPİNLER	5.722	7.946	2.2	7.7	7.2	2.6
GANA	378	1.184	0.2	-7.1	-1.5	-5.0
GUATEMALA	1.281	1.774	9.0	5.0	7.1	5.2
HAİTİ	333	587	-	-	-	-
HİNDİSTAN	8.064	15.001	3.2	4.6	-0.9	3.2
HOLLANDA ANT.	4.291(1979)	4.170(1979)	-	-	-	-
HONDURAS	760	949	10.7	4.2	11.6	1.9
HONG KONG	21.737	24.680	12.7	9.7	9.2	12.1
İRAN	10.169	12.634	12.5	-13.4	11.6	10.5
İSRAİL	5.416	7.777	10.8	9.6	8.8	2.2
JAMAİKA	974	1.473	4.6	-6.7	8.1	-6.5
KAMERUN	1.079	1.428	7.0	4.9	9.3	6.9
KENYA	1.144	1.946	7.2	-1.9	6.5	-1.8
KOLOMBİYA	3.190	5.181	2.2	1.6	2.5	6.5
KORE	21.254	26.131	33.4	22.0	20.6	10.9
KOSTA RİKA	968	1.198	9.5	4.0	10.0	2.2
LİBERYA	531	448	18.4	1.2	2.9	-1.5
LİBYA	16.391	15.414	67.5	-7.5	15.4	15.7
MALEZYA	12.884	13.132	5.8	6.8	2.3	7.1
MALTA	442(1979)	679(1979)	-	-	-	-
MAURİTİUS	434(1980)	516(1980)	-	-	-	-
MEKSİKA	20.033	24.168	2.8	15.3	6.4	9.5
MISİR	3.233	8.839	3.2	0.4	-0.9	9.4
MORİTANYA	259	265	50.6	-0.3	4.6	3.2
MOZAMBİK	457	774	6.0	-15.0	7.9	-16.7
NİKARAGUA	529	731	9.7	0.2	10.5	-1.3
PAKİSTAN	2.880	5.342	8.3	3.0	5.3	4.0

TABLO 49- (devam)

ÜLKELER	Milyon \$		Yıllık Ortalama Artış Hızı(%)			
	İHRACAT	İTHALAT	İHRACAT		İTHALAT	
	1981	1981	1960-70	1970-81	1960-70	1970-81
PANAMA	315	1.540	10.2	-1.9	10.5	-4.3
PARAGUAY	296	506	5.4	6.8	7.6	6.6
PERU	3.255	3.803	2.0	4.6	3.8	0.5
PORTEKİZ	4.147	9.799	9.6	-	14.2	-
SAMOA ADALARI	11(1978)	52(1979)	-	-	-	-
SENEGAL	416	1.035	1.2	-1.4	2.3	2.5
SIERRA LEONE	277	238	0.4	-4.4	1.9	-1.6
SİNGAPUR	20.967	27.608	4.2	12.0	5.9	9.9
SRI LANKA	1.036	1.803	4.6	-1.5	-0.2	1.4
ST.LUCİA	27(1979)	100(1978)	-	-	-	-
SUDAN	658	1.529	2.2	-5.2	0.6	4.2
SURİYE	2.103	4.663	3.3	5.2	4.1	12.6
ŞİLİ	3.952	6.364	0.7	9.8	4.8	3.5
TANZANYA	566	1.140	3.4	-8.1	6.0	-1.2
TAYLAND	6.918	10.014	5.2	11.8	11.4	4.9
TOGO	344	597		1.5	8.5	10.3
TUNUS	2.209	3.924	4.2	4.0	2.3	9.2
URUGUAY	1.215	1.599	2.2	4.3	-2.9	3.6
ÜRDÜN	732	3.149	10.1	12.2	3.6	13.9
VENEZUELA	20.959	10.645	1.1	-7.0	4.4	9.6
YEMEN	39	1.699	-	-	-	-
YUNANİSTAN	4.292	8.677	10.8	10.8	10.8	4.7
ZAİRE	662	672	-1.8	-3.1	5.5	-11.9
TÜRKİYE	4.703	8.911	-	1.2	-	2.0

KAYNAK: Sonnur Bakır, a.g.e., s.64-67 Naklen)

Diğer yandan, çalışma yaşındaki nüfus grubu, gelişmiş ülkelerde; yüksek işgücüne katılma oranları ile ekonomik faaliyetlere olumlu katkıda bulunurken, gelişmekte olan ülkelere türlü etkenler nedeniyle işgücüne katılma oranının düşüklüğü, işgücü hacmini olumsuz biçimde etkilemektedir(289).

Yukarıda belirtildiği gibi, gelişmekte olan ülkelerin hızlı nüfus artışı ile işgücüne istihdam yaratma gayretleri, Serbest Bölgeleri oluşturan diğer önemli bir etkindir. İşsizlik sorununun çözülmesinde, Serbest Bölgelerde kurulan yeni iş sahalarıyla işsizliğe tam anlamıyla çözüm bulunamasa da belli bir ölçüde çözüm getirmiştir. Önceki bölümde de belirttiğimiz gibi, bugün 6 milyon kişi dünya üzerinde faaliyet gösteren Serbest Bölgelerde istihdam edilirken, dünya ticaretinin de % 20'lik kısmının bu bölgelerden geçmesine katkıda bulunmaktadır(290). Nüfusu çok olan ülkelerin kurdukları Serbest Bölgelerde istihdam edilen işgücü nisbi olarak az görülürken nüfusu az olan ülkelere kurulan Serbest Bölgelerde istihdam edilen işgücü nisbi olarak daha fazladır (Bundan önceki bölümde daha geniş bilgi verilmiştir). Zaten kısa sürede Serbest Bölgeler sayesinde bir çözüm getirileceği de beklenilemez.

Bu bölgelerde, yine önceki bölümde belirtildiği gibi, istihdam edilen işgücünün yapısal durumu bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Bunlar genellikle; ücret eşitsizliği, kadın ve çocuk işçilerin çalıştırılması ile yüksek devir oranıdır. İstihdam edilenlerin çoğu genç nüfus olup yaşları 30'un altında olduğu, erkek işgücünün iş bulma ümidi daha fazladır.

İşgücü ve hammadde maliyetlerinin artışı ile yatırımcı firmalar diğer avantajlı Serbest Bölgelere kayarken, bu durum, serbest bölgelerdeki işgücünü olumsuz yönde etkilemektedir

(289) a.g.e., s.201.

(290) a.g.e., s.201.

(G.Kore'den son zamanlardaki kaçış önceki bölümde belirtilmiştir).

Yukarıdaki bu ve buna benzer sorunlar, aslında gelişmekte olan ülkelerde, yaygınlaşmamış olan, rekabet ve pazarlarda yatar. Çünkü, koruyucu ve müdahaleci ekonomi politikaları gelişmeyi önlerken yatırımların gelişmesini dolayısı ile işgücünün istihdamını engeller. Bu yönden dünya üzerindeki fiyat rekabeti ihracat yapan fabrikalar üzerinde disiplin empoze ederek, fiyatların minimize olmasını şartlamaktadır(291). Serbest Bölgelerde bu gibi durumlardan son derece etkilenmektedirler.

5.3. Teknoloji Transferi ve İşçi Eğitimi Etkisi

Teknoloji, bir ülkede üretilemiyorsa o zaman teknolojiye sahip ülkeden transferine gidilebilir. Yabancı teknolojiler çeşitli yollardan temin edilebilir. Bu temin yollarından birisi de Serbest Bölgelere yatırım yapacak olan firmalar sayesinde olur. Önceki bölümde incelediğimiz çeşitli ülkeler (G.Kore, Mısır, Ürdün, Hong Kong, Singapur gibi) sundukları teşviklerde teknoloji transferini şart koşmaktadırlar.

Yabancı yatırımcı, gelişmekte olan ülkelerdeki subesine teknoloji transferi yapar. Alternatif olarak, teknoloji yatırımsız olarak da idarecinin kontratı ya da bir lisans anlaşması aracılığı ile de transfer olabilir. Gelişmekte olan ülkelerin tercih ettikleri yol, asgari yabancı ortaklıkla teknolojiyi geliştirmektedir(292). Bu yol vasıtasıyla Serbest Bölgelere yatırım yapacak firmalar genellikle çoğunlukta olurken, daha çok ara firmaya bağlı oldukları görülmektedir.

(291) Raymond Vemon, Luis T.Wells Jr., Manager in the International Economy, Prentice-Hall of International, Inc., London, 1981, s.135-137.

Gelişmiş ülkelerdeki firmaların ürettikleri teknolojileri geliştirmekte olan ülkelere satmaktadırlar. Özellikle transfer edilen teknoloji ile Hong Kong ve Hindistan firmaları, Endonezya'da bir araştırmacı olarak görünürlerken, Brezilya ve Arjantin firmaları ise Bolivya ve Uruguay'da teknolojinin transferini temin etmektedirler. Bunlardan başka, diğer bir konu ise, gelişmiş bir firmanın isim ve pazarlama yöntemini geliştirmekte olan ülkelere satarak, firmanın özel üretim yöntemini oluşturarak, yapılan üretimi, diğer ülkelere satabilir. Örneğin; bir Amerikan firması önemli isim ve pazarlama yöntemi ile Hong Kong'la bir firmaya katılıp, onunla işbirliği yaparak, Güney-doğu Asya'daki bir ülkede terazi üretimine girişmiştir(293).

Bu ve bunun gibi örnekler teknoloji transferine bir örnek oluştururken, Serbest Bölgelerdeki üretime katkıda bulunur. Çok yüksek teknolojinin bu bölgelere gelmesinin sakıncalı olduğunu belirtebiliriz. Çünkü emek-yoğun üretimden sermaye yoğun bir üretime dönüşmesi olur ki, bu da istihdamı engelleyici bir faktör olarak karşımıza çıkar. Fakat son zamanlarda yetersiz işgücüne sahip, Hong-Kong, Singapur, Ürdün gibi ülkeler daha sermaye yoğun teknolojisi transferine gittikleri görülmektedir.

Teknolojinin işçi eğitimi üzerinde etkisi ise, genellikle ihracata yönelik üretim yapan Serbest Bölgelerde görülebilir. Büyük ölçüde yarı-vasıflı işçilerin kısa bir eğitimin-den sonra kolayca çalışabileceği basitlikte otomatikleştirilmiş teknolojik metodlarla üretimi gerçekleştirebilirler.

Vasıfsız işçilerin zaman içinde vasıflı hale gelmeleri, bazı üretim dallarında işin çok sayıda, küçük belirlenmiş birkaç harekete bölünmüş olması, kazanılan deneyin başka bir ma-

lın üretiminde hiçbir değer taşımamasına neden olur. Fakat bazı iş kollarında bu tam tersi olabilir. Makina, gemi yapım ve diğer sanayilerdeki işçiler çok daha karmaşık bir teknolojiyle üretim yapmalarından dolayı eğitime gerek duyulmaktadır. Böylece bir işçi, usta, hatta daha üst kademelere çıkabilir. Usta durumunda üretim mühendisi ya da yönetici olan yerli çalışanlar bu yolla teknik bilgileri ülkede kalabilir(294). Kısa zamanda işçi eğitimi ve teknolojik bilgiyi öğretmek zordur. Bazı iş kollarında bu teknolojiyi öğrenerek uygulayan işçilerin olduğu görülmektedir.

5.4. Oluşacak Yeni Endüstri Alanlarının Ülke Ekonomisine Örnek Olması

Serbest Bölgelerin kurulması ve daha çok ihracata yönelik olması, yeni sanayilerin bölgelere yönelmesine neden olmuştur. Bölgelere gelen sanayiler çeşitli avantajlarla üretimlerini artırmaya çalışırken, ülke içindeki sanayilerin daha rasyonel çalışmalarını gerekli kılmaktadır.

Serbest Bölgelerdeki endüstriler daha çok çok uluslu bir şirketin uzantısı olması; bu şirketlerin yönetim bilgi ve teknolojik birikimlerini de beraberinde getirip, üretim sürecinde başarılar kazanmasına neden olmuştur. Bu başarı, ülke ekonomisine yansması yanında, kurulacak yeni endüstri alanlarını düzenleyici rol oynar.

Bazı gelişmekte olan ülkelerde yerli firmalar standart bir takım ürünler üreterek ihracat yapabilirler. Alternatif kaynaklardan daha düşük fiyatla dış ülkelere teklifte de bulunabilirler. Örnek olarak, Hindistan tekstil üretiminde gri kumaş ihracatını başarı ile yapmasına neden olmuştur. Diğer taraftan yabancı alıcıların, yerli üreticilerle yapmış olduk-

(294) Sonnur BAKIR, a.g.e., s.50.

ları bağlantılarla, özel siparişler vererek bir malın üretilmesini isterlerken, yerli üreticilerin ihtiyaç duyduğu kaynakları temin etmektedirler(295). Buna bir örnek olarak Tayvan gösterilebilir. Tayvan'daki kumaş ihracatının büyük bir kısmı bu yolla temin edilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin ihracatlarını artırabilmele-ri, yabancı firmaların, bu ülkelere yapacak oldukları ithalatın istedikleri kalitede olmasının yanında, fiyatlarının da uygun olmasına bağlıdır. Bu yönden ülkeler, ürettikleri sanayi mamullerini ihraç ederek iç sanayilerini disiplin edebilirler. Serbest Bölgelere yapılan ihracat neticesinde de burada bulunan yabancı kaynaklı firmalar kanalıyla pazarlandığı görülmektedir. Buna örnek olarak, Colombiya, Guyana, Jamaika ve Trinidad gibi ülkeler, mallarını ABD firmaları ile ABD piyasalarında pazarlama imkanı da bulmaktadır(296). Bu anlatılanların hepsi; gelişmekte olan ülkeler yönünden Serbest Bölgelere gelen yeni teknolojilerle yarışarak, yeni endüstri alanları oluşturmaktadırlar. Fakat bazı durumlarda iç endüstrinin bu rekabetten korunması için, gümrük duvarlarının yükselmesine neden olurken, diğer önlem de, Serbest Bölgelerde bu gibi kuvvetli firmaların yatırım yapmasına izin vermezler.

Serbest Bölgelerdeki kurulan endüstrilerin, endüstriyel üretiminde zaman içerisinde bir artma söz konusudur. Buna örnek olarak hafif endüstrilere göre ağır ve kimyasal endüstrinin toplam endüstriyel üretimdeki payı 1980-1981 yılları arasında Tayvan'da artmıştır(297). Bu durumu aşağıdaki Tablo 50'de görmek mümkündür.

(295) Reymond VEMON, Luis T.WELLS, a.g.e., s.142-143.

(296) a.g.e., s.14.3

(297) Sonnur BAKIR, a.g.e., s.51.

TABLO 50- Tayvan'ın 1980-1981 Yılları Arasındaki Endüstriyel Üretimi

Kategori	Endüstriyel Üretim İndeksi (1976 = 100 olmak üzere)		
	1980	1981	(%)
Genel İndeks	164.4	171.3	+6.9
İnşaat Yapımı	235.9	262.0	+26.1
İmalat	163.2	169.3	+6.1
- Kimyasal Madde	201.2	205.1	+3.9
- Petrol ürünleri	139.1	138.8	-5.3
- Lastik Eşya	151.8	153.5	+1.7
- Makina, araç	142.0	163.9	+21.9
- Tekstil	131.9	134.6	+2.7
- Giyim Eşyası	173.8	198.8	+25.0
- Deri Eşya	244.8	252.9	+8.1
- Kimyasal Ürün	163.9	176.7	+12.8
- Plastik eşya	124.3	126.4	+2.1

KAYNAK: Sonnur Bakır, a.g.e., s.51.

6. SERBEST BÖLGE UYGULAMALARINDA DİKKAT EDİLMESİ GEREKLİ NOKTALAR

Buraya kadar dünya üzerindeki Serbest Bölgelerin nasıl çalıştığını ve nasıl uygulandığını, ayrıca uygulamadaki ortak özelliklerin ekonomik yorumunu yapmış bulunuyoruz. Uygulamaların başarılı olması, hem Serbest Bölge kuran ülke yönünden hem de Serbest Bölgede faaliyet gösteren firmalar yönünden önemlidir.

Serbest Bölge uygulamalarında başarısız olan ülkeler de vardır. Bir örnek oluşturması bakımından Hindistan'ı gösterebiliriz. Hindistan'ın da Gujarat eyaletindeki Kandla ihracat için Üretim Bölgesinde 1970'deki korkunç başarısızlığı şöyle-

dir(298):

Hindistan'ın Kandla ihracat için üretim bölgesinde, her ne kadar 1969 yılından sonra artış gösterdi ise de, 1970'lerdeki başarısızlığı tartışmaları olumsuz yönde etkilemiştir. Kandla ihracat üzerinde pek etkili olamazken Hindistan'a ileri teknolojiyi de çekemedi. İstihdam problemine önemli katkılarda da bulunamadı.

Bu başarısızlığın sebepleri herşeyden önce, Kantla yanlış bir yer olarak seçilmişti. Bombay'dan ve uluslararası havalanlarından uzakta. Ayrıca bölgede haberleşme çok kötü bir durumda olup, hayat şartları da oldukça düşüktü. İkinci olarak, konu üzerinde başarılı olabilmek için uluslararası bir kampanyaya gidilmemiştir. Üçüncü olarak, Kandla ihracat için üretim bölgesinin kurulduğu zamanda, Hindistan'da döviz kuruunun yüksek olması (4.76 RS=1 US dolar) ülkenin rekabet açısından, böyle bir bölgede elektronik aletleri üretiminde, giyim sanayiinde, peruka, plastik ve lastik mamuller imalatı ile oyuncak yapımında oldukça dezavantajlı bir duruma düşmesine sebep olmuştu. Son olarak da, yatırım, sermaye malları ve hammadde ithali, sermaye transferi ve kullanılmış mallar ile ilgili işlemler oldukça karmaşıktı. Bu nedenlerle başarısız olurken, daha sonraları alınan önlemlerle başarılı olmaya başlanmıştır.

Yukarıda belirtmeye çalıştığımız bu olumsuz uygulama örneği, özellikle gelişmekte olan ülkeler yönünden, Serbest Bölge kurulup uygulayıp işletilmesinde dikkat edilmesi gereken hususlar şunlardır(299):

(298) Ömer AKAT, a.g.e., s.205-206.

(299) DPT, Serbest bölgeler Başkanlığı, Rapor 1, s.18.

- Mümkin olduğu kadar özel veya özel ağırlıklı bölge idaresi kurmak,
- İşleticinin mutlaka kamu olması gerekiyorsa, bu kuruluşu kendi gelirleri ile geçinecek bir yapıya kavuşturmak,
- Uygun yatırım havası oluşturmak,
- Güvenilir bir yabancı sermaye politikası izlemek,
- Ev sahibi ülkeden girdi temin etmeyi önleyen tüm engelleri kaldırmak,
- Mümkin olursa bölge gelirleri ile ülke içerisinde yerli sanayilere yardımcı olmak,
- Yerli yatırımlar teşvik edilmek isteniyorsa, formalitelerden ve bürokrasiden (iş mevzuatı, sermaye miktarı gibi) uzak bir yapıyı öngörmek,
- Bölge gelirlerinin bir kısmını bölgeyi daha cazip hale getirecek faaliyetlere ve araştırmalara ayırmak ve serbest bölge gelirlerini buna imkan verecek ölçüde kılmak,
- Serbest bölgedeki yabancı sermaye yatırımlarını, yerli sanayi ile ihracatta rekabet edecek faaliyetler yerine yeni faaliyetlere yöneltmektir.

Bu anlatılanların yanında bir Serbest Bölgenin başarılı olmasının ön şartı, bu bölgenin yatırım yapan müteşebbislerle dolmasına, giderek ev sahibi ülke ile ilişkilerinin artmasına ve daha sonra da buradan ayrılmak istememelerine bağlıdır. Böyle bir yapıyı oluşturan başlıca unsurlar aşağıda özetlenmiştir(300):

- 1- Ev sahibi ülkedeki politik ve ekonomik istikrar,
- 2- Millileştirmeme ve devletleştirmeme garantileri,

(300) DPT (Serbest Bölgeler Başkanlığı), Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor No: 3, Temmuz 1985, s.8-9.

- 3- Güvenilir bir yabancı sermaye politikası, ev sahibi ülkenin uluslararası ekonomik ilişkilerdeki güvenilirliği ve uluslararası hakemlik sistemine karşı tutumu,
- 4- Ülkenin önemli dış pazarlara yakınlığı,
- 5- Serbest Bölgenin civarında yer alan diğer Serbest Bölgelerle rekabet edebilirliği,
- 6- Ev sahibi ülkenin üretim girdilerinin ucuzluğu,
- 7- Bankacılık, taşımacılık, müşavirlik gibi hizmetlerin kalitesi ve uygunluğu,
- 8- Serbest Bölgede hazır ve yeterli kapasitede alt ve üst yapılarının olması
- 9- Ev sahibi ülkeye mal satabilme ve ev sahibi ülkenin fazla kotalarını kullanabilme,
- 10- Kâr ve sermaye transferlerinin kolaylığı,
- 11- Sosyal çevrenin uygunluğu,
- 12- Uygun bir yatırım ikliminin oluşturulması,
- 13- Mütebbislerin taleplerine duyarlı bir idare tarzının bulunması,
- 14- Bölgelerin yeterli düzeyde ve kalitede duyuru ve reklamının yapılması,
- 15- Serbest Bölge girdilerinin mümkün olduğu kadar ev sahibi ülkeden temininin teşviki,
- 16- Serbest Bölgelerde yer alacak faaliyetlerin, Serbest Bölge amaçlarına uygun faaliyetler olmasının temini ve bu faaliyetler ile evsahibi ülkede aynı konuda yapılan faaliyetler arasında olumsuz bir rekabete imkan verilmemesi,
- 17- Serbest Bölgede faaliyette bulunmak isteyen, yabancı sermayeli müteşebbislerin, yerli müteşebbisler ile dış pazarda rekabet edecek faaliyetler yerine yeni faaliyetlere yöneltilmesi,

18- Serbest Bölge tesis ve idame giderlerinin zamanla Serbest Bölge gelirleri ile karşılanması temini,

19- Kırtasiyeciliğin ve müdahalelerin azaltılması,

20- Kaçakçılığa ve suistimallere ortam hazırlamamak'tır.

Bu unsurların öncelikleri ve ağırlıkları, bölgeden bölgeye, ülkeden ülkeye ve Serbest Bölgenin fonksiyonlarına göre değişiklik göstermekte olup, Dünya deneyimi, bu unsurlar arasından ilk bakışta pek önemli olarak gözükmeyen bazılarının (yeterli enerji, ucuz işçilik, güvence gibi) en öne geçebildiğini göstermektedir.

IV. BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİ YÖNÜNDEN SERBEST BÖLGE KONUSUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölüme kadar, Serbest Bölgelerin teorik analizi, Serbest Bölgelerin kurulup işleyiş biçimleriyle dünya üzerindeki uygulama biçimlerini örnekleriyle açıklanmasına çalışılmıştır.

Bu bölümde ise, Serbest Bölgelerin Türkiye Ekonomisi yönünden değerlendirilmesini; tarihsel gelişimi ile, ülkemiz açısından Serbest Bölge kurulmasının nedenlerini açıklanmaya çalışılacaktır. Bunlara ek olarak, Serbest Bölgelerin Türkiye'de kurulmasıyla yarar ve sakıncaları üzerinde de bilgi verilme-ye çalışılacaktır. Özellikle son 1982'den sonraki günümüze kadar olan Serbest Bölge çalışmaları hakkında bilgiler verilip, ülkemiz yönünden de bir değerlendirilmesinin yapılması konumuz bakımından önem taşımaktadır.

Bilindiği gibi günümüzde, özellikle son 1981-1982 yıllarında dünya ticaretindeki olumsuz gelişmeler yaşanmıştır. Bundan önceki bölümde de belirtildiği gibi, bu durgunluğun nedeni; sanayileşmiş batılı ülkelerin aşırı korumacı politikalar izlemeleri nedeniyle, dünya ticaret hadlerinde de olumsuz yönde gelişmeler olmuştur.

Günümüzde sanayileşmiş ülkelerin hükümetlerinin önünde

duran sorun, enflasyonu düşürmede sağladıkları başarıya zarar vermeden, ekonomik büyümeyi gerçekleştirmektir. Sanayileşmiş ülkelerin, ekonomiyi düzenleme programlarının ekonomik ve sosyal maliyetleri giderek yükselmiştir. Özellikle 1982 yılında ekonomik canlanmanın beklenildiği biçimde gerçekleşmesi sonucu işsiz sayısı büyük ölçüde artmış, net sermaye oluşum oranları hızlı biçimde düşmüş, düşük kapasite kullanımı ve öte yandan, uygulanan ekonomik politikalar ile bunların sonucunda, yatırımların azalması nedeniyle verimliliği de gelecek yıllarda olumsuz bir şekilde etkileyecektir(301). Bu durum 1983'den sonra sanayileşmiş ülkelerin daha liberal bir ekonomi politikası izlemelerinden sonra dünya ticaretinde bir gelişme olduğu gözlenmektedir.

Kısaca dünya ekonomisindeki 1981-1982 yılları arasındaki bu durgunluk, özellikle 24 Ocak 1980 yeni ekonomik önlemler paketini uygulamaya koyan Türkiye, dünya ticaretindeki bu olumsuz gelişmeye karşı uyguladığı politikalar sayesinde küçümsenmeyecek başarı elde ettiği söylenebilir.

Türkiye, özellikle ticaretin serbestleştirmesi konusunda yeni adımlar atmıştır. Hükümet, ithalat lisansına dayanan sistemden gümrük vergileri sistemine geçmeyi amaçlamış, aynı zamanda da varolan gümrük vergilerinin yapısını yeniden düzenlemiştir. Ülkenin dış alemle etkinliğini artırma ve ekonomik büyümeyi sağlama açısından bakıldığında, önemli potansiyeli olan alanlar ihracatı özendirici önlemlerle doğrudan doğruya yatırıma yönlendirilmiştir(302).

Türkiye yukarıda görüldüğü gibi sanayisini ihracata yönelik olarak harekete geçirme çabalarını sürdürürken, ekonomide, yeni ihracat alanlarının oluşturmaya çalışmıştır.

(301) Büyüteç, 15 Ağustos 1983, s.5-6.

(302) Büyüteç, 12 Eylül 1983, s.13.

İşte bunlardan birisi olan ve ihracata yönelik alternatif sanayi politikasının bir sonucu gibi görünen Serbest Bölgeleri kurma girişimleri hızlanmıştır. Özellikle 1926 yılından bu yana sözü edilen Serbest Bölge kurma ve geliştirme çabaları hız kazanmıştır. Bu konu Sayın Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in uzakdoğu gezisinden sonra çalışmalar hızlanmıştır (26.12.1982).

1. TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGE ÇALIŞMALARININ TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. Cumhuriyet Dönemi Öncesi

Cumhuriyet dönemi öncesinde, yani Osmanlı İmparatorluğunun; Kanunî devrinde Fransız elçisi, Jean de la Forêt ile veziriazam İbrahim Paşa arasında yapılan anlaşma ile Fransa'ya tanınan; ancak yalnız konumuzu ilgilendiren maddeler şunlardır(303):

1- Fransızlar Osmanlı hükümeti sınırları içinde her çeşit malı alıp satabilecek, kara ve denizden nakledebilecektir.

2- Bu ticari işlerinde Türkler'den daha fazla bir resim ve vergi vermeyecektir.

1454'den sonra tanınmış olan Kapitülasyonlarla, tesbit edilen gümrük resmi ancak mal değerinin % 2'sidir. 1673'den 1838'e kadar ithalat gümrüklerinden ancak ve yine kıymet üzerinden % 3 gibi cüzi bir resim alınmıştır.

Osmanlı toplumu dünya ticaret sistemine ihracata yönelik tarım ve maden ülkesi olarak katılmış ve dış ülkelere gelen borç ve yabancı sermaye biçimindeki sermaye ihracı da bu iş bölümüne uygun alanlarda yoğunlaşmıştır (bankacılık,

(303) İskender ŞENGİZER, a.g.e., s.78-80.

demir yolları, limanlar yapımı, ticaret, madenler, v.s.).

İstanbul Ticaret Odası'nca yapılan son araştırmalara göre(304); Osmanlı İmparatorluğu döneminde 29 Nisan 1856 yılında bugünkü Romanya sınırları içerisinde Sulina kentinde, bir Serbest Bölge kurulması önerilmiştir. O zamanki ortam ve koşullar altında bu önerinin gerçekleşmesine olanak yoktu. Kentin coğrafi konumu çok elverişli olmasından dolayı, günümüzde Romanya sınırları içinde bulunan bu kenti, Romanya Hükümeti 5 Ağustos 1978 tarihli bir kararname ile (Decree on The Free Port of Sulina) Sulina'yı Serbest Liman haline getirmiş ve işletmeye açmıştır.

1.2. Cumhuriyet Döneminde

1.2.1. 1923-1982 Dönemi

Ülkemizde Serbest Bölge kurulması çalışmalarına Cumhuriyetimizin ilk yıllarında başlanmıştır. Yapılan bu çalışmalar günümüze kadar aşağıda sıralanmıştır.

1.2.1.1. Serbest Mıntıka Hakkındaki Kanun (Serbest Bölge Yasası)

Türkiye'de ilk Serbest Bölgenin İstanbul Limanında kurulması düşünülmüştür. Bu düşünce ile "Serbest Bölge İncelemeleri, İstanbul'da Serbest bölge kuruluşu ile ilgili İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası"nca bir rapor hazırlamış ve hükümete sunmuştur. 22.6.1927 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi 1132 sayılı "Serbest Mıntıka Hakkında Kanun"u onaylamıştır. Daha sonra Resmi Gazete ile Yayınlanma ve İlanı: 19.VII.1927 - Sayı: 638, No. 1132.

(304) Selâhattin TUNCER, Türkiye'de Serbest Bölge, Dünya'da ve Türkiye'de Serbest Bölgeler, İktisadi Araştırmalar Vakfı, No: 52, İstanbul, 1982, s.26.

Serbest Mıntıka Hakkındaki 18 maddelik bu Kanun kısa bir metin olmasına rağmen o zamanki ihtiyaca yetecek tarza düzenlenmiş ve yürürlüğe konmuştur(305).

1.2.1.2. İstanbul Tophane'de Serbest Bölge Kurulması

Hükümet, Serbest Mıntıka Kanunu'nun 6'ncı maddesinin verdiği yetkiye dayanarak 27 Kasım 1927 tarihinde Ankara'da Ford Motor Company Export Incorporated ile İstanbul gümrük sınırları içinde, Tophane'de, kamyon, otomobil, traktör, uçak donatım ve kısımlarını montaj yolu ile imal etmek üzere Serbest Bölge kurmak ve işletmek üzere bir mukavele imzalanmıştır. 18 maddeden ibaret olan bu anlaşma Hükümete mali yükümlülükler getirdiği için 14 Şubat 1929 tarih ve 1391 sayılı bir kanunla TBMM'ce onaylanmıştır(306). Şirket kurmuş olduğu fabrikada kısa bir müddet faaliyette bulunmuştur.

1.2.1.3. Şark Halı ve Kilimleriyle Benzerleri ve Hayvan Postları İçin Kurulacak Serbest Yer Hakkında Kanun (İstanbul Eminönü'nde Depo Açılması)

Serbest Mıntıka Kanunu ve buna bağlı Ford Anlaşması istenilen sonuçları vermeyince, bu kez başka bir denemeye gidilmiş ve Türkiye'de transit olarak geçecek halı, kilim ve kürk eşyası için 4898 sayılı kanun 17 Mayıs 1946 tarihinde kabul edilerek 24 Mayıs 1946 gün ve 6315 sayılı Resmi Gazete'de yayınlamıştır.

Kanunun birinci maddesi, Türkiye'den transit geçirilecek Şark halıları ve kilimleri ve bunlardan yapılmış heybe, torba, yastık ve benzerleri ile her çeşit terbiye görmüş ve görmemiş hayvan postları için Gümrük ve Tekel Bakanlığının

(305) a.g.e., s.29.

(306) a.g.e., s.29.

izniyle aşağıdaki maddelerde yazılı şartlar dairesinde (serbest yer) kurulur. Bu kanun 11. maddeden oluşmuştur.

Daha sonraları bu kanuna dayanılarak, Denizcilik Bankası, Ülkemizden transit olarak geçecek şark halı, kilim ve benzeri eşya ile kürk eşyasının depolanması amacıyla İstanbul Eminönü'nde bir antrepo açmıştır. Ancak arzu edilen netice alınamamıştır(307).

1.2.1.4. 21.12.1953 Tarih ve 6209 Sayılı Serbest Bölge Kanunu ve Bununla İlgili Tüzük (Nizamname)

Bilindiği gibi 1927 yılından sonra, en ciddi girişim, "Serbest Bölge Kanunu" çıkarılarak kabul edilmiştir.

21.12.1953 Tarih ve 6209 sayılı bu kanun, kabulünden sonra 29.12.1953 gün ve Resmi Gazete'nin 8595 sayılı nüshasıyla yayımlanmıştır.

Kanun yayımlanmasıyla hemen yürürlüğe girmemiş, Kanunun 7. maddesine göre gerekli Tüzüğün yayımlanması beklenmiştir. Tüzük üç yıllık gecikmeden sonra 16 Ağustos 1956 tarih ve 9383 sayılı Resmi Gazete'de "Serbest Bölge Nizamnamesi" başlığı altında yayımlanmış ve Bakanlar Kurulu'nun 3.8.1956 tarih ve 4/7713 sayılı kararı ile yürürlüğe girmiştir,

1.2.1.5. İskenderun Limanında Serbest Bölge Açılması ile İlgili Bakanlar Kurulu Kararı

Serbest Bölgeler tüzüğünün yayınlanmasından sonra Bakanlar Kurulu 11.10.1956 tarih ve 8160 sayılı kararı ile İskenderun'da 6209 sayılı kanunun birinci maddesine göre Serbest Bölge kurulmasına karar verilmiştir. Bu karar 29 Aralık

(307) DPT, Serbest Bölgeler Başkanlığı, Rapor 1, s.20.

1956 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Serbest Bölgenin işletmeye açılması ve işletilmesi görevi de T.C. Devlet Demiryollarına (TCDD) tevdi edilmiştir. İskenderun Limanını çalıştırmakta olan TCDD, İskenderun limanında beheri 720 m²'lik 2 anbar ile anbarlar arasındaki 3160 m²'lik açık alanı çevirerek, toplam 4600 m²'lik bir sahayı, 15 Mayıs 1957 günü Serbest Bölge olarak işletmeye açmıştır. Ancak, idari ve yerleşim şartlarının uygun olmaması ve Serbest Bölgenin çalışması için yeterince tanıtım yapılamaması nedenleriyle, ihraç edilmek üzere stoklanan 2000 ton krom madeninden başka eşya Serbest Bölgeye girmemiştir. Daha sonra liman tevsi edilirken bu anbar ve sahalarda yeni bir düzenleme içine gidilerek Serbest Bölge kaldırılmıştır(308).

Nihayet, Serbest Bölge Teşkilatının kurulması; 17.6.1982 tarihli ve 2680 sayılı kanunun verdiği yetkiye dayanılarak Bakanlar Kurulunca 14.10.1983 tarihinde kararlaştırılmıştır.

1.2.2. 1983-1985 Dönemi

Serbest Bölgeler konusu, 1983'den sonra günümüze kadar çalışmaları oldukça hızlanmıştır. 1983 yılının ilk yarısında başlayan bu çalışmalar, ilk belirgin sonucunu yılın ikinci yarısında yani 22.9.1983 tarihli Bakanlar Kurulunun 83/7077 sayılı kararıyla uygulanmaya konulması onaylanan ve 1984 yılı Geçiş Programı ile aynı yıl "İcra Planında", Serbest Bölgeler tesis edilecektir, tedbir maddesi yer almıştır. Bu durum 30.12.1983 gün ve 18267 mükerrer sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır(309).

(308) a.g.e., s.20.

(309) Resmi Gazete (R.G), 30.12.1983 gün ve 18267 Mükerrer Sayısı.

- Daha sonra 14.10.1983 tarihinde "Serbest Bölgeler Teşkilatı Hakkında 151 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) kabul edilerek Resmi Gazete'de(310), 3.11.1983 gün ve 18210 sayı ile yayımlanmıştır. Bu KHK'ye göre de "Serbest Bölgeler Teşkilatı" Başbakanlığa bağlı bir Genel Müdürlük olarak kurulmuştur.

- 3.11.1983 tarihinde Bakanlar Kurulu'nca çıkartılan 83/7285 sayılı Kararnamesi 12.11.1983 tarih ve 18219 sayılı Resmi Gazete'de(311) yayınlanmıştır. Bu karara göre Antalya ve Mersin Limanlarının Serbest Bölge olarak kabulü ve hudutlarının bilahare tesbiti; gerekli alt yapı tesislerinin Bayındırlık Bakanlığı'nın görevlendirilmesi ve idari ve Teknik düzenlemesinin Serbest Bölgeler Teşkilatınca sağlanması uygun görülmüştür.

- Yeni Hükümet programında da önemle üzerinde durulan, "Serbest Bölgelerin genel olarak ihracatın arttırılmasında olduğu kadar, doğrudan hizmet ihracatında önemli bir araç olduğuna bu yüzden de süratle tesis edilmesi gerektirdiğine inanıyoruz" diyerek, önemini vurgulamıştır. Bu program Resmi Gazete'de(312) yayınlanmıştır.

- 4 Mayıs 1984 tarihinde 151 sayılı K.H.K. gereğince teşkil edilmiş bulunan Serbest Bölgeler Yüksek Kurulu Sayın Başbakan Turgut Özal'ın başkanlığında toplanarak:

- Antalya ve Mersin Serbest Bölgelerinin hudutlarını tesbit edip, alt yapı inşaatlarının Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca tamamlanarak bu bölgelerin Serbest Bölgeler Teşkilatınca işletmeye açılmasını,

(310) R.G., 3.11.1983 gün ve 18210'uncu sayı.

(311) R.G., 12.11.1983 gün ve 18219'uncu sayı.

(312) R.G., 25.12.1983 gün ve 18262 sayı.

- Serbest Bölgelerin tevsi sahaları içinde kalan ve özel kişilere ait olan arazilerin kamulaştırılma işlemlerine başlanılmasını,

- Liman ve Serbest Bölgelerdeki kamu hizmeti mahiyetindeki görevlerin yine aynı yetkili kamu kurum ve kuruluşlarınca yürütülmesini ve bu kamu kuruluş ve temsilcilerinden bir mahalli heyet oluşturularak, başkanlığına Serbest Bölge Müdürünün tayin olunmasını, bu suretle tüm faaliyetlerin koordine edilmesini,

- Serbest Bölge işletmesinin, sadece % 25-30 oranında kanunun iştiraki ile özel ağırlıklı bir anonim şirket tarafından üstlenilmesini ve şirkete tanınan bu imtiyaz karşılığında yıllık götürü bir meblağ veya kârından belirli bir hisse ödeme zorunluğunun konulmasını,

- 6209 sayılı Serbest Bölge Kanunu ile Serbest Bölgeler Teşkilatı hakkındaki 151 sayılı K.H.K.'de gerekli görülebilecek değişiklikleri içeren bir kanun tasarısı hazırlanarak, 151 sayılı K.H.K.'nin TBMM'de kanunlaşması sırasında arz olunmasını,

- Adana/Yumurtalık, İzmir/Nemrut körfezi Serbest Bölgelerinin kurulması için gerekli fizibilite etüdlerinin yaptırılması kararlaştırılmıştır(313).

- Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planının 109. maddesinde "Serbest Bölgelerin geliştirilmesi yoluyla yurt içindeki ithal mallarının stok seviyelerinin düşürülmelerine, transit ticaretin ve bu bölgelerden yapılacak ihracattan sağlanacak döviz gelirlerinin arttırılmasına çalışılacaktır" hükmü yer almıştır. Bu plan 13.7.1984 tarih ve 18467 sayılı Resmi Gaze-

(313) DPT, Serbest Bölgeler Başkanlığı, Rapor 1, s.33.

te'de yayınlanmıştır(314).

17.5.1984 tarihinde Bakanlar Kurulunun 84/8097 sayılı kararı ile 29.5.1984 tarih ve 19415 sayılı R.Gazete'-de Antalya ve Mersin Serbest Bölgelerinin hudutları tesbit edilmiş ve işletilmeye açılması belirtilmiştir(315).

- 8.6.1984 gün ve 223 sayılı Devlet Plânlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında K.H.K. ile Resmi Gazete'nin 18.6.1984 gün ve 18435 mükerrer sayısında(316), Serbest Bölgeler Teşkilatı yeniden düzenlenerek, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Devlet Plânlama Teşkilatı Müsteşarlığının bir başkanlığı olarak bu teşkilata katılmıştır.

- 18.7.1984 tarihinde Bakanlar Kurulunca kabul edilen 84/8360 sayılı karar ile de Resmi Gazete'nin 13.8.1984 gün ve 18488 sayısı ile DPT'nin ve dolayısıyla Serbest Bölgeler Teşkilatının kadroları belirtilmiştir(317).

Bakanlar Kurulunun 85/9200 sayılı kararı ile 3.11.1983 tarih ve 83/7285 sayılı Kararnameye ek olarak, Antalya ve Mersin Serbest Bölgeleri hudutlarının tesbiti ve bu bölgelerin işletilmeye açılması hakkındaki ekli "Karar"ın yürürlüğe konulmasını ve 17.5.1984 tarihli ve 84/8097 sayılı Kararname-nin yürürlükten kaldırılması; Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcılığı'nın 27.2.1985 tarihli ve DPT: 8(4-1-5)-14 sayılı yazısı üzerine 21.12.1953 tarih ve 6209 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun birinci maddesine göre, Bakanlar Kurulu'nca 4.3.1985 tarihinde kaldırılmıştır(318).

(314) R.G., 13.7.1984 gün ve 18467 sayı.

(315) R.G., 29.5.1984 gün ve 19415 sayı.

(316) R.G., 18.6.1984 gün ve 18435 mükerrer sayı.

(317) R.G., 13.8.1984 gün ve 18488 sayı.

(318) R.G. 14.3.1985 gün ve 18694 sayı.

Bakanlar Kurulu'nun 85/9201 sayılı kararı ile Adana/ Yumurtalık ve İzmir/Nemrut Körfezinde kurulması planlanan sınai amaçlı Serbest Bölgeleri hudutlarının tesbiti hakkındaki ekli "Karar"ın yürürlüğe konulması; Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcılığı'nın 27.2.1985 tarihli ve DPT: 8(4-1-5)-13 sayılı yazısı üzerine 21.12.1953 tarihli ve 6209 sayılı Serbest Bölgeler Kanununun birinci maddesine göre, Bakanlar Kurulu'nca 4.3.1985 tarihinde kararlaştırılmıştır(319).

Nihayet son kanun olarak, 6.6.1985 tarihli ve 3218 sayılı yeni "Serbest Bölgeler Kanunu" 15.6.1985 gün ve 18785 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır(320). Son olarak, 12 Ekim 1985 gün ve 18896 sayılı R.G.'de Antalya ve Mersin Serbest Bölge Yönetmeliği yayınlanmıştır.

1.2.2.1. Mersin Serbest Bölge Çalışmaları

Mersin Limanının Serbest Bölge olarak açılması çalışmalarına 1982 yılında başlanmıştır. DPT Müsteşarlığı tarafından EUROMANN Liman ve Ulaştırma Sistemleri isimli Alman firmasına, Mersin Limanının Serbest Liman olarak açılması konusunda ön fizibilite etüdü yaptırılmıştır. Euromann firması ön fizibilite raporunu 14 Ağustos 1983'de sunmuştur(321).

Daha sonra Mersin Serbest Bölgesi sınırlarını yeniden düzenleyen ve alt yapı projelerinin hazırlanmasına esas teşkil eden, Mersin Serbest Bölgesi Arazi Kullanım Plânı(322); Mersin Belediye Meclisinin olumlu kararı, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı onayı ve ilgi kamu ve özel kuruluşların da görüşü alınarak Serbest Bölgeler Başkanlığınca hazırlanmıştır.

(319) R.G., 15.3.1985 gün ve 18695 sayı.

(320) R.G., 15.6.1985 gün ve 18785 sayı.

(321) DPT, Serbest Bölgeler Başkanlığı, Rapor 1, s.20.

(322) DPT, Serbest Bölge Çalışmaları, Rapor, No: 3, s.4-5.

Bu çalışmalara göre; birinci aşamada toplam 763.405 m²'lik bir alanda yer alacak olan Mersin serbest bölgesinde, ortalama büyüklüğü 4000 m² olan 115 civarında parsel bulunmaktadır.

- 83/7285 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile, Mersin Serbest Bölgesi alt yapı tesislerinin kurulması Bayındırlık ve İskân Bakanlığına verilmiştir. Mersin Serbest Bölge Arazi Kullanım Plânı ile Serbest Bölgeler Başkanlığınca yapılan talep tahminlerinden hareketle, Bakanlık, Bölgenin; su, elektrik, drenaj, yol, köprü, otopark, sınır çiti, kapılar, kontrol kuleleri ve benzeri alt yapı tesislerinin projelerini, tanınmış bir inşaat ve proje firmasına yaptırmaktadır. Serbest bölge alanının bir kısmını yeni kurulacak 4'üncü gübre projesine tahsisi nedeniyle hazırlanan bazı alt yapı projelerinin revizyonuna gidilmiş olup, bu çalışmaların Temmuz ayı sonunda tamamlanması beklenmektedir.

- Bakanlık yetkilileri tarafından bildirildiğine göre; çit, kule, kapı inşaatlarının yapımına Temmuz 1985'de, diğer inşaatların yapımına ise bu yıl sonlarında başlanacaktır.

- Haberleşme altyapısının temini için PTT Genel Müdürlüğü ile temasa geçilmiş olup, bölgede modern haberleşme imkanlarının sağlanması konusunda proje çalışmalarına PTT Genel Müdürlüğü tarafından başlanılmış ve Nisan 1985'de tamamlanmıştır.

- Serbest Bölge alanında yer alan drenaj kanallarının Arazi Kullanım Planı'na uygun olarak düzenlenmesi konusunda; DSİ Genel Müdürlüğü ve Bölge Müdürlüğünce gerekli çalışmalar yapılmış, Genel Müdürlük tarafından hazırlanan projeler Bayındırlık ve İskân Bakanlığına iletilmiştir.

- Genel Kurmay Başkanlığı ile görüşülerek, gerek Nato Boru Hattı ve gerekse Nato Tank Çiftliği ile ilgili olarak

Plan'da gerekli düzenlemeler karşılıklı olarak yapılmıştır.

- TCDD Genel Müdürlüğü ile ortak bir çalışmaya gidilmiş olup, Serbest Bölge içinde yer alacak demiryolu hattının fiziki ve geometrik standartlarının belirlenmesi ve proje çalışmaları tamamlanmıştır.

1.2.2.1.1. Mersin Limanının Fiziki Durumu ve Kapasitesi

Mersin Limanının fiziki kullanım kapasitesi aşağıda gösterilmiştir(323):

TABLO 51- Mersin Limanının Fiziki Kapasitesi

Doğu mendireği	2.933 metredir
Batı mendireği	1.939 metredir
Mendirekler arasındaki deniz alanı	3.250.000 m ² 'dir
Liman kara alanı	1.277.368 m ² 'dir
Rıhtım uzunluğu	2.929 metredir
Gemi kabul kapasitesi	4.198 gemi/yıl
Yükleme-Boşaltma kapasitesi (akaryakıt hariç)	4.116.000 ton/yıl
Depolama kapasitesi	
Kapalı	300.000 ton/yıl
Açık	7.600.000 ton/yıl

1.2.2.1.2. Mersin Limanının Kullanımı

TABLO 52- Mersin Limanı Gemi ve Yük Trafiği

Yıllar	Gemi Adedi	Akar Yakıt	Kuru Yük	Toplam Ton
1980	2.055	3.567.331	2.268.969	5.836.300
1981	2.410	4.183.918	2.944.498	7.128.416
1982	2.797	4.512.068	3.624.627	8.154.695
1983	2.181	4.040.735	3.739.841	7.780.576
1984*	1.777	3.035.573	2.405.006	5.440.579

KAYNAK: DPT, Serbest Bölgeler Başkanlığı, Rapor 1, a.g.e., s.22.

*8 Aylık

(323) DPT, Serbest Bölgeler Başkanlığı, Rapor 1, s.22.

TABLO 53- Yük Trafiğinin Gruplandırılması (Akaryakıt Dahil)

Yıllar	İhracat (Ton)	İthalat (Ton)	Transit (Ton)	İç Ticaret (Ton)
1980	704.253	2.175.934	619.234	2.336.876
1981	865.692	2.797.953	1.268.029	2.196.742
1982	1.139.716	2.739.459	1.751.855	2.532.665
1983	2.330.609	2.144.187	1.168.823	2.136.957
1984*	1.531.550	1.466.434	692.329	1.750.257

KAYNAK: DPT, Rapor 1, s.23.

*8 Aylık

Son 3 yıllık talep karşılaştırılması yapıldığında talebin azaldığı, bilhassa ithalat ve transit elleçlemede gerileme görülmektedir.

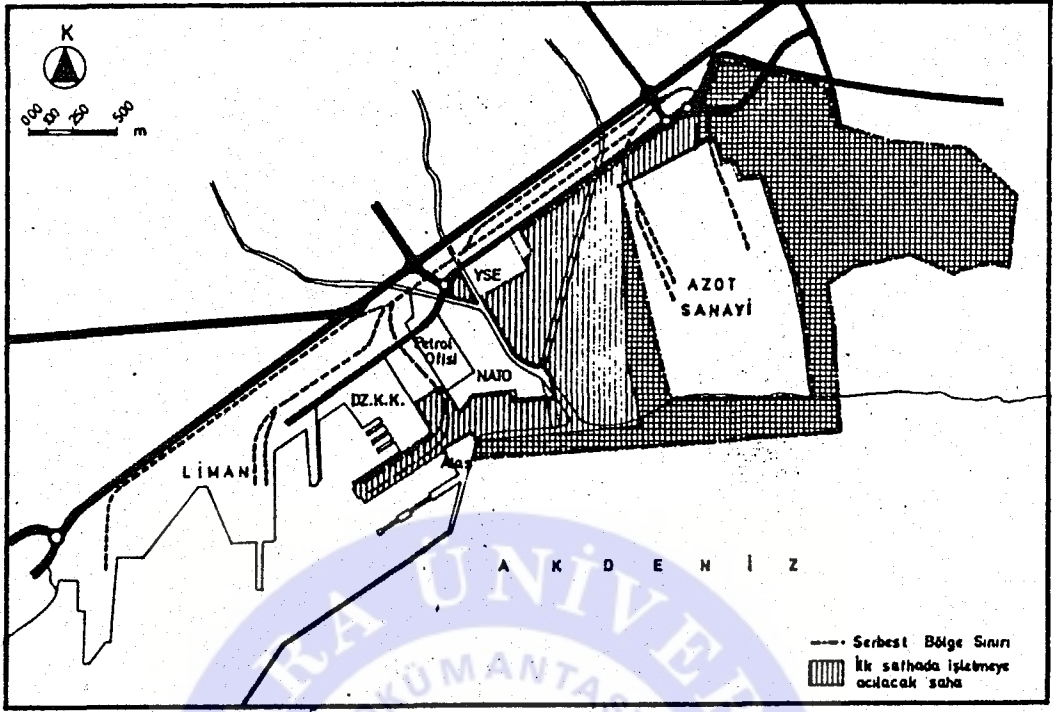
1.2.2.1.3. Mersin Serbest Bölge Alanı ve Sınırları

Mersin Serbest Bölgesinin liman arazisi olarak, halen kullanılan 1.200.000 m² alana hazineye ait 1.600.000 m²'lik liman genişleme alanı ilave edilmek suretiyle birinci aşamada 2.800.000 m²'dir. İkinci aşamada ise, şahıslara ait 1.000.000 m²'lik liman rezerv alanının istimlak edilmek suretiyle ilave edilmesiyle toplam olarak 3.800.000 m² alabilecektir(324).

Mersin Serbest Bölge sınırı 3.11.1983 tarihli ve 83/7285 sayılı kararnameye ek olarak, 4.3.1985 tarihli ve 85/9200 sayılı kararnamenin ekli kararı Mersin Serbest Bölgesinin hudutları ekli (2) sayılı krokide gösterilmiştir. Krokide hudutlar içinde kalan taranmamış sahalar Serbest Bölgeler dışındadır. İlk safhada krokide tarama ile gösterilen saha işletmeye açılacaktır. Hudutlar içindeki diğer sahaların işletmeye açılması DPT Serbest Bölgeler Başkanlığınca kararlaştırılacaktır(325).

(324) a.g.e., s.23.

(325) Resmi Gazete; 14.3.1985 gün ve 18694 sayı.

MERSİN SERBEST BÖLGESİ

1.2.2.2. Antalya Serbest Bölge Çalışmaları

Antalya Limanının Serbest Bölge olarak açılması çalışmalarına 1982 yılında başlanmıştır. DPT Müsteşarlığı tarafından Temel Mühendislik A.Ş.'ye Antalya Serbest Liman Düzenlenmesi hakkında çalışma yaptırılmıştır. Şirket çalışmalarını Ekim 1983 ve Aralık 1983 olmak üzere 2 rapor halinde sunmuştur(326).

Daha sonra, arazi kullanım planı ve projelendirilmesi ile ilgili çalışmalar Bayındırlık ve İskân Bakanlığı tarafından Mersin paralelinde yürütülmekte olup, halen ihale dosyaları hazırlanmaktadır.

Antalya Serbest Bölgesinde birinci aşamada toplam 573.536 m²'lik bir alanda ortalama büyüklüğü 3500 m² olan 130 parsel bulunacaktır(327).

(326) DPT, Serbest Bölgeler Başkanlığı, Rapor 1, s.24.

(327) DPT, Serbest Bölge Çalışmaları, Rapor 3, s.5.

1.2.2.2.1. Antalya Limanının Fiziki Durumu ve Kapasitesi

Antalya Limanının fiziki durum, kapasite ve depolama kapasitesi aşağıda gösterilmiştir(328):

TABLO 54- Antalya Limanının Fiziki Durumu

Fiziki Durum

Ana mendirek	1.440 metredir
Tali mendirek	650 metredir
Rıhtım uzunluğu	1.900 metredir
Kapalı anbar alanı	3.000 m ²
Açık anbar alanı	200.000 m ²
Yanıcı anbar alanı	580 m ²
4 adet alimına silosu	14.000 tonluk

Kapasite

Gemi kabul kapasitesi	2.977 gemi/yıl
Eşya cinslerine göre elleçleme kapasitesi	
Karışık eşya	1.209.600 ton/yıl
Konteyner	1.344.000 ton/yıl
Dökme katı	448.000 ton/yıl

Limanda 4 servis motoru, 3 römork, 5 vinç, 6 forklift, 5 traktör ve 27 trayler faaliyette bulunacaktır.

Depolama Kapasitesi

Kapalı	44.666 ton/yıl
Yanıcı	7.777 ton/yıl
Açık	4.666.666 ton/yıl

1.2.2.2.2. Antalya Limanının Kullanımı

Antalya Limanının kullanımını Gemi ve Yük Trafiği Yönünden ve yük trafiğinin gruplandırılması yönünden aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

TABLO 55- Antalya Limanının Gemi ve Yük Trafiği

Yıl	Gemi Adedi	Akaryakıt	Kuru Yük	Toplam Ton	300 NRT'den Küçük Gemi Elleçleme (Ton)
1978	294	132.741	556.126	688.988	-
1979	493	176.505	291.907	468.412	-
1980	494	174.725	368.453	453.635	-
1981	509	151.790	351.845	503.635	-
1982	520	222.858	312.382	535.240	207.477
1983	500	278.482	298.791	577.273	167.471

KAYNAK: DPT, Rapor 1, s.26.

NOT: Toplam ton içinde, 300 NRT'den küçük gemi elleçleme tonu yoktur.

TABLO 56- Antalya Limanının Yük Trafiğinin Gruplandırılması (Akaryakıt Dahil)

Yıllar	İhracat (Ton)	İthalat (Ton)	Transit (Ton)	İç Ticaret (Ton)	Toplam (Ton)
1978	199.796	180.335	-	308.867	688.998
1979	148.806	126.977	-	192.624	468.412
1980	187.119	170.963	-	185.096	543.178
1981	236.243	91.032	6.391	169.969	503.635
1982	209.449	62.987	19.979	242.825	535.240
1983	176.312	92.672	5.188	303.101	577.273

KAYNAK: DPT, Rapor 1, s.27.

Son 3 yıl için talep karşılaştırması yapıldığında, gemi ve elleçleme talebinin azaldığı görülmektedir.

1.2.2.2.3. Antalya Serbest Bölge Alanları ve Sınırları

Antalya Serbest Bölge alanı 3 aşamalıdır. Bu durum aşağıda gösterilmiştir(329):

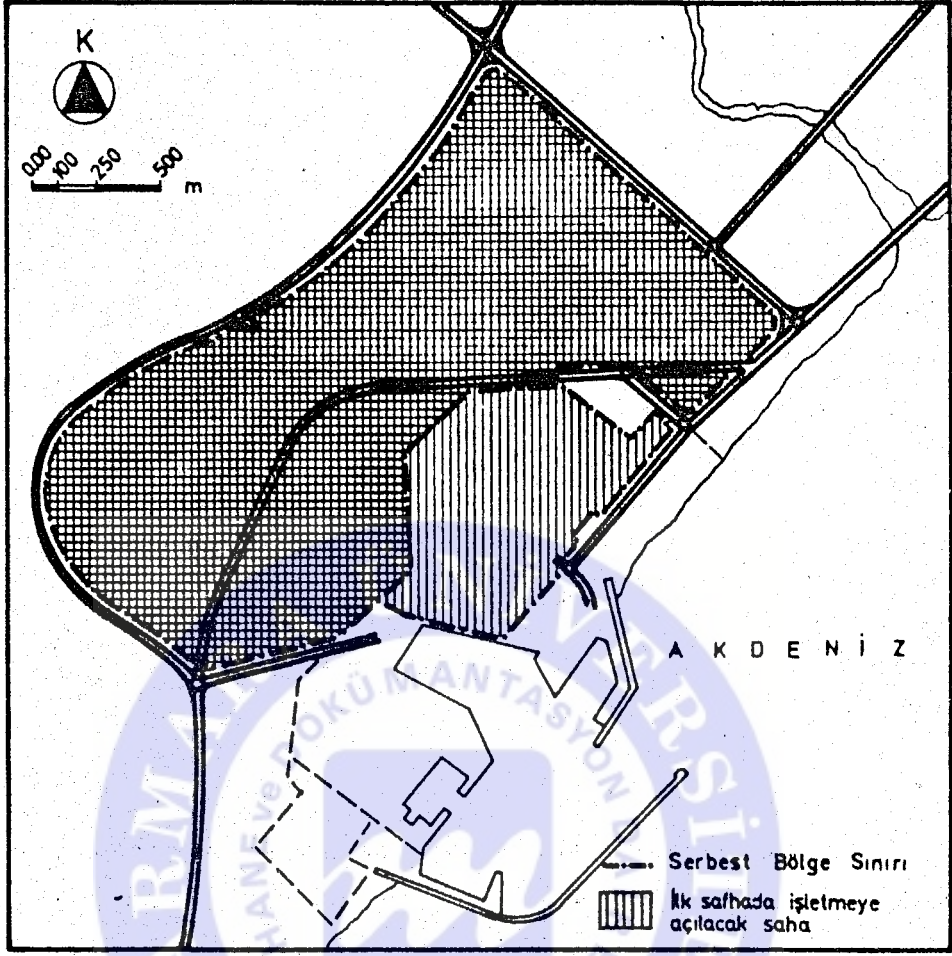
a) Mevcut liman alanı	200.000 m ²
b) I. aşama Serbest Bölge alanı	550.000 m ²
c) II. aşama Serbest Bölge alanı	550.000 m ²
d) III. aşama Serbest Bölge alanı	1.750.000 m ²
TOPLAM	3.050.000 m ²

NOT: II. ve III. aşamada istimlak gerekmektedir.

Antalya Serbest Bölgesinin hudutlarını 3.11.1983 tarih ve 83/7285 sayılı kararnameye ek olarak 4.3.1985 tarihli ve 85/9200 sayılı kararnamenin ekli kararı, 14.3.1985 gün ve 18694 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Buna göre, Antalya Serbest Bölgesinin hudutları (sınırları) ekli (1) sayılı krokide gösterilmiştir. Krokide hudutlar içinde kalan taranmamış sahalar Serbest Bölgeler dışındadır. İlk safhada krokide tarama ile gösterilen saha işletmeye açılacaktır. Hudutlar içindeki diğer sahanın işletmeye açılması DPT Serbest Bölgeler Başkanlığı'nca kararlaştırılacaktır.

1.2.2.3. Adana/Yumurtalık ve İzmir/Nemrut Serbest Bölgeleri

Serbest Bölgeler Yüksek Kurulu'nun 4.5.1984 tarihli toplantısında, geniş kapsamlı ihracata dönük üretim Serbest Bölgeleri olarak planlanan Adana/Yumurtalık, İzmir/Nemrut Bölgelerinin kurulması için gerekli olan fizibilite etüdünün

ANTALYA SERBEST BÖLGESİ

yaptırılması ve diğer hazırlıkların da süratle sürdürülmesi kararlaştırılmıştır.

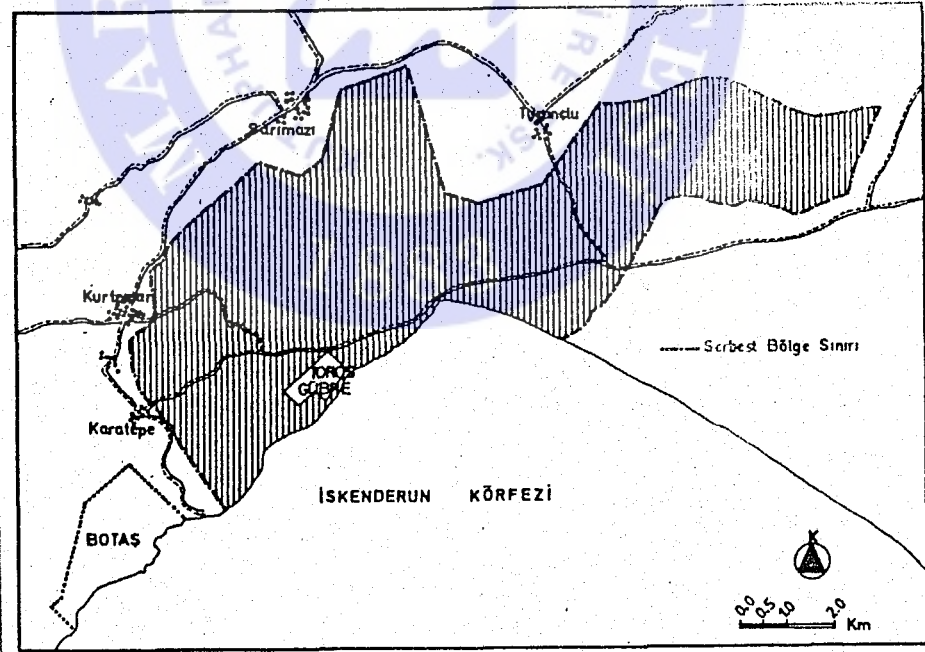
Adana/Yumurtalık Serbest Bölge alanı içinde Toros Gübre Fabrikasının alanı ve iskelesi de bulunmaktadır. Bu kuruluş, alan ve iskelesi ile Serbest Bölge olma isteğinde bulunmuştur(330).

(330) a.g.e., s.28.

1.2.2.3.1. Adana/Yumurtalık Serbest Bölge Alanı ve Sınırları

Serbest Bölgeler Yüksek Kurulunun 4.5.1984 tarihli toplantısında, geniş kapsamlı ihracata dönük üretim yapacak Adana/Yumurtalık Serbest Bölgesi, fizibilite etüdü için teklifler alınmış, mali ve teknik komisyonlarda değerlendirilerek karar aşamasına gelmiştir. Teklif edilen fizibilite çalışmalarının seçimi yakın bir zamanda tamamlanacaktır. Tekliflere göre, fizibilite çalışmalarının süresi 4 ilâ 7 ay arasında değişmektedir. Bu bölgenin gelişme alanı son çalışmalara göre 52 km²'dir(331).

Resmi Gazete'nin 15 Mart 1985 gün ve 18695 sayısında Adana/Yumurtalık Serbest Bölgesinin sınırları belirtilmiştir. 4.3.1985 tarihli ve 85/9201 sayılı kararnamenin eki ile, Adana/Yumurtalık Serbest Bölgesinin hudutları (1) sayılı krokide gösterilmiştir. Krokide taranmış alan, Adana/Yumurtalık Serbest Bölgesidir.

ADANA-YUMURTALIK SERBEST BÖLGE ALANI

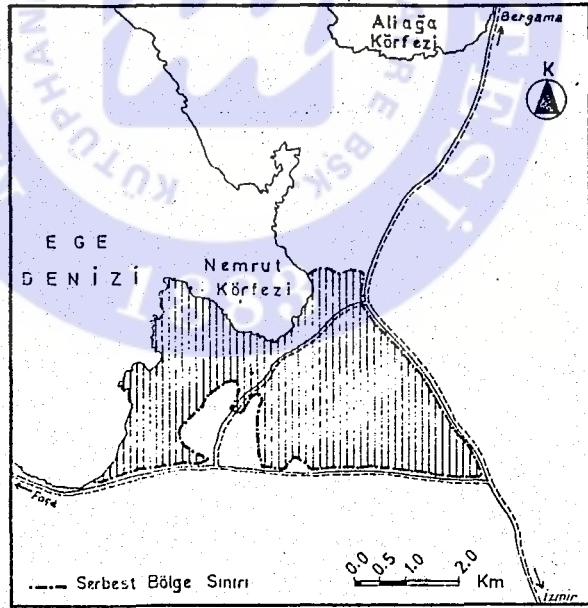
(331) DPT, Serbest Bölge Çalışmaları, Rapor 3, s.6.

1.2.2.3.2. İzmir/Nemrut Serbest Bölge Alanı ve Sınırları

İzmir/Nemrut Serbest Bölgesi de ihracata yönelik olarak planlanmıştır. Bu nedenle, fizibilite etüdü namımıza Birleşmiş Milletler (UNCTAD) tarafından yapılacaktır. Söz konusu fizibilite etüdünün bu yıl içinde tamamlanması beklenmektedir. Proje Birleşmiş Milletler tarafından onaylanmıştır. Nemrut Körfezi civarında yapılan ön çalışmalara göre, Serbest Bölge olarak kullanılabilecek alanın büyüklüğü 10 km²'dir(332).

İzmir/Nemrut Serbest Bölgesi'nin sınırları 15 Mart 1985 tarih ve 18695 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. 4.3.1985 tarihli ve 85/9201 sayılı kararnameye göre:

İzmir/Nemrut Serbest Bölgesi'nin hudutları ekli (2) sayılı krokide gösterilmiştir. Krokide taranmış olan İzmir/Nemrut Serbest Bölgesidir.

İZMİR- NEMRUT SERBEST BÖLGE ALANI

2. ÜLKEMİZ SERBEST BÖLGE UYGULAMASININ VE EKONOMİK SORUNLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Serbest Bölge Yönetim Şekilleri

2.1.1. Serbest Bölgeleri Devletin Kendisinin İşletmesi

Hizmete açılan Serbest Bölgenin işletilmesi ayrı bir uzmanlık dalıdır. Uygulamada Serbest Bölge işletilmesinde değişik işletme tiplerine rastlanmaktadır. Serbest Bölgelerin bir kamu kuruluşu üstlenebilir. Bu durumda Serbest Bölgeler bir kamu kuruluşu ilkelerine göre işletilir.

Serbest Bölge işletilmesi bir uzmanlık dalı olduğuna göre, bu tür bir hizmetin devletin katı kural ve ilkelerine göre yönetilemeyeceği ve böyle bir işletme tipinin başarıya ulaşamayacağı açıktır(333).

2.1.2. Serbest Bölgenin Karma Şekilde İşletilmesi (Kamu-Özel)

Serbest Bölge işletmesi pür ticari bir iş değildir. Bir bakıma kamu hizmeti karakteri taşımaktadır. Bu nedenle devletin de katılacağı bir şirket kurularak işletmenin bu şirkete verilmesi, daha uygun bir işletme türü olmaktadır. Bu durumda şirket, ortak olarak devlet için denetleme hakkı vardır(334).

2.1.3. Serbest Bölgelerin Özel Şirketler Tarafından İşletilmesi

Serbest Bölgeler, bir imtiyaz şeklinde özel şirketlere de devredilebilir. Yönetim bu şirketler tarafından yapılmaktadır. Uygulamada bu tür işletmelere de rastlanmaktadır. ABD

(333) Selâhattin TUNCER, a.g.e., s.42.

(334) a.g.e., s.43.

de Serbest Bölge ve Limanlar özel şirketler tarafından işletilmektedir. Yanlış yapılan işin bir kamu hizmeti olduğu belirlenmektedir(335).

2.1.4. Ülkemizde Bu Konuda Görülen Son Gelişmeler

Serbest Bölgede faaliyet gösterecek kullanıcıların, talep ettikleri parseller ile depo, anbar, hangar ve antrepolardaki yerlerin kendilerine kiralanması veya tahsis edilmesi, keza her türlü gemi hizmetlerinin, liman işleticisi kamu kuruluşu eliyle yaptırılmasını temin için, bir işletici Anonim şirketin kurulması fikri genelde tasvip görmüştür(336).

Serbest Bölgenin yönetimi, Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilâtı, Serbest Bölgeler Başkanlığınca yönetileceği esası uygun görülmüştür. Bu esasa göre, her Serbest Bölgede o bölgenin bulunduğu ilin valiliğine bağlı, DPT'dan personeli atanan bir Serbest Bölge Müdürlüğünün kurulması ve Bölge Müdürlüğünün, genelde bölgeyi ilgilendiren hemen her konuda gözetim ve denetimde bulunması fikri benimsenmiştir(377).

2.2. Serbest Bölge Yasal Düzenleme Çalışmalarının Bugünkü Durumu ve Serbest Bölge Organizasyon Şeması

Serbest Bölge yasal düzenleme çalışmalarındaki son durum olarak, Yeni Serbest Bölgeler Kanunu çıkarılarak yürürlüğe konmuştur.

Yeni "Serbest Bölgeler Kanunu" 6.6.1985 gün ve 3218 Kanun nosuyla kabul edilmiştir. Yeni Kanun 15 Haziran 1985 gün, 18785 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe gir-

(335) a.g.e., s.43.

(336) DPT, Serbest Bölge Çalışması Hakkında Rapor: 2, s.38.

(337) a.g.e., s.37.

miştir. Kanun 15 maddeden oluşmakta olup, günümüz koşullarına göre ayrıntılı bir kapsam görünümündedir.

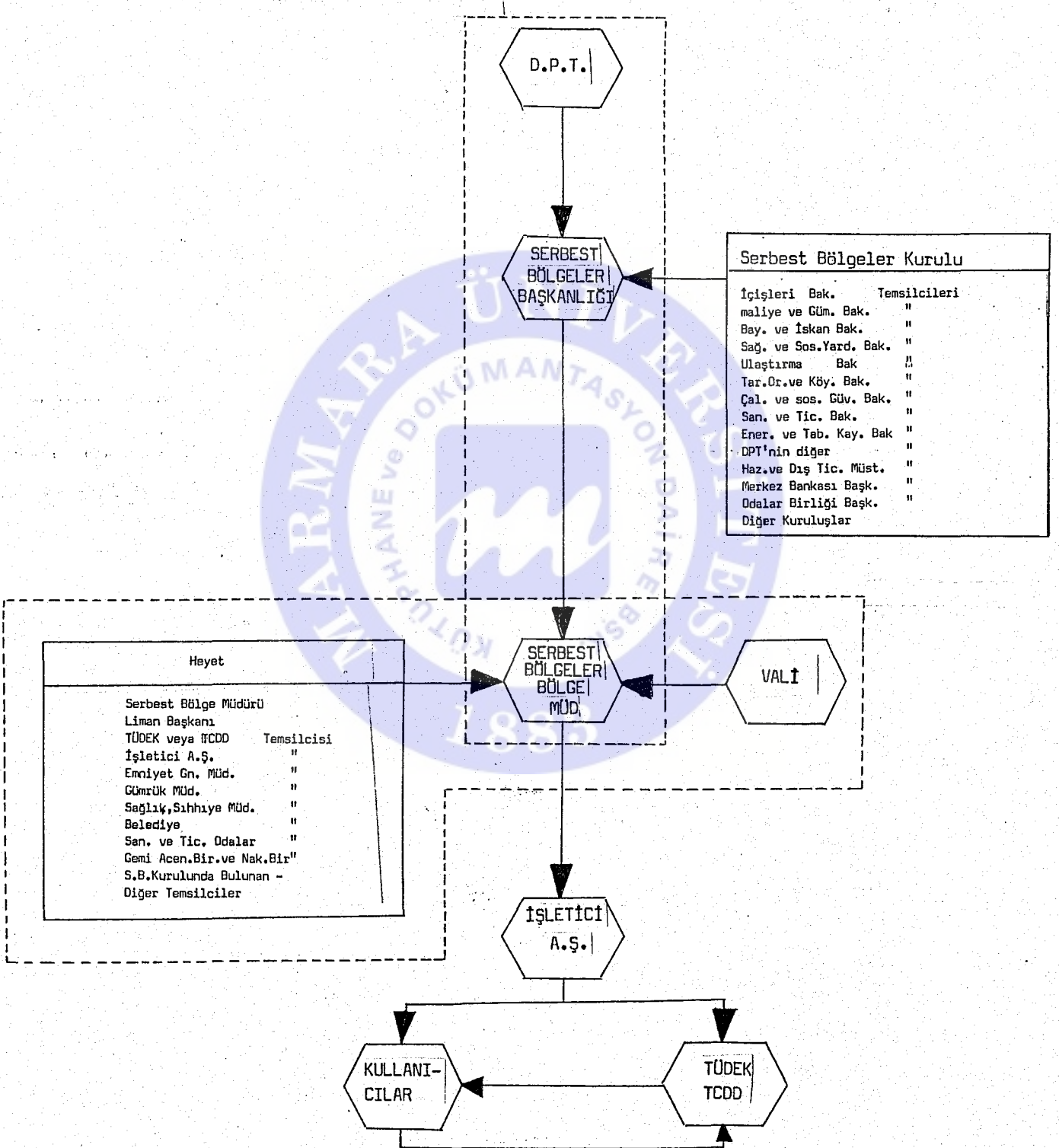
Kanunun 1. maddesindeki amaç ve kapsamını şöyle açıklamıştır:

"Bu kanun Türkiye'de ihracat için yatırım ve üretimi arttırmak, yabancı sermaye ve teknoloji girişini hızlandırmak, ekonominin girdi ihtiyacını ucuz ve düzenli bir temin etmek, dış finansman ve ticaret imkanlarından daha fazla yararlanmak üzere, Serbest Bölgelerin kurulması, yer ve sınırlarının tayini, yönetimi, faaliyet konularının belirlenmesi, işletilmesi, bölgedeki yapı ve tesislerin teşkili ile ilgili hususları kapsar" diyerek amaç ve kapsam genişliği göze çarpmaktadır.

Son zamanlarda da "Serbest Bölge Yönetmelikleri" hazırlanmıştır. Serbest Bölgelerin faaliyetlerini düzenlemek amacıyla iki önemli yönetmelik yayınlanmıştır. Bu yönetmeliklerin birincisi, Serbest Bölge Müdürlüklerinin kuruluş görev yetki ve çalışma esaslarını belirleyen ve Bakanlar Kurulu Karar sayısı 85/9801 ve 7 Eylül 1985 tarihli yönetmeliktir.

İkincisi ise, 12 Ekim 1985 tarih 18896 sayılı Resmi Gazete'de ayrı ayrı yayımlanan Antalya ve Mersin Serbest Bölge Yönetmelikleridir.

Serbest Bölge Organizasyon
Şeması

3. TÜRKİYE'DE SON SERBEST BÖLGE ÇALIŞMALARININ EKONOMİK NEDENLERİ

Türkiye'de Serbest Bölge kurulma girişimleri yukarıda belirtildiği gibi 1923'den bu yana tartışılmaya başlanılmıştır. Zamanla hızlanan, kuruluş aşamasına ve hatta kanunları dahi çıkması, uygulamaya çeşitli nedenlerle bir türlü geçilememiştir.

Son 24 Ocak 1980 ekonomik önlemleriyle yeniden gündeme gelmiştir. Bu girişim 1982 yılının son aylarında somut çabalara dönüşmüştür. Yeni Hükümetin bu konudaki tutumu, gerek Hükümet Programlarında ve gerekse hazırlanan V. Beş Yıllık Kalkınma Planında yer alması, Serbest Bölge kurulmasında yeni başlangıçlar olarak yorumlanabilir. Son olarak da TBMM'ne sevk edilen Yeni Serbest Bölgeler Kanunu 6.6.1985'de kabul edilmiş, 3218 nolu bu kanun Resmi Gazete'nin 15.6.1985'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

1980'li yıllardan sonra Serbest Bölge konusunun yeniden gündeme getiren nedenleri aşağıda açıklamaya çalışılacaktır.

3.1. Serbest Bölgelerin Dünya Ticaretindeki Yeri ve Uygulamanın Sağladığı Faydalar

Bilindiği gibi Serbest Bölge uygulamalarının 1970'li yıllardan sonra hızla artması, sadece gelişmekte olan ülkelerde değil, sanayileşmiş ülkelere de yaygınlaşmıştır. Bu bölgelerin 2/3'ü gelişmekte olan ülkelere daha yoğunur.

Daha önceki bölümde de belirtildiği üzere, 1980 yılı ortalarındaki verilere göre yıllık 1,6 trilyon dolar olan dünya ticaretinin % 9'u bu bölgelerden gerçekleştirilmiştir. 1985 yılında toplam dünya ticaretinin % 20'si bu bölgelerden sağlanması beklenmektedir.

Daha çok gelişmekte olan ülkelerde, ihracata yönelik olarak faaliyette bulunmaları, bu ülkelerin, direkt yabancı yatırımları cezbetmek, işgücünün istihdamında bir artış, ödemeler dengesini iyileştirecek şekilde bir ihracat artışı ile gelişen teknolojiye faydalanmalarını sıralayabiliriz(338). Özellikle Türkiye yönünden yeni ekonomik model için iyi bir örnek oluşturmıştır. Serbest Bölgelerin kurulmasıyla sağlayacağı faydaların, dünya üzerindeki uygulamasındaki olumlu avantajları görüp, değerlendirmeye başlamış ve Serbest Bölge kurulmasını da gündeme getirmiştir.

3.2. Yeni Ekonomik Model İle İlişkisi

Serbest Bölge uygulamaları, bulunduğu ülkelerin ekonomik modeli ile yakından ilgilidir. Dışa kapalı ekonomilerde Serbest Bölge kurulmasını önleyebilir (bir istisna olarak Çin ve Romanya Serbest Bölge uygulayan ülkelerdir). Daha çok dışa açık ekonomilerin benimsendiği ülkelerde Serbest Bölgeler daha çok yaygındır.

Bilindiği gibi ülkemiz yönünden, 1950'lilerden 1982'lere kadar uygulanan ithal ikamesi sanayileşme stratejisi artık tıkanıp girmiş görülmüştür. Nihayet, 24 Ocak 1980 istikrar tedbirleri ile başlayan "ihracata yönelik sanayileşme stratejisi" benimsenmiştir. Bu yeni ekonomik politika, uzun yıllardan beri kulllanmış olan "Serbest Bölgeler" sorununu yeniden gündeme getirmiştir. Modelin en önemli yanını oluşturan ihracatın geliştirilmesi, reeksport ve transit ticaretten azami yararların sağlanabilmesi ve özellikle dışa dönük faaliyetleri ağır basan sanayi kollarının gelişebilmesi, yabancı yatırımların ve bankacılık faaliyetlerinin teşvik edilmesi için, ülkenin dışa açılan penceresi durumundaki Serbest Bölgelere ihtiyaç vardır(339).

(338) Koichi HAMADA, a.g.e., s.225.

(339) T.Engin AKYÜREK, a.g.e., s.65.

3.3. Özellik Gösteren Orta-Doğu Pazarlarının Önem Kazanması

Türkiye'nin yakın komşuları olan petrol üreticisi ülkelerin petrol fiyatlarındaki büyük artışlar sonucu fevkalade yüksek bir satın alma gücüne sahip olmuşlardır. Gelişmekte olan ülkelerin yanı sıra, endüstrileşmiş ülkeleri de ödemeler dengesi açıklarıyla karşı karşıya bırakan bu muazzam satın alma gücü birikimi, bugün hızla bu ülkelere yönelik mal alımlarına dönüştürmektedir. Süratle gelişmekte olan petrol ihraççısı ülkelerin pazarlama, Türkiye'nin henüz bazı avantajlara sahip iken, yani kısa sürede ve sürekli yerleşebilecek şekilde girmesi gerekir. Orta Doğu ülkelerine yönelik ticaret yollarının üzerinde veya yakınında olan Türkiye, bu konumun sağladığı bütün avantajlarından yararlanma yollarını aramak durumundadır(340).

Yukarıda belirtildiği gibi, 100 milyon dolar üzerinde bir ödemeler dengesi fazlası bulunan Orta Doğu ülkelerinin özellikle Suudi Arabistan, Kuveyt ve Emirlikler her yıl 5 milyar doları aşan hibe yapmaktadırlar. Bunun 2,5 milyar doları Suudi Arabistan, 1,5 milyar dolarını Kuveyt ve geri kalanını Emirlikler yapmaktadır. Yani Türkiye bu fon fazlası içerisindedir(341).

Bilindiği gibi, bölgedeki bu avantajları kendi bünyesine çekmek için, bölgedeki ülkelerde kurulmuş olan Serbest Bölgeler sayesinde (Beyrut, İskenderiye, Port Said, Pire, Napoli gibi) Orta Doğu pazarlarına yönelik olarak, ticaret merkezi durumuna gelerek, kendilerine büyük gelir elde etmektedirler. Türkiye bölgedeki coğrafi konumu da dikkatle değerlendirdiğinde bazı avantajlardan faydalanabilir. Bunun durumu, Serbest Bölge kurulma gayretlerini hızlandırmıştır.

(340) Nuh Kuşçulu, a.g.e., s.127.

(341) Nuh Kuşçulu, Serbest Ticaret Bölgeleri ve Kıyı Bankacılığı, Panel, İstanbul Bankası T.A.Ş. Ekonomik Araştırmalar Merkezi, İstanbul, 1 Temmuz 1982, s.12.

Bunun yanı sıra, Uluslararası ticarette Avrupa'yı Orta Doğu ülkelerine bağlayan tek karayoluna sahip, önemli deniz yollarına hakim bir ülke olan Türkiye, kuracağı Serbest Bölgeler ve liman çalışmalarında sağlayacağı kolaylıklar ile ticaret yolları için bir güvence ve tercih nedeni olabileceği gibi deniz taşımacılığından, kara taşımacılığa geçişte ambalajlama, parçalara ayırma, monte, temizleme, depolama gibi birçok işlemler bu bölgelerde yapılması ile büyük bir gelir kaynağına ulaşacaktır(342).

3.4. Türkiye'nin Döviz İhtiyacının Giderek Önem Kazanması

Türkiye 1976'dan itibaren giderek finanse edilmesi zorlaşan ödemeler dengesi açıklarıyla karışmaktadır. Özellikle 1979'dan sonra girilen dış finansman darboğazı, mevcut üretim ve refah seviyesinin korunabilmesinin belirli miktarda dış girdilerin sağlanmasına bağlı bulunduğunu ortadadır. Bugün ihracatta sağlanan başarılı gelişme, işçi dövizlerindeki artışlar, IMF ve OECD'den alınan krediler Türkiye'yi önemli ihtiyaçlarını temin edebilir duruma getirmiş olmakla beraber üretime bağlı olarak artan ithal ihtiyacı ve yükselen ithal malı fiyatları; borç yükümlülükleri ve dış yardımların 1981 de gözlenen ve artması beklenen gerileme eğilimi nedeniyle döviz temin etme sorunu ve zorunluluğu ülkemiz için güncelliğini korumaktadır(343).

Serbest Bölgelerin kurulmasıyla döviz gelirlerinin artırma yollarına gidilebilir. Bunun için, kurulan Serbest Bölgelerde ödenen ücretler (genellikle döviz olarak ABD Doları ödenir)'den, yapılacak olan ihracattan, bölge içindeki kira, gelir vergilerinden, sunulan hizmetlerden temin edileceği gi-

(342) İsmail Özaslan, Serbest Bölgeler Önemli İthal Kolaylıkları Sağlar, İktisat Dergisi, s.48, Mart-Nisan, Sayı: 220-221, İstanbul 1983.

(343) Nuh Kuşçulu, a.g.e., s.127.

bi sanayide kullanılacak olan hammaddelerin bölgeden temin edilerek döviz tasarrufu da sağlanmış olabilir. Bu gibi zorlayıcı etkenlerin Türkiye'yi Serbest Bölge kurmaya yönlendirmiştir.

3.5. Dış Ticaretin Rekabete Açılması

Bilindiği gibi, 24 Ocak 1980 ekonomik tedbirlerin en önemli yanı, ithal ikamesinden ayrılarak ihracata yönelik bir sanayileşme politikasına yönelmektir. Bunun için de dünya sanayi ve ticaretine entegre olabilecek sanayileşme stratejisini uygulayabilmelidir. Sanayide piyasa mekanizması içinde bünyesel değişiklik sağlayacak tedbirlerin alınması gereklidir. Bu nedenle, sanayimize kur politikası ve makul ölçülerde gümrük hadleri ile ölçülü bir koruma politikası sağlayabilmelidir.

Türk firmalarının dünya pazarlarında yabancı firmalarla rekabette başarılı olabilmeleri için üretim maliyetleri ile özellikle ham ve yarı mamul girdilerin fiyatları, kaliteleri ve teminindeki güvencelerle; pazarlamada maliyet, çabukluk ve esneklik bakımından yabancı firmalarla rekabet edebilir imkanlara da sahip olmaları gerekir(344). Bunun için de Serbest Bölgelerin kurulmasıyla sağlanacak avantajlar sayesinde dışa açılan Türk sanayii, rekabet yapabilmede avantajına kavuşabilir.

3.6. Yabancı Sermaye Girişinin Özendirilmesi

Ülkemizin endüstrileşmesinde ve ihraç edilebilir sanayi ürünlerinin imalinde Türkiye Yabancı Sermaye'den bugüne kadar yeterince yararlanamamıştır(345). Yabancı Sermaye yatırımlarının bir karşılaştırması için diğer ülkelerle, ülkemizin durumunu aşağıdaki Tablo 56'da görmek mümkündür.

(344) a.g.e., s.127.

(345) a.g.e., s.127-128.

TABLO 57- Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ulusal Gelire Oranı

Ülkeler	Ulusal Gelir Milyon \$ (1975)	Yabancı Yatırımlar X100 Ulusal Gelir (%)
Yunanistan	21.300	4.2
İspanya	97.140	4.5
Türkiye	36.030	1.4
Nijerya	25.600	11.3
Cezayir	13.680	2.6
Arjantin	39.330	5.1
Meksika	33.200	7.6
Venezuela	27.320	14.6
Endonezya	29.120	12.0
İran	55.510	2.2
Pakistan	11.270	6.7
Güney Kore	19.850	4.8

KAYNAK: İTO, Dünya'da ve Türkiye'de, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Konusunda Bir Değerlendirme, İstanbul 1980, s.20.

Yukarıdaki bu tablodan da görüleceği gibi adı geçen dönemde ülkemize gelen yabancı sermayenin milli gelire oranı çok küçük bir rakam olduğu karşımıza çıkar. Bu karşılaştırma ülkeler arasında en düşük orandır.

Halbuki, yabancı sermayenin sağlayacağı avantajlardan istifade ederek, ülkemizin sanayileşmesinde büyük katkıda bulunabilir. Türkiye'de Yabancı Sermaye'ye kapılar ne kadar açılırsa açılsın gerekli "iklim şartları" sağlanamıyor ise, yabancı sermayeyi ülkeye çekme bakımından başarıya ulaşması mümkün bulunmadığını göstermesi bakımından ilginçtir(346).

Bu ilginç durumun nedenini araştıran İstanbul Ticaret

(346) R.Karluk, İTO, a.g.e., s.208.

Odası, 1977 yılında halen Türkiye'de faaliyette bulunan Yabancı Sermayeli kuruluşlar düzeyinde yapılan bir anketin neticesinde; ülkemize gelmekten kaçınan yabancı sermayenin karşılaştığı engeller aşağıdaki Tablo 57'de gösterilmiştir.

TABLO 58- Yabancı Sermayeli Kuruluşların Türkiye'de Karşılaştıkları Sorunlar

	<u>% Dağılım</u>
1- Bürokratik ve idari engeller	29.3
2- Döviz yetersizliği nedeniyle ithalattaki güçlükler	21.2
3- Enerji yetersizliği	16.6
4- Siyasi istikrarsızlık	7.7
5- Ham ve yardımcı maddeler ile yedek parça taşımasındaki gecikmeler	6.5
6- Yetersiz alt yapı yatırımları	6.5
7- Kâr transferindeki zorluklar	5.6
8- Ham ve yardımcı maddeler ile işletme sermayesinin kalite noksanlığı	5.2
9- İlgücü kalite noksanlığı	3.5
	100.0

KAYNAK: İTO, a.g.e., s.21.

Türkiye'ye yabancı sermayenin yukarıdaki tabloda karşılaştıkları sorunlar yanında, yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmeme nedenlerini de ortadan kaldırmak gerekir. Bu nedenler çok çeşitli ve fazladır(347). Önemli olan nedenleri asgariye indirmektir.

Türkiye'ye yabancı sermayenin girişini engelleyen nedenler giderilemiyorsa, kurulacak Serbest Bölgelerde yabancı yatırımları özendirecek uygun ortam hazırlanabilir. Bu özendiriciler sayesinde, yerli sanayinin; Serbest Bölgeye yatırım yapan, yabancı sermayenin yüksek teknolojik bilgi ve işleyiş

(347) a.g.e., s.215-217.

biçiminden etkilenererek ülke sanayiinin daha rasyonel hale yönlenmesi de sağlanabilir(348). Böyle bir uygulama Serbest Bölgelerin kurulma girişimlerini de hızlandırabilir.

4. SERBEST BÖLGE KURULMASININ EKONOMİMİZE SAĞLAYACAĞI KATKILARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bilindiği gibi, Türkiye'de Serbest Bölge kurulmasının sağlayacağı yararlar; çok çeşitlidir. Bu yararları aşağıda açıklamaya çalışacağız. Yeri gelmişken hemen belirtilmesi gereken bir durum, o da kurulacak olan Serbest Bölgenin türüdür. Hangi tür Serbest Bölge kurulmak isteniliyorsa yararları ve sakıncaları ona göre değişebilir. Bu yüzden, ülkemiz bakımından yararlarını genel olarak açıklamaya çalışılırken, buna paralel olarak da sakıncalı yönlerini de açıklamaya çalışılacaktır.

4.1. Beklenen Yararları

4.1.1. Dış Ticaret Açısından

Serbest Bölgeler, ülkenin dış ticaretine konulmuş olan sınırlamaları hafifletmek amacıyla, kurulma nedenlerinin başında gelir. Bu durum, ülkenin dış ticaretinde kendisini gösterir.

4.1.1.1. İthalat

Bir ülkenin ithalatını sınırlamaların başında şüphesiz ödemeler dengesi açığının kapatılması olduğu bilinmektedir. Burada esas olan amaç, ödemeler dengesinin sağlanması olup, ithalatın kısıtlanması da bir araç olmaktadır. Ülkemizde

(348) Nuh Kuşçulu, a.g.e., s.129.

özellikle 24 Ocak 1980 ekonomik önlemler öncesine kadar bu durum uygulanmış bu tarihten sonra kısmen daha esnek olduğu görülmektedir.

Ülkemiz sanayii büyük ölçüde ithalâta dayanmaktadır. Bu açıdan ithalatın kolaylaştırılması ve ithalat maliyetlerinin düşürülmesi ülke ekonomisi bakımından büyük önem taşımaktadır(349). İthalatımızın üçte birini ham petrol, diğer üçte birini ise hammaddeler oluşturmaktadır. Hammade ithalatı belli mallarda gruplanmıştır. Serbest Bölgelere (kesin ithalatı yapılmamış) mallar depolandığında, üretime girecek ithal girdileri çok daha süratli bir şekilde işleme sokulabilir(350).

Serbest Bölgelerin ithalattan sağlayacağı faydaları şu şekilde sıralayabiliriz:

a) İthal edilecek malların siparişi ile temini arasındaki süre azalacaktır.

b) İhtiyaç duyulan ithal mallarının temininde sürat ve kolaylık, firmalara üretim kararlarında güvence verecektir.

c) Firmalar ithalattaki mal temini süresinin azalmasıyla daha az stok tutacaklar, daha düşük partiler halinde, gümrük masrafları ödeyecekler ve dolayısıyla üretim maliyetleri ucuzlayacaktır(351).

d) İhtiyaç duyulan ithal malları daha önceden Serbest Bölgeye getirilip, depolanacağı için, sipariş verilmesi ile malın temini arasındaki uzun süre giderilmiş olacağı için,

(349) Engin Akyürek, a.g.e., s.70.

(350) A.Aydın Dünder, Serbest Ticaret Bölgeleri ve Kıyı Bankacılığı, Panel, İstanbul Bankası T.A.Ş. Ekonomik Araştırmalar Merkezi, İstanbul, 1 Temmuz 1982, s.24.

(351) İsmail Özarslan, a.g.e., s.48-49.

istenilen mal hemen alınacaktır.

e) Talep edilmesi söz konusu olan ithal mallarını arz eden yabancı firmalar, rekabette avantaj sağlamak için bu malları kendileri Serbest Bölgeye getirerek depolama yoluna gideceklerdir. Böyle bir gelişme ülkemize döviz tasarrufu sağlayabileceği gibi firmalarımızın zorunlu ithal malı stoklarını düşük tutabilmesiyle üretim maliyetini düşürebilecektir.

f) Serbest Bölgelerden ithal edilmek istenen malların hazır vaziyette görülerek, uygunluğu açısından incelenmesini mümkün kılacaktır(352).

g) Malın Serbest Bölgeden ithal edildiğinde, nakliye masraflarını ucuzlatırken, bürokratik engeller kısalcaktır. Böyle olunca, malın maliyeti azalırken, ithalatçı yatırımcı firma uzun zaman ihtiyaç duyacak olduğu malın gümrüğünü bir defada değil, ihtiyaç duyduğu miktar kadar ithal ederek, peyderpey gümrük ödeyerek, kendisine avantaj sağlayacaktır.

Yukarıda sıralanan bu avantajları ile ülkemiz yönünden büyük yararlar sağlayacağı düşünülen Serbest Bölgelerin; sanayi mamullerinin üretiminde girdi olarak kullanılan ithal mallarına ödenen dövizlerden tasarrufta bulunarak ödemeler dengesi üzerinde olumlu etki yapacaktır.

Serbest Bölgelerin bu ve buna benzer olumlu etkisi ülkemiz ekonomisine katkıda bulunabileceği söylenebilir.

4.1.1.2. İhracat

İhracatın başarısı, dünya pazarlarındaki fiyatlarla,

(352) Metin Yaraman, Sanayi İşletmelerinde İhracat İçin Dış Pazarlama Semineri, İhracatın Dünü, Bugünü, Yarını, Tebliğ'e Ek, Eskişehir, 26 Eylül 1983.

tüketici tercihlerine uygun mal türlerinin istenilen zaman, kalitede ve koşullarda sağlanabilmesine bağlı olmaktadır.

İhracatta başarılı olabilmemiz için, ihracatçı firmalarımızın, dünya pazarlarındaki yabancı ülke firmalarıyla rekabet edebilir. Kalite ve şartlarda sahip olması gerekir. Serbest Bölgelerin kurulmasıyla, ihracat üzerindeki olumlu etki ülkemiz yönünde bir avantaj olarak değerlendirilebilir.

Ülkemizde Serbest Bölgenin kurulmasıyla, ihracatımız üzerinde olumlu bir etki yapabilir. Serbest Bölgeye mal sevkiyatı ihracat sayılmaktadır. İhracatçı önce tüm ihracat formalitelerini tamamlayarak malını Serbest Bölgeye gönderir ve burada stoklar. Daha sonra malını bu bölgeden diğer ülkelere gönderir. Bu ikinci aşamada ihracat formaliteleri gerekli değildir. Çünkü bu aşamalar mal Serbest Bölgeye girerken yapılmıştır. Bu durum, ihracatçıya sürat, güvenlik, esneklik ve daha iyi rekabet imkanları sağlar(353).

Serbest Bölge tesisi ile, üretimlerinde belirli bir oranda ithal malı girdisi kullanılan sanayimizin, üretim maliyetleri düşmüş olacağı için (daha önce belirtildiği gibi) fiyat bakımından dış pazarlardaki imkanları iyileştirilmiş ve bu yolla ihracat teşvik edilmiş olacaktır. Bilindiği gibi dünya pazarlarında firmalarımızın kendi fiyatlarını empoze etmeleri mümkün değildir. Küçük fiyat farkları bile pazardan çekilmeye neden olabilmektedir(354).

a) İhraç mallarımızın pazarlanmasında daha süratli davranmak mümkün olacaktır.

b) Pazarlamada talep tercihlerine uyumda daha yüksek

(353) Engin Akyürek, a.g.e., s.71.

(354) Nuh Kuşçulu, a.g.e., s.130.

bir esneklik kazanılacaktır. Örneğin alıcının özel tercihleri (ambalajlama gibi) Türkiye'de üretilemeyen ya da istenilen kalite ve üretilemeyen ek malzemenin kullanımı gerekiyorsa, bu dış girdiler Serbest Bölgeye gümrüksüz ve formalitelere tâbi olmadan getirilebileceği için, istenilen değişiklikler veya ek üretim yurt içinde yapılabileceğinden çok daha çabuk ve ucuz gerçekleştirilebilir.

Bu şekilde kullanılan bazı yurtiçi malzemenin yetersizliği nedeniyle ihraç edilemeyen malların Serbest Bölgede ihraç edilebilir kalitede üretilmesi mümkündür. İhracat artışından kazanılan döviz ek ithalat ihtiyaçlarının çok üstünde olacağından dış ticaret geliri net artış gösterebilir.

Kurulan Serbest Bölgeye Türkiye'den mal gönderilmesi bir ihracat olduğundan, bölgedeki yabancı firmaların Türkiye'den mal siparişleri ve bölgeye getirişleri de ihracattır. Dolayısıyla bu gibi işlemlerden elde edilen döviz gelirleri artarken, ülkemizin ihracatı da artmış olacaktır.

Serbest Bölgelerin sağlayabileceği bu yararları, kısaca şöylece özetlemek mümkündür(352):

i- Üretimlerinde belli bir oran ithal malı girdisi kullanan sanayimizin, Serbest Bölgede üretimleri düşük maliyetli olacağından, fiyat bakımından dış pazarlardaki rekabet imkanları arttırılmış ve bu yolla ihracat teşvik edilmiş olacaktır.

ii- Firmalarımız dış sipariş almadan da ihraç etmek istedikleri ürünlerin ya da bu ürünlerin bir kısmının ihracatını mevzuat bakımından fiilen gerçekleştirilerek, Serbest Bölgede depolayabilirler. Bu şekilde, ihraç mallarımızın pazar-

(352) Metin Yaraman, Tebliğ, s.16.

lanmasında daha süratli davranmak mümkün olur. Pazarlamada, talep tercihlerine uymada daha yüksek bir esneklik sağlanmış olacaktır.

4.1.2. Reeksport Faaliyetleri

Bir ülkenin ticaretle elde edeceği başarıyı yalnız o ülkenin ürünlerinin satımından ibaret görmemek gerekir. Ticaret, ülke üretiminin dışa satımını gerçekleştirmenin üstünde kendi başına işlerlik göstererek önemli döviz geliri sağlayabilen bir sektördür(353).

Bir ülkeden ithal edilen bir malın başka bir ülkeye ihracına kısaca reeksport denilir. Tanımdan da anlaşılacağı gibi reeksport işleminin yapılması ise, bir ülkeden transit geçmekte olan bir malın menşe şahadetnamesinde yapılacak bir işlemdir. Bu itibarla ülkemiz yönünden önemli bir döviz kaynağı gibi görülmektedir. Bu gibi reeksport faaliyetlerini gerçekleştirmemiz için ise Serbest Bölgelere ihtiyaç vardır. Ülkemizde kurulacak Serbest Bölgeler sayesinde, avantajını iyi kullanarak döviz gelirlerinin artmasına neden olabilir.

Ülkemiz reeksport imkanlarına sahiptir. Coğrafi konumu bakımından, özellikle Orta Doğu ülkelerinde, yüksek satın alma gücü ve talep artışlarını karşılayabilmek için; aramızda mevcut olan manevi bağlar ile alışkanlıklarımızın benzer olması, diğer gelişmiş ülkelerden daha avantajlıdır. Bu ülkelerin dış dünya ile pazarlama ilkeleri henüz oturmuş sayılmaz. Ülkemiz sadece kendi ürettiği ürünleri değil, aynı zamanda başka ülkelerden ithal ettiği bazı ürünleri de tekrar bu bölgeye pazarlayabilir. Orta Doğu'daki sürüp gelen, sıcak harp ve son siyasal ve ekonomik gelişmeler buna eklenince reeksporttan çok avantajlı olacağımız ortaya çıkmaktadır.

(353) Nuh Kuşçulu, a.g.e., s.132.

Ülkemiz yönünden, 20 Haziran 1981 gün ve 8/1151 sayılı bir kararnamesi ile reeksportu düzenlemiştir. Bu kararname sayesinde işlemler bugün yürümele birlikte Serbest Bölgenin oluştuğu takdirde daha kolay çalışacağı kuşkusuzdur. Yılda 200 milyon dolardan fazla döviz kazandıran bu işlem için bir Serbest Bölgeye kesinlikle ihtiyaç vardır(354).

4.1.3. İstihdam

Serbest Bölgelerin kurulma nedenlerinin birisi de istihdama bir çözüm getirmesidir. Hemen belirtilmesinde yarar gördüğümüz bir husus; Serbest Bölge kurulması ile ülkenin istihdam sorununu tamamiyle çözecek diye birşey söz konusu olamaz. Sadece var olan işsizliğin giderilmesinde belli ölçüde bir araçtır.

Ülkemiz yönünden ise kurulacak olan Serbest Bölgelerde; emek gücünün bol oluşu emek-yoğun malların üretiminde bize mukayeseli bir avantaj sağlamaktadır. Emek-yoğun imalat sanayi ürünlerinin sermaye yoğun olanlara nisbetle daha ucuza üretileceğinden ülkemiz bu malların ihracında rekabet gücüne sahiptir(355).

Bilindiği gibi, istihdam ülkemizin en büyük sorunlarından birisidir. Bu sorunun çözülmesinde çeşitli önlemler alınmaktadır. Hızla artan nüfusumuzun alınan önlemleri olumsuz yönde etkilemektedir.

B.B.Y.K. Plânı İstihdam hedeflerini şöyle açıklamıştır(356):

(354) Selahattin Tuncer, a.g.e., s.36-37.

(355) GÖRÜŞ, TÜSİAD, Türkiye'nin Hangi Mallarda Rekabet Gücü Var, Cilt 11, Sayı: 9, Eylül 1983, s.18.

(356) B.B.Y.K.P., s.128.

- Ekonominin dışa açılmasıyla, ülkenin kaynak dağılımına uygun düşen iş kollarının gelişmesi,

- Gerçekçi faktör fiyat politikası ile daha emek yoğun teknolojilerin kullanımına yönelinmesi,

- Yabancı sermaye akışının hızlandırılması ve Serbest Bölgelerin geliştirilmesi yoluyla istihdam imkanlarının artırılması, gibi hedefleri amaçlamıştır.

Aşağıda, Türkiye'de emek piyasasında V. Plan Dönemlerinde öngörülen hedefler ve istihdamın sektörel dağılımı Tablo 58'de görülmektedir. Bu tahminlere göre 1984 yılında yaklaşık 18 milyon olan işgücü arzı 1989 yılında 19.5 milyon kişiye ulaşacaktır.

TABLO 59- Türkiye'de Emek Piyasasında Gelişmeler (1979-1983)
(1984-1989)

	1979	1983	(K+E) (Bin Kişi) 1984	1989
1- İşgücüne katılma oranı %	64.15	60.78	60.03	56.92
2- Toplam sivil işgücü arzı	16.827.0	17.773.0	18.016.0	19.457.0
3- Toplam sivil işgücü talebi	15.238.6	15.577.0	15.706.0	17.174.0
4- Tarım dışı işgücü fazlası	1.588.4	2.196.0	2.310.0	2.283.0
5- Tarım dışı işgücü fazlası oranı %	9.44	12.40	12.81	11.73
6- Tarımdaki işgücü fazlası	700.0	665.0	665.0	414.0
7- Toplam işgücü fazlası	2.288.4	2.861.0	2.975.0	2.697.0
8- Toplam işgücü fazlası oranı %	13.6	16.1	16.5	13.9
9- 15+ yaş çalışan başına bağımlı her yaştan nüfus (kişi)	1.87	2.07	2.13	21.8

KAYNAK: DPT

Tablodan da görüleceği gibi, 1983 yılında 17.7 milyon kişi olan işgücü arzı, 1984 yılında % 1.4'lük bir artışla 18.0 milyon kişiye ulaşmıştır. Sivil işgücü talebi ise 1983 yılında 15.6 milyon kişi iken, 1984 yılında % 0.8'lik bir artışla 15.7 milyon kişi olmuştur. Görüldüğü gibi, işgücü talebindeki artışlar işgücünün arzını geriden izlemektedir. Bu durumda, mevcut işgücü arzında daha önceden meydana gelen yığılmalarda göz önüne alındığında, işgücü fazlasında yeni istihdam olanakları oluşturulmadığı takdirde, artışlar görülecektir.

Ülkemizde kurulacak olan ve 100.000 kişiyi istihdam edebilecek Serbest Bölgeler bu yönüyle bir istihdam kaynağı olarak da görülebilir. Bu nedenle de istihdama katkıda bulunabilir.

Özellikle Orta Doğu ve Yakın Doğu piyasalarına girmek üzere ve üretim maliyetlerini daha elverişli hale getirmek isteyen yabancı kuruluşlar, Serbest Bölgelere geniş ilgi göstermektedirler. Bu gibi kuruluşlar ucuz işgücü kaynağından yararlanıp, teknolojilerini de kullanıp ülkemize döviz kazandırabilirler(357).

Ülkemiz yönünden, DPT tarafından yapılan araştırma ve hesaplara göre, Serbest Bölgelerde 100.000 kişilik istihdam kapasitesi doğabileceği öngörülmektedir. Serbest Bölgelerde çalışan işçiler tamamen serbest piyasa ilkelerine göre ücretlendirilecek ve asgari ücret düzenlemesi dışında tutulacak Serbest Bölgelerde çalışan işçilere ücretleri döviz olarak ödenecektir(358). Bu durumun istihdam yönünden ülkemiz için olumlu bir yaklaşımdır.

(357) A.Aydın Dünder, Tebliğ, s.23.

(358) Güneş Gazetesi, 20 Temmuz 1985.

4.1.4. Döviz ve Kredi Kullanma

Kurulacak olan Serbest Bölgelerde, firmaların ihtiyacı bulunan ham ve ara malları ülkemizden ithal edebilir. Yapılan ithalatda döviz kullandığı gibi, ülkemizdeki firmaların ihtiyacı olan malları Serbest Bölgede görüp ithal edebilir. Ya da Serbest Bölgede çeşitli yatırımlarda bulunabilir. Bu gibi işlemler dövizle yapılması nedeniyle, dövizini dilediği şekilde kullandığı gibi, firmaların alımında, açılan kredilerde kullanabilme imkanına sahip olabilir. Döviz olarak kredi temin edebilme ve gelirlerinin de döviz olması nedeniyle alınan yabancı para kolayca geri ödenebilecektir.

4.1.5. Yabancı Sermaye ve Teknoloji

Bilindiği gibi, bir ülkeye yabancı sermayenin gelebilmesi için gerekli "iklimin olması" gerekir. Bu genel güvence ile ülkelere gelen yabancı sermayeden olumlu sonuçlar alınabilir.

Yabancı sermaye yatırımları için Serbest Bölgeler, sermaye ihraç eden ülkeler yönünden hem daha cazip, hem de daha az riskli gelebilmektedir(359). Türkiye'de kurulacak olan Serbest Bölgelerde, yatırım yapacak olan yabancı sermaye daha çok Orta Doğu pazarları ile Avrupa ve diğer sanayileşmiş ülkelere yönelik olabilir. Serbest bölgelerin ülkemizde kurulması ile, Orta Doğu'da bir istirar unsuru olan ülkemiz, bölgeyle yapılacak faaliyetler bakımından, ayrıca yabancı sermayeyi Serbest Bölgelere çekecek önemli neden olabilir. Buna ek olarak da Avrupa ülkelerine de yönelik faaliyetlerde bulunmasının nedeni de, maliyet avantajlarından kaynaklanması ve daha çok bu ülkelerin istikrarlı olmasının yanında rekabet edebilme imkanlarından kaynaklanabilir. Bu yönüyle ülkemizde kurulacak Serbest Bölgeler ayrı bir önem taşımaktadır.

(359) Selahattin Tuncer, a.g.e., s.38.

Ülkemiz yönünden ise, Serbest Bölgelere yatırım yapacak olan yabancı sermaye geniş istihdam yaratırken; getireceği modern teknoloji ile istihdam edilen işgücünü de modern teknolojiye göre eğitebilme özelliğine sahip olabilir. Serbest Bölgelere gelecek yabancı kuruluşlarla çeşitli ilişkiler sonucu uluslararası ilişkiler ve teknoloji zamanında izlenebilir.

Ülkemizin, bazı mallara olan ihtiyaçlarının karşılanması ve ülkemizde üretilmesi için gerekli olan irdilerin temin ederek ülkenin ihracat gelirlerinin artmasına neden olabilir. Bu ve buna benzer avantajlarla Serbest Bölgelerin kurulup işletilmesi gerekli olduğu görülmektedir. Bu gereklilik, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (B.B.Y.K.P) yabancı sermaye politikasının Serbest Bölgeler aracılığı ile katkıda bulunması gözlenmiştir. Bunun için Plan'da, "Serbest Bölgeler" in geliştirilmesi yoluyla yurtiindeki ithal mallarının stok seviyesinin düşürülmesine, transit ticaretin ve bu bölgelerden yapılacak ihracattan döviz gelirlerinin arttırılmasına çalışılacaktır(360), denilerek Serbest Bölgelerin önemi vurgulamaktadır.

4.1.6. Transit Taşıma ve Liman Faaliyetleri

Türkiye'nin coğrafi konumu, transit ticarete çok elverişli durumdadır. Hele Lübnan'daki son savaş nedeni ile devre dışı kalışı sonunda İran ve Irak'a sevkedilecek mallar zorunlulukla Türkiye'den geçmektedir. Bu ortamda Türkiye'de transit ticareti hızla gelişmiştir. Bunun en canlı örneği Mersin Liman ve çevresindeki firma ve araç sayısının fazlalığında görülebilir(361).

(360) Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı (BBYKP), s.32.

(361) a.g.e., s.37.

Transit taşıma işlemlerinde ve ticaretinde başarılı olabilmek için Serbest Bölge ve Limanların kurulması zorunludur. Bugün çalışır durumda bir Serbest Bölge ve Liman olmadığı için, transit ticaret zor koşullar altında yapılmaktadır. Serbest Bölge ve Limanlar olduğu takdirde transit ticaretin hızla gelişeceği ve ülkemize döviz kazandıracağı kuşkusuzdur. 1982 yılında Mersin Limanı ve bu bölgeden yapılacak transit taşımacılıktan 300 Milyon Dolar döviz geliri sağlayacağı beklenmektedir(362).

Bunların yanısıra karayolu taşımacılığı transit ticaretin diğer bir yönüdür. Son zamanlarda ülkemiz, Batı Avrupa'dan Orta Doğu'ya karadan; gerekse Mersin ve İskenderun Limanlarından yine Orta Doğu ülkelerine büyük hacimde bir karayolu taşımacılığı vardır. Orta Doğu ile Avrupa arasında bir köprü görevi olan ülkemiz, karayolu taşımacılığında önemli pay olmaktadır.

Karayolu taşımacılığı aktarmalı olarak yapıldığında da Serbest Bölge ve Limanlara ihtiyaç vardır. Böyle bir taşımacılığın Serbest Bölge ve limandan daha kolay yapılabileceği mümkün olabilir. Bunun için taşınacak mallar önce Serbest Bölgelerdeki depo ve antrepolara boşaltılarak, daha sonra malın sevki daha kolay bir şekilde gerçekleştirilebilir.

4.1.7. Yerli Üretimin Daha İyiye Yönelmesi ve Rekabet Gücü Kazanması

Ülkemizin ithalatının tamamına yakın kısmını tarım ve sanayi doğrudan veya dolaylı olarak katıla hammadde, yarı mamul ve üretim teçhizatı teşkil etmektedir. Nihai tüketim için yapılan ithalatın % 2.5'u seviyesindedir. Türkiye'nin ithalatı, yurtiçi üretimin bir alternatifi olmaktan çok, yurtiçi

(362) a.g.e., s.37.

üretimi mümkün kılan niteliktedir. Serbest Bölgelerin sağla-
yacağı ithalat avantajları, aslında ülkemizdeki üretimi; dü-
şük üretim maliyeti, girdi teminindeki çabukluk, esneklik ve
güvence bakımından teşvik edici niteliktedir. Buna ek olarak,
Serbest Bölge dahilinde sınai üretim yapıldığı takdirde,
önemli ölçüde dış girdi payı gerçekleştirilen üretimin daha
düşük maliyetle çalışması mümkün olabilecektir. Bu yolla dış
girdi payının yurtiçine ithali yerine, yurtiçi üretim payının
Serbest Bölgeye ihracı ile bu bölgede yapılabilecektir(363).

Üretimdeki bu yollarla teşvik edilerek, dinamik halde
tutulması, Türk firmalarının dünya pazarlarında, yabancı fir-
malarla rekabette başarılı olabilmeleri, Serbest Bölge avan-
tajından yararlanarak gerçekleştirilebilirler. Özellikle ham
ve yarı mamul girdilerinin fiyatı, kalitesi ile malın temin-
deki güvencenin, önemli rolü vardır. Bu nedenle, pazarlamada
maliyet, çabukluk ve esneklik bakımından yabancı firmalarla
rekabet edebilir, imkanlara sahip olmaları firmalarımızın ba-
şarılarını arttırabilir.

Serbest Bölgelerin yerli sanayileri baltaladığı iddia-
ları geçerli değildir. Çünkü Serbest Bölgede üretilen (yaban-
cı ve yerli firma tarafından) her tür mal, ülke içine girer-
ken gümrüğe tâbidir. Yani o malın başka bir ülkede veya Tür-
kiye'deki bir Serbest Bölgede üretilmiş olması malın Türkiye'-
ye girmesi açısından farketmez(364). İç firmaları atalette ol-
malarını önleyerek daha kaliteli mal üretip rekabet etme şan-
sına sahip olurlar. İhracata yönelik yerli sanayiler Serbest
Bölge statüsüne girebilirlerse, dış pazarlarda rekabet gücü
artar. Dolayısıyla ülkemizin döviz girdisi çoğalır. Serbest
Bölgelerde ihracat için serbestçe dış pazarlara ihracat il-

4.1.8. Pazarlama Faaliyetleri

Serbest Bölgelerin ülkemizde kurulup faaliyete geçmesinde, daha çok dış ticaret kısıtlamalarının çözümünde etkin bir yol olduğu bilinmektedir. Serbest Bölgelerin bu olumlu etkisi pazarlama faaliyetlerini iki önemli yönüyle incelemek mümkün olabilir. Bunlardan birincisi, ülke içinde bulunan ve üretim yapan firmaların, ham ve ara mamullerine olan ihtiyacını Serbest Bölgede görüp, değerlendirip ülkeye ithal ederek; ithalattaki zaman kaybını önleyip, bir an önce üretime sokarak, maliyet, zaman ve döviz gibi girdi faktörlerinden tasarruf ederek, malını üretmesidir. Dolayısıyla malın nitelikli, kaliteli ve tüketici tercihlerine uygun olması yerli firmalara avantaj sağlayabilir. Bu gibi malların ihracında ise döviz gelirlerinin artması söz konusu olabilir.

Diğer önemlisi ise, yerli firmaların ürettikleri mamulleri Serbest Bölgeye ihraç ederek döviz kazanabilir. Bölgeye ihraç edilen mallarını pazarlayarak alıcılara sunması, ürettiği malın tanıtımını yapabilir. Bunun yanında, Serbest Bölgeden mallarını hiçbir ihracat işlemlerine tâbi olmadan başka ülkelere ihraç edebilir.

Yerli firmalar yönünden, yukarıdaki avantajların olması, ülkemizde kurulup işleyecek olan Serbest Bölgelerin başarısını da artırabilir. Serbest Bölge pazarlama faaliyetlerine ayrıca bir canlılık getirip, iş akışını hızlandırabilir.

4.1.9. Turizm

Yabancı sermayenin son zamanlarda Serbest Bölgelere yönelmesinin nedenlerinden birisi de, Serbest Bölgelerde turistik villalar yapılıp, bunları kiraya veya satmaktadırlar. Örnek olarak, Çin'deki Shenzhen gösterilebilir. Türkiye'deki Serbest Bölge uygulamasını yabancı sermaye yatırımları ile birlikte değerlendirerek, turizmi teşvik ve turizm yatırımla-

rı açısından da geçerli olabilir(366). Bu nedenle de döviz girdisi sağlanarak, döviz rezervlerinin artmasına katkıda bulunabilir.

4.1.10. Bankacılık

Serbest Bölgelerde kurulan bankalara genellikle Kıyı Bankacılığı (Off-Shore Banking) olarak faaliyette bulunurlar. Kıyı bankacılığını, bir ülkede bankacılık sektörü için düzenlenmiş yasa ve yönetmeliklerin dışında kalan serbest bankacılık olarak tanımlanabilir(367). Kıyı bankalarından başka, Toptancı Bankacılık (Wholesale Banking), Kıyı Finansman Merkezleri (Off-Shore Financial Centers) olarak çeşitleri de bulunmaktadır.

Off-Shore bankacılığın iki önemli ön şartı vardır: Belirli ticari muamelelerde; 1- Direkt vergilemenin, 2- Döviz kontrolünün bulunmamasıdır. Kıyı bankacılığın en önemlileri, Bahama adaları, Hong Kong, Panama, Bermuda, Lüksemburg, İsviçre, Lechtenstein, Cayman Adası ve Bahreyn'de bulunmaktadır(368).

Kıyı bankalarından yararlananlar çok uluslu şirketlerdir. Serbest Bölgelerde elde edilen kâr büyük oranda vergi dışı kalmaktadır. Bu durumda çok uluslu bir şirket, vergi problemini çözmek için böyle bir merkezden yararlanma yoluna gidebilir. Çok uluslu şirketlerin kıyı finans merkezleri ile ilişkilerinde kârlılık açısından çeşitli durumlar gözlenmektedir(369):

(366) Selahattin Tuncer, a.g.e., s.38.

(367) Cem Alpar, Dünya'da ve Türkiye'de Serbest Bölgeler, Dost Kitabevi Yayınları, No: 29, Ankara, 1985, s.35.

(368) Özer U.Çiller, Serbest Ticaret Bölgeleri ve Kıyı Bankacılığı, Panel, İstanbul Bankası T.A.Ş., Ekonomik Araştırma Merkezi, İstanbul, 1 Temmuz 1982, s.4.

(369) Panel, s.4.

1- Kâr Yatırımı (Profit-Creation): Düşük vergilemenin geçerli olduğu bir bölgede ticari iş yapmanın mümkün olduğu durumdur.

2- Kâr Aktarımı (Profit-Diversion): Nihai kârın vergi oranlarının yüksek olduğu bir ülkede değil de düşük olduğu bir ülkede gerçekleşmesi ile temin edilmektedir.

Kıyı bankalarının başarısı daha çok, Serbest Bölgenin cazip imkanları yanında, her türlü vergiden muaftır. Sermaye denetimi çok daha esnektir. Munzam karşılık çok daha esnektir. Munzam karşılık yoktur veya çok düşük orandadır. Sermaye ile mevduat arasındaki ilişkilerin genellikle kurallara bağlı olmadığı böyle bir ortam bankalar için çekicidir(370).

Ülkemiz yönünden, Serbest Bölgeler Başkanlığının bu konudaki çalışmaları şu şekilde özetlenebilir(371).

Antalya ve Mersin'de kurulması öngörülen Serbest Bölgelerde, yürütülecek bankacılık hizmetlerinin ilk aşamada ülkemizde sunulan hizmetlerden pek farklı olmayacağı, ikinci aşamada ise Off-Shore (Kıyı Bankacılığı) şeklinde tanımlanan uluslararası bankacılık faaliyetleri ile beynelmilel para piyasalarına girebileceği, Türk Lirasının konvertibiliteye geçiş uygulamalarının bu bölgelerde yapılabileceği düşünülmüştür.

Off-Shore bankacılık faaliyetleri, Serbest Bölgelerdeki firmalar finans kolaylığı sağlarken, bankacılığımızın daha fazla dışa açılmasına ve ülkemizin sermaye piyasasının gelişimine katkıda bulunabilecektir.

Bu anlatılanlara ek olarak, Serbest Bölgelerde kurulacak olan bankaların özel statülerinden dolayıyla, gerek

(370) Tansu Çiller, Panel, s.12.

(371) DPT, Serbest Bölgeler Başkanlığı, Rapor 2, s.42-43.

yurt dışındaki bankalar ile, gerekse dış ticaret firmaları ile daha esnek bir yapıda faaliyetlerini sürdürebileceklerdir. Böylece; ihracatın finansmanı, ithalatın finansmanı, transit muamelelerin finansmanı, müteahhitlerin finansmanı ve diğer bankacılık muameleleri konularında daha etkin olabilir.

Bu faaliyetleri Türk bankacılığının dışa açılması bakımından da önem taşımaktadır. Bunun için ise gerekli alt yapının sağlanmasına bağlıdır. Bu özelliklere sahip bir Serbest Bölgenin Türk ekonomisine sağlayacağı yararları şöylece sıralayabiliriz(372).

- Bölgedeki ticari faaliyetlerden Türkiye'nin alacağı pay büyür,
- Türk bankacılığı, daha rahat dışa açılma olanaklarına kavuşur,
- Orta Doğu finansal kuruluşlarının bölgeye ve Türk ekonomisine katkısı artar,
- Orta Doğu'da faaliyet gösteren Türk müteahhitleri, bazı darboğazları rahatlıkla aşabilir,
- İhracatçılar da aynı şekilde karşı karşıya bulundukları bazı sorunları, Serbest Bölge vasıtasıyla çözebilirler,
- Genelde kaçakçılık azaltılmış olur.

Türkiye'de kurulacak Serbest Bölgelerde bu tür finans merkezlerinin oluşturulması (Off-Shore) kaçınılmazdır. Çünkü Orta Doğu'da ağırlıklı bir rol oynamak istiyorsak, kıyı bankacılığının geliştirilmesi gereklidir.

(372) Erol Manisalı, Serbest Ticaret Bölgeleri ve Kıyı Bankacılığı, Panel, İstanbul Bankası T.A.Ş. Ekonomik Araştırma Merkezi, İstanbul, 1 Temmuz 1982, s.26-27.

4.1.11. Denenecek Yeni Politikalar

Serbest bölgelerde, ülke ekonomisinin bütünü için aynı anda uygulamaya konulması pratik olmayan bazı yeni iktisadi politikaların uygulanması da mümkündür. Bu yaklaşım, söz konusu politika ve tedbirlerin pratikteki sakıncasının, Serbest Bölgedeki uygulamasının doğrultusunda düzeltilerek, tüm ekonomiye uygulanması sağlanabilir. Bu çerçevede ilk akla gelen vergi mevzuatı ve kambiyo mevzuatı ile ilgili olan bazı politikalarlardır. Serbest Bölgede bazı vergiler kaldırılarak bunun yatırım kararları üzerindeki etkisi incelenebilir. Benzeri şekillerde Türk Lirası bu bölgelerde konvertibil hale getirilebilir ve Türk Lirasına doğacak talep büyüklüğü izlenebilir(373).

4.1.12. Ödemeler Bilançosu Açısından

Serbest Bölgelerin ülkemizde kurulmasında, ekonomimizde sağlayacağı faydalardan en önemlisi döviz gelirlerinde sağlayacağı net artışlar yönünden önemlidir. Çünkü, Serbest Bölgede yapılan işlemler, görünür veya görünmez kalemler halinde döviz kaynağı olmaktadır. Reeksport, transit ticaret, karayolu taşımacılığı, yabancı sermaye yatırımları ve turizm gelirleri gibi bunun örnekleri olarak gösterilebilir(374). Bunların yanında, yatırım Serbest Bölgelerinde, bölgeden yapılan ihracat, hem ihracat gelirlerinin artmasını, hem de ihracat pazarlarının genişlemesini sağlayacaktır. Serbest Liman olarak faaliyet gösterecek bölgelerde ise; yabancı gemilere verilecek servisler ve depo, antrepo gibi alanların kiralanmasından, elde edilen kira gelirleri ödemeler bilançosunun görünmeyen kalemler bölümünün artı bakiye vermesini sağlayabilir(375). Yukarıda belirtilenler ülkemiz yönünden birer avantaj olup döviz gelirlerimizin artmasına neden olabilir.

(373) DPT, Serbest Bölgeler Başkanlığı, Rapor 1, s.8-9.

(374) Selahattin Tuncer, a.g.e., s.36-37.

(375) Cem Alpar, a.g.e., s.40.

(376) DPT Serbest Bölgeler Başkanlığı, Rapor 1, s.12-13.

4.2. Serbest Bölgelerde Yaratılan Faydaların Ülkemize Ne Ölçüde Gelebilirliği

Serbest Bölgeler konusunda DPT tarafından yapılan çalışmalarda bazı sonuçlar alınmıştır. Bu nedenle aşağıdaki Tablo 60 üzerinde düşünüldüğünde, bölgede sağlanacak yararların önemli bir kısmının Türkiye'ye gelebileceğini ifade etmek mümkündür.

TABLO 60 - Serbest Bölgede Yaratılan Faydalar Türkiye'ye Ne Ölçüde Gelebilir

YATIRIMCININ NİTELİĞİ	SERBEST BÖLGELERDEKİ FAALİYETLERDEN DOĞAN GELİRLER NE OLUR?		
	YERLİ FİRMA	YABANCI FİRMA	YERLİ- YABANCI ORTAK FİRMA
DÖVİZ CİNSİNDEN KATMA DEĞER UNSURLARI			
TÜRKİYE'YE KÂR TRANSFERİ YAPILIR MI?	EVET	HAYIR	KISMEN
KİRA GELİRLERİ ELDE EDİLİR Mİ?	EVET	EVET	EVET
KURUMLAR VERGİSİ ALINABİLİR Mİ?	BELKİ	HAYIR	BELKİ
MAAŞ VE ÜCRETLER TÜRKİYE'YE GELİR Mİ?	EVET	KISMEN	KISMEN
SİGORTA HİZMETİNİ TÜRKİYE'DEN Mİ SAĞLAR?	BÜYÜK ÖLÇÜDE	KISMEN	KISMEN
BANKACILIK HİZMETİ GELİR SAĞLAR MI? (KOMSIYNO)	EVET	EVET	EVET
DİĞER LİMAN HİZMET ÖDEMELERİ OLUR MU?	EVET	EVET	EVET
TEKNOLOJİ GETİRİR Mİ?	HAYIR	KISMEN	KISMEN
BULUNDUĞU YÖREYE YARARI OLUR MU?	EVET	EVET	EVET
LİSANS VE GAYRİMADDİ HAK ÖDEMELERİ OLUR MU?	EVET	HAYIR	BELKİ
KATMA DEĞER VERGİSİ	?	?	?
GERİ BAĞLANTILARI (GİRDİ ALIMI) OLUR MU?	EVET	KISMEN	EVET

KAYNAK: DPT, Serbest Bölgeler Başkanlığı, Rapor 1, s.13.

4.3. Beklenen Sakıncaları

Serbest Bölgelerin sakıncaları genelde çeşitli noktalarda toplanabilir. Bunlar şöylece özetlenebilir(377):

- Serbest Bölgeler üçüncü dünya ülkelerinin modern üretim ya da işleme teknolojilerine kavuşmalarını sağlamamıştır.

- Teknik olarak karmaşık üretim süreçleri genellikle Serbest Bölgelerde olmaz ve ileri teknoloji gerektiren montaj öncesi aşamalar sanayileşmiş ülkelerde kalır.

- Serbest Bölgelerde faaliyet gösteren yabancı firmalar, genellikle çok hareketlidir. Nisbeten ucuz ve basit teçhizatla, işyeri başına düşük yatırımlarla kurulan nisbeten küçük tesisleri, geri bağlantılarının olmayışı ve hemen hemen tüm Serbest Bölgelerde standart fabrika binalarının bulunması, bu şirketlere oldukça hızlı bir biçimde üretimi bir ülkeden bir başkasına aktarma olanağı vardır.

Yukarıda sıralanan durumları idari açıdan iyi kontrol edilen bir bölge oluşturulması, işletmecilik açısından kâr amacına yönelik işletilmede başarılı olunduğu takdirde, sakıncalar da minimuma indirgenebilir. Söz konusu olabilecek sakıncaları, Serbest Bölgenin hangi tür faaliyetleri içeren bir bölge olduğuna (Serbest Liman, Serbest Üretim Bölgesi, Serbest Depoculuk, İhracat İşlem Merkezi, v.s.) bağlı olarak farklı yoğunlukta ve nitelikte ortaya çıkabilmektedir(378). Genel olarak sakıncaları şunlardır: İthalat baskısı yaratma, yerli firmalara Serbest Bölge firmalarının dış pazar rekabeti, yabancı yatırımların katkısının azalması, çevre kirliliğine neden olması, kaçakçılık gibi nedenler olarak sıralanabilir. Bunları tek tek açıklamaya çalışacağız.

4.3.1. Kaçakçılık

Serbest Bölgelerin kaçakçılık yuvası oldukları yolundaki iddialar oldukça ciddi ve sakıncalıdır. Sınırları iyi belirlenmez, giriş çıkış denetlenmez ve sıkı güvenlik önlemleri alınmaz ise, bu bölgeler kaçakçılık merkezi haline gelebilir. Halbuki, altyapısı iyi kurulur, sınırlar belirlenir, idari disiplin sağlanırsa Serbest Bölgelerde kaçakçılık olmaz

(378) DPT, Serbest Bölgeler Başkanlığı, Rapor 1, s.9.

veya en az düzeyi inebilir. Fakat sadece kaçakçılık gerekçesiyle Serbest Bölge kurmaktan vazgeçmenin akılcı ve gerçekçi bir yol değildir. Türkiye'de gümrük kaçakçılığı, döviz kaçakçılığı, hayvan kaçakçılığı, silah kaçakçılığı Serbest Bölgeler kurulmadan da mevcuttu. Fakat kaçakçılığı önlemek için Serbest Bölgelerden vazgeçmek ve bu tesisi kurmamak, ülkeye ekonomik açıdan daha büyük kayba yol açmaktadır(379).

4.3.2. İthalat Baskısı Oluşturmak

Serbest Bölge kurulması ithalatı arttırıcı bir baskı yapabilir. Özellikle gelişmiş ülkelerde yer alan Serbest Bölgeler, üretim açısından ucuz olan dünya girdilerini kullanmayı tercih etmektedirler. Esasen genel olarak Serbest Bölgelerde sağlanan vergi ve gümrük muafiyetleri ileride ihraç edilmek amacıyla de olsa, ithalatı çok cazip kılabilmektedir. Diğer bir ifade ile Serbest Bölgenin ithalat eğilimi tanımı gereği ülkenin ortalama ithalat eğiliminin üzerinde olmak durumundadır. Böyle olduğu takdirde sadece döviz ödemeleri artmayacak fakat bu bölgelerde kurulacak imalat birimlerinin, input-output ilişkileri açısından geriye beslemesi söz konusu olamayacaktır. Ancak bu olay, tüm serbest bölgeler için değil de, daha ziyade reeksporta yönelik yabancı sermaye firmalarının yoğun olduğu Meksika tipi Serbest Bölge uygulamaları için Geçerli olduğunu söylemek mümkündür(380).

4.3.3. Yerli Firmalarla Serbest Bölge Firmalarının Dış Pazar Rekabeti

Kurulan Serbest Bölgeler sayesinde yabancı firmalara, farkında olmadan yerli firmaların yöneldiği pazarda rekabet şansı veriliyor olabilir. Şöyle ki(381):

(379) Selahattin Tuncer, a.g.e., s.39.

(380) DPT, Serbest Bölgeler Başkanlığı, Rapor 1, s.10.

(381) a.g.e., s.10-11.

Eğer yabancı firma ulaştırma maliyetine duyarlı bir dalda üretim yapıyor ise, üretim birimini pazara yakın bir noktaya (Serbest Bölgeye) taşımak suretiyle bu dezavantajlardan kurtulup aynı pazarlarda satış yapan ev sahibi ülkenin firmalarına rakip olabilir. Bu durum ev sahibi ülkede halen üretilen bir mal için söz konusu olabileceği gibi yeni mallar için de söz konusu olabilir. Ulaştırma maliyetindeki düşüşün yanısıra yabancı üreticiler üretim faktörlerinin nisbi ucuzluğundan da yararlanacakları için, dış pazarda ev sahibi ülkenin firmalarını rekabet dışı bırakabilirler.

4.3.4. Yurtiçi Sanayi ile Rekabeti

Serbest Bölgede üretilecek mamullerin yurda ithali halinde bu bölgelerin sahip olduğu avantajlar yüzünden yurtiçi sanayi ile rekabet edebileceği ve bundan yerli sanayii olumsuz yönde etkilenebileceği söylenebilir. Bunun abartılacak bir sakınca olmadığı söylenebilir. Çünkü, Serbest Bölgede kurulacak sanayi, gerek hacim ve gerekse sektör açısından sınırlı kalacağı için bu rekabetin büyük boyutlara ulaşacağı ve tehlikeli olacağı düşünülemez(382). Bölgeden yapılacak olan ithalat işlemlerine normal prosedür uygulanacağı gibi bazı yurtiçi sanayilerinde korunması da mümkün olabilir.

4.3.5. Yabancı Yatırımların Katkısının Azalması

Yabancı sermayeli firmaların genel bir politika olarak çeşitli vergilerin yanısıra, kurumlar vergisinden de kurtulabilmek için, kârının önemli bir kısmını normal yoldan değil ve fakat "Transfer fiyatlar" uygulamak yoluyla ana firmaya aktarma eğiliminde olduğu bilinmektedir. Fakat uygulamada ev sahibi ülke mevzuatı ve denetleme mekanizmaları ile bu tür transfer minimumda tutulabilir. Oysa Serbest Bölgelerde

(382) Selahattin Tuncer, a.g.e., s.40.

faaliyet söz konusu olduğunda tanım gereği her türlü ticareti ve hukuki kolaylık getirilmek durumundadır. Bu da yabancı firmaların transfer fiyatları uygulamasını teşvik edebilir. Dolayısı ile bölgenin yarattığı katma değer, potansiyel değerinin altında kalması söz konusu olabilir(383).

4.3.6. Çevre Kirliliğine Neden Olması

Serbest Bölgede oluşacak faaliyetler bir miktar çevre kirletici nitelikte olabilir. Örnek olarak, deniz suyunun kirlenmesi liman trafiğine paralel olarak artabilir. Bunun yanında zehirleyici gazların çevreye yayılmasından dolayı da hava kirliliğine neden olabilir. Bu gibi durumlarda Serbest Bölgelere gelecek olan yatırımcıların, yapacak oldukları yatırımlar hakkında Serbest Bölge idaresine bilgi vermek durumunda tutulabilir. Bu nedenle kirletici sanayinin bölgeye girmesine izin verilmeyebilir.

4.4. Serbest Bölge Uygulamasının Teknik ve Ekonomik Sorunlarının Değerlendirilmesi

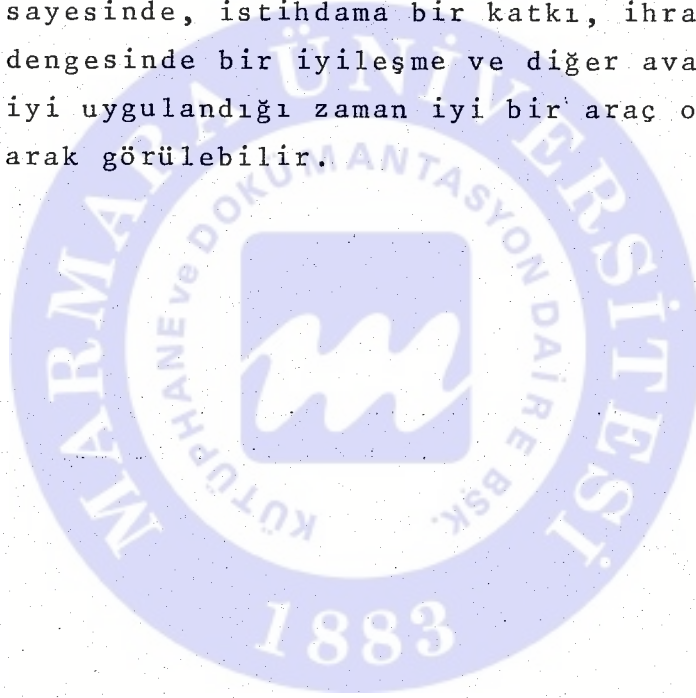
Serbest Bölgelerin yarar ve sakıncalarını ancak pratikte etkilemek mümkündür. Serbest Bölgelerde faaliyette bulunmak isteyecek olan yatırımcıların seçimine yardımcı olacak kriterler, faydalarını maksimum ve sakıncalarını minimum kılabacak şekilde belirlenebilir. Nitekim dünya uygulamaları başarılı ve başarısız uygulamaları bir arada görülebilmektedir.

Serbest Bölgelerin yapılacak kaba bir karşılaştırma ile yararlarının, sakıncalarından daha fazladır. Kaldı ki Türkiye açısından alınacak önlemlerle, sakıncaları kolayca giderilebilir(384).

(383) DPT, Serbest Bölgeler Başkanlığı, Rapor 1, s.11.

(384) Selahattin Tuncer, a.g.e., s.40.

Bu çalışmamızı ülkemiz yönünden şöylece değerlendirebilir: Serbest Bölge uygulamalarına Cumhuriyetin ilk yıllarından 1982 yılı sonlarına kadar bir türlü geçilememiştir. Bu tarihten sonra, hız kazanan Serbest Bölge çalışmaları dünya ülkelerindeki başarılı uygulamalarını da göz önüne alarak, Serbest Bölgelerin ülkemiz yönünden de başarılı olmaması için bir neden yoktur. Özellikle Orta Doğu ve Avrupa üzerinde bir köprü vazifesi gören ülkemiz yönünden de çok önemlidir. Bu durumda bir an önce uygulamaya geçilmesinde yarar görülmektedir. Ülkemiz ekonomisine büyük katkısı olacak olan Serbest Bölgeler sayesinde, istihdama bir katkı, ihracatta bir artış, ödemeler dengesinde bir iyileşme ve diğer avantajları ile birlikte iyi uygulandığı zaman iyi bir araç olacağı da bir gerçek olarak görülebilir.

S O N U Ç

Serbest Bölgeleri dünya ekonomi gündemine getiren nedenlerin başında bilindiği gibi gelişmiş ülkelerin koruyucu ekonomi politikaları gelmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin de ithal ikameci politikalara yönelmeleri dolayısıyla uluslararası ticaretin liberalleşme eğilimlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak, bazı gelişmiş ülkelerin koruyucu engellerini hafifletici önlemler almasının yanında, gelişmekte olan ülkelerin de ithal ikamesinden vaz geçip, ihracata yönelik sanayileşme stratejilerine ağırlık vermişlerdir. Bunun sonucunda gelişmekte olan ülkeler döviz kayıplarını en aza indirmeye ya da döviz kazanma yoluna girmişlerdir.

Bilindiği gibi, gelişmekte olan ülkelerin ihracata yönelik sanayilerinin yabancı yatırımlarla desteklenerek üretme geçmeleri ve sanayilerini dış rekabete açmaları sonucu dünya ticaretine yeni bir yön vermiştir. Özellikle 1960'ların ikinci yarısından sonra bu gibi avantajların daha sistematize edilmesini sağlamak için gelişmekte olan ülkeler Serbest Bölge kurma faaliyetlerine hız vermişlerdir. Bu ülkelerin çoğunluğu ihracata yönelik olarak çalışan Serbest Bölgeler sayesinde, sanayilerini dış rekabete açarak, rekabetten etkilenmeyecek, hatta fayda görecektir bir şekilde gümrük, dış ticaret ve kambiyo kısıtlamalarını tek taraflı giderici önlemleri alma çabası içerisinde oldukları görülmektedir. Bu çabalar; transit nakliyat, geçici kabul, sınır ticareti, Serbest Liman ve

Serbest Bölgelerdir. Bunların en gelişmiş olanı da Serbest Bölgelerdir.

Serbest Bölgeleri genel anlamda şu şekilde tanımlayabiliriz: "Serbest Bölge, bir ülkenin siyasi sınırları içerisinde fakat gümrük sınırları dışında kalan, genellikle uluslararası bir liman veya havaalanına yakın bölgelerde kurulan gümrük, vergi ve diğer kısıtlamaların en aza indirildiği, malların depolandığı, şeklinin değiştirildiği, üretildiği, elleçlendiği, üretilen malların pazarlandığı veya ihrac edildiği üretim ve sanayi bölgeleridir". Bu tanım daha çok ihracata yönelik Serbest Bölge tipini belirlemektedir. Hiç kuşkusuz, Serbest Bölgelerin çeşitleri ve fonksiyonlarına göre tanımı da değişmektedir. Bunların içinde en önemlileri; Serbest Ticaret Bölgeleri, Serbest Limanlar, İhracat İşlem Merkezleri ya da Serbest Üretim Bölgeleri sayılabilir. Serbest Ticaret Bölgeleri daha çok "Kuzey Tipi" diye adlandırılan sanayileşmiş ülkelerde yoğunlaşmış olup, bu bölgelerde ticari faaliyetlere, küçük çapta imalata izin verilmektedir. "Güney Tipi" diye adlandırılan Serbest Bölgeler ise, daha çok gelişmekte olan ülkelerde yoğunlaşmış olup, ihracata yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır. Bugün dünya üzerindeki Serbest Bölgelerin 2/3'ü güney tipi olup, gelişmekte olan ülkelerde yoğunlaşmıştır.

Serbest Bölgelerin kurulması ile bölgeye gelen mallar gümrük, vergi, resim ve harçlardan muaf olduğu için aynı zamanda Serbest Bölgede üretilen mallar da vergiden muaftırlar. Bu bölgelerde yabancı yatırımcılar için izin verilen sanayi çeşitleri; ihracatı artırıcı ve yerel bölge ihracat faaliyetleri ile çalışmayan sanayi türleriyle sınırlandırılmış olup, çoğunlukla işçilerini yerel bölgeden sağlamaktadırlar.

Analitik yönden Serbest Bölge olgusu, Serbest Ticaret Alanı ile ilginç bir çelişki gösterir. Serbest Ticaret Alanında ülkeler, Serbest Bölge alanı için bir araya gelirken,

Serbest Bölgelerde ise, Serbest Ticaret Alanı ülke içinde oluşturulur. Bir diğer deyişle, ülkenin bir bölümü yabancı pazarlara (piyasalarla) birleşirken, ülkenin diğer bölümleri tarife ve kontrol duvarları içerisinde kalır.

Sunduğumuz çalışmanın temel konusu "Serbest Bölgelerin Yatırımlar ve İstihdam Üzerine etkilerinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi" olup, dört ana bölümden oluşmaktadır.

Çalışmamızın Birinci Bölümünde konu teorik yönden ele alınmaya çalışılmıştır. Özellikle konunun teorik yapısı K.Hamada tarafından Serbest Bölgeler için geliştirilmiş ve bu teorinin temelinde "Heckscher-Ohlin" Faktör Donanımı (factor endowment) veya faktör oranları (factor proportions) teorisine dayandığı ve özel bir önem taşıdığı dikkati çekmektedir. Hamada, iki faktör-iki mal modelini kullanarak (emek-sermaye) teorik çerçeveyi açıklamıştır. Daha sonraları bu teori Rodriguez C.A., Hamilton C.-L.E.O.Svenson, Grubel H., tarafından daha da geliştirilerek literatüre sunulmuştur. Hamada'nın bulduğu bu sonuçlara diğer araştırmacıların da aynen ulaştıkları görülmektedir*.

Hamada teorik çalışması, Faktör Donatım Teorisinin varsayımlarını esas almakla birlikte, teorinin belli varsayımlar üzerinde durarak, bazı durumları da ihmal ettiği görülmektedir. Bu teorik sınırlamalarından en önemlisi örneğin, Serbest Bölgenin yerel özelliklerinden konuya tümüyle soyutlamış olmasıdır.

Görülmüştür ki teori özellikle, Serbest Bölge ve Uluslararası ticareti iki mal-iki faktörlü standart bir ticaret modeline göre açıklayarak, bazı standart varsayımlarla da sınırlanmıştır. Ayrıca pür teorik yapının incelenmesi yanında,

*Hamada ile aynı sonuca ulaştıkları için teorik incelemeyi Hamada'nın kurduğu varsayımlara sadık kalınmıştır.

koruyucu ekonomi politikasının izlendiği (yabancı yatırımların olmadığı) bir ülkede Serbest Bölge uygulamasının ekonomik etkinliği ile liberal ekonomi politikasının izlendiği bir ülkede Serbest Bölge uygulaması etkinliğinin nasıl olacağını, bölgedeki yabancı yatırım türlerine göre de ayrıca incelemeye çalışmış bulunuyoruz. Ulaştığımız bulguları şu şekilde özetleyebiliriz:

- Yabancı yatırımların olmadığı durumda bir Serbest Bölgenin kurulması, korumanın ithal tarifeleri şeklinde yapılması kaydıyla üretimi etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır. Yabancı yatırımların sermaye hareketleri şeklinde olduğu zaman da Serbest Bölgesi olmayan bir ekonomiyi göz önüne alındığında; herşeyden önce, eğer iki faktörlü - iki mallı bir ekonomi serbest ticaret durumunda ise yabancı sermayenin gelişi, yabancı sermaye kendi marjinal ürününü elde ettiği sürece milli ekonominin refah düzeyini değiştirmeyecektir. Diğer yandan, eğer ekonomi (endüstri 2) nisbeten daha sermaye-yoğun olan endüstriyi tarifeler yoluyla koruyorsa, bu durumda yabancı sermayenin gelişi kendi marjinal ürününü elde ettiği sürece uluslararası fiyat oranı cinsinden ifade edilen milli geliri gösterecektir olduğu görülmüştür. Şüphesiz burada yabancı yatırımların olumlu etkilerini artıracak bir çok faktör ihmal edilmiştir.

Serbest Bölgede yabancı yatırımların sermaye hareketleriyle birleşmesi, Subvansiyon Etkisi ve Teknolojik Üstünlük Etkisi'nin işleyişleri engellenebilir. Burada yalnızca Faktör Oran Etkisi kalır. Çıktılar, yerel bölge faaliyetlerine ilişkin mutlak ve nisbi faktör katkısına göre hareket ederler. U.F.M.G. (Uluslararası fiyatlarla Milli Gelir) nihai ve ara malı ticaretinden sağlanan tarife gelirleri değişikliğine eşit miktarda bir değişim gösterir. Tarife duvarının subvansiyon etkisi olmadığına bile, ülkenin potansiyel tüketim imkanı gelişme göstermeyebilir. Bu durum, Serbest Bölgeye daha fazla yatırım gelişinden kaynaklanır.

Burada yabancı yatırımların olumlu etkilerini artıracak birçok faktör ihmal edildiğinden, faktör oran etkisinin sağladığı (Mal 2) üretimindeki artış (her ne kadar bu U.F.M.G. azalsa da) sanayileşme amacını engellemektedir. Burada dış faktörler veya ekonominin yerel bölgedeki şirketlerin öğrenme etkileri söz konusu olabilir. Böylece yabancı yatırımların gelişinden sonra yerel üretim, daha etkin olabilir. Ayrıca işsizlikte olabilir. Bu durumda yabancı yatırımdaki artış hali hazırdaki istihdam edilen işgücünü yeniden tahsis etmek yerine istihdam edilmeyen işgücünü kullanabilir. Burada kısaca değindiğimiz ilişkiler çerçevesinde Serbest Bölgelerin teorik yapısını (bazı varsayım ve kısıtlamalar altında) çalışmamızda daha detaylı bir şekilde incelemeye çalışmış bulunuyoruz.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, Serbest Bölgelerin yapısal analizini incelenmeye çalışılmıştır. Serbest Bölgelerin yapısal analizini incelerken, bölgelerin kuruluş yeri faktörlerinden bahsetmek mümkün olacaktır. Bilindiği gibi işletme literatüründe kuruluş yeri faktörleri; ya arza, ya piyasaya yönelik, ya da kuruluş yeri serbestçe seçilen üretim faaliyetlerine göre değişiklik gösterir. Kurulacak olan Serbest Bölgeler genellikle deniz ve nehir limanlarında, havaalanları ve çevrelerinde, benzer coğrafi avantajlarının bulunduğu yerlerde kurulurlar. Bu nedenle Serbest Bölgeler, denizde taşımanın karada taşımaya dönüştüğü limanlarda daha çok yoğunlaşmıştır. Bir tür üretim yeri olan Serbest Bölgeler (limanlar) ithal malı hammaddelere dayanan arza yönelik sanayileri kendi bünyelerinde bulundururken, ihracata yönelmiş ve piyasaya göre yerleşen sanayileri de birtakım kolaylıklarla kendi bünyelerinde toplarlar.

Serbest Bölgeler kurulurken, bu bölgelerin yeri, konumu ile Serbest Bölgenin çevresinin coğrafi konumunun yanısıra kurulacak olan Serbest Bölge tipinin de belirlenmesi önemlidir.

Bu bölgeler, sosyo-politik özendiriciler ve mali özendiriciler ile desteklenmeli, daha da önemlisi bir Serbest Bölgenin kurulması için yasal (kanun çıkartılması) dayanağının olması gerekir. Böylece bölgelerin güvencesi de artmış olacaktır. Kurulacak olan Serbest Bölgelerin iyi bir şekilde olabilmesi gerekli hava kargo limanı ve altyapısına (su izalesi, boru nakil hattı, iç su yolu, demiryolu, karayolu, enerji, telefon, teleks, deniz haberleşme uyduları, gelişme ve inkişaf bölgesi, iskân bölgeleri, deniz limanı inşa ve onarım tesisleri ile art bölgeye) sahip olması, kurulacak olan Serbest Bölgelerin başarısını artırmaktadır.

Serbest Bölgelerin işleyiş biçimleri yasal düzenlemeler kadar yönetilmeleri yönünden de önemli görülmektedir. Bu nedenle Serbest Bölgelerde bürokratik engellerin en az olduğu bir durumda daha başarılı olabilmektedirler.

Serbest Bölgeler üretim ilişkileri ve bu bölgelerde üretilen mallar yönünden, hemen hemen benzer bir yapı göstermektedirler. Yani tek tiplilik söz konusudur. Bu bölgelerde daha çok, elektronik aletler, tekstil, oyuncak, radyo, TV otomobil, ayakkabı gibi üretim faaliyetleri yoğunudur.

Bölgedeki yatırımlar; çıkartılan teşvik kanunlarıyla birlikte cazip hale getirilmişlerdir. Böylece yabancı yatırımcıları da kapsayacak biçimde teşvik edilen yatırımlar, ülke ekonomisine faydalar yaratmaktadır. Yatırımlar için hiçbir kısıtlama olmayan bu bölgelerde, yerli yatırımcılar da yatırım yaparak istihdam yaratmış olurlar. Böylece bölgedeki yatırımcılar güvence içinde yatırım kapasitelerini artırabildiklerinden, bölgenin cazibesi korunmuş olmaktadır. Tüm bu teşviklere rağmen (ilgili bölümde geniş olarak görüleceği gibi) Serbest Bölgelere yapılan yatırım miktarının düşük olduğu görülmektedir. Bunun nedeni ise, yapılan yatırımın daha çok emek-yoğun olmasıdır. Sermaye yoğun endüstri faaliyetleri ba-

kimından bazı Serbest Bölgelerde mevcut olup, bunlar daha çok işgücü azlığı çeken Serbest Bölge ülkeleridir (Singapur, Hong Kong gibi).

İkinci bölümde bir alt başlık olarak incelediğimiz konu ise Serbest Bölgelerin başlıca kurulma nedenlerinden birisi de istihdamdır. Burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta ise şudur: Bir ülkenin Serbest Bölge kurmakla istihdam problemini çözebileceği iddiasında bulunması çok yanlış olacaktır. Çünkü ülke geneline göre ihdas edilen Serbest Bölgelerin kapasitesi bellidir. Yalnız bu bölgeler, var olan istihdam sorununu giderici yollardan bir tanesi ve etkili olarak kabul edilirler. Ayrıca bu konuda Serbest Bölge kuran ülkenin nüfus yapısı da çok önemlidir. Nüfusu çok olan bir ülkenin Serbest Bölgelerden sağlayacağı istihdamın nisbi oranı azalırken, nüfusu az olan ülkelerde kurulan Serbest Bölgeler daha çok işgücü istihdam ederek avantajlı duruma geçebilir.

Serbest bölgelerde istihdam olunan işgücünün dağılımında, daha çok kadın işgücünün yoğunlukta olduğu görülmektedir. Ayrıca büyük bir kısmı da 16-25 yaş grubu içindedir. Böyle bir olguda, kadın işçilerin genellikle, konfeksiyon, tekstil ve elektronik aletler üretiminde erkeklere göre bu gibi işlerde el beceresinin daha iyi olmasının büyük rolü bulunmaktadır. Ayrıca kadın işçiler erkek işçilere göre daha düşük ücret ödenmesi de Serbest Bölgelere özgü bir olay değildir. Pekçok bölgede kadın işçi için önemli olan işi elde etmesi ve sürdürebilmesidir. Serbest belgelerde istihdam düzeyinin diğer bir özelliği de "Yüksek Devir Oranı"dır. Çok sayıda kadın işçi işe alındığı gibi aynı zamanda da bunların çoğu da sosyal nedenlerle işten ayrılmaktadır.

Sendikal faaliyetler bakımından ücretler genellikle hükümetler tarafından düşük düzeylerde ve birliklerle herhan-

gi bir anlaşma yapılmadan belirlenmektedir. Ancak fiziksel çalışma koşulları yönünden ev sahibi ülkelerdeki eşdeğer düzeydeki istihdamla, serbest ihracat bölgelerindeki istihdam karşılaştırıldığında, genellikle serbest bölgelerin daha üstün oldukları görülmektedir.

Serbest Bölgeler, işgücüne ödenen ücret yönünden bakıldığında çok farklılıklar görülmektedir. Ücretlerin ülkeden ülkeye değiştiği gibi, Serbest Bölgeden Serbest Bölgeye de değişmesi doğaldır. Evsahibi ülke içindeki işçilere ödenen ücretler ile Serbest Bölgede ödenen ücretler arasında karşılaştırmayı ortaya koyan henüz güvenilir bir araştırma yapılmamıştır. Bölgeye gelen firmalar ucuz işgücünden yararlanarak üretim maliyetlerini düşürmüşlerdir. Bunun için işgücüne ödenen ücretler genellikle ABD doları olarak ödendiğinden, bir işçinin vasıflı ya da vasıfsız olma durumuna göre değişiklik göstermektedir. Son zamanlarda emek maliyetinde görülen yükselmeler nedeniyle de Serbest Bölgedeki firmaların kendilerine avantaj sağlayacağı diğer bölgelere kaydıkları da görülmektedir.

Bu gibi menfi durumların yanında Serbest Bölgelerde ödenen ücretler döviz cinsinden olduğu için ayrıca bir döviz girdisi olarak da görülebilir. Bununla birlikte Serbest Bölgede ücretlerin düşük olması nedeniyle, aynı işi kendi ülkesinde yapmış olsaydı dezavantajlı olurken, bunu Serbest Bölgede yapması işçi ücretleri bakımından daha avantajlıdır (Çünkü ödenen ücret genellikle dövizdir).

Serbest Bölgelerde yapılan üretim daha çok ihracata yönelik olduğundan, ihracatta önemli ölçüde artışlar olduğu görülmektedir. Serbest Bölge kuran ülkenin ihracatında büyük katkıda bulunacak olan bu girişim, ödemeler bilançosunun düzenlenmesinde önemli bir etki yaptığı da söylenebilir.

Serbest Bölgelerin dünya üzerindeki uygulama biçimlerini çalışmamızın Üçüncü Bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümden görüleceği gibi bazı ülkelerdeki Serbest bölgelerin özellikle geniş bir şekilde uygulama örneği olarak seçilmiştir. Bunun nedeni ise daha çok yakın bölgemizde ve Orta Doğu'ya ağırlık verilerek ileride Türkiye'nin bu konudaki faaliyetlerine katkıda bulunmak amacını taşımaktadır.

Serbest Bölge - Ülke ekonomisi ile olan ilişkisi yönünden değerlendirildiğinde, özellikle döviz kazancı ve ödemeler dengesi etkisi, istihdam etkisi, teknoloji transferi ve işgücü eğitimi etkileri ile Serbest Bölge oluşacak olan yeni endüstri alanlarının ülke ekonomisine örnek olması olumlu etkiler olarak gösterilebilir. Yine uygulamada başarılı olan Serbest Bölgeler, yerel ekonominin, ekonomik gelişmesine büyük katkılarda bulunacakları gibi, hiç kuşkusuz kendi ekonomik gelişmelerini de sağlıklı bir şekilde sürdürme şansına sahip olacaklardır.

Çalışmamızın son dördüncü bölümünde Türkiye ekonomisi bakımından Serbest Bölge konusunun değerlendirilmesi yapılmıştır. Ülkemiz yönünden Serbest Bölge Cumhuriyet dönemi öncesine kadar uzanmaktadır. Daha sonra Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Serbest Bölge çalışmalarına gidildiği görülmüştür. Ülkemizde ilk Serbest Bölgenin İstanbul limanında kurulması düşünülmüştür. 1926 yılında kurulan bir komisyon bu konuda rapor hazırlamış ve hükümete sunmuştur. 22.6.1927 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi 1132 sayılı Serbest Mıntıka (Serbest Bölge) Kanunu'nu onaylamıştır. Ancak alt yapının yetersizliği yanında bürokratik engellerin de ağırlıklı oluşu başarısızlığı hızlandırmıştır. Daha sonra Ford Motor Şirketiyle 1929 yılında yapılan sözleşme ile Tophane'de Serbest Bölge kurulması girişiminde bulunulmuş, bu arada araba montajı gerçekleşmiş ise de dünya ekonomik krizinin aynı dönemde kendini hissettirmesi sonucunda sonraki yıllarda kapanmıştır.

Türkiye'de ikinci kez Serbest Bölge çalışmalarına rastlanmaktadır. Nitekim 1946 yılında "Şark Halı ve Kilimlerle Benzeri ve Hayvan Postları İçin Kurulacak Serbest Yer" hakkında 6315 sayılı Kanun çıkarılmıştır. Liberalleşme eğilimlerinin yoğunluk kazandığı 1950 yılından sonra Serbest Bölge girişimleri yeniden hızlanmış, daha sonra 21.12.1953 tarihinde de 6209 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu çıkarılmıştır. Bu yasa gereğince 1956 yılında 4/7713 Sayılı Serbest Bölge Yönetmeliği ve 4/8160 sayılı Kararname yayınlanmıştır. İskenderun'da bir Serbest Bölge kurulması ile ilgili olan bu kararname, bölgenin fonksiyonlarını çok dar tuttuğundan bölge, dışarıdan getirilen eşyaların depolandığı bir yer olmaktan öteye gidememiştir.

Serbest Bölge çalışmaları son 1983 tarihinden başlayarak ve uygulamaya konulan yeni ihracata yönelik sanayileşme politikalarına bağlı olarak yoğun bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır. Bu nedenle 12.11.1983 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan Bakanlar Kurulu Kararı ile Mersin ve Antalya'da Serbest Bölge kurulması çalışmalarına başlanmıştır. Ayrıca Adana/Yumurtalık ile İzmir/Nemrut Serbest Bölge kararı çıkarılmıştır.

En son olarak 6.6.1985 tarih ve 3218 Sayılı Yeni "Serbest Bölgeler Kanunu" çıkarılmıştır. Özellikle bu kanun 24 Ocak 1980 ekonomik tedbirlere paralel olarak hazırlanmıştır. Bu kanunun Amacı ve Kapsamı şu şekilde açıklamaktadır. "Bu kanun, Türkiye'de ihracat için yatırım ve üretimi artırmak, yabancı sermaye ve teknoloji girişini hızlandırmak, dış finansman ve ticaret imkanlarından daha fazla yararlanmak üzere Serbest Bölgelerin kurulması yer ve sınırlarının tayini, yönetimi, faaliyet konularının belirlenmesi, işletilmesi, bölgedeki yapı ve tesislerin teşkili ile ilgili hususları kapsar" denilmektedir.

Bu kanuna uygun olarak da son olarak 12 Ekim 1985 tarih ve 18896 sayılı Resmi Gazetede Antalya ve Mersin Serbest Bölge Yönetmelikleri yayınlanmıştır.

Bu kısa tarihsel yaklaşım bize Serbest Bölgelerin ülkemiz yönünden öneminin gittikçe arttığını göstermektedir. Özellikle Dünya üzerindeki Serbest Bölgelerin başarılı uygulamaları, yeni ekonomik model ile ilişkili olmasının yanında, yabancı sermaye girişini özendirilmesi bakımından da önemlidir. Ayrıca son yıllarda özellik gösteren Orta Doğu pazarlarının giderek önem kazanması, ülkemizde Serbest Bölge kurulmasını hızlandıran etkenlerden birisidir. Sanayimizin Serbest Bölgeler aracılığı ile rekabete açılması üretimin kaliteye yönelmesinde bir etki oluşturacaktır.

Serbest Bölge kurulmasının ülkemize yapacağı katkılar yönünden değerlendirilmesinde, genellikle beklenen yararların oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bu yararlar ise kısaca şunlardır:

İthalat ve ihracat işlemleri, reeksport faaliyetleri, istihdam, döviz ve kredi kullanma, yabancı sermaye ve teknolojiiden yararlanma, turizm ve bankacılık faaliyetleri.

İthalat bakımından, işletmelerin gereksinim stok tutma maliyetleri asgariye inerek rekabet gücünün artmasına neden olurken ülkemizden Serbest Bölgeye gönderilen mal ihraç edildiğinde dolayısıyla, ihracat faaliyetlerinin artmasına neden olmaktadır.

Bu yararların yanında, zararları da mevcut olan Serbest Bölgelerin, iyi bir önlem alındığında bu olumsuz yönü en aza indirilerek, Serbest Bölgenin yararlı olması daha gerçekçi olacaktır. Bu nedenle, Cumhuriyetin ilk yıllarından son zamanlara kadar bu olumsuz görüş ağır basarak, Serbest Bölge kurulması geciktirilmiştir.

Burada Őu görüşümüzü belirtmekte yarar görüyoruz. Kurulacak olan Serbest Bölgeler ölkemiz yönünden büyük bir istihdam kaynağı oluşturacakları gibi bu bölgelerin daha çok üretime yönelik olarak ya da ihracata yönelik olarak üretim yapması sonucu ölkede ekonomisine daha fazla yarar sağlayacağı açıktır. Bunların yanında, özellikle arzeden Orta Doğu pazarlarının önem kazanması artık Serbest Bölge kurulmasını gerekli kılmıştır. Bugün çevremizde 25'i bulan bu bölgeler, daha çok Orta Doğu ölkelerinde yoğunlaşırken, bölgede mevcut politik ve ekonomik istikrarsızlıktan dolayı da ölkemizde Serbest Bölge kurulmasının avantajını daha da ön plana çıkarmıştır. Böyle bir avantajdan yararlanma bakımından geç kalınması ve bir an önce uygulanacak olan Serbest Bölgelerin avantajını daha da artıracak olduğu görölmektedir.

Bunun yanı sıra ölkemizde uygulama alanına geçilecek olan Antalya Serbest Bölgesi, bir turizm merkezi olduğu için gelecekte olumsuz bir gelişme gösterebilir. Bu olumsuz gelişme daha çok çevre kirliliğine neden olabilir. Bu yönü ile bölgede yapılmasına izin verilecek faaliyetlerin, deniz ve çevre kirliliğine meydana vermeyecek işlemler olmasına özellikle önem verilmesini gerekli kılmaktadır.

Ayrıca, kurulacak olan Serbest Bölgelerin uzun zamanda Orta Doğu'dan ziyade Batıya yönelmeleri daha avantajlı olacaktır. Ölkemizde batıya göre emek maliyetinin ucuzluğu ve diğer bazı üstünlüklerimizin söz konusu avantajı realize edebileceklerdir.

Bu nedenlerle ölkemiz yönünden Serbest Bölgeler iyi uygulandığında ekonomimiz için iyi bir araç olacakları bir gerçektir.

KAYNAKLAR

- AKYÜREK, T. Engin, Serbest Bölge-Tanımı-Dünya'da-Türkiye'de, İstanbul Ticaret Odası (İTO), Ekonomi Yayınları No:14, İstanbul, 1983.
- ALPAR, Cem, Dünya'da ve Türkiye'de Serbest Bölgeler, Dost Kitabevi, Ankara, 1985.
- ALPAR, Cem, Az gelişmiş Ülkelerin Dış Ticaret Sorunları ve Sanayileşme, Turhan Kitabevi, Ankara, 1982.
- BAKIR, Sonnur, Serbest Bölgeler-Genel Bir Değerlendirme, TBMM Kütüphane, Dökümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü Yay., Ankara, 1984.
- BASİLE, Antonie E., Research Project on Free Zones for Export Industries: a State-of-the art. OECD Development Centre, Working Document, No: 4.
- BELASSA, Bela, Türk Ekonomisinin Dışa Açılmasında Kambiyo Politikası, Konferansta Sunulan Tebliğler, MEBAN, İstanbul, 20-21 Temmuz 1979.
- BERKSOY, Taner, Az gelişmiş Ülkelerde İhracata Yönelik Sanayileşme, Belge Yay., İstanbul, 1982.

BOVE Fredi, Economic Impact of the Caribbean Basin Free Trade Area, US Department of Commerce, 1982.

CASTRO, J.S., The Bataan Export Processing Zone, Bangkok, ILO/ARTEP, 1982.

CHIA, Siow Yue, Export Processing and Industrialization: The Case of Singapore, ILO/ARTEP, Bangkok, 1982.

ÇARIKÇI, Emin, Yarı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye'de Sanayileşme Politikaları, Turhan Kitabevi, Ankara, 1983.

ÇİLLER, U. Tansu, Dünya'da ve Türkiye'de Serbest Bölgeler, İktisadi Araştırmalar Vakfı, Seminer, İstanbul, 1982.

ÇİLLER, U. Özer, Serbest Ticaret Bölgeleri ve Kıyı Bankacılığı, Panel, İstanbul Bankası, Ekonomik Araştırmalar Merkezi, İstanbul, 1 Temmuz 1982.

DPT, Serbest Bölgeler Başkanlığı, Rapor 1, Ankara, 1984.

DPT, Serbest Bölgeler Başkanlığı, Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor, No: 2, Temmuz 1985.

DPT, Dünya Bankası Atlası, Mart 1985.

DPT, Serbest Bölgeler Başkanlığı, Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor, No: 3, Temmuz 1985.

DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1985-1989.

DÜNDAR, A. Aydın, Serbest Ticaret Bölgeleri ve Kıyı Bankacılığı, Panel, İstanbul Bankası Ekonomik Araştırmalar Merkezi, İstanbul 1982.

"Export Processing Zones: Gains at the Margin", Economic and Political Weekly, A Sameeksha Trust Publication, Vol. VI, No: 47, Bombay, 20 November 1970. Çeviren: Ömer AKAT, Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt IV, Sayı: 2, Kasım 1983.

F.I.ANNEX, (Avrupa Ekonomik Komisyonu) Daimi Teknik Komitesi'nin 1975'deki 89-90'ıncı Oturumunda kabul edilmiştir. Konseyin, Brüksel'de 15 Haziran 1976'daki 47-48'inci oturumunda aldığı karar üzerine Kyoto Anlaşması'na dahil edilmiştir. Yürürlüğe giriş tarihi: 19.3.1979.

F.FRÖBEL/J.HEINRICHS/O.KREYE, Uluslararası Yeni İşbölümü ve Serbest Bölgeler, Çev.: Yılmaz ÖNER, Belge Yay., İstanbul, 1982.

Ek: Türkiye'de Serbest Bölge Kurma Girişimleri, Mustafa Sönmez.

FORD,C., Wages Hours and Working Conditions in Asian Free Trade Zone, Paper Present at the Twaro Asian Seminar on Free Trade Zones.

GÖÇMEN,Emin, Serbest Bölge Kurma İşlemleri Hızlandırılmalı, Kamu Hizmeti Araştırma Vakfı, Sayı 10, Şubat 1985.

GRUBEL,H., The Theory of Free Economic Activity Zones, Simon Fraser University, 1980 (Mimeo).

HEIN,C., Employment of Women in Maurition Industry; Opportunity or Exploitation (Mimeographed) World Employment Programme Research Working, Paper; ILO, Genova, 1981.

HONG KONG, ITO, Ülke Etüdları Dizisi, No: 15, İstanbul, 1979.

- JOHNSON,H.G., The Efficiency and Welfare Implications of the International Corporation, İG: C.P.Kindeberger, M.I.T. Press, Cambridge, 1970.
- JONES,R.W., International Capital Movements and Theory of Tariffs and Trade, Quarterly Journal of Economics, 1967.
- ILO, Wages and Working Conditions in Multinational Enterprises, Cenova, 1976.
- İLKİN,Akın, Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi, İst. Ü. Yay. No: 3175, İstanbul, 1983.
- KARLUK,S.Rıdvan, Uluslararası Ekonomi-Teori-Politika-Sistem Kurumlar, Bilim Teknik Yay., İstanbul, 1984.
- KARLUK,S.Rıdvan, Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, İTO, Ekonomik Yayınlar Dizisi, No: 13, İstanbul, 1983.
- KAZGAN,Gülten, Uluslararası Ekonomi, C.P. Kindleberger'den Uyarlama, İstanbul, 1972.
- KİM,Chan-Jin, Evaluation Meeting on the Project "Policies to Attract Export Oriented Industries: The Role of Free Export Processing Zones", The Case of Korea, Paris OECD Development Centre, 1981.
- KOTRA, Kore Ticaret Ateşesi, İstanbul, 1984.
- KORE, Korea's Economy Past an Present, Seul, Mayıs 1975.
- KÖKNEL,Melih, Limanlar ve Terminaller, Limancılık Tesisi ve Ekonomisi, İstanbul, 1978.

- KUŞÇULU, Nuh, Serbest Bölge, Reeksport ve Switch Muameleleri, (DPT), 2. İktisat Kongresi, "Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri II", İzmir 2-7 Kasım 1981.
- KUŞÇULU, Nuh, Serbest Ticaret Bölgeleri ve Kıyı Bankacılığı, Panel, İstanbul Bankası Ekonomik Araştırmalar Merkezi, İstanbul, 1 Temmuz 1982.
- LESTER, Mark, Evaluation Meeting on the Project "Policies to Attract Export Oriented Industries: The of Free Export Processing Zones". The Case of Philippines, Paris, OECD Development Centre, 1981.
- MAC Dougall, The Benefits and Cost of Private Investment Form Abroad: A Theoretical Approach, Economic Record 26, 1960.
- MANİSALI, Erol, Serbest Ticaret Bölgeleri ve Kıyı Bankacılığı, Panel, İstanbul Bankası Ekonomik Araştırmalar Merkezi, İstanbul, 1 Temmuz 1982.
- MRİNAL DATTA-Chaudhuri, The Role of Free Trade Zones in the Creation of Employment and Industrial Growth in Malaysia, İLO/ARTEP, Bangkok, 1982.
- MUMCU Necati, Pür Dış Ticaret Politikası ve İktisadi Gelişme, İstanbul, 1969.
- RAMANAYAKE, D., The Katunayake Investment Promotion Zone, A Case Study, İLO/ARTEP, Bangkok, 1982.
- REYNOLDS, G. Lloyd, Labor Economics and Labor Relations, 1974.
- RUTHER, H. Ulrich, Güney Kore Bir Model Olabilir mi? Çev.: Erol Özbek, Belge Yay., İstanbul, 1984.

ŞENGİZER, İskender, Serbest Bölgeler, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 1983.

SEYİDOĞLU, Halil, Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası, Turhan Kitabevi, Ankara, 1982.

SEYİDOĞLU, Halil, Uluslararası İktisat Teorisi, Politika ve Uygulama, Turhan Kitabevi, Ankara, 1978.

SİNGAPUR, İstanbul Ticaret Odası (İTO), Ülke Etüdları Dizisi, No: 16, İstanbul 1984.

TAİWAN, İstanbul Ticaret Odası (İTO), Ülke Etüdları Dizisi, No: 3, İstanbul 1978.

TUNCER, Selahattin, Türkiye'de Serbest Bölge, Dünya'da ve Türkiye'de Serbest Bölgeler, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul 1982.

TÜRKİYE İŞVEREN KONFEDERASYONU, Dünya'da ve Türkiye'de Ekonomik ve Sosyal Durum, 1980.

UNCTAD, Export Processing Zones in Developing Countries, Implications for Trade and Industrialization Policies, 18 January 1983.

UNIDO, Export Processing Zones in Developing Countries, Working Papers on Structural Changes, No: 10, 1982.

ÜLGENER, F. Sabri, Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme, Der Yayınevi, İstanbul, 1976.

VATER, D., Tax Free Trade Zones of the World, New York, 1982.

VERON, R.; WELLS, L. T. Jr., Manager in the International Economy, Prentice-Hall of International Inc., London, 1981.

YARAMAN, Metin, Sanayi İşletmelerinde İhracat İçin Dış Pazar-
lama Seminerine Ek; İhracatın Dünü, Bugünü, Yarını,
(Teksir), Eskişehir, 26 Eylül 1983.

ZAİM, Sabahattin, Çalışma Ekonomisi, İst. Üniv. Yay., İstan-
bul, 1977.

PERİYODİKLER

ARAL, R. Sulhi, Serbest Ticaret Bölgeleri ve Serbest Limanlar,
İzmir Ticaret Odası Dergisi, İzmir 1983.

BAILEY, Richard, Avrupa'da Serbest Limanlar, Avrupa Dergisi,
No: 86, Kasım 1983.

BAŞOL, Koray, Türkiye'de Serbest Bölgeler, İzmir Ticaret Odası
Dergisi, Sayı: 5, Mayıs 1985.

BİLGE, Reha, Serbest Üretim Bölgeleri, İktisat Dergisi, Sayı:
207, 1982.

BUSINESS WEEK, 17 November 1980.

BÜYÜTEÇ, 15 Ağustos 1983.

BÜYÜTEÇ, 12 Eylül 1983.

CİVAN, Nazmi, Dünden Bugüne Serbest Bölge Olayı, İktisat Der-
gisi, Sayı 232, Mart 1984.

DROR, M. David, Aspects of Labour Law and Relations in Selected
Export Processing Zones, International Labour Review,
Vol. 123, No: 6, November-December 1984.

DOĞAN,Hüsnü, 30.5.1985. Bakanlık Bülteni.

DURMAZ,Mustafa, Serbest Bölgeler, İzmir Ticaret Odası Dergisi, Sayı: 4, Nisan 1985.

EĞİLMEZ,Sevgin, Türkiye'de ve Dünya'da Serbest Bölge Uygulamaları, Maliye Dergisi, Sayı: 64, Temmuz-Ağustos, 1983.

FINANCIAL TIME, 5 Kasım 1980.

GARİH,Üzeyir, Serbest Bölge İçin Önce Model Saptanmalı, İktisat Dergisi, Sayı: 220-221, Mart-Nisan 1983.

GÖRÜŞ, Yeni Sanayileşen Ülkelerde İhracat (TUSİAD), Cilt: 11, Sayı: 5, Mayıs 1983.

GÖRÜŞ, Türkiye'de Hangi Mallarda Rekabet Gücü Var (TUSİAD), Cilt 11, Sayı: 9, Eylül 1983.

GÖRÜŞ, Dünya'da Serbest Bölge Girişimleri, (TUSİAD), Cilt 11, Sayı 6, Haziran 1983.

HAMADA,Koichi, An Economic Analysis of the Duty-Free Zone, Journal of International Economics, Vol.4, 1974.

HAMILTON,C., and SVENSON,Lars E.O., On the Welfare Effects of A "Duty-Free Zone", Journal of International Economics, Vol.13, No: 1/2, August 1982.

KEMP,M.C., Foreign Investment end the National Advantage, Economic Record 2, 1961.

LERNER,A.P., The Symmetry Between Import and Export Taxes, Economica 3, 1936.

ÖZASLAN, İsmail, Serbest Bölgeler Önemli İthal Kolaylıkları Sağlar, İktisat Dergisi, Sayı: 220-221, Mart-Nisan 1983.

PARA VE SERMAYE PİYASASI, Sayı: 72, Şubat 1985.

SERBEST BÖLGE, Development Form, 16 Mart 1983.

RODRÍGUEZ, C. Alfredo, A Note on the Economics of the Duty Free Zone, Journal of International Economics, 6, 1976.

TOPAL, Hüseyin, Ekonomik ve Sosyal Yönü İle Serbest Ticaret Bölgeleri ve ABD'deki Planlanması, İstanbul Sanayi Odası Dergisi (İSO), 15 Eylül 1984.

TUNÇER, Selahattin, Türkiye İçin Serbest Bölge Modeli, İstanbul Sanayi Odası Dergisi (İSO), 15 Ocak 1983.

UNAY, Cafer, Türkiye'de Serbest Bölgeler, Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt V, Sayı: 1, Mart 1984.

RYBCZYNSKI, T.M., Factor Endowment and Relative Commodity Prices, Economica, 22, 1955.

USTAOĞLU, Bülend, Yeni Sanayileşen Ülkelerin Süratli Gelişmesi, İstanbul Sanayi Odası Dergisi (İSO), 15 Şubat 1984.

UZAWA, H., Liberalization of Foreign Investment and the National Economy, Ekonomisuto 23, December 1969.

VANEK, J., Variable Factor Proportions and Interindustry Flows in the Theory of International Trade, Quarterly Journal of Economics 76, 1963.

WARNE,R.D., Intermediate Goods in Internationale Trade with Variable Proportions and Two Primary Inputs, Quarterly Journal of Economics 85, 1971.

YAVUZ,A.Metin, Türkiye'de Serbest Bölgeler, İzmir Ticaret Odası Dergisi, Sayı 6, Haziran 1983.

RESMÎ GAZETELER

Resmî Gazete (R.G.), 19 Temmuz 1927 Gün, Sayı: 637, K. No: 1132, (Serbest Mıntıka Kanunu).

R.G., 24 Mayıs 1946 gün, Sayı: 6315, K. No: 4898 (Şark Halı ve Kilimleriyle Benzeri ve Hayvan Postları İçin Kurulacak Serbest Yer").

R.G., 21.12.1953 gün, Sayı: 8595, K. No: 6209.

R.G., 16.8.1956 gün, Sayı: 9383 ve 4/7713 sayılı Serbest Bölge Yönetmeliği.

R.G., 29.12.1956 gün, ile 4/8160 sayılı kararname.

R.G., 30.12.1983 gün, Sayı: 18267 mükerrer sayı.

R.G., 3.11.1983 gün, Sayı: 18210.

R.G., 12.11.1983 gün, Sayı: 18219.

R.G., 25.12.1983 gün, Sayı: 18262.

R.G., 13.7.1984 gün, Sayı: 18467.

R.G., 29.5.1984 gün, Sayı: 19415.

R.G., 18.6.1984 gün, Sayı: 18435 mükerrer sayı.

R.G., 13.8.1984 gün, Sayı: 18488.

R.G., 14.3.1985 gün, Sayı: 18694.

R.G., 15.3.1985 gün, Sayı: 18695.

R.G., 14.3.1985 gün, Sayı: 18694.

R.G., 14.6.1985 gün, Sayı: 18785 (Yeni Serbest Bölge Kanunu)
K. No: 3218.

R.G., 12.10.1985 gün, Sayı: 18896 (Antalya ve Mersin Yönetme-
likleri).

1923-1950 ARASI SERBEST BÖLGE İNCELEME RAPORLARI

1- İstanbul'da Serbest Bölge Kurulması ile ilgili Rapor, 11
Aralık 1926 tarihinde yazılmıştır.

2- Serbest Bölge ile ilgili ikinci Rapor (1927).

3- Mehmet Ali Nefset'in Raporu, (1 Ocak 1928 tarihinde yazıl-
mıştır).

4- Şakir Kesebir Plânında Serbest Bölge (1930).